

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

На правах рукопису

Чорна Наталія Миколаївна

УДК 327(477)"20-21"

**ІСТОРІОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН
1990-х – 2014 рр.**

07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні
дисципліни

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Науковий консультант
Алексієвець Леся Миколаївна,
доктор історичних наук, професор

Тернопіль – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. Методологія, ступінь наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження.....	14
1.1. Теоретико-методологічні основи дослідження.....	14
1.2. Стан дослідження проблеми	36
1.3. Джерельний комплекс	65
РОЗДІЛ 2. Історіографічні оцінки українсько-польських відносин у новому геополітичному просторі.....	79
2.1. Висвітлення концептуальних засад співробітництва України та Польщі.....	79
2.2. Студії історичних передумов та основних етапів розвитку сучасних міждержавних взаємин.....	112
2.3. Відображення в історіографії українсько-польського співробітництва крізь призму політики "великих держав".....	140
РОЗДІЛ 3. Основні напрями й тенденції розбудови відносин України та Польщі у висвітленні науковців.....	167
3.1. Історіографічні оцінки політичних відносин.....	167
3.2. Особливості відображення у науковій літературі торговельно-економічного співробітництва.....	194
3.3. Історики про соціокультурні зв'язки.....	217
3.4. Транскордонне співробітництво України та Польщі: історіографічні інтерпретації.....	240
РОЗДІЛ 4. Наукове осмислення військово-політичного співробітництва України і Польщі в контексті євроатлантичної інтеграції.....	263
4.1. Дослідження еволюції українсько-польських зв'язків крізь призму інтеграції Польщі до НАТО.....	263

4.2. Євроатлантичний вибір України та місце Польщі в його реалізації у висвітленні науковців.....	281
4.3. Історіографічна оцінка ролі України і Польщі у забезпеченні стабільності Європи та світу.....	299
РОЗДІЛ 5. Історіографія впливу європейської інтеграції на розвиток взаємин України та Польщі.....	317
5.1. Дослідження трансформації українсько-польських відносин у світлі інтеграції Польщі до ЄС.....	317
5.2. Визначення науковцями місця польського чинника у взаєминах ЄС та України.....	333
ВИСНОВКИ.....	355
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	367

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВГ – Вишеградська група
ВРУ – Верховна Рада України
ДАУ – Дипломатична академія України
ДПА – Державна податкова адміністрація
ЄЕП – Єдиний економічний простір
ЄС – Європейський Союз
МЗС – Міністерство закордонних справ
НАТО – Організація Північноатлантичного договору
НАН – Національна академія наук
ОВД – Організація Варшавського договору
ОУН – Організація українських націоналістів
ПДЧ – План дій щодо членства в НАТО
ПЗМ – Програма "Партнерство заради миру"
ПОРП – Польська об'єднана робітничка партія
ПСЛ – Польська селянська партія
РЕВ – Рада економічної взаємодопомоги
РЄ – Рада Європи
РП – Республіка Польща
РПАС – Рада Північноатлантичного співробітництва
РФ – Російська Федерація
СЛД – Союз лівих демократів
СНД – Співдружність незалежних держав
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
США – Сполучені Штати Америки
УПА – Українська повстанська армія
ЦЄІ – Центральноєвропейська ініціатива
ЦСЄ – Центрально-Східна Європа

ВСТУП

Актуальність теми. Здобуття Україною державної незалежності супроводжувалось подоланням радянських стереотипів і поверненням української історіографії до національних традицій, однією з яких є підвищений інтерес до історії взаємин з історичними сусідами, насамперед з Польщею, та іншими державами. Відносини між Києвом та Варшавою стали однією з провідних тем української історичної науки останнього двадцятип'ятиріччя. Окрім вітчизняних істориків, стійкий інтерес до неї демонструють зарубіжні науковці, зокрема польські. За цей час створено близько тисячі узагальнюючих, монографічних колективних та індивідуальних праць, наукових статей, присвячених різноманітним аспектам українсько-польського співробітництва. Початково поодинокі, з виходом відносин двох держав на рівень стратегічного партнерства дослідження з проблеми набули масового характеру, суттєво додавши при цьому у якості.

Зростання наукового інтересу до сьогоденних відносин України та Польщі спричинило розширення проблематики дослідження. Зосереджуючись на вивченні магістральних напрямів двосторонніх взаємин, дослідники дедалі частіше демонструють схильність розглядати їх у світлі глобальних геополітичних викликів. Наскрізною ідеєю багатьох розвідок стало обґрунтування змісту й динаміки стосунків двох держав перебігом процесів європейської та євроатлантичної інтеграції, успіхами співпраці кожної з них із ЄС та НАТО. Все більшої уваги науковці приділяють осмисленню місця України і Польщі у геополітичному просторі Європи, їхньої ролі у забезпеченні на континенті стабільності та безпеки.

Прикметною рисою історіографічного процесу стали наукові конференції, симпозіуми, семінари та круглі столи, організовані за ініціативою політико-інтелектуальних кіл України і Польщі для обговорення найактуальніших проблем міждержавних взаємин. Окрім аспектів сьогоденних відносин, учасники форумів рідко обходять увагою питання спільного історичного минулого, важкий тягар

якого досі нагадує про себе. Практична значимість такого роду заходів, таким чином, визначається не лише означенням перспективних напрямів співпраці сторін, але й узгодженням підходів до трактування подій їхнього спільного минулого.

Свідченням актуальності проблеми є долучення до її розгляду великої кількості фахівців, розширення географії публікацій. На сьогодні маємо підстави говорити про сформованість при наукових установах, інститутах та університетах України і Польщі спеціальних осередків дослідження українсько-польських взаємин. Певною мірою до вивчення відносин між двома державами приєднуються фахівці з наукових та навчальних закладів Росії, США, країн Європи. Вивченню проблеми відчутно сприяє реалізація низки дослідницьких проектів за спільною участю українських та польських учених, обмін науковими кадрами.

На користь науковому пошуку, безперечно, позначається наявність умов, необхідних для вивчення проблеми. Відсутність цензури, доступ до матеріалів архівних фондів, опублікування великої кількості статистичної інформації дозволяють вільно та незаангажовано висвітлювати аспекти українсько-польських відносин.

Широка представленість проблеми у конкретно-історичних дослідженнях українських та зарубіжних науковців диктує необхідність історіографічного осмислення їхніх напрацювань, однак питома вага історіографічних студій залишається незначною. Невідповідність між зростанням кількості праць із проблеми та їхнім історіографічним аналізом суттєво збільшилася упродовж останнього часу. Звідси випливає об'єктивна необхідність підведення підсумків у вивченні взаємин України та Польщі в новітню добу, систематизації та узагальнення досягнутих результатів, а разом з тим, окреслення аспектів проблеми, які, залишаючись недостатньо опрацьованими, потребують подальшого обґрунтування, визначення перспективних напрямів наступних досліджень. Ці та інші чинники зумовили підготовку пропонованої роботи, її змістове та концептуальне наповнення, методологічну спрямованість.

Актуальність теми посилюється пріоритетністю українсько-польських відносин у зовнішньополітичній діяльності України. Важливість співпраці з Польщею зумовлюється, насамперед, зацікавленістю офіційної Варшави у європейському майбутньому нашої держави, сприянням їй у реалізації європейсько-атлантичного вибору та виконанні Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках наукової проблематики кафедри нової і новітньої історії та методики викладання історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка "Україна – Європа – Світ: історико-політичні й духовні аспекти розвитку" (Рішення вченої ради Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка від 24 березня 2010 р. Протокол №6). Робота узгоджена з науково-дослідною темою "Історіографічні інтерпретації українсько-польських відносин кін. 80-х рр. ХХ ст. – 2010 р." (реєстраційний номер 0114U002075) кафедри філософії та економічної теорії Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

Мета і завдання дослідження зумовлені актуальністю і важливістю проблеми, її недостатнім опрацюванням, необхідністю обґрунтування нових підходів до її вирішення. З огляду на це, **метою** дисертаційної роботи є історіографічний аналіз процесу і результатів дослідження сучасних українсько-польських взаємин у період 1990-х – 2014 рр., виявлення прогалин у вивченні проблеми та обґрунтування перспективних напрямів подальших досліджень.

Виходячи із зазначеної мети, у дисертації поставлено такі **завдання**:

– розкрити теоретико-методологічні засади дослідження історіографії зазначеної теми, з'ясувати стан і повноту наукового її вивчення, виявити, систематизувати й класифікувати джерельний комплекс, встановити його репрезентативність;

- визначити основні парадигми та концепти дослідження змісту і провідних тенденцій розвитку українсько-польських відносин після відновлення незалежності України;
- проаналізувати підходи до розгляду передумов становлення нової моделі українсько-польських взаємин, етапів їхнього розвитку;
- з'ясувати стан вивчення сучасних політичних, торговельно-економічних та соціокультурних взаємин України і Польщі;
- показати й систематизувати наукові інтерпретації транскордонного співробітництва України та Польщі;
- розкрити специфіку висвітлення в історіографії співпраці України і Польщі у військово-політичній сфері, її ролі у забезпеченні стабільності Європи й світу;
- дати історіографічну оцінку впливу процесу європейсько-атлантичної інтеграції на динаміку українсько-польської співпраці;
- встановити внесок окремих істориків та наукових осередків у вивчення проблеми, означити комплексність та об'єктивність їхніх досліджень;
- виявити аспекти проблеми, які не отримали належного висвітлення в українській і польській історіографіях, потребують вивчення та обґрунтування з погляду застосування набутого досвіду й перспектив розвитку взаємин обох держав у майбутньому.

Об'єктом дослідження є сукупність історіографічних джерел з історії сучасних українсько-польських відносин, аналіз творчого доробку окремих учених і дослідницької діяльності наукових осередків під кутом зору вивчення зазначеної проблеми.

Предметом дослідження є провідні тенденції, закономірності та особливості розвитку і нагромадження історичних знань у період 90-х рр. ХХ ст. – 2014 р. про сучасні українсько-польські взаємини.

Методи дослідження. Методологічну основу праці становлять теоретичні напрацювання історичної та інших суміжних наук. Наукове дослідження проблеми здійснено на засадах історизму, об'єктивності, системності, всебічності,

наступності. Комплексний міждисциплінарний характер роботи забезпечено шляхом творчого використання і поєднання загальнонаукових та спеціальних історичних методів, зокрема історіографічних аналізу і синтезу, історико-хронологічного, порівняльно-історіографічного, системно-структурного, історико-генетичного, історико-типологічного, статистичного та деяких інших методів дослідження, а також системно-комплексного, міждисциплінарного і плюралістичного підходів до висвітлення процесу нагромадження історичних знань на основі комплексного історіографічного аналізу сукупності історичних студій із проблеми, які мають спільну просторово-хронологічну локалізацію та предметну область. Використання усієї сукупності науково-методологічних засад дозволило ґрунтовно підійти до теоретичного осмислення об'єкта і предмета дослідження, розв'язати поставлені мету і завдання, цілісно проаналізувати історіографічний процес із започаткованої теми та зробити виважені узагальнення й висновки щодо стану дослідження сучасних українсько-польських відносин.

Хронологічні рамки дослідження мають два виміри: конкретно-історичний, нижня межа якого пов'язана з кінцем 80-х рр. ХХ ст., що знаменує початок демократичних трансформацій в Україні та Польщі, перші контакти між представниками опозиційних до комуністичної влади політичних сил і, як наслідок, закладення передумов для формування сучасних міждержавних відносин, верхня межа, означена 2010 р., зумовлена зміною влади в Україні та Польщі і, як наслідок, прагматизацією відносин сторін, трансформацією їхніх зовнішньополітичних пріоритетів, та історіографічний, який охоплює період 1990-х – 2014 рр., від появи перших конкретно-історичних праць до накопичення масиву літератури у теперішній час.

Географічні межі визначаються локалізацією наукових осередків і окремих дослідників українсько-польських взаємин, а також місцем проведення наукових конференцій, оприлюднення дослідницьких праць. У світлі цього аналізується науковий доробок, створений на теренах України, Польщі, Російської Федерації та низки інших країн.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що вона є першим дослідженням підсумкового характеру, в якому комплексно проаналізовано здобутки вітчизняної та зарубіжної, переважно польської, історіографії сучасних українсько-польських відносин, окреслено питання, що потребують подальшого осмислення. Основні результати, які характеризують особисті надбання авторки, містять наукову новизну і виносяться на захист, полягають у тому, що *вперше*:

- запропоновано з урахуванням напрацювань попередників авторський погляд на теоретико-методологічні засади вивчення історіографії взаємовідносин між Україною та Польщею в новітній період;

- здійснено систематизацію і класифікацію історіографічних джерел з проблеми, охарактеризовано їхній інформаційний потенціал;

- запропоновано авторську періодизацію історіографічного процесу, що відображає динаміку й особливості нагромадження знань із запропонованої теми;

- виявлено та проаналізовано провідні напрями досліджень українсько-польських відносин у сферах політики, економіки, культури, військової справи, прикордонних зв'язків;

- з'ясовано місце окремих дослідників та наукових осередків в осмисленні взаємин України та Польщі;

- здійснено компаративний аналіз підходів українських, польських та інших зарубіжних істориків до трактування змісту, динаміки та магістральних напрямів співпраці України й Польщі;

- залучено до наукового обігу низку найновіших праць, які ще не були об'єктом історіографічного аналізу;

- дано оцінку ключовим напрямам історіографії сучасних українсько-польських відносин, означено їхній зміст та тенденції розвитку;

уточнено:

- здобутки української і зарубіжної наукової думки в аналізі доробку з проблеми, його узагальненні та систематизації;

- погляди на дискусійні питання в історіографії проблеми;

подальшого розвитку зазнали:

– історіографічний аналіз і критичне осмислення наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, які вже встигли зайняти своє місце в історіографії українсько-польських відносин;

– окреслення питань, які продовжують залишатися недостатньо вивченими та потребують подальшого опрацювання.

Практичне значення дослідження визначається можливістю застосування сформульованих у ньому аналітичних положень і висновків щодо оцінки співробітництва України та Польщі дипломатами, політиками, науковцями, викладачами, студентами.

Рівень наукового осмислення проблеми, виявлений у процесі аналізу доробку українських і зарубіжних фахівців, спроможний зорієнтувати дослідників на подальше опрацювання недостатньо вивчених питань, зумовити звернення дослідницького пошуку до комплексного їх аналізу, а відтак створення відповідних узагальнюючих праць.

Систематизований та впорядкований фактологічний матеріал, його інтерпретації, можуть бути використані для підготовки навчальних посібників, підручників з історії, історіографії України і Польщі, всесвітньої історії, історії міжнародних відносин, етнології, а також в процесі викладання вказаних дисциплін у вищій та середній школі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та окремі висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри нової і новітньої історії та методики викладання історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, доповідалися у доповідях на Міжнародній науково-практичній конференції "Розвиток України у XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми" (м. Вінниця, 11 березня 2010 р.), Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції "Важелі і механізми формування сталого розвитку економіки в умовах світової глобалізації" (м. Тернопіль, 9–10 грудня 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Формування мереж прикордонного співробітництва України" (м. Чернівці, 12–13 травня 2011 р.), Міжнародній

науково-практичній конференції "Інноваційний потенціал соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації" (м. Вінниця, 27–30 березня 2012 р.), I Міжнародній науково-практичній конференції "Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України" (м. Вінниця, 28–31 травня 2013 р.), Міжнародній науковій конференції "Історія України ХХ століття в сучасній закордонній історіографії" (м. Миколаїв, 23–24 травня 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Питання всесвітньої історії" (м. Дрогобич, 18–19 жовтня 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Національна консолідація та європейська інтеграція України" (м. Івано-Франківськ, 31 жовтня – 1 листопада 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації" (м. Київ, 20–22 листопада 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми розвитку права і держави в умовах міжнародних інтеграційних процесів" (м. Дніпропетровськ, 29 листопада 2013 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції "Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України" (м. Вінниця, 19–23 травня 2014 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми міжнародних відносин: політичні, економічні, правові аспекти" (м. Львів, 23–24 жовтня 2014 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 39 публікаціях, серед яких – 1 одноосібна монографія, 25 статей у наукових фахових виданнях (з них 24 – одноосібні), у тому числі 5 у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз (з них 1 – у зарубіжному виданні, 4 – у виданнях України).

Особистий внесок здобувача. Основні положення дисертації, винесені на захист, одержані авторкою самостійно. В статті, опублікованій у співавторстві з Л. Алексієвець, здобувачеві належить аналіз історіографічних джерел, а також написання тексту на основі спільно розроблених ідей. У статті в співавторстві з Л. Осіповою та Г. Красніцькою авторці належить обґрунтування ролі Польщі у взаєминах України з ЄС.

Структура роботи зумовлена її метою, завданнями та характером дослідження з урахуванням вимог, що ставляться до історіографічних праць. Вона складається зі вступу, п'яти розділів (п'ятнадцять підрозділів), висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 458 сторінок, з них 366 сторінок основного тексту. Список використаних джерел нараховує 891 позицію.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЯ, СТУПІНЬ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Теоретико-методологічні основи дослідження

Останні десятиріччя ХХ – початку ХХІ ст., позначені геополітичними змінами, виникненням чи відродженням у Європі нових держав, ще раз підтвердили безперечність факту, що зростання інтересу до історії є характерною рисою розбудови незалежних держав, переосмислення ними свого місця у світовому співтоваристві. Складні процеси геополітичного самовизначення, формування зовнішньополітичної стратегії та вибору новопосталими державами пріоритетів розвитку вимагають від істориків всебічного висвітлення витоків зв'язків між ними, джерел їх становлення й розвитку на дво- і багатосторонній основі.

Особливий науковий інтерес у цьому контексті викликають українсько-польські відносини доби незалежності. В попередній період українські історики приділяли мало уваги дослідженню двосторонніх зв'язків між Україною та Польщею. Упродовж тривалого часу ця проблема була предметом замовчування або фальсифікацій та ідеологічних спекуляцій. Українська радянська історіографія виявилася безпорадною у розгляді низки важливих аспектів проблеми, які часто пояснювала з антинаукових та алогічних позицій. Зі здобуттям незалежності в Україні чи не вперше за час її існування можливою стала свобода історичної думки: у її розвитку розпочався якісно новий етап, позначений деідеологізацією, переходом до осмислення української історії у всесвітньо-історичному вимірі. Нагромадивши за роки незалежного державотворення солідний науковий доробок, національна історіографія продовжує поповнюватися фаховими дослідженнями, цікавими і сміливими розвідками істориків щодо ролі нашої держави на міжнародній арені, її місця в

облаштуванні Європейського континенту, розвитку відносин із сусідніми та іншими державами.

З початку 90-х рр. ХХ ст. кількість публікацій, присвячених різним аспектам сучасних українсько-польських відносин, відчутно зростає. Окрім істориків, питання взаємин двох держав активно вивчаються представниками інших наук, унаслідок чого нагромадився помітний масив різножанрової літератури, який потребує аналізу, систематизації і творчого переосмислення задля визначення головних здобутків, прогалин та перспектив подальшого вивчення цієї багатогранної, складної і практично значимої теми. Вирішити це завдання спроможна історіографія, яка акумулює у собі процес нагромадження історичних знань й осмислює на цій основі ступінь наукового обґрунтування національною історичною наукою українсько-польських відносин у новітню добу їх розбудови, з'ясовує достовірність та об'єктивність знань із порушеної проблематики.

Вивчаючи процеси становлення і розвитку взаємин двох держав у період формування сучасної системи міжнародних відносин й облаштування нового устрою в Європі, історіографія дає змогу усвідомити нерозривність зв'язку історичної науки з розвитком держав, генезою взаємин між ними. Такий методологічний підхід сприяє системно-комплексному розкриттю закономірностей та тенденцій історичного пізнання й мислення, вивченню змісту і способів дедалі ширшого та більш динамічного процесу нагромадження наукових знань із запропонованої теми, історіографічному аналізу здобутків, яких досягла наука у зазначений час.

У цьому зв'язку доречно розглянути термінологічні питання української історіографії, визначити місце в історичній науці понятійно-термінологічного апарату з досліджуваної проблеми. З'ясування науково-методологічного інструментарію та виявлення особливостей розвитку вітчизняної історичної науки в означений період дозволить опанувати надбання української історіографії з порушеної проблематики, означити основні етапи, закономірності й тенденції її вивчення.

Зауважимо, що в сучасній історичній науці немає усталеного, загальноприйнятого розуміння сутності історіографії. Вона трактується з різних, подекуди суперечливих позицій, що зумовлює необхідність пошуку і вироблення чітких дефініцій для означення змісту цього поняття. Попри це, термін "історіографія" залишається базовим та одним із найуживаніших в історичній науці, слугуючи відправною та кінцевою точками історико-аналітичних досліджень. Це змушує науковців обирати певні оптимальні варіанти для тлумачення цього феномену, внаслідок чого традиційні підходи до його трактування продовжують домінувати над поглядами, породженими постмодерністськими викликами. Принагідно зауважимо, що для з'ясування сутності історіографії чимало зусиль доклали такі фахові історики, історіографи, як М. Грушевський [177], Д. Дорошенко [201], О. Оглоблин [483], Н. Полонська-Василенко [536]. Акценти у трактуванні змісту означеної категорії продовжують розкладати Л. Зашкільняк [241–242], Я. Калакура [283–286], І. Колесник [332], К. Кондратюк [339], А. та В. Коцури [354], О. Сухий [339] та ін. Прикметно, що за роки незалежності України вчені, у переважній більшості відмовившись від методології ортодоксального марксизму і перейшовши на позиції історичного плюралізму й аналізу загальноісторичного процесу на основі цивілізаційного пізнання, приділяють особливу увагу інституціалізації теорії історіографії як науки, досліджують історію розвитку історичної науки, одночасно пов'язуючи її з історіософією, яка дає філософську інтерпретацію не тільки історичного, але й історіографічного процесів. Українські історики, історіографи одностайні у тому, що в Україні термін "історіографія" у його сучасному розумінні дістав поширення у другій половині XIX ст. Не вдаючись до поглибленого аналізу змісту історіографії, обмежимося лише визначенням її іманентної сутності, акумулюючи та адаптуючи напрацювання науковців до предмета і завдань цього дослідження.

Варто зазначити, що досвід світового історіописання засвідчує наявність змін у найпоширеніших у науці історичних парадигмах. Кожна з них раніше чи пізніше, залежно від епохи і стану суспільства, здобувала собі перевагу, витісняючи інші, попередні. Зміна парадигм історіописання демонструє

взаємопроникнення, поширення і застосування провідних моделей історіографії відповідного часу в усіх куточках світу, включених до сучасних інформаційних потоків [242, с. 10]. Водночас, як стверджують фахівці, національно-державні виміри історіографічного процесу є домінантою в історичній творчості, без якої не можна зрозуміти основні тенденції світової історіографічної практики. Під нею авторка розуміє, з однієї сторони, здійснення спеціальних історіографічних досліджень, а з іншої, – практичне використання історіографічних підходів і методів.

Історично українська історіографія розгорталася у відповідності з творенням національної свідомості на тлі розвитку світової історичної науки. Вона має доволі складну історію, еволюційно пройшовши шлях від розмовної мови до теоретичного концепту, від практики історичного письма, опису та критики подій, історії науки до спеціальної галузі, рефлексивної дисципліни, самосвідомості науки. Термін "історіографія" кристалізувався у конкретному поняттєвому просторі, шляхом ускладнення й абстрагування просуваючись від чуттєвого образу до уявної конструкції з широким спектром смислів і значень [323, с. 24]. У нашому розумінні історіографія – це галузь знань, яка вивчає розвиток історичної думки, збагачення наукових історичних знань, місце історичної науки в суспільному житті. Авторка запропонованого дослідження розділяє погляд на українську історіографію відомого історіографа Я. Калакури, який розглядає її як спеціальну галузь історичної науки, "яка вивчає тенденції розвитку історичних знань, української історичної думки, діяльність наукових осередків та центрів історичної науки, внесок визначних українських істориків у збагачення історичних знань не лише з історії України, але й світової історії" [284, с. 11], як "національний компонент світової історичної думки" [284, с. 5]. Означений підхід є ключовим для нашого дослідження. Вихідною для його розуміння є позиція, згідно з якою історіографія сприймається як, по-перше, спеціальна галузь історичної науки, яка вивчає її історію, процес розвитку історичних знань, їх якісну та кількісну еволюцію; по-друге, сукупність досліджень, наукової літератури, присвячених певній добі, періоду, проблемі, події, регіону чи країні;

по-третє, науковий аналіз повноти і достовірності дослідження в історичній науці цієї чи іншої проблеми, теми, події, певного періоду конкретної доби [284, с. 9].

З огляду на таке бачення інституціональних і теоретичних засад, в історіографії українсько-польських відносин новітньої доби можемо окреслити наступну ситуацію: упродовж аналізованого періоду, з одного боку, відбувалося нагромадження наукових історичних знань про взаємини двох держав, виявлялися проблеми, які гальмували їхній розвиток, визначалися перспективні напрямки наукових досліджень, а з другого, – відповідно до суспільно-політичних реалій та творчого потенціалу науковців здійснювалася модернізація теоретико-методологічних засад дослідження. У 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. українська історіографія цієї теми, на думку авторки, еволюціонувала в руслі позитивістських ідей. Більшість істориків завдяки динамічному розвитку історіографії проблеми й поліпшенню фахового понятійно-категоріального інструментарію, розширенню і вдосконаленню методів та способів критики історичних джерел, намагалася досягти достовірності й об'єктивності у вивченні та відображенні явищ, що становлять зміст нашого наукового дослідження. Усе це позначилося на рівні й характері вивчення зовнішньої політики Української держави, процесу становлення й розвитку її відносин із сусідніми та іншими країнами, які стали одним із перспективних напрямків сучасної вітчизняної історіографії. Долаючи колишні стереотипи й засилля впливів попереднього, радянського періоду, українські історики пропонують нові методологічні підходи й теоретичні інтерпретації емпіричного матеріалу та прагнуть, спираючись на новітні засади історіографії і постмодерністські виклики західної історичної науки, сприяти осмисленню складного і суперечливого феномену українсько-польських взаємин доби незалежності в умовах становлення нової моделі міжнародних відносин, спричиненої розпадом СРСР і контрольованої ним соціалістичної системи, формуванням на Європейському континенті нової геополітичної конфігурації. У такому схематичному підході історія сучасних українсько-польських взаємин може скласти узагальнений матеріал, з якого викладатиметься мозаїка історіографічного синтезу нашого дослідження.

Важливою умовою здійснення історіографічного дискурсу і забезпечення належного наукового рівня праці стало опрацювання й раціональне використання понятійно-категоріального апарату. Як будь-яка галузь знань, історіографія оперує певними словами-термінами, нормами-поняттями, категоріями. На думку І. Колесник, "терміносистема складається ... із трьох сегментів: історичні поняття, історіографічні концепти, теоретичні категорії" [332, с. 24]. З огляду на доробок учених-історіографів, в основу предмета нашої роботи було покладено поняття, які побутують у вітчизняній і зарубіжній історіографії. Уточнення понятійно-категоріального апарату узгоджено з напрацюваннями сучасних історіографів (Л. Зашкільняк, Я. Калакура, І. Колесник, А. і В. Коцури, К. Кондратюк, В. Потульницький, О. Сухий та ін.).

Найуживанішими у терміносистемі дисертаційного дослідження є такі поняття, як "історіографічний процес", "історіографічна ситуація", "історіографічний факт", "історіографічне джерело" та ін. Історіографічний процес розкриває об'єктивний, цілісний процес розвитку історичного пізнання, нагромадження та удосконалення знань. Розглядаючи історичне пізнання як цілісне конкретно-часове явище, історіографічний процес передбачає нерозривний зв'язок його "внутрішніх" і "зовнішніх" чинників, котрі визначають предметну сферу досліджуваної теми. Маючи об'єктивний характер, історіографічний процес ґрунтується на принципі спадкоємності та розвивається у певних хронологічних і просторових вимірах [284, с. 32].

Тісно пов'язана з першою і друга категорія – "історіографічна ситуація". Вона визначає конкретний відрізок або певний зріз історіографічного процесу стосовно конкретного моменту чи явища. Можна стверджувати, що у даному випадку йдеться про стан історичної науки в результаті синхронізації певних рівнів розвитку окремих історіографічних процесів, який дає змогу здійснювати їх узагальнення на рівні історіографічної теорії.

У взаємозв'язку з історіографічною ситуацією перебуває поняття "історіографічний факт", який є першим пізнавальним здобутком науковця, його інтерпретацією реальних подій чи явищ. В історіографічному факті знаходить

відображення наукове досягнення історика чи наукового осередку, концентрується конкретний результат дослідницької діяльності. Історіографічним фактом, таким чином, може бути опублікування наукової історичної праці, робота наукової конференції, формування науково-дослідницького осередку, реалізація наукового проекту, захист дисертації тощо. Узагальнити історіографічні факти, згрупувати, систематизувати й класифікувати історіографічні джерела дозволяє ідея, яка є стрижнем будь-якої теорії, історіографічної зокрема.

Особливого поширення у праці набув такий термін, як "історіографічне джерело". Під ним авторка розуміє певний текст нарративного чи документального характеру, який містить інформацію про події і постає як результат свідомої пізнавальної діяльності суб'єкта у певних соціально-культурних обставинах, тобто у цьому випадку кожний історичний текст є водночас історіографічним.

Даючи визначення базовим для нашого дослідження категоріям, зазначимо, що вони не є сталими, мають схильність до еволюціонування змісту, а тому потребують постійного перегляду й переосмислення. Удосконалення понятійно-категоріального апарату є важливою умовою розвитку історіографії будь-якої проблеми, сприяє її якісному зростанню, збагаченню новим змістом.

У контексті вивчення українсько-польських відносин означеного періоду важливе значення має теоретико-концептуальне з'ясування та осмислення такого базового для нашого дослідження поняття, як "міжнародні відносини". Адже від змісту, який у нього вкладається, залежить виявлення у взаєминах між Україною і Польщею основних закономірностей та здійснення на цій основі спеціального комплексного дослідження процесу накопичення історичних знань із одного з найскладніших об'єктів наукового пізнання. Студії з міжнародних відносин та зовнішньої політики нашої держави набувають особливої ваги з огляду на становлення України як самостійного суб'єкта світового співтовариства в умовах геополітичних змін наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Варто зазначити, що важливою закономірністю будь-яких міжнародних відносин є їхня постійна еволюція та динаміка. Це цілком стосується й українсько-польських взаємин, розвиток яких невіддільно пов'язаний із генезою

системи світооблаштування. Відтак вивчення стосунків між народами і країнами в умовах нового світопорядку вимагає теоретичного переосмислення й відмови від усталених стереотипів і догм, відходу від традиційних і розробки нових підходів до розуміння змісту міжнародних взаємин, з'ясування їхнього впливу на процеси у кожній із держав, безпеку й стабільність Європи і світу. У час, коли всі країни є вплетеними в розгалужену мережу різноманітних взаємодій, що впливають на долю людства, їхнє значення суттєво зростає.

Теоретичним підґрунтям цього наукового дослідження значною мірою послужили праці відомих українських істориків-міжнародників Л. Алексієвець, С. Віднянського, О. Івченка, А. Кудряченка, О. Майбороди, Ю. Макара, С. Трояна, Л. Чекаленко, В. Ярового, ін. Їхні ідеї та концепції сприяли кращому розумінню реалій міжнародного життя, змісту взаємовідносин між державами і народами у сучасній геополітичній конфігурації, впливу на суспільства й окремі країни специфіки міжнародних зв'язків. Слід зауважити, що сучасні теорії не дають єдиної дефініції даного поняття. В умовах всеохоплюючих перетворень у Європі та світі категорія "міжнародні відносини" наповнюється новим змістом і все більше відходить від визначень, які склалися за доби панування монархічної форми державного правління й окреслювали формат лише політичних і воєнно-політичних подій та явищ, зосереджуючись на зовнішньополітичних чинниках діяльності державних інституцій. На думку А. Суботіна, існує принаймні три концепції міжнародних відносин: політологічна, яка спирається на тезу про примат держави як єдиного актора міжнародного життя і в структурі міждержавних відносин віддає перевагу політичним взаєминам; соціологічна, яка визначає міжнародний характер певної трансакції залежно від характеру її об'єкта; системна, що виходить із вторинності будь-якого міжнародного актора щодо системи міжнародних відносин [624, с. 103]. У розумінні авторки дослідження, міжнародні відносини є специфічною формою різноманітних зв'язків між державами та іншими суб'єктами світового співтовариства, головне призначення яких полягає у створенні сприятливих умов для функціонування і розвитку задіяних сторін. Такий підхід, на наш погляд, сприяє комплексному,

всебічному вивченню джерел з українсько-польського співробітництва в досліджуваний період, забезпечує їхній розгляд та вивчення іншими гуманітарними науками. Очевидно, що тільки загальне бачення у поєднанні з міждисциплінарним підходом, який уможливорює цілісне висвітлення наукової проблеми й орієнтує на пошук і дотримання об'єктивності шляхом комбінування в рамках міждисциплінарного дослідження, може надати праці характеру завершеної системної історіографічної роботи.

Методологічні засади, якими керувалася авторка, продиктовані потребами всебічно та об'єктивно проаналізувати основні проблеми й напрямки дослідження сучасною історичною наукою розвитку українсько-польських стосунків упродовж кінця 80-х рр. ХХ ст. – 2010 р., проаналізувати й узагальнити творчі напрацювання, які висвітлюють і систематизують доробок істориків із вказаної теми протягом означеного історіографічного періоду. В цьому контексті йдеться про теоретичний аналіз сукупності історичних студій із запропонованої наукової проблеми, вивчення ключових аспектів двосторонніх відносин між Україною і Польщею на предмет їхньої відповідності задекларованим цілям партнерства і співробітництва. Загалом, здобутки науковців упродовж останніх років засвідчують дедалі чіткіше окреслення нових підходів, методів та принципів вивчення проблеми. Сьогоднішні реалії зробили можливим переосмислення всієї системи наукового пізнання і загальної методології української історичної науки, її поєднання з конкретними метою й завданнями окремих спеціальних історичних тем. Це, поза сумнівом, позитивно вплинуло на дослідження вітчизняними вченими українсько-польських взаємин окресленої доби.

Слід зазначити, що з відновленням державної незалежності України суттєво поживавився науковий інтерес до питань її зовнішньополітичної діяльності. Дедалі більша об'єктивність науковців у висвітленні широкого спектру проблем супроводжувалася відмовою від заідеологізованості, що в кінцевому підсумку у взаємозв'язку з іншими подіями й процесами зумовило початок у вітчизняній історіографії нового етапу. У 1990-ті рр. зазнали зміни теоретико-методологічні орієнтири, відбулася справжня революція понятійно-категоріального

інструментарію. Зміна принципів, методів, прийомів історіографічного пізнання була зумовлена крахом тоталітарної системи, утвердженням нового політичного режиму, формуванням нової ідеології, через що вчені-історики, відмовившись від гносеологічного монізму у формі догматичного ідейного марксизму, перейшли до пізнавального плюралізму, свободи думок, відкритості до впливів світової історичної науки. Унаслідок зникнення ідеологічних табу й обмежень українська історична наука опинилася у вільному просторі міждисциплінарної культурно-гуманітарної взаємодії.

Потребами всебічно та об'єктивно проаналізувати надбання вітчизняної і зарубіжної історичної науки у дослідженні сучасних українсько-польських відносин, узагальнити напрацювання й означити прогалини, що потребують свого заповнення, продиктований вибір методології дослідження. У новітньому науковому тлумаченні методологія – це сукупність принципів, методів, підходів, що застосовуються у процесі дослідження; це галузь теоретичних знань та уявлень про сутність, форми, закони, порядок та умови їх застосування. Вона формується як на підставі загальних принципів наукового пізнання, так і під впливом особливостей предмета вивчення конкретної теми. На нашу думку, такий методологічний підхід дозволяє комплексно підійти до вивчення українсько-польських стосунків означеного періоду, раціонально використавши при цьому увесь арсенал науково-методологічних засад, теоретичних узагальнень та практичного досвіду. Запропонована у роботі методологія дослідження ґрунтується на цілісній системі принципів, методів та підходів до всебічного вивчення, аналізу, узагальнення та об'єктивного висвітлення у сучасній українській історіографії наукових знань з досліджуваної проблеми протягом визначеного часового інтервалу.

Наукового обґрунтування та історичної достовірності отриманих результатів дослідження досягнуто завдяки теоретико-методологічному узагальненню творчих напрацювань в окресленій царині історіографії. В процесі дослідження відзначено принципову відмінність між заангажованістю деяких політико-ідеологічних підходів та істинним засадничим призначенням історичної

науки, що визначальним чином сприяло об'єктивному висвітленню процесу нагромадження знань про становлення й розвиток двосторонніх міждержавних відносин України та Польщі в сферах політики, економіки, культури, соціальної взаємодії, транскордонного та військового співробітництва тощо.

З огляду на складність комплексного дослідження проблеми за умови своєрідності та численності характерних ознак мети, завдань, об'єкта й предмета, а також прагнення до науково-обґрунтованого, достовірного відтворення історіографічної спадщини, позбавленої упереджених чи свідомо сфальсифікованих тлумачень, в основу методології покладено концепцію послідовного використання і суворого дотримання загальноприйнятої в історичній науці системи наукових засад, що ґрунтується на загальній теорії пізнання та здобутках українських і зарубіжних учених й виступає як синтез теорії і практики наукового дослідження, його теоретико-концептуальна основа.

Авторка цієї праці розглядає теоретико-методологічний інструментарій як органічно цілісний, взаємообумовлений комплекс таких трьох основних компонентів, як наукові принципи, методи та підходи історіографічних досліджень. Пріоритетними серед них, на думку авторки, є методологічні принципи, які склали теоретичну систему наукових знань про становлення й розвиток історіографії українсько-польських зв'язків упродовж означеного часу. Усі складники дослідження побудовані на взаємопов'язаних і загальноприйнятих в українській історіографії принципах історизму, об'єктивності, системності, всебічності, наступності.

Основною передумовою узагальнення найважливіших аспектів змісту, сутності та закономірностей процесу творення науковцями системи історичних знань про основні події й тенденції розбудови відносин України та Польщі в новому геополітичному просторі стало послідовне використання принципу історизму. Послугування ним забезпечило конкретність вивчення генезису історичного пізнання українсько-польського співробітництва в ключових сферах міждержавної взаємодії, виявлення проблем, які гальмували становлення цієї співпраці, а також ключових чинників, що зумовлювали прогресивний її

розвиток. На цій основі визначено сфери, пріоритетні для розбудови між обома державами на коротко- і довгострокову перспективу відносин стратегічного партнерства, наповнення їх реальним змістом та вагою. Прикметно, що в сучасній українській історіографії категорія стратегічного партнерства залишається однією з найбільш контroversійних та складних. Автори по-різному трактують її зміст, акцентуючи увагу на тому, що чітка її ідентифікація дотепер так і не здійснена.

Принцип історизму, з одного боку, забезпечив розгляд процесів і явищ у їх конкретно-історичному розрізі, а з другого, – дозволив українським і зарубіжним науковцям зробити історіографічний синтез напрацювань із теми. Він спонукав авторку цієї праці розглядати стосунки між обома державами у безпосередньому взаємозв'язку з розвитком системи сучасних міжнародних відносин, уможливив виокремити у їхній генезі головні етапи й проаналізувати їх, узагальнити вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на теперішній їхній стан. Діалектичний принцип історизму відображає об'єктивну дійсність як ціле, що розвивається, та розглядається як складна система об'єктів, явищ і процесів шляхом урахування певних причин, умов і чинників, котрі впливають на їхнє виникнення та розвиток. Згідно з цим принципом, вдалося встановити головні тенденції розбудови українсько-польських відносин у політичній, соціально-економічній, культурно-гуманітарній сферах у світлі сучасних викликів, спрогнозувати можливі сценарії їхнього розвитку в майбутньому.

Головною вимогою історизму є розгляд подій і явищ як органічного різновиду об'єктивних процесів із властивими їм детермінантами, закономірностями і тенденціями, які досягаються науковими засобами в межах історіографічної парадигми. Принцип історизму передбачає конкретність вивчення історіографічного процесу, аналіз ситуації, характерної для розвитку історичних знань, та диктує необхідність осмислення останніх у зв'язку з політичними, соціально-гуманітарними, духовними процесами, у середовищі яких діє конкретний історик чи науковий осередок. Дослідити будь-яке явище в історіографії з позицій історизму, на думку авторки, можливо лише у випадку дотримання наступних умов: по-перше, події та явища необхідно вивчати

всебічно, оскільки тільки такий підхід дозволяє не лише фіксувати факти історіографічного процесу, але й розуміти взаємозв'язок подій та тенденцій їхнього подальшого розвитку; по-друге, в оцінці історії будь-якого розвитку необхідною є відмова від класово-партійного підходу; по-третє, обов'язковим є забезпечення органічного взаємозв'язку цілого і окремих його частин (при аналізі історичного процесу потрібно виходити з цілого та не перебільшувати значення його частин); по-четверте, розгляд кожного аспекту проблеми з точки зору виникнення та основних етапів розвитку варто розглядати у зв'язку з конкретним досвідом історичної практики. Принцип історизму передбачає вивчення глибинних передумов внутрішніх змін у структурі явищ, аналіз причинно-наслідкових зв'язків між окремими фазами розвитку досліджуваного історіографічного процесу. Варто зауважити, що застосування у цій праці методологічного принципу історизму дало змогу проаналізувати досвід наукового осмислення співробітництва між Україною і Польщею, розробити алгоритм об'єктивного оцінювання теперішнього його стану та означити питання, які потребують продовження наукових пошуків вже у найближчому майбутньому.

Загальним і обов'язковим правилом історіографічного дослідження є принцип об'єктивності, який вимагає максимальної виваженості в оцінках кожного історіографічного явища, зіставлення різних точок зору на нього. Надзвичайно насичену подіями розмаїтість міждержавних відносин в умовах геополітичних змін у світі на межі ХХ–ХХІ ст. неможливо висвітлити, не використовуючи принцип об'єктивності. Він виражає неупереджений, достовірний науковий підхід до оцінки дійсності, її пізнання і практичного перетворення й означає вивчення закономірностей розвитку історичних процесів у сукупності суперечливих та багатогранних, позитивних та негативних, типових та нетипових фактів і подій. Застосування принципу об'єктивності уможливило вивчення закономірностей розвитку досліджуваного історіографічного процесу з урахуванням системи різноманітних чинників, що, відповідно, впливали на його зміст та динаміку. В процесі вивчення історіографічних джерел, їхнього аналізу та інтерпретації авторка прагнула до максимально об'єктивної оцінки

історіографічного факту кожної події, виявленої у ході підготовки наукової роботи, вивчення та уточнення отриманого фактологічного матеріалу, встановлення подібностей і відмінностей у характеристиці явищ та процесів. Одночасно дослідниця намагалася забезпечити постійний самоконтроль над власними міркуваннями й думками, які часто суб'єктивувалися. Очевидно, що повноцінний науковий результат може бути отриманий лише за умови правильного використання принципу об'єктивності. В іншому випадку, недотримання або ігнорування зазначеної методологічної умови своїм наслідком неминуче матиме негативний вплив на повноту й достовірність історіографічного дослідження.

Застосування принципу системності передбачає усвідомлення дослідником взаємозв'язку історичного та історіографічного процесів, його налаштованість на комплексне осмислення історичних знань. Досліджуючи процес пізнання істориками сучасних українсько-польських взаємин, слід розуміти, що відбувається він під безпосереднім впливом суміжних наук, насамперед, політологічної та економічної, а також юриспруденції, культурології, етнології та ін. Значний вплив на нагромадження знань із проблеми, природно, має політична ситуація у країні, характер політичного режиму, рівень політичної культури суспільства, його самосвідомість. Для створення комплексного історіографічного дослідження з конкретної проблеми, безумовно, необхідним є використання здобутків як національної, так і зарубіжної історичної науки. Наукове осмислення історіографії українсько-польських взаємин новітньої доби передбачає, таким чином, звернення до наукового доробку не лише українських та польських учених, але й фахівців з сусідніх та інших держав.

Продуктивність історіографічного дослідження значною мірою забезпечується шляхом застосування принципу всебічності. Всебічність дослідження передбачає аналіз та співставлення максимально можливої кількості різноманітних за змістом, характером, походженням та науковою специфікою джерел, які містять інформацію з конкретної проблеми, вивчення наукових напрямів, течій, діяльності спеціальних наукових осередків, конкретних істориків.

Дослідження історіографії міждержавних українсько-польських відносин з урахуванням принципу всебічності зобов'язує, таким чином, ознайомитися з усіма доступними джерелами, що містять інформацію щодо конкретних їх аспектів, персоніфікувати внесок у дослідження проблеми визначених дослідницьких осередків, окремих науковців.

Принципове значення для вивчення процесу наукового пізнання конкретної проблеми має принцип наступності. Його застосування передбачає звернення при дослідженні історіографічного процесу до наукових здобутків попередників, використання обґрунтованих ними знань. Природно, чим більш віддаленими від нас є ті чи інші досліджувані сюжети, тим частіше при їх вивченні ми звертаємося до напрацювань попередніх поколінь. В одних випадках, наявні знання, теорії чи концепції, піддаючись науковій ревізії, не витримують критики та, як наслідок, відкидаються, в інших, – навпаки, зазнають логічного продовження, обростають новими науковими фактами і знаходять продовження у наступних поколіннях істориків. Принцип наступності, знаходячи відображення в етапності історіографічного процесу, дозволяє прослідкувати приріст наукових знань із проблеми, з'ясувати співвідношення між надбаннями істориків різних поколінь. Констатуючи в Україні сприятливу для наукових пошуків ситуацію, зумовлену відсутністю цензури та вільним доступом до великої кількості інформаційних ресурсів, маємо підстави стверджувати про суттєвий приріст знань з проблеми сучасних українсько-польських взаємин. Науковий доробок упродовж усього періоду розбудови державної незалежності поповнюється тематичними науковими працями, рівень яких невинно зростає.

Найважливішим компонентом методологічного інструментарію дослідницької діяльності є методи, що в найбільш загальному вигляді означають засоби досягнення мети і розв'язання поставлених завдань, способи дослідження подій та явищ, які визначають планомірний перехід від їхнього наукового пізнання до практичної зміни дійсності. Оскільки історіографія творить особливі знання, які спираються на історіографічні факти і містять їх теоретичні узагальнення (концепції, теорії), їй властиві, як зазначає Л. Зашкільняк, всі

головні компоненти пізнавальної діяльності – творення історіографічних фактів, їх узагальнення і конструювання теоретичних історіографічних знань [242, с. 14]. Сучасні історіографи виокремлюють два основні рівні методів історіографічного дослідження: історіографічний аналіз та історіографічний синтез. Якщо перший рівень безпосередньо пов'язаний із особливістю предмета наукового пізнання (соціальні, культурні, психологічні, інституційні, мовні та інші складники історичних знань), то другий рівень спрямований на узагальнення знань, здобутих за допомогою попереднього аналізу історіографічних джерел. Методологічною передумовою використання методів історіографічного дослідження є їхній взаємозв'язок із філософськими та загальнонауковими методами.

За прийнятою у сучасній українській науці думкою, методологія – це комплекс основних загальнонаукових (спільні для всіх наук), спеціально-наукових (стосуються низки наук), конкретно-наукових (чинні в окремих науках) методів. У представленій роботі використано комплекс методів, чільне місце серед яких займають методи історіографічного аналізу й синтезу, історико-хронологічний, історико-порівняльний, системно-структурний, історико-генетичний, історико-типологічний та деякі інші спеціально- і конкретно-наукові методи. Серед них окремо розглянемо ті, до яких у процесі дослідження теми авторка зверталася найчастіше. Принагідно зауважимо, що зазначені методи використовувалися, як правило, у взаємодії, оскільки лише за умови їх комплексного застосування було можливо досягти мети та розв'язати поставлені завдання.

З'ясування історичних передумов, етапів становлення і розвитку міждержавних відносин України та Польщі, виокремлення й осмислення внеску у їх вивчення конкретних істориків та окремих наукових осередків було здійснено шляхом історіографічних аналізу й синтезу. З урахуванням результатів аналізу кожного елемента історіографічного процесу виявлено і досліджено історіографічні джерела, що містять відомості про розвиток взаємин двох держав, вивчено тенденції, що склалися у дослідженні українсько-польської взаємодії, проаналізовано діяльність наукових осередків, персоніфіковано внесок науковців

у поглиблення історичних знань із проблеми. Цей метод дозволив з'ясувати автентичність і достовірність історичних праць, встановити мотиви й обставини їх створення. Значну увагу в роботі приділено аналізу інформаційного потенціалу основних груп джерел, визначенню їх історіографічної репрезентативності. Опрацювання та комплексний аналіз великої кількості джерел, різноманітних за походженням, змістом, специфікою та характером історіографічного матеріалу, їх порівняння й співставлення уможливили вивчення історіографії взаємин України і Польщі в новітню добу їхньої розбудови. Використання методу синтезу дозволило поєднати всі аспекти інформації, здійснити на цій основі реконструкцію історіографічного процесу, сформувані цілісні знання про показ національною та зарубіжною історіографією сучасних українсько-польських відносин. Принагідно зауважимо, що аналіз та синтез є взаємопов'язаними і взаємообумовленими методами наукового пізнання, які мають універсальний характер для історіографії.

Важливе місце в методологічному інструментарії відводиться історико-хронологічному методу, застосування якого дало змогу осмислити історіографічні факти у часовій послідовності. Історико-хронологічний метод сприяв успішному науковому дослідженню в рамках проблемно-хронологічного викладу. Він дозволив з'ясувати історичну сутність конкретних явищ і процесів, особливості нагромадження наукових знань у часі і просторі, зіставити зміст конкретних наукових досліджень, погляди окремих науковців і, таким чином, встановити реальний приріст в історіографічному процесі, з'ясувати новизну та оригінальність трактування істориками тих чи інших проблем.

Неабияке значення мало застосування у дослідженні теми історико-порівняльного методу. Як показує історичний досвід, монопольне панування одного погляду ніколи не стимулювало розвиток науки, а навпаки, майже завжди вироджувалося у догматичне спрощенство і поверховість. Історико-порівняльний метод допоміг виявити подібності й відмінності в формально тотожних процесах, що співвідносяться з конкретною історичною обстановкою, забезпечив проникнення у зміст та причини історіографічних фактів, їх порівняння по

горизонталі й по вертикалі, уможливив аналіз та оцінку наукових праць в історичному контексті їх створення. Застосування цього методу дозволило порівняти та перевірити результати окремих досліджень, переглянути раніше сформульовані положення і висновки чи то у бік відмови від них, чи то часткового корегування, чи подальшого розвитку. Це, у свою чергу, відкрило можливості для формування історіографії досліджуваної проблеми як системи вивіреного знання, здатного забезпечити отримання конкретних результатів відповідно до визначеної у роботі мети й поставлених завдань. Використання історико-хронологічного та історико-порівняльного методів, на нашу думку, дозволило найповніше дослідити історіографію українсько-польських стосунків упродовж визначеного часового інтервалу.

При висвітленні окресленої проблеми використовувалися також такі конкретно-історичні методи наукового пізнання, як системно-структурний, історико-генетичний та історико-типологічний. Застосуванням системно-структурного методу досягнуто всебічного вивчення еволюції політичних, економічних, гуманітарних відносин України і Польщі, нормативно-правового та інституційного їх забезпечення. Встановлено, що Україна і Польща плідно співпрацювали в рамках реалізації доктрини стратегічного партнерства, підтримуючи сформовані інституційні механізми його розвитку та дотримуючись окреслених пріоритетів. Використання цього методу уможливило комплексне вивчення системоутворюючих ознак українсько-польського співробітництва, геополітичного потенціалу держав, їхньої ролі у системі геополітичних координат, місця в інтеграційних процесах у Центрально-Східній Європі та на євроатлантичному просторі.

Створити достовірну картину історіографічних напрацювань із досліджуваної проблеми дозволив історико-генетичний метод. Його використання сприяло послідовному осмисленню процесу становлення і розвитку багатогранних українсько-польських взаємин у контексті розгортання процесів європейської та євроатлантичної інтеграції. Будучи логічно-індуктивним за описом та формою, історико-генетичний метод дав змогу показати причинно-

наслідкові зв'язки еволюції взаємин між обома державами упродовж досліджуваного періоду. Його застосування, окрім того, надало висновкам авторки, зокрема щодо окреслення в найближчій і довгостроковій перспективі пріоритетних напрямів проблематики дослідження, виваженості та обґрунтованості.

Використання історико-типологічного методу уможливило впорядкування та узагальнення історичних подій і фактів, їх групування на підставі спільних рис. Застосування типологізації, окрім того, дозволило виявити однотипні властивості та ознаки в різних явищах і подіях, що мали місце у процесі становлення й розбудови українсько-польських відносин на дво- та багатосторонній основі в різних сферах міждержавної взаємодії. Завдяки використанню цього методу було визначено ключові ознаки двостороннього співробітництва України та Польщі, зроблено висновки щодо змісту й характеру конкретно-історичних напрацювань українських і зарубіжних вчених. Слід зазначити, що типологізація, яка спрямована на виявлення у просторовому чи часовому аспектах суттєво-однорідних сукупностей об'єктів і явищ історіографічного процесу, нетотожна класифікації, яка обмежується групуванням об'єктів за фактом належності до певної цілісності та слугує засобом систематизації за якимось чинником.

Зауважимо, що всі наукові методи є взаємопов'язаними, а відтак для реалізації визначених у праці мети і дослідницьких завдань авторка намагалася застосувати їх у комплексі. Їхня роль полягала у такій організації логічних операцій із поняттями та категоріями, яка уможливила отримання у підсумку сутнісних наукових знань про історіографію українсько-польських відносин в досліджуваній період. Слід пам'ятати, що жоден із методів не є універсальним, а тому неспроможний вирішити всі дослідницькі завдання. Найбільший ефект може бути досягнутий лише за умови комплексного їх застосування. Аби використання методів було правильним, необхідно чітко дотримуватися методологічних правил, адже, в іншому випадку, дослідника неодмінно чекатимуть прорахунки та помилки.

Із теоретичними засадами, принципами та методами органічно пов'язані методологічні підходи, які є не менш важливими у науковому дослідженні стосунків України і Польщі на межі ХХ–ХХІ ст. і концептуальному розумінні історіографічного процесу їх вивчення. У контексті порушеної проблеми важливу роль відіграв системний підхід, який безпосередньо сприяв адекватній постановці дослідницької мети, вибору засобів та методів розв'язання поставлених завдань, логічно-послідовному викладу матеріалу, тобто розкриттю стратегії досягнення мети. Системний підхід дав змогу шляхом вивчення однакових груп історіографічних джерел з історії сучасних українсько-польських відносин дослідити роботу спеціалізованих наукових осередків, вивчити творчі напрацювання окремих учених, а також виявити і проаналізувати всі суттєві зв'язки, події, явища та тенденції сьогоденної співпраці двох держав. Для аналізу еволюції українсько-польського співробітництва, вивчення сучасного його стану авторка зверталася одночасно до багатьох різноманітних джерел, у яких наявною була певна інформація з означеної проблематики, та паралельно опрацьовувала їх. Для кращого розуміння історіографічного процесу було враховано здобутки українських та зарубіжних істориків. Послуговуючись системно-структурним підходом, авторці вдалося виявити і класифікувати історичні праці, виокремити компоненти і системоутворюючі зв'язки історіографічного процесу, означити основні напрямки історіографії сучасних українсько-польських відносин, охарактеризувати їхній зміст та ключові тенденції розвитку, визначити комплексність та об'єктивність конкретно-історичних праць.

Зважаючи на те, що відносини між державами вивчаються не лише історичною, а й іншими суспільними науками, у дослідженні, окрім праць істориків, було використано наукові надбання політологів, правознавців, економістів, соціологів, культурологів, у яких зазнали відображення аспекти аналізованої проблеми. Це уможливило встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями та фактами, що досліджуються, усвідомлення змісту взаємин двох держав, їхній розгляд як складової відносин на Європейському континенті й у світі загалом. Такий підхід відображає характерний для сучасного розвитку

наукового знання процес взаємопроникнення наук. Важливим аспектом такого взаємопроникнення є можливість використати в конкретному дослідженні методів наукового пізнання, що отримали розвиток у рамках інших наук. Творче застосування надбань останніх полегшується тим, що власне саме історіографічне дослідження відзначається синтетичною специфікою. Особливо це помітно тоді, коли у світлі досягнення поставленої мети й вирішення дослідницьких завдань об'єктом пізнання стають не окремі історичні події чи факти, а історіографічна система, її складові. У цьому зв'язку в заявленому дослідженні широко використано підхід міждисциплінарності. Його застосування дало можливість здійснити цілісний аналіз творчої спадщини вітчизняних та зарубіжних науковців з проблеми еволюції українсько-польських взаємовідносин.

Підхід методологічного плюралізму, застосований нами у представленому дослідженні, означає визнання того, що жодна з науково-теоретичних конструкцій, методологічних схем, концептуальних напрямків і шкіл не може вичерпно описати й пояснити аспекти міждержавних взаємин – формування цілісного уявлення про них спроможна забезпечити лише їхня сукупність. Пізнаючи систему білатеральних відносин у нову геополітичну добу, спираючись на якусь окрему засадничу концепцію, використовуючи її як методологічне підґрунтя, належить підготувати себе до отримання тільки фрагментарного знання, придатного для практичного використання, але без претензій на всеосяжність і вичерпність. Розуміння амбівалентного єства феномену двосторонніх міждержавних взаємин передбачає, що його вивчення здійснюється не шляхом вибору якоїсь однієї зі сторін протиріч, які неодмінно виявляє у них дослідник, а через однакове визнання їх обох, розуміння того, що тільки разом вони складають сутнісну цілісність. Це означає заклик не до нерозбірливого еkleктизму, а до вміння бачити як, яким чином та за яких обставин предмет дослідження може мати різноманітні і навіть протилежні модуси прочитання. Так, відповідно до принципу методологічного плюралізму, пропонується теза про те, що сутність двосторонніх відносин між державами полягає не у протиборстві, а у

реалізації всезагальних завдань задля забезпечення їхньої цілісності, стабільності, рівноправності та взаємовигідності.

Отже, глибоке і всебічне дослідження історіографії сучасних українсько-польських взаємин в усій багатоманітності об'єктивної реальності можливе лише за умови використання відповідного методологічного інструментарію. Запропоноване дослідження базується на загальних і специфічних засадах історичної і суміжних наук, має відповідний понятійно-категоріальний апарат. Теоретико-методологічною основою праці слугували роботи вчених, які зробили внесок у розробку новітніх уявлень про концептуальні моделі історіографічного процесу. Комплексне використання різноманітних наукових принципів, методів та підходів дозволило ґрунтовно підійти до осмислення об'єкта і предмета дослідження, розв'язати поставлені мету й завдання, всебічно й об'єктивно вивчити тему, забезпечити наукову достовірність отриманих результатів.

1.2. Стан дослідження проблеми

Геополітичні перетворення, що відбулися на рубежі XX–XXI ст. у Європі та світі, серед яких – завершення "холодної війни", ліквідація Організації Варшавського договору, падіння комуністичного режиму в Польщі, розпад СРСР та здобуття незалежності Україною, зумовили формування нової моделі міждержавних українсько-польських взаємин. Відкриттю нової сторінки у багатовіковій історії зв'язків українського та польського народів, наповненню їх змістом рівноправного партнерства сприяли також чинники географічного, історичного, культурного, економічного та політичного характеру, насамперед геополітичне розташування, територіальна близькість, традиційні господарські та культурні зв'язки. Наукова думка на зазначені зміни прореагувала посиленням інтересу до вивчення українсько-польських відносин. Вітчизняні й зарубіжні дослідники зі зростаючою наполегливістю почали звертатися до осмислення основних тенденцій та особливостей налагодження і розвитку сучасних українсько-польських відносин. Різноманітні аспекти взаємин України та Польщі сформували, таким чином, окрему науково-дослідну тему, яка поправу посіла важливе місце в українській та зарубіжній історичній науці.

Велика кількість конкретно-історичних праць із започаткованої проблеми, разом з тим, супроводжується майже повною відсутністю досліджень історіографічного характеру. Незначною мірою існуючу прогалину заповнюють наукові розвідки, присвячені аналізу подієвої історії сьогоденних взаємин двох держав: історіографія питання у них, як правило, репрезентована кількома абзацами і є поверховою. Значно більше уваги осмисленню наукового доробку з проблеми відводиться у дисертаційних і монографічних роботах, у спеціальних (вступних) розділах яких предметом аналізу стають праці попередників, робляться спроби дослідити процес вивчення дослідниками сучасних українсько-польських взаємин, з'ясувати досягнуті успіхи, означити питання, які потребують продовження наукового пошуку. Окремішній інтерес викликають наукові статті, предметом аналізу в яких стала власне історіографія сучасних українсько-

польських відносин. Невеликі за обсягом, вони досить часто висвітлюють історіографію лише окремих аспектів взаємин України та Польщі, що, разом з тим, не применшує їхню наукову цінність та значимість.

Враховуючи динаміку зміни мети і дослідницьких завдань, а також ступінь предметності праць із проблеми, у процесі наукового осмислення сучасних українсько-польських відносин вважаємо за доцільне виокремити два історіографічні етапи. Упродовж першого з них, що тривав протягом 90-х рр. ХХ ст., мали місце лише поодинокі спроби з'ясувати розгортання студій щодо передумов становлення й розвитку двосторонніх взаємин між Україною і Польщею, проаналізувати окремі аспекти налагодження міждержавної взаємодії у світлі трансформації європейського геополітичного простору. За умов дефіциту конкретно-історичних досліджень і так званого "методологічного шоку", історіографічні студії носили здебільшого характер бібліографічно-анотаційних оглядів.

З кінця 1990-х рр. в історіографічному осмисленні проблеми розпочався другий етап, побудований на аналізі новітніх праць, підготовлених на сучасних теоретико-методологічних засадах. Активізація дослідження проблеми була зумовлена тим, що, по-перше, в основному завершилося формування нормативно-правової та інституційної основи співпраці України й Польщі, що перетворило її у повноцінний об'єкт дослідження; по-друге, науковці, перейшовши на нову методологічну основу, отримали можливість більш об'єктивно та незаангажовано висвітлювати перебіг взаємин між двома державами, виявляти проблеми, які гальмували їхній розвиток, з'ясувати перспективи співпраці на майбутнє. Історіографія українсько-польських відносин, як наслідок, зазнала позитивних змін та зрушень. Автори вийшли на якісно вищий рівень критичного осягнення відносин між обома державами, урізноманітнилися підходи і методи наукового пізнання, більш об'єктивними стали оцінки. Суттєво збільшилось число науковців, які долучилися до історіографічного вивчення проблеми, чому сприяло розширення географії досліджень, оформлення нових наукових центрів, зокрема створення академічного Інституту всесвітньої історії, відкриття низки кафедр

всесвітньої історії. Відчутно зростає історіографічна складова в тематиці наукових конференцій і круглих столів. Характерною рисою цього етапу було розширення спектру досліджуваних сюжетів. Окрім того, що звернення до історіографії проблеми стало ознакою більшості конкретно-історичних розвідок, світ побачила низка власне історіографічних праць. При підготовці останніх дедалі більшу увагу дослідники приділяли доробку учених, ідеї яких розкривають зміст та тенденції розвитку історіографії. Йдеться, зокрема, про роботи Я. Калакури, Л. Зашкільняка, І. Колесник, А. та В. Коцурів, К. Кондратюка, О. Сухого та ін.

До кінця 1990-х рр. історіографічні праці з проблеми українсько-польських взаємин означеного періоду були відсутні. Першим до вивчення здобутків вітчизняних та зарубіжних науковців звернувся Д. Горун [166]. Залучивши до аналізу дослідження українських та польських науковців, він спробував виважено оцінити їх. З огляду на те, що доробок із проблеми у той час репрезентувала невелика кількість спеціальних конкретно-історичних праць, історіографічний огляд, природно, виявився дещо поверховим. З початком ХХІ ст. кількість історіографічних праць за тематикою збільшилася, що дозволило згрупувати їх за формально-видовими й тематичними ознаками.

Аналізу історіографії українсько-польських взаємин присвячена наукова стаття І. Афанасьєва [25]. Поставивши за мету розгляд напрацювань українських істориків про розвиток взаємин сторін упродовж 1990-х рр., автор скористався узагальнюючими дослідженнями, конкретно-історичними та публіцистичними працями, останні з яких, на його думку, є часто тенденційними та політизованими. З огляду на те, що протягом 90-х рр. ХХ ст. надбання вітчизняних науковців щодо осмислення означеної проблеми були не особливо помітними, історіографічним аналізом у праці охоплено невелику кількість розвідок. Очевидно більш комплексним осмисленням досягнень науковців у вивченні взаємин України та Польщі позначене дисертаційне дослідження І. Афанасьєва [26], підготовлене через кілька років по тому. Ступінь та характер представленості в історіографії ключових її аспектів І. Афанасьєв проаналізував, послуговуючись різноманітними історичними та іншими науковими працями,

найбільшу увагу при цьому приділивши дисертаційним роботам та монографіям. Цілком слушним, на нашу думку, є висновок автора про необхідність продовження наукового пошуку в напрямку створення предметних історіографічних праць.

Певних успіхів у вивченні історіографії сучасних взаємин України та Польщі вдалося досягти тернопільській дослідниці В. Гевко. Основні здобутки української та зарубіжної, перш за все польської, історіографії проблеми комплексного аналізу зазнали в окремих розділах дисертації В. Гевко [136], підготовленої у співавторстві з Л. Алексієвець монографії [12], а також одноосібних наукових статтях власне історіографічного характеру [134–135]. Звернення до великої кількості узагальнюючих праць, у яких аспекти взаємин згадуються лише побічно, та спеціальних за тематикою наукових розвідок, предметом дослідження у яких визначаються безпосередньо сучасні відносини між двома державами, збірників матеріалів конференцій та круглих столів дозволило В. Гевко реконструювати процес розвитку і нагромадження історичних знань з означеної проблеми. Констатуючи наявність численного доробку за тематикою, дослідниця, разом з тим, відзначає вузькість джерельної бази більшості праць, їх переважно інформаційний характер, часто шаблонність в оцінці аналізованих питань. Важливість для нашої держави взаємин із Польщею за умови недостатнього представлення проблеми в українській історіографії, на думку В. Гевко, свідчить про потребу продовження наукових пошуків задля глибокого її теоретичного осмислення.

Представленість у наукових працях сучасних українсько-польських взаємин, погляди фахівців на їхній розвиток з'ясовано в розділі дисертаційної праці О. Знахоренко [259]. Показово, що, проаналізувавши доробок українських та зарубіжних (польських, російських та деяких інших) науковців, О. Знахоренко виявила відсутність консенсусу щодо відповідності українсько-польських взаємин рівню заявленого стратегічного партнерства. Констатуючи долучення до наукової роботи над проблемою великої кількості фахових істориків та політологів, важливу роль у її обґрунтуванні дослідниця, окрім того, відводить політикам та

дипломатам. На фоні достатньо виважених та об'єктивних у висвітленні проблеми праць українських, польських та інших західних фахівців, здебільшого очевидно упередженими по відношенню до оцінки стану та перспектив розвитку українсько-польської взаємодії О. Знахоренко знаходить роботи російських вчених.

Серед спеціальних історіографічних досліджень сучасних українсько-польських взаємин відзначимо наукові розвідки М. Геника [140–141]. Послугуючись дослідженнями насамперед польських науковців, найбільшу увагу автор приділив аналізу підходів до трактування "важких сторінок" спільної минувшини двох народів. У контексті осмислення поглядів істориків та політологів на передісторію українсько-польського сьогодення, М. Геник аналізує характер представлення в історіографії історичних передумов становлення та головних етапів розвитку міждержавних взаємин періоду незалежності, розбудови політичної, економічної та соціокультурної їх компоненти. Значну увагу зосереджено на розгляді історіографії життя й діяльності польської меншини в Україні та української меншини у Польщі. Здійснено спробу аналізу досвіду співпраці українських та польських дослідників щодо подолання негативних стереотипів сприйняття двома народами один одного.

Одним із найновіших досліджень українсько-польських взаємин кінця ХХ – початку ХХІ ст., у якому розкрита й історіографія проблеми, є монографія Л. Стрільчук [620]. Наукові праці з обраної теми диференційовані авторкою на дві групи: одну з них формують теоретико-узагальнюючі дослідження та студії, безпосередньо присвячені стосункам держав-сусідів упродовж досліджуваного періоду, іншу, – так звана "регіоналістика", предметом якої є регіон Центрально-Східної Європи, у тому числі Україна та Польща (єврорегіони "Буг" та "Карпатський"). У поле зору Л. Стрільчук потрапила велика кількість різножанрових праць українських та зарубіжних (польських, російських, американських та деяких інших західних) дослідників, аналіз яких дозволив зробити висновок про достатню забезпеченість наукових пошуків відповідними матеріалами. Констатуючи відсутність узагальнюючої праці, у якій би українсько-

польське співробітництво означеного періоду зазнало комплексного осмислення, головним завданням дослідників Л. Стрільчук називає систематизацію, узагальнення та тлумачення відомих фактів, "формування власної концепції українсько-польської взаємодії на новітній методологічній основі" [620, с. 64].

Окрім розвідок, предметом аналізу у яких є процес розвитку і нагромадження історичних знань про українсько-польські взаємини новітнього періоду в цілому, вартими уваги є праці, присвячені історіографії окремих аспектів міждержавної взаємодії. Так, наукові розробки та здобутки у дослідженні політичної компоненти взаємин України і Польщі проаналізував та систематизував В. Моцок [463]. Доробок істориків-міжнародників та політологів, публікації політиків і дипломатів свідчать, на думку дослідника, про наявність стійкого взаємозв'язку між характером співпраці та рівнем її наукового осмислення. У поглядах фахівців на сучасний стан та перспективи розвитку взаємин держав-сусідів принципові відмінності майже відсутні. Спільною ознакою публікацій польських та інших західних учених В. Моцок називає розгляд українсько-польського партнерства у контексті загальноєвропейських процесів, доведення важливості співпраці між обома державами для забезпечення стабільності континенту. Польські науковці, окрім того, погоджуються з принциповою важливістю для національної безпеки РП взаємин з Україною. Принципово іншою є позиція російських учених, у працях яких українсько-польські відносини оцінюються упереджено.

У статті А. Шурупи [742] зроблено спробу проаналізувати історіографію економічної складової взаємин України та Польщі. Звернувшись до доробку, насамперед, українських науковців, автор скористався роботами, частина з яких означеної проблеми торкається вкрай поверхово. Одночасно у поле зору не потрапили дослідження, які, на нашу думку, репрезентують проблему значно краще. Показовим, окрім того, є наступний факт: у той час, як у назві роботи фігурує історіографія економічних відносин двох держав у 1990–2006 рр., жодної розвідки, опублікованої у 2006 р., у джерельній базі немає, окрім того, праця переобтяжена конкретно-історичним матеріалом.

Здобутки попередників в осмисленні гуманітарних взаємин України та Польщі висвітлено в роботі Н. Медведчук [434]. Констатуючи представленість доробку з проблеми здебільшого статтями у фахових виданнях, матеріалами конференцій та круглих столів, дослідниця відзначає гостру нестачу тематичних монографій, дисертаційних праць. Порівняльний аналіз напрацювань українських та польських дослідників дозволив Н. Медведчук зробити висновок про схожість підходів до висвітлення проблеми, взаємодоповнюваність сформованих доробків у єдиному історіографічному комплексі. В дослідженні В. Лишко [407] проаналізовано представленість в історіографії аспектів культурних взаємин, зокрема зв'язків у сфері освіти, науки, повернення культурних цінностей. Предметом прискіпливої уваги стали роботи, у яких піднімаються питання "важких сторінок" спільної історії, обґрунтовується необхідність та шляхи подолання негативних стереотипів у сприйнятті українцями й поляками один одного. Взаємини України та Польщі у сфері культури, порівняно з іншими складовими співпраці, як відомо, досліджені значно менше, і огляд наявних здобутків, здійснений В. Лишко, є безумовним тому підтвердженням.

Розгляду праць українських науковців у сфері транскордонного співробітництва й діяльності євро регіонів присвячене дослідження Г. Кулешової [377]. Окрім розвідок, у яких піднімаються теоретико-методологічні та концептуальні питання транскордонних взаємин, проаналізовано студії щодо аспектів співпраці України та Польщі. Історіографію транскордонного співробітництва двох держав розглянула О. Обухова [481]. Аналіз досліджень, безпосередньо присвячених означеній складовій взаємин, авторка поєднала з розглядом праць, у яких транскордонні зв'язки держав-сусідів висвітлено у взаємозв'язку з іншими аспектами міждержавного співробітництва.

Значний масив різноманітної вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, який репрезентує досягнення дослідників у вивченні взаємин України та Польщі, в тому числі міжрегіонального співробітництва між ними, проаналізувала Н. Буглай [71]. Структурувавши наявні публікації за низкою критеріїв в окремі блоки, авторка дала оцінку кожному з них. З огляду на предмет даного

дослідження, більш важливими, порівняно з іншими, для нас є зауваження Н. Буглай щодо необхідності розглядати взаємини України й Польщі в контексті європейської інтеграції та глобальних процесів з урахуванням специфіки міжнародної ситуації, інтересів провідних держав та міжнародних організацій, почерпнуте нею із праць провідних польських та інших західних учених. Сформованою, як в українській, так і зарубіжній історіографії, Н. Буглай називає традицію розглядати регіональне співробітництво між державами Центрально-Східної Європи, нашими двома в тому числі, у взаємозв'язку з реалізацією Європейським Союзом регіональної та східної політики. І, нарешті, сформованою у вітчизняній історіографії авторка вважає традицію дослідження історії Польщі та українсько-польських взаємин, зокрема й на сьогодишньому їхньому етапі. Задля аргументації зазначеного згадуються учені, напрацювання яких поправу займають важливе місце у доробку з проблеми, найкраще представляють досягнуті у цій царині успіхи. Проаналізувавши майже два десятиліття наукових пошуків українських та зарубіжних дослідників щодо осмислення сучасних взаємин України і Польщі, Н. Буглай з'ясувала, що тематичні розвідки, опубліковані упродовж 1990-х рр., внаслідок впливу конкретних об'єктивних чинників мали здебільшого публіцистичний та переважно політологічний характер. На відміну від них, наукові праці 2000-х рр. виявилися більш об'єктивними та прагматичними, позбавленими ідеалізації взаємин, романтизму в обґрунтуванні важливості їхнього стратегічного характеру [71, с. 12].

Надбання вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо осмислення українсько-польських взаємин крізь призму зовнішньої політики Польщі проаналізовано в окремих розділах дисертаційних досліджень І. Гуцуляка [186], С. Стоєцького [612], О. Яніної [750]. Щоправда аналіз здобутків попередників, представлений у них, є дещо поверховим та має характер анотаційно-бібліографічних оглядів. Більш предметним розглядом історіографії проблеми характеризуються праці О. Бабак [27–28]. Аналіз сформованого доробку дозволив авторці зробити окремі висновки, зокрема: триваюче зростання представленості проблеми в українській історіографії супроводжувалося розширенням джерельної

бази дослідження; зосередження на висвітленні окремих аспектів теми відбувалося за умови недостатнього з'ясування деяких інших. Наукові здобутки польських істориків та політологів проаналізовано, насамперед, на предмет бачення українсько-польського партнерства у європейській системі геополітичних координат, ролі Польщі в наближенні України до Європи.

У дослідженнях польських авторів історіографічні сюжети представлені здебільшого бібліографічними оглядами (В. Балюк, Є. Браткевич, А. Джевiцький, Р. Земба, Л. Осiнська, Й. Соха, А. Тошь, К. Федорович, К. Чорнік та ін.). Аналізуючи студії щодо сучасних стосунків України та Польщі, дослідники звертають увагу на найактуальніші їх аспекти, в тому числі торкаються російського чинника. Критичним аналізом здобутків попередників у вивченні взаємин двох держав позначена монографія К. Єндращик [802]. Залучивши до роботи над проблемою велику кількість монографічних праць, наукових статей польських та українських фахівців, дослідниця з'ясувала характер представленості в історіографії процесу становлення та розвитку співпраці сторін у ключових сферах міждержавної взаємодії, підходи до трактування міри її відповідності заявленому стратегічному партнерству.

Щодо російської історіографії, то спеціальних досліджень, присвячених історіографії сучасних українсько-польських відносин, досі не створено. Окрім наукових статей, аспекти проблеми у яких представлені поверхово, певною мірою прогалину заповнюють історіографічні огляди в дисертаційних працях – предмета нашого дослідження вони стосуються опосередковано. Так, у роботі Р. Рибіна [562] розглянуто історіографію польської східної політики. Дослідник скористався великою кількістю праць, у яких концепція взаємин Польщі з сусідами на Сході зазнала довершеного обґрунтування (Д. Дмовський, Ю. Пілсудський, Ю. Мерошевський, Є. Ґедройць та ін.), а також численними публікаціями сучасників, які, на його думку, формують особливу групу польської політико-інтелектуальної еліти, що спеціалізується на східній політиці РП. Констатуючи, природно, найбільший внесок у розробку проблеми польських дослідників, значними автор вважає також успіхи у цій царині російських та

українських авторів, підходи яких до обґрунтування зацікавленості Польщі у взаєминах з сусідами на Сході він називає нетотожними. Близьким у своїх поглядах виявився А. Беспалов [43], міркування якого певною мірою перегукуються з роздумами Р. Рибіна.

Праці, в яких піднімаються питання трансформаційних процесів у Польщі, еволюції зовнішньої політики РП та її впливу на європейську безпеку проаналізував Д. Сергеев [582]. У роботі Д. Буданової [76], присвяченій взаєминам Польщі з НАТО та ЄС, з'ясовано здобутки російських і зарубіжних авторів щодо обґрунтування парадигми зовнішньої політики Польщі, її місця у регіоні Центрально-Східної Європи, а також участі в процесах європейсько-атлантичної інтеграції з наступним вступом до НАТО та ЄС.

Певну цінність для нашого дослідження становлять історіографічні огляди деяких інших праць. Так, у роботі Д. Каці [295] проаналізовано напрацювання науковців у вивченні взаємин ЄС з Білоруссю та Україною упродовж 1991–2000 рр., у дослідженнях П. Корзуна [347] та Є. Трещенкова [645] – здобутки вчених у вивченні політики сусідства ЄС щодо держав на східному його кордоні. У праці К. Верхоланцевої [104], у якій піднімаються питання транскордонного співробітництва Росії та держав-членів Європейського Союзу, привертає увагу проаналізований авторкою внесок російських та зарубіжних науковців у розробку теоретичних аспектів проблеми.

Окремої уваги заслуговує робота І. Грецького [171], у якій крізь призму зовнішньополітичних чинників аналізуються президентські вибори 2004 р. в Україні. Звернення до наукових здобутків російських та зарубіжних авторів дозволило дисертанту зробити висновок, що дослідження впливу на ситуацію в Україні зовнішніх чинників, традиційно досить активні, різко прискорилися після подій 2004 р. Констатуючи полярність поглядів російських дослідників щодо цього, найавторитетнішою І. Грецький називає екстерністську точку зору, згідно з якою вирішальний вплив на події в Україні справили ЄС та США, підтримка з боку Польщі. Проаналізувавши низку праць польських науковців, автор знайшов їх, навпаки, інтерністськими, прихильними думці, що Помаранчева революція в

Україні була результатом еволюції українського суспільства. Ознакою досліджень польських фахівців названо підкреслення значимості та важливості внеску Польщі в перебіг означених подій. Скориставшись великою кількістю тематичних наукових розвідок, більшість із яких автор вважає політизованою, він спробував бути максимально об'єктивним в оцінках та висновках.

Принципових, на нашу думку, висновків досягнуто у роботі Н. Аладьїної [7], предмет дослідження якої – зовнішня політика України у 1991–2008 рр. Для реалізації визначених у роботі завдань авторкою було проаналізовано низку праць російських та українських дослідників, з'ясовано підходи до пояснення змісту й ключових пріоритетів зовнішньої політики України, характеру її взаємин з сусідніми та іншими державами тощо. Прикметно, що більшість російських дослідників, як з'ясувала Н. Аладьїна, багатовекторність зовнішньої політики України вважає політичною хитрістю, яка дозволяє їй лавірувати між Росією та Заходом, інтеграцію нашої держави з Європою – об'єктивною необхідністю, яка, разом з тим, ставить під сумнів збереження нормальних взаємин з Росією, а співпрацю з НАТО – однією з "больових точок" російсько-українських взаємин. Аналіз української історіографії підштовхнув дослідницю до висновку про незмінно притаманну їй схильність трактувати зовнішню політику України як повторення зовнішньої політики Росії, але з протилежним знаком. Спільною рисою більшості праць українських та російських авторів Н. Аладьїна називає прогресуючу упередженість та суб'єктивність в оцінках зовнішньої політики кожної з держав та взаємин між ними.

Здійснений аналіз, таким чином, свідчить, що, попри актуальність, історіографія сучасних українсько-польських взаємин у доробку вітчизняних та зарубіжних дослідників презентована поверхово, без претензії на ґрунтовність аналітики й узагальнення. Фрагментарними виявилися спроби визначити сучасний стан наукової розробки теми загалом та окремих її аспектів. У багатьох роботах досить часто спрацьовувала типова схема анотативної репрезентації доробку українських і зарубіжних авторів з окремих предметів дослідження. У жодній із відомих нам праць не було зроблено спробу виокремити у процесі

дослідження науковцями українсько-польських взаємин окремі періоди, виявивши в умовах, у яких відбувалися наукові пошуки, тематиці та змісті праць певні відмінності, констатувати зміну історіографічної ситуації, а відтак започаткування наступного історіографічного етапу. Певною мірою вирішити означену проблему покликані історіографічні праці авторки даного дослідження [705, 712–723]. Шляхом аналізу доробку українських і зарубіжних учених, присвяченого сучасним взаєминам України та Польщі, у них здійснено спробу історіографічного аналізу проблеми, систематизації та узагальнення отриманих результатів. Природно, наявні на сьогодні у цій царині здобутки не вичерпують проблему повною мірою та залишають чималий простір для поглибленого її вивчення як у плані залучення нових історіографічних джерел, так і в сенсі критичного переосмислення існуючого доробку крізь призму поглядів різних авторів та під кутом визначення подальших дослідницьких перспектив.

Актуальність теми зумовлює необхідність здійснення цілісного аналізу історичних праць із проблеми двосторонніх міждержавних взаємин між Україною та Польщею у період їх суверенного утвердження й незалежного державотворення та створення на цій основі комплексної історіографічної роботи, спроможної дати відповідь на питання про те, наскільки повно і ґрунтовно репрезентоване історіописання в конкретно-історичній площині, а також те, які існують прогалини й перспективи подальших досліджень. Зазначимо, що у цьому випадку йдеться про огляд історіографії, який передбачає аналіз сукупності історичних студій з наукової проблеми на основі країнознавчого та проблемно-хронологічного підходів. Відтворення процесу загального нарощування історіографічних знань із низки конкретно-історичних проблем потребує, таким чином, недопущення дублювання у випадку повернення до їхнього аналізу на кожному етапі розвитку історичної науки й урахування різних думок та науково-методологічних підходів при оцінці наявного доробку. Окрім того, не слід забувати, що дослідження процесу наукового осмислення проблеми становлення та розвитку нової моделі українсько-польських відносин перебуває у взаємозв'язку з розвитком національних суспільств, а характер історіописання

значною мірою узалежнений від суспільно-політичних трансформацій у державах. Усвідомлення зазначеного сприяє розкриттю закономірностей конкретних етапів історіографічного процесу, вивченню змісту та проблематики досліджень за тематикою.

Історіографію зазначеної проблеми вважаємо за доцільне умовно поділити на дві основні групи: першу з них утворюють праці українських дослідників, другу – публікації зарубіжних, переважно польських, науковців. У поле нашого історіографічного аналізу потрапили сотні монографічних праць, наукових статей, публікацій у збірниках матеріалів конференцій, мемуарних студій, напрацювань історико-публіцистичного характеру, вступних та спеціальних розділів дисертаційних робіт тощо. Показово, що, попри деякі відмінності у структурованості історіографічного матеріалу, концептуальні підходи дослідників до вивчення означеної теми є доволі схожими. У тематичному відношенні, зокрема щодо охоплення проблематики, а також за якісним рівнем аналітики, студії науковців, як правило, відрізняються між собою несуттєво. Відмінності стосуються здебільшого науково-теоретичного рівня аналізу, оціночних характеристик. Таким чином, усі праці є важливими складовими джерельного комплексу та займають певне місце в історіографії теми.

Аспекти проблеми становлення й розвитку сучасних українсько-польських відносин поправу займають важливе місце у вітчизняній історіографії. На сьогодні над науковим їх осмисленням в Україні працюють чимало дослідників і, що прикметно, їхня кількість постійно збільшується. Найбільш активно вивченням сьогоденних взаємин України та Польщі займаються науковці академічних Інституту історії України (відділ історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України), Інституту всесвітньої історії, Інституту українознавства імені І. П. Крип'якевича (Центр дослідження українсько-польських відносин), а також Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України, низки національних університетів. Свідченням актуальності теми є робота наукових та науково-практичних конференцій, скликаних за ініціативою наукової та (чи) політико-владної

громадськості для обговорення найпринциповіших її аспектів. Найбільш значимими серед них, на нашу думку, виявилися "Українсько-польські відносини у ХХ столітті: державність, суспільство, культура" (Тернопіль, 1999 р.), "Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття" (Київ, 1999 р.), "Майбутня перспектива українсько-польського співробітництва у ХХІ столітті" (Київ, 2001 р.), "Україна – Польща: шлях до європейської співдружності" (Тернопіль, 2002 р.), "20 років українсько-польських відносин: випробування часом і спільна перспектива на майбутнє" (Київ, 2010 р.), "Українсько-польські відносини сьогодні: потреба "перезавантаження чи продовження?" (Яремче, 2010), "Українсько-польські відносини сьогодні: стан та перспективи" (Яремче, 2012) та ін. Окрім аспектів сьогоденних відносин, учасники форумів рідко обходять увагою питання спільного історичного минулого, важкий тягар якого до цього часу нагадує про себе. Практична значимість такого роду заходів, таким чином, визначається не лише означенням перспективних напрямів співпраці сторін, але й узгодженням підходів до трактування подій спільного минулого.

На сьогодні маємо всі підстави констатувати, що впродовж періоду розбудови незалежної України вітчизняна наукова історико-суспільна думка нагромадила колосальний потенціал для вивчення українсько-польського співробітництва. Спеціальні наукові праці дають змогу визначити основні тенденції розвитку зв'язків між Україною і Польщею в умовах формування нового геополітичного простору, з'ясувати їхнє місце у континуумі головних віх новітньої європейської історії. Відтак історична наука потребує неупередженого аналізу українсько-польських відносин у досліджуваній період, визначення їхніх концептуальних засад, з'ясування зовнішньополітичних пріоритетів, місця й ролі кожної з держав у системі геополітичних координат, означення їхнього впливу на безпеку і стабільність регіону Центрально-Східної Європи тощо.

Аналізуючи історичну спадщину з досліджуваної проблеми, варто виокремити роботи загального характеру, в яких проблеми українсько-польських відносин згадуються побічно, проте висновки та оцінки авторів допомагають зрозуміти причини та зміст багатьох подій і процесів, пов'язаних із розвитком

зв'язків між Україною та Республікою Польща в сучасних умовах облаштування світу. Найбільшої уваги серед доробку українських авторів у цьому сегменті, на нашу думку, заслуговують дослідження М. Алексієвця [14], О. Брусиловської [69], С. Віднянського [110–111], А. Гальчинського [126], А. Кудряченка [366, 369–371], В. Литвина [400–402], Ю. Макара [417], А. Мартинова [109–110], А. Орла [494], Б. Параховського [507], Я. Секо [14] та ін. У них висвітлюються проблеми міжнародних відносин та зовнішньої політики України, зокрема аналізуються пріоритети та концептуальні основи останньої, геополітичної орієнтації держави, аспекти її участі в міжнародних організаціях, місце у Європі та світі. Відрізняючись змістовим наповненням, характером викладу матеріалу, висновками та оцінками, а також методологічними підходами, ці праці містять чимало науково-пізнавальної інформації щодо формування зовнішньої політики України та її здійснення у новому геополітичному просторі, а відтак закладають теоретичні й джерелознавчі основи для продовження наукової роботи над дослідженням теми у майбутньому.

Значної уваги, на нашу думку, заслуговує колективне дослідження "Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку" [656]. Спираючись на широку джерельну базу, науковці здійснили аналіз генези міжнародних взаємин, дослідили роль України у системі відносин на континенті, з'ясували регіональні інтереси та геостратегічні пріоритети незалежної України. Аспекти взаємин України з сусідніми та іншими державами розглянули О. Івченко [271], І. Мельникова [436–437], А. Мартинов [436]. Науковці проаналізували умови, в яких відбувалося становлення відносин сторін, визначили цілі співпраці та перспективи її розвитку. Цінні матеріали про трансформацію європейського геополітичного простору на межі 80–90-х рр. ХХ ст., яка обумовила становлення нової моделі українсько-польської взаємодії, основні аспекти співпраці сторін та фактори, що на неї впливали, містяться у тематичних збірниках "Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи" [661], "Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє" [662], ін. У контексті аналізу зовнішньополітичної діяльності України

на увагу заслуговує колективна праця за редакцією Ф. Рудича "Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти" [659], позначена осмисленням участі України в системі взаємин у Європі, спробами визначення перспектив розвитку стосунків із сусідніми та іншими державами, у т. ч. із Польщею. Теоретико-концептуальні оцінки міжнародних відносин, представлені у зазначених працях, склали основу для подальшого вивчення співробітництва між двома державами в різних сферах суспільного життя.

Широке коло питань, дотичних до предмета нашого дослідження, піднімається у роботах польських науковців. Так, аспектам зовнішньої політики Польщі, її місцю у системі геополітичних координат, стосункам з міжнародними організаціями присвячені праці Р. Гродзкого [793], Р. Кузняра [821], Й. Кукулки [818], А. Мадери [830], Ч. Мойсевича [835] та ін. Проблеми діяльності ЄС та НАТО, становлення й розвитку взаємин із ними Польської держави, особливості переговорного процесу, трансформаційні процеси, покликані забезпечити досягнення Польщею відповідності критеріям членства, позиція польського суспільства, політичних і громадських організацій щодо європейської та євроатлантичної інтеграції РП висвітлені у дослідженнях Е. Кавецької-Виржиковської [809–810], З. та А. Доліви-Клепацьких [779–780], А. Домагли [781], Р. Купецького [820], А. Кшечуновича [816], Е. Латошек [828]. А. Магдзяк-Мішевської [831], В. Малендовського [833], А. Маршалека [834] та ін. Цікавими є роботи В. Балюка [755], Т. Капушняка [806], М. Ольхави [839–840] та ін., у яких аналізуються питання зовнішньої політики України, її співпраці з ЄС та НАТО, робиться спроба визначити місце нашої держави у Європі та світі, з'ясувати її спроможність впливати на ситуації у регіоні ЦСЄ тощо.

Певним внеском в історіографію українсько-польських відносин стали праці російських науковців М. Бухаріна [85–87], С. Биховського [90], К. Гаджієва [123], С. Ганжі [533], А. Мошеса [464–466], Л. Парфенової [510], В. Позднякова [533], Л. Шевцової [729], Л. Шишеліної [737] та ін. Дослідники предметно проаналізували трансформацію міжнародного середовища та геополітичного простору Європи, висвітлили зовнішню політику України, розвиток її відносин з

державами Центрально-Східної Європи, у тому числі з Польщею. Проаналізувавши велику кількість джерел та інтерпретаційних здобутків світової наукової думки, автори спробували показати цілісну картину розбудови новітньої системи міжнародних відносин, виявити особливості та специфіку модернізації у посткомуністичних країнах. Прискіпливого аналізу в роботах зазнало незмінно присутнє у зовнішній політиці України упродовж усього періоду незалежного державотворення балансування між Заходом та Сходом, Європою та Росією. Вибудовуючи взаємини з іншими державами, Україна, на думку російських дослідників, повинна постійно враховувати своє розташування та зважати на інтереси сусідів.

Вартими уваги є також праці західних, насамперед американських, аналітиків З. Бжезінського [45–47], С. Буранта [79], С. Ларрабі [394], І. Прицеля [858]. У них піднімається широке коло загальних питань, пов'язаних із генезою світового геополітичного простору, аналізуються ключові цілі головних суб'єктів глобальної політики, з'ясовується місце України та Польщі у планах "великих держав", значення партнерства між ними для безпеки і стабільності Європи. Спробами з'ясувати місце України у європейській системі координат, визначити чинники, які зумовлюють зміст та характер її відносин з ЄС і НАТО, позначені розвідки німецьких дослідників А. Зам [861] та Х. Тіммермана [633–636, 880]. Зовнішньополітичні орієнтири України, її взаємини з сусідами предметного обґрунтування зазнали у праці британських вчених С. Уайта та Й. Макаллістера [655], опублікованій за результатами спільної роботи над відповідним науковим проектом. Зауважимо, що в роботах західних авторів проблеми українсько-польських відносин, якщо і висвітлювалися, то лише побічно, в загальному контексті. Показово, що впродовж тривалого часу Україна сприймалася європейцями як сфера впливу Москви, і лише з розширенням на Схід кордонів НАТО західні науковці почали більше уваги приділяти її зовнішньополітичним цілям. Спільною ознакою досліджень є критика зовнішньої політики Росії, доведення налаштованості Кремля будь-якою ціною зберегти контроль над регіоном ЦСЄ.

Початок становлення історіографії українсько-польських відносин новітньої доби виявився органічно поєднаним із набуттям Польщею політичної свободи, проголошенням Україною державної незалежності, а також суспільно-політичними трансформаціями, що мали місце в обох країнах. Історики, політологи, громадські діячі намагалися комплексно та об'єктивно проаналізувати процеси останнього десятиріччя ХХ ст., визначити історичні передумови й конкретні обставини формування якісно нових взаємин між Україною та Польщею, осмислити їх трансформацію, з'ясувати перспективи співробітництва у ХХІ ст. Свідченням інтересу до взаємин двох держав стала поява великої кількості монографій, наукових статей, публіцистичних та аналітичних розвідок. На відповідному науковому рівні новітню добу українсько-польського співробітництва намагалися осмислити українські автори І. Афанасьєв [23], Б. Будкін [78], Д. Васильєв [95], В. Гевко [131], В. Глібов [155], Д. Горун [155], А. Пивоваров [520–521], С. Стоєцький [609, 611], Л. Стрільчук [620], Л. Чекаленко [95, 699], ін., польські науковці В. Боярський [761], Я. Браткевич [764], М. Цалка [769–770], М. Чієшлік [772], В. Малендовський [833], В. Новаковський [838], Е. Орльоф [844], ін.

Нові погляди на непросту історію взаємин України та Польщі представлені у роботах Б. Гудя [179], Л. Зашкільняка [245], М. Литвина [403], В. Сергійчука [584]. Крізь призму аналізу українсько-польського протистояння в період національної революції та громадянської війни, політики переслідування польського населення в Україні у 1920–1950-ті рр., кривавих подій на Волині у 1940-х рр., трагічної операції "Вісла", а також становища українців у Польщі та поляків в Україні обґрунтовано сьогоденні взаємини двох держав, доведено їх обумовленість подіями спільної спадщини. Вартими уваги є роздуми над проблемою зарубіжних українців Б. Осадчука [497], М. Чеха [776]. Серед питань, порушених ними, – визнання польським суспільством незалежності України, її значення для розбудови Польської держави та регіону Центрально-Східної Європи, а також пошук шляхів активізації українсько-польського співробітництва в нових історичних умовах.

Перші наукові публікації польських авторів, предметом дослідження у яких стали міждержавні відносини України та Польщі, вийшли з друку у 1990-х рр. [761, 767, 770–771, 776, 782, 838, 884]. Більшості з них притаманні популярно-публіцистичний характер, висвітлення лише окремих аспектів проблеми. Прикметною рисою досліджень є обґрунтування необхідності активізації Польщею взаємин з Україною. Одними з перших українсько-польські взаємини ґрунтовно проаналізували В. та Н. Гілли у праці "Відносини Польщі з Україною у 1989–1993 рр." [791]. Основну увагу дослідники зосередили на питаннях політичної, економічної та культурної взаємодії, становищі українців у Польщі та поляків в Україні. Чільне місце в історіографії проблеми посідає праця А. Камінського та Є. Козакевича "Польсько-українські відносини у 1992–1996 рр." [803]. Визнані фахівці у сфері міжнародної політики у своїй розвідці зосередилися на вивченні політичних аспектів відносин між Варшавою та Києвом. Попри невеликий обсяг, праця є одним із найбільш фахових досліджень українсько-польських відносин на початковому етапі їх здійснення. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ Є. Козакевич, відомий польський дипломат, екс-посол Республіки Польща в Україні, опублікував ще кілька праць, присвячених різним аспектам тогочасних українсько-польських взаємин [327–328, 813]. У 1998 р. за його редакцією було видано комплексне дослідження "Стосунки польсько-українські" [873], у якому зібрано праці польських та українських авторів, що висвітлюють нагальні питання взаємодії двох держав.

В історіографії проблеми маємо ряд робіт, у яких науковці намагалися з'ясувати історико-політичні передумови та глибинні причини становлення нової моделі українсько-польських відносин, виявити умови їхнього розвитку в початковий період унезалеження двох держав, показати їхнє місце в системі міжнародних відносин, значення для регіону ЦСЄ та Європи у цілому. Найпершої уваги серед них, на нашу думку, заслуговують дослідження О. Брусиловської [68], В. Васюка [100], Р. Гродзкого [793], А. Дудека [784], В. Зайончковського [231], О. Знахоренко [258], В. Колесника [330–331], Т. та Л. Кондратюків [341–342], Р. Кузняра [821], В. Моцока [459], П. Чернеги [706], К. Федоровича [788–789].

Узагальнення і висновки цих, а також деяких інших авторів, відображають не лише аспекти становлення між Україною і Польщею нової моделі відносин, але й наступну їх трансформацію та перспективи розвитку на майбутнє. Загальною ознакою праць є змістовний аналіз політичного аспекту співпраці між двома державами, звернення до історичного досвіду взаємин між ними.

Осмислюючи становлення моделі сучасних українсько-польських відносин, науковці досить часто звертаються до розгляду зовнішніх по відношенню до України та Польщі чинників, частину з яких, насамперед ліквідацію ОВД, розпад СРСР та формування, як наслідок, на Європейському континенті нової моделі взаємин, вважають потужними детермінантами співпраці між двома державами. В доробку дослідників, разом з тим, маємо ряд наукових праць, у яких трансформація українсько-польських взаємин показана у світлі впливу на них політики "великих держав", насамперед Росії. Дослідження В. Бочарова [60], Т. Возняка [115], О. Яніної [749], С. Белєня [760], К. Зельке [248], В. Гулевича [180], А. Мошеса [464–466], З. Бжезінського [48–49], С. Буранта [79], Х. Тіммермана [633] та ін. свідчать про поширеність в українській та зарубіжній науковій думці переконання у тому, що для Росії, яка з розпадом СРСР продовжує ідентифікувати себе з великою імперією, для якої втрата контролю за Україною та впливу на Польщу рівнозначна позбавленню імперського статусу, присутність у регіоні Центрально-Східної Європи є питанням вкрай важливим та принциповим. Прикметним, на нашу думку, також є те, що підвищений інтерес до України і Польщі з боку ЄС та США науковці, як правило, обґрунтовують їхнім прагненням відтіснити далі на Схід Російську Федерацію та мінімізувати таким чином її вплив на європейську політику. Традиційно викликаючи стійкий дослідницький інтерес, обумовленість українсько-польських взаємин політикою "великих держав" досить ґрунтовно вивчена науковцями.

Всебічно дослідженою є політична компонента українсько-польських взаємин. У наукових працях як українських, так і польських авторів обґрунтовується думка про те, що стосунки між двома державами пройшли тривалий, не позбавлений суперечностей, але, разом з тим, динамічний та

конструктивний шлях. Автори відзначають їхню насиченість, результативність та переважаючу вваженість на дипломатичному, міжурядовому та міжпарламентському рівнях. Подальшому розвитку політичних контактів між двома державами сприяє діяльність спеціально створених інститутів міждержавної співпраці. Окрім низки наукових статей В. Гевко [129, 131–132], Т. Зарецької [237], А. Киридон [298–299], В. Колесника [330–331], Ю. Присяжнюк [547], В. Трофимовича [647], Л. Чекаленко [701–702] та ін., вітчизняна історіографія проблеми представлена ґрунтовними монографіями Г. Зеленько [246], К. Кіндрата та С. Трохимчука [305], М. Янкова [751]. На основі широкого використання зарубіжних і вітчизняних джерел системне бачення українсько-польських відносин, їхнє становлення та розвиток у нових геополітичних умовах, розбудову основних напрямів співпраці в контексті процесів європейської та євроатлантичної інтеграції представили Л. Алексієвець і В. Гевко [12]. Помітним історіографічним фактом стала монографія Л. Стрільчук [620]. Окрім політичних, авторка проаналізувала також економічні та гуманітарні взаємини держав, транскордонне співробітництво між ними.

Політичні відносини України та Польщі розглянули польські дослідники Я. Драус [203–204], Р. Зємба [843], Б. Кліх [811], К. Федорович [789], Р. Якімович [800] та ін. Окремо хочеться відзначити працю Б. Сурмач [877], предметом найпершої уваги якої став Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво, укладений Україною та Польщею в 1992 р. Попри хронологічні рамки, визначені кінцем ХХ ст., авторка розглянула також діяльність політичних осередків та осіб, під безумовним впливом яких здійснювалися взаємини Польщі з сусідами на Сході упродовж першої половини 1990-х рр. Важливою для нашого дослідження є монографія К. Єндращик [802]. Написана з використанням здобутків українських та польських науковців, насичена великою кількістю конкретного фактологічного матеріалу, вона є однією з небагатьох праць, у яких докладно та критично висвітлюються взаємини між двома державами наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Генезу політичної складової стосунків проаналізовано у другому та третьому розділах праці.

Чільне місце в історіографії займають дослідження, присвячені економічним взаєминам України та Польщі. Комплексним аналізом проблеми, зокрема, характеризуються наукові праці І. Афанасьєва [23–24], А. Мазаракі і Т. Мельник [415], Г. Старостенко, Л. Посядло, Н. Мірко [604], Я. Столярчук [613] та ін. Вдалі спроби осмислити аспекти українсько-польських економічних відносин зробили Б. Андрушків і Я. Бакушевич [15], О. Дашевська [187], Н. Климець [313], С. Лебедько [396] та ін. Ці автори одними з перших намагалися з'ясувати специфіку співпраці між Україною та Польщею в економічній сфері. Констатуючи упродовж першої половини 1990-х рр. в економічних взаєминах складність і напруженість, їх причиною дослідники називають переважаючу зосередженість української та польської дипломатії на розробці й підписанні насамперед політичних домовленостей і угод. Із виходом взаємин сторін на рівень стратегічного партнерства дослідники пов'язують "оздоровлення" та "нормалізацію" економічної співпраці між ними.

З-поміж робіт українських учених, присвячених аналізу економічного аспекту співпраці між нашими двома державами, відзначимо колективну монографію Є. Савельєва, В. Мельника, С. Чеботаря "Українсько-польські економічні відносини у контексті стратегічного партнерства" [566]. Ця праця виявилася однією з перших в Україні спроб на високому науково-теоретичному рівні проаналізувати економічне співробітництво між двома державами, з'ясувати міру його відповідності формату стратегічного партнерства. Звернення до офіційної статистики у поєднанні з власними розрахунками дозволили науковцям не лише виважено оцінити динаміку співпраці незадовго до "східного розширення" Євроспільноти, але й виявити проблеми, що потребують якнайшвидшого вирішення. Комплексним аналізом основних напрямів економічного співробітництва двох держав у 1991–1999 рр. позначена праця Л. Ковач [324]. Прикметно, що авторці належить перша відома нам спроба висвітлити співпрацю України та Польщі в галузі транспорту й банківської сфери. Варто також відзначити уже згадувану працю М. Янкова [751]. У ній системно, на високому професійному рівні розглянуто становлення українсько-польських

взаємин в економічній площині, всебічно висвітлено секторальні їхні аспекти, з'ясовано міру відповідності стратегічного партнерства між Україною та Польщею запитам глобальної економіки.

Окрему сторінку вітчизняної історіографії українсько-польської економічної співпраці формують дослідження львівського науковця В. Борщевського. В другій половині 2000-х рр. доробок ученого поповнився двома ґрунтовними монографіями [52, 58], ключові ідеї яких зазнали представлення у дисертації "Оптимізація українсько-польського економічного співробітництва в процесі наближення України до ЄС" [56]. Проаналізувавши показники співпраці, науковець запропонував конкретні рекомендації щодо її оптимізації в контексті інтеграції економіки Польщі до ЄС та наближення до нього України.

Розглядом українсько-польських економічних взаємин позначені праці польських авторів Б. Бердиховської [40], В. Бонусяка [762], В. Зайончковського [231], М. Оніщука [492], М. Сівця [589] та ін. Їм притаманна зосередженість на розгляді торговельного та інвестиційного співробітництва, виваженість в оцінці динаміки показників, проблем та перспектив розвитку. Більшість проблем, які мають місце в економічних взаєминах двох держав, дослідники пояснюють системною несумісністю економік, невідповідністю українського середовища польському, відмінностями механізмів взаємодії між владою та підприємцями тощо. Проблемі співпраці України і Польщі в енергетичній сфері присвячене дослідження Т. Капушняка, Т. Олеяжа, П. Брилінського [805]. Насичене фактологічним матеріалом, воно має характер інформаційної розвідки, головною ідеєю якої є необхідність зменшити залежність двох держав, а відтак і всієї Центрально-Східної Європи від Росії шляхом диверсифікації енергетичних джерел. Загалом, історіографія проблеми свідчить, що, попри низку тематичних праць, авторами яких, як правило, є не фахові історики, а економісти, вона потребує подальшого свого вивчення з залученням нових матеріалів та застосуванням сучасних науково-методологічних підходів.

Історіографічний доробок із проблеми містить чимало студій, предметом аналізу в яких стала соціокультурна компонента відносин між двома державами.

Ознайомлення з ними дозволяє стверджувати про зацікавленість авторів діяльністю громадських організацій і культурних центрів в Україні та Польщі, проведенням спільних наукових семінарів, конференцій, фестивалів української і польської культури, організацією культурних та освітніх обмінів, реалізацією заходів по збереженню й охороні місць національної пам'яті тощо. Принагідно зауважимо, що ще зовсім недавно – і про це красномовно свідчить хронологія опублікування тематичних праць – дослідження проблеми українські вчені вважали справою далеко не першочергової важливості. Ґрунтовні наукові розвідки, присвячені аспектам теми, почали з'являтися лише на початку 2000-х рр. Спробою комплексного аналізу проблеми позначені дослідження А. Васюка [98–99], Д. Горуна [165], В. Лишко [404–407], Н. Медведчук [432–434], Ж. Тоценко [643], М. Янкова [751]. Аспекти наукового та освітнього співробітництва проаналізували О. Коваленко [317–319], С. Мякушко та А. Мирончук [471]. Культурна взаємодія між нашими двома державами наукового осмислення зазнала у розвідках І. Винниченка [107], Б. Сюті [627]. Зважаючи на виняткову важливість гуманітарного співробітництва для посилення взаєморозуміння між українцями та поляками, його дослідження, на думку авторки цієї праці, потребує більшої уваги.

Чималий інтерес у вітчизняних дослідників викликає транскордонне співробітництво України та Польщі. Репрезентований великою кількістю наукових публікацій, доробок з проблеми постійно поповнюється новими роботами. Найбільш значимими серед них є праці В. Борщевського [59], О. Гребельника [169], В. Колодяжної [333–334], К. Кондратюка [340], О. Мітряєвої [451–452], Н. Роїк [555–557], О. Харчинської [690–691], Г. Щерби [743–745]. Дослідники проаналізували нормативно-правове та організаційно-інституційне забезпечення співпраці, розглянули ключові її напрями, дали оцінку досягнутим успіхам. Значне місце в працях посідають проблеми розбудови єврорегіонів "Карпатський" та "Буг". По-різному оцінюючи здобутки, науковці переконані, що потенціал, яким володіють обидві держави, використовується далеко неповністю.

Вичерпним аналізом українсько-польського транскордонного співробітництва характеризуються роботи луцьких авторів Б. Клімчука, П. Луцишина та В. Лажніка [217, 314, 413]. Висвітлена в них діяльність єврорегіону "Буг" по сьогодні залишається найґрунтовнішою інтерпретацією проблеми. Окрім теоретичної значущості, дослідженням притаманна очевидна практична цінність. Помітне місце в українській історіографії проблеми займають дослідження Н. Буглай [70–73]. Позначені великою кількістю впорядкованого й систематизованого фактологічного матеріалу, неупередженими авторськими інтерпретаціями, публікації висвітлюють ключові аспекти транскордонного й міжрегіонального співробітництва України і Польщі. Певну цінність становлять також роботи О. Обухової [480–482]. Спираючись на опубліковані матеріали та архівні документи, авторка зробила спробу виявити об'єктивні закономірності становлення й розвитку транскордонної співпраці України та Польщі. З розширенням ЄС у 2004 р. та наближенням, як наслідок, кордонів Спільноти до України, транскордонне співробітництво, на думку дослідниці, перетворилося для нашої держави на один із найдієвіших чинників європейської інтеграції. Окремішньої уваги заслуговують праці І. Артьомова [21], А. Балян [33–34], Є. Кіш [306–311], В. Ковач [309], Н. Мікули [448–449], І. Студеннікова [622–623]. У них розгляд концептуальних основ транскордонної співпраці України з державами-сусідами поєднано з обґрунтуванням ключових її напрямів, аналізом конкретного фактологічного матеріалу. Ознакою публікацій є висвітлення транскордонного співробітництва України крізь призму процесів європейської інтеграції. Очевидною є схильність науковців задіяність нашої держави у процесах регіональної інтеграції називати запорукою її успіхів на шляху до ЄС.

Ознакою як вітчизняної, так і зарубіжної історіографії є висвітлення взаємин України і Польщі в світлі процесів євроатлантичної та європейської інтеграції. Прихильно ставлячись до європейського вибору України, успіхи його реалізації дослідники незмінно пов'язують із Польщею. Серед значної кількості публікацій українських дослідників, у яких взаємини між нашими двома державами аналізуються подібним чином, першочергової уваги заслуговують роботи

О. Знахоренко [258], А. Кирчіва [303], В. Куйбіди [376], О. Полторацького [537]. Посилаючись на те, що з розпадом СРСР регіон ЦСЄ залишився позбавленим гарантій безпеки, дослідники вказують на відсутність як для Польщі, так і для України інших альтернатив, окрім співпраці з НАТО, реалізацію якої вони вважають виправданою та прихильно ставляться до неї. Аналізу впливу розширення НАТО на взаємини України та Польщі, з'ясуванню ролі останньої у реалізації нашою державою євроінтеграційного курсу присвячений розділ роботи С. Стоєцького [612]. Традиційно високо оцінюючи підтримку Польщею співпраці нашої держави з НАТО, дослідник, разом із тим, пояснює її не стільки характером відносин двох держав, скільки амбітними прагненнями офіційної Варшави відігравати важливу роль в Альянсі та зміцнити позицію РП на міжнародній арені. В приєднанні України до НАТО науковці вбачають запоруку її захисту від викликів сучасного світу. На доцільності для нашої держави у взаєминах із НАТО послуговуватися польським досвідом наголошують М. Алексієвець [14], Є. Бершеда [42], В. Васюк [100], Ф. Медвідь [435], А. Пивоваров [521], Я. Секо [14] та ін.

Історіографічний огляд засвідчив відповідний рівень наукового осмислення проблеми польськими дослідниками Г. Бухом [767], А. Джевіцьким [783], Я. Дроздом [782], С. Козєєм [815], А. Кшечуновичем [816], П. Лятовським [827], Ч. Мойшевичем [835], Я. Стефановичем [871] та ін. Обґрунтовуючи історичну обумовленість євроатлантичної інтеграції Польщі, науковці тлумачать її як єдино виправдану та можливу гарантію безпеки й стабільності як для самої Польської держави, так і Європи загалом, а євроатлантичний аспект взаємин між Варшавою та Києвом називають однією із найважливіших їх складових.

Роль України та Польщі у забезпеченні в Європі стабільності й порядку обґрунтували Н. Житарюк [221], В. Куйбіда [376], Б. Параховський [507], М. Рябчук [565]. Військове співробітництво між двома державами проаналізували В. Бурдяк [80], О. Ващенко [103], О. Митрофанова [442], І. Мороз [80], А. Пивоваров [521]. У розвідках О. Антонюка [17], В. Бочарова [60] наукового осмислення зазнала участь українців і поляків у миротворчості.

До розгляду українсько-польських взаємин у контексті аналізу питань європейської та регіональної безпеки звернулися західні дослідники З. Бжезінський [48–49], С. Бурант [79], Ш. Гарнетт [127]. Ознакою їхніх праць є обґрунтування наявності зв'язку між характером відносин між Україною і Польщею, з однієї сторони, та рівнем загальноєвропейської безпеки, з іншої. Науковці переконані: від того, якими будуть взаємини між двома державами, значною мірою залежить, чи зможе Європа залишатися стабільною та захищеною. Прихильно ставлячись до розширення на Схід кордонів НАТО, вони, цілком виправдано, на нашу думку, вважають цей процес потужним фактором впливу на партнерство двох держав. Принагідно зауважимо, що З. Бжезінський українсько-польське примирення вважає безпосереднім результатом впливу системи безпеки НАТО, зміщення її кордонів на Схід за рахунок прийняття під "парасольку безпеки" Польщі та інших країн із регіону ЦСЄ. Спільною ознакою праць є розгляд українсько-польського співробітництва в зв'язку з прагненням двох держав не допустити відновлення впливу на них Росії. У світлі все більш небезпечної поведінки останньої, майбутнє України та Польщі дослідники пов'язують із поглибленням співпраці з державами Європи та США.

Констатуючи непослідовність і суперечливість зовнішньої політики України, труднощі балансування держави між Сходом та Заходом, перспективи посилення геополітичної ваги й зміцнення міжнародної суб'єктності науковці пов'язують з поглибленням нашою державою співпраці з Євросоюзом й наступним вступом до нього. Вказуючи на виняткову зацікавленість офіційної Варшави у наближенні України до ЄС, дослідники називають її "адвокатом" України в Євроспільноті та розглядають як своєрідний міст, що пов'язує їх. Пояснюючи зацікавленість Польської держави у взаєминах України з ЄС, Т. Возняк [115] та В. Каспрук [291] вказують на прагнення офіційної Варшави не допустити відновлення на неї російського впливу. Ю. Котляр [352] та О. Снігир [600], у той же час, звертають увагу на намагання польської сторони у такий спосіб посилити свою позицію у Євроспільноті. У роботі К. Кіндрата та С. Трохимчука [305] лобіювання офіційною Варшавою інтересів України у Європі

пояснено прагненням Польщі прискорити власне входження до ЄС, а також зміцнити свою позицію на міжнародній арені. Офіційні заяви, у яких Польща відкрито й однозначно почала заявляти про готовність підтримувати євроінтеграційні наміри України, дослідники датують другою половиною 1990-х рр. Апелюючи до схожості ситуації в Польщі (напередодні вступу до Євроспільноти) та Україні, а також готовності польської сторони надавати українським колегам дієву допомогу у вибудовуванні взаємин із Брюсселем, В. Бочаров [60], О. Брусилівська [68], С. Василенко [93], Д. Васильєв [95], А. Васюк [98], А. Киридон [298–299], Ф. Медвідь [435], Л. Чекаленко [95] та ін. обґрунтовують необхідність звернення України до польського досвіду європейської інтеграції.

У світлі осмислення польською наукою євроінтеграційної компоненти взаємин України та Польщі найбільшій увазі, на нашу думку, заслуговують роботи В. Балюка [756–757], Б. Кліха [811], Л. Осінської [848], А. Харашімовича [794], ін. На доцільності зближення Польської держави з Європейським Союзом, а також приверненні нею уваги світового співтовариства до утвердження України в європейському виборі наголошують Б. Геремек [148], А. та З. Доліви-Клепацькі [779–780], А. Тошь [882], Р. Якимович [800].

Ознакою більшості праць російських дослідників є упередженість в оцінці перспектив співпраці по лінії Варшава – Київ, негативне ставлення до європейського вибору України, її прагнення розбудовувати взаємини з ЄС та НАТО. Принагідно зазначимо, що проблем співпраці України та Польщі в світлі сьогоденних викликів російські науковці торкаються здебільшого не безпосередньо, а в контексті розгляду взаємин Росії з Заходом, російсько-українських та російсько-польських стосунків, розширення на Схід кордонів Європейського Союзу й НАТО. Такими, зокрема, є роботи І. Кобринської [315], В. Колосова [335], А. Мошеса [465–466]. У підтримці Польщею європейських настроїв в Україні дослідники вбачають загрозу збереженню Кремлем історично сформованої на цій території російської домінації. Одночасно сприяння Варшавою нашій державі в розбудові взаємин з ЄС і НАТО трактується ними

виключно як засіб зміцнення позиції РП у цих структурах, посилення польського впливу на європейську політику.

Опублікування низки тематичних праць, разом із тим, не знімає з порядку денного продовження роботи над дослідженням питання еволюції українсько-польських зв'язків у контексті інтеграції Польщі до НАТО та ЄС, ролі України й Польщі у забезпеченні стабільності у Європі та світі – ці та інші аспекти проблеми досі не стали предметом спеціального дослідження та залишаються фрагментарно дослідженими. Головне інформаційне навантаження мають праці, присвячені розвитку взаємин між обома державами у світлі розгортання процесів євроатлантичної та європейської інтеграції. Водночас низка інших питань продовжує потребувати свого вивчення та репрезентації у спеціальних наукових розвідках.

Таким чином, аналіз стану наукової розробки означеної теми свідчить, що у вітчизняній і зарубіжній історичній науці досі відсутнє комплексне узагальнююче дослідження з історіографії сучасних українсько-польських відносин. Певною мірою існуючу прогалину заповнюють історіографічні огляди у наукових статтях, вступні (спеціальні) розділи дисертаційних праць та монографій, наукові статті власне історіографічного характеру. Найбільших успіхів у створенні наукових історіографічних досліджень, як виявилось, вдалося досягти українським історикам, у той же час здобутки зарубіжних авторів є порівняно меншими. Відсутність комплексних історіографічних праць з означеної проблематики зумовлює необхідність історіографічного аналізу конкретно-історичних розвідок, певної їх систематизації та узагальнення. На користь справи, безумовно, позначається поступове нагромадження історичною та іншими науками потенціалу, необхідного для вивчення проблеми, поповнення тематичного доробку великою кількістю нових праць, підвищення їхнього фахового рівня, аналітичності й критичності. Усі це зумовило вибір теми даного дослідження, його змістове й концептуальне наповнення.

1.3. Джерельний комплекс

Комплексне історіографічне дослідження проблеми становлення й розвитку сучасних українсько-польських взаємин зумовлює необхідність пошуку відповідної джерельної бази. Зазначимо, що за доби СРСР можливості використання всього комплексу джерел із питань міждержавних відносин, загалом зі всесвітньої історії були обмежені, багато джерел свідомо вилучалося з наукового обігу або знищувалося чи спотворювалося. Утвердження України як незалежної демократичної держави уможливило відродження джерельної бази історичної науки, залучення до наукового обігу маловідомих або невідомих раніше джерел, поповнення новими зразками джерельного комплексу із проблем як вітчизняної, так і зарубіжної історії. Ознаками історіографічної ситуації стали розроблення нових теоретико-методологічних підходів до аналізу джерельної бази, очищення джерелознавства від ідеологічних фальсифікацій. Принагідно зауважимо, що в українському суспільстві передумови для забезпечення національної історіографії зарубіжної історії та міжнародних відносин об'єктивною інформацією почали формуватися в середині 80-х рр. ХХ ст. у зв'язку з початком реалізації політики "перебудови" й зумовленим нею утвердженням традицій гласності й демократії. Введення до наукового обігу різноманітних джерел спричинило до появи в українській історіографії чималої кількості дискусійних питань, зумовило активізацію інтересу до них як дослідників-професіоналів, так і й широкої громадськості.

Використання відповідних джерел, їх критичний та неупереджений аналіз, безумовно, сприяє комплексному теоретичному дослідженню обраної теми. Вивчаючи становлення нової моделі українсько-польських відносин окресленого у праці періоду, авторка намагалась охопити найширше коло вітчизняних і зарубіжних, здебільшого польських, джерел. Загальновідомо, що науковці вивчають історичні події, явища та процеси, як правило, крізь призму одних і тих самих джерел, але бачать їх по-різному. Тому при використанні багатогранної джерельної бази авторка керувалась такими теоретико-методологічними

принципами, як: вивчення й характеристика доступних джерел; встановлення їх об'єктивності; дотримання при аналізі джерел принципу історизму; опрацювання не якогось одного із доступних джерел, а їх комплексу.

Історіографічні джерела як тексти нарративного чи документального характеру, які містять інформацію про взаємовідносини між Україною та Польщею у досліджуваний період, постають як результат свідомої науково-пізнавальної діяльності вчених. У такому випадку, на думку авторки, кожний історичний текст є водночас історіографічним, тобто таким, що є продуктом конструювання особи, незалежно від того, усвідомлює вона це чи ні. Зважаючи на достатню кількість матеріалів, доступних для відтворення процесу наукового осмислення міждержавних двосторонніх відносин між Україною та Польщею, головними завданнями вчених стають тлумачення конкретно-історичних досліджень, їх систематизація за проблемно-хронологічним принципом та створення на цій основі синтетичної історіографічної праці.

Історіографічний характер обраної теми певною мірою зумовлює складність її дослідження, а разом з тим, специфічність джерельної бази. Досліджуючи історіографію сучасних українсько-польських відносин, авторка намагалась охопити усю сукупність доступних джерел. Виходячи з походження, змісту, специфіки та характеру історіографічного матеріалу, джерельну базу було класифіковано на декілька груп. Предметом основної уваги стали узагальнюючі спеціальні історичні праці, колективні та індивідуальні монографії, наукові статті, дисертаційні роботи, матеріали наукових конференцій. Крім того, в роботі частково представлені джерела, що дозволяють глибше осягнути історіографічний процес, а саме: офіційні документи державних органів; виступи та спогади політиків і дипломатів; матеріали преси; підручники і навчальні посібники; публіцистичні праці; довідково-енциклопедичні видання; бібліографічні покажчики.

Виявлена та впорядкована джерельна база створила умови для всебічного вивчення й наукового обґрунтування модерних українсько-польських відносин. Попри те, що джерела, використані в даній праці, мають різну наукову значимість

та історико-пізнавальну цінність, є далеко нерівнозначними за походженням і ступенем документальної достовірності, комплексний їх аналіз дозволив розкрити об'єкт і предмет наукового пізнання, досягти поставленої мети, вирішити дослідницькі завдання. Узагальнюючи різновидові історіографічні джерела, представлена праця покликана заповнити прогалину у вітчизняній історіографії українсько-польських взаємин новітньої доби та посісти відповідне місце у національній історичній науці.

Пріоритетне місце в джерельному комплексі посіли узагальнюючі спеціальні історичні праці. Підготовлені одноосібно чи у співавторстві, вони висвітлюють широке коло проблем з історії України та Польщі, їхньої зовнішньополітичної діяльності, міжнародних відносин. Безпосередньо не торкаючись проблеми українсько-польських взаємин, такі дослідження відображають історичні умови й конкретні обставини суспільно-політичної ситуації, у яких вони здійснювалися. Упродовж останнього часу з друку вийшло чимало таких робіт. Серед наукового доробку українських дослідників, присвячених новітній добі історії України, варто згадати колективні праці "Історія України: нове бачення" [278], "Політична історія України. ХХ століття" [534]. Окремішньої уваги заслуговують колективні дослідження "Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991–2003)" [261], "Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти" [659] та одноосібні розвідки А. Гальчинського "Україна на перехресті геополітичних інтересів" [126], О. Івченка "Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан" [271], М. Михальченка "Україна як нова історична реальність. Запасний гравець Європи" [444] та ін., предметом дослідження у яких стала зовнішня політика України, її еволюція у світлі геополітичних трансформацій у Європі та світі.

Взаєминам України з європейськими державами присвячені колективні праці під загальною редакцією А. Кудряченка [381, 657–658]. Їм притаманне обґрунтування геополітичної і цивілізаційної своєрідності України, яка, рухаючись шляхом європейської інтеграції, продовжує зберігати міцні зв'язки з

Російською Федерацією й іншими державами СНД. Зовнішньополітичні пріоритети офіційного Києва показано крізь призму викликів державотворення та розбудови взаємин із головними суб'єктами міжнародних відносин.

Важливе значення для осмислення відносин нашої держави з Польщею має праця Л. Зашкільняка та М. Крикуна "Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів" [240]. Ставши свого роду прецедентом, вона до цього часу залишається найгрунтовнішим описом польської історії в Україні. І хоча аспектам українсько-польських взаємин дослідники приділили небагато уваги, проаналізовані ними події й тенденції розбудови Польської держави дозволяють сконструювати ситуацію, у якій офіційна Варшава реалізовувала відносини з Україною.

У доробку польських учених новітня історія Польської держави найповніше репрезентована роботами А. Дудека "Політична історія Польщі. 1989–2005" [784], Й. Карпінського "Третя незалежність. Найновіша історія Польщі" [808]. Зовнішню політику III Речі Посполитої проаналізували Р. Гродзкий [793] та Р. Кузняр [821]. Взаємини з сусідами на Сході, Україною у тому числі, зазнали у них критичного аналізу та є досить добре обґрунтованими.

Певну цінність для нашого дослідження становлять праці американського вченого польського походження П. Вандича "Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від середньовіччя до сьогодення" [91] та англійського історика Н. Дейвіса "Боже ігрище. Історія Польщі" [188]. У них піднімається низка важливих питань, пов'язаних зі становленням та розвитком Польщі від найдавніших часів до сучасності, аналізуються питання внутрішніх трансформацій, позиціонування держави на міжнародній арені.

Найбільшим здобутком російської історіографії історії Польщі стала опублікована у 2012 р. колективна праця "Польща в ХХ ст. Нариси політичної історії" [541]. Написана з використанням здобутків сучасної російської та зарубіжної історіографії, а також документів з архівів Росії і Польщі, робота відзначається ґрунтовним аналізом політичного розвитку Польської держави наприкінці ХІХ – на початку ХХІ ст. Виняткової уваги, з огляду на проблему, що

досліджується нами, заслуговує нарис "Геополітичні пріоритети Республіки Польща" [541, с. 905–923]. Окремі аспекти взаємин між двома державами наукового обґрунтування зазнали у працях, присвячених історичному поступу Центрально-Східної Європи, до якої вони є приналежними. Найбільш вартісними серед них, на нашу думку, є "Європа: вчора, сьогодні, завтра" [210], "Росія та Центрально-Східна Європа: трансформації наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст." [558], "Центрально-Східна Європа у другій половині ХХ ст." [694], опубліковані російськими вченими на початку ХХІ ст. Послугуючись архівними матеріалами, публікаціями російських та зарубіжних дослідників, автори проаналізували ситуацію, що склалася у регіоні ЦСЄ після розпаду Радянського Союзу, розглянули її розвиток у світлі чинників, які на неї впливають.

Зважаючи на певну підпорядкованість українсько-польських відносин процесам європейської та євроатлантичної інтеграції, цілісному їх осмисленню сприяють роботи, предметом наукового аналізу в яких стали інтеграційні процеси на Європейському континенті, взаємини України та Польщі з ЄС і НАТО. У цьому сегменті джерел найбільшу цінність, на нашу думку, мають дослідження А. та З. Доліви-Клепацьких [779–780], О. Ковальової [322], В. Копійки [344], Е. Латошек [828], А. Маршалека [834], З. Чахора [775]. Зовнішню політику двох держав крізь призму їхньої участі в інтеграційних процесах висвітлено в колективних розвідках українських та зарубіжних учених [209, 593].

У розрізі історіографічних джерел неабияку цінність для дослідження мають монографічні праці. Важливе місце в історіографії проблеми становлення й розвитку українсько-польських взаємин займають дослідження Л. Алексієвець та В. Гевко "Україна і Польща: шляхи співробітництва (1991–2004 рр.)" [12], К. Кіндрата та С. Трохимчука "Українсько-польські стосунки на зламі тисячоліть" [305], Л. Стрільчук "Україна – Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)" [620], М. Янкова "Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат" [751]. Попри різні хронологічні рамки, неоднакові предметність та аналітичну

критичність, працям притаманне звернення до ключових аспектів міждержавного співробітництва, їх показ крізь призму зовнішніх та внутрішніх детермінант.

Важливе місце в історіографії теми займають монографічні праці, присвячені окремим складовим співпраці України та Польщі. Так, у роботах В. Борщевського "Українсько-польське економічне співробітництво в умовах євроінтеграції" [52], "Україна і Польща в умовах розширеного ЄС: економічна оптимізація та глобальне партнерство"[58], Є. Савельєва, В. Мельника та С. Чеботаря "Українсько-польські економічні відносини у контексті стратегічного партнерства" [566] обґрунтування зазнало економічне співробітництво двох держав, у розвідках С. Кулини "Державне регулювання українсько-польських транскордонних економічних відносин" [380], Р. Федана "Регіональні фактори активізації транскордонної співпраці Польщі та України" [676] – транскордонні взаємини між ними. Осмисленню соціокультурної складової відносин двох держав присвячена монографія Л. та В. Стрільчуків "Інституційні складові українсько-польських гуманітарних взаємин і співробітництва" [616]. Висвітлюючи взаємини сторін в окремих сферах міждержавної взаємодії, роботи характеризуються ґрунтовним їх аналізом.

Певну цінність мають монографії, в яких відносини двох держав висвітлено в контексті інших проблем. Так, крізь призму трансформації геополітичного простору Європи окремі складові співпраці проаналізували С. Андрущенко (Гринько) [16] та О. Брусиловська [69]. Осмисленню взаємин України і Польщі в світлі участі нашої держави у процесах європейської та євроатлантичної інтеграції присвячені розвідки І. Артџомова [21], С. Василенко [94], І. Тодорова [638].

Наукова думка Польщі в розрізі монографічних досліджень, у яких піднімаються питання сучасних українсько-польських взаємин, презентована роботами В. та Н. Гіллів "Відносини Польщі з Україною у 1989–1993 рр." [791], К. Єндрацик "Стратегічне українсько-польське партнерство. Польща в політиці незалежної України" [802], Р. Сухоцької "Європейська інтеграція в польській перспективі" [876], Б. Сурмач "Сучасні польсько-українські відносини:

політологічний аналіз договору про добросусідство" [877], К. Федоровича "Україна у польській східній політиці в 1989–1999 рр." [789] та ін. За оцінкою міжнародного становища й новітньої системи облаштування світоустрою автори відстежують перебіг українсько-польських взаємин у політичній та соціально-економічній площинах, відзначають їхню роль у забезпеченні в регіоні стабільності та порядку, обґрунтовують важливість польського чинника для розбудови Української держави, її долучення до ЄС та інших міжнародних структур, узагальнюють головні тенденції, здобутки й перспективи співпраці між двома державами.

У пропонованій роботі важко переоцінити роль наукових статей. На відміну від монографій, вони є більш "мобільними", мають, як правило, більш виразну, чітко окреслену проблемно-тематичну спрямованість, оперативно реагують на появу нових джерельних матеріалів, науково-теоретичних та практичних потреб і викликів. Маючи, здебільшого, полемічний характер, статті відіграють неабияку роль у наукових дискурсах. Варто додати, що, відображаючи погляди науковців на відповідні аспекти проблеми, такі роботи є цінною джерельною основою для її вивчення. Упродовж досліджуваного періоду, цілком закономірно, в доробку з проблеми, що аналізується, з'явилася велика кількість таких праць. Прикметно, що, як і в розрізі монографічних досліджень, статті в переважній своїй більшості відображають зосередженість авторів на окремих аспектах українсько-польської взаємодії. Одночасно маємо підстави констатувати наявність невеликої кількості розвідок, позначених спробою комплексного осмислення проблеми.

Важливою складовою джерельної бази дослідження є дисертаційні роботи. Згідно з чинною на сьогодні практикою, статтю – монографію – дисертацію можна умовно представити в єдиному синонімічному ряді наукової продукції. Маючи чітко визначені параметри (мета і завдання, об'єкт і предмет, хронологічні й територіальні межі тощо), вони відрізняються між собою тематичною спрямованістю, а також, дуже часто, ґрунтовністю та структурованістю. У процесі дослідження теми було вивчено дисертаційні дослідження І. Афанасьєва [26], О. Бабак [27], М. Басараба [38], Н. Буглай [71], В. Гевко [136], Д. Горуна [166],

О. Знахоренко [259], Л. Ковач [324], В. Лишко [407], Н. Медведчук [434], В. Моцока [463], А. Пивоварова [522] та ін. Написані у відповідності з новітньою методологією, роботи характеризуються належним рівнем науковості, намаганням об'єктивного висвітлення тенденцій розвитку сучасного світу та окремих аспектів українсько-польського співробітництва. Завдяки цьому вони становлять собою потужну теоретико-концептуальну та фактологічну основу для подальшого дослідження проблеми. Застосування сучасних методик джерелознавчого дослідження й уточнення методологічних засад розглядається авторкою як передумова створення комплексної історіографічної праці, яка відповідатиме сучасному стану історичної науки і сприятиме нарощенню наукових знань з окресленої теми.

Неабияке значення для збагачення знань з історії українсько-польського співробітництва мають матеріали наукових та науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів. Аспекти українсько-польських відносин предметом обговорення на такого рівня зустрічах почали ставати вже на початку 90-х рр. ХХ ст. З активізацією міждержавних взаємин, їхнім виходом на рівень стратегічного партнерства, увага до проблеми суттєво посилилася, і такого роду заходів відчутно побільшало. Показово, що розгляд сьогоденного співробітництва двох держав учасники зустрічей, як правило, поєднують з обговоренням "важких питань" спільного минулого. Незмінно перебуваючи у полі зору дослідників, трагічні сторінки спільної минувшини, разом з тим, продовжують зазнавати неоднакового трактування, а відтак залишаються каменем спотикання не лише для наукової громадськості, але й для двох народів загалом. Відчутно почастишали конференції та симпозіуми, на яких відносини України і Польщі розглядаються крізь призму участі держав у процесах європейської та євроатлантичної інтеграції, розвитку регіону ЦСЄ, а також політики "великих держав", їхньої боротьби за вплив у Європі.

Скликані для розгляду найбільш нагальних (з позиції як історичної науки, так і сьогоденної державної розбудови) питань, такі заходи, разом з тим, покликані виконати важливу місію представлення нових поглядів на події

історичного минулого і, що не менш важливо, узгодження підходів до їхнього трактування та осмислення. Матеріали зустрічей і обговорень, демонструючи певну тяглість наукового обґрунтування тих чи інших проблем, дозволяють виявити еволюцію поглядів на них, діагностувати появу нових та трансформацію існуючих підходів до їх трактування.

Для об'єктивного висвітлення процесу формування нового типу українсько-польських відносин та їх модернізації на зламі ХХ–ХХІ ст. важливе значення мають офіційні документи органів державної влади України й Польщі. У контексті теми уваги заслуговують такі видання, як "Міждержавні відносини України та Республіки Польща [445], "Зібрання чинних міжнародних договорів України" [251], "Україна в ХХ столітті (1990–2000 рр.)" [660], "Україна на міжнародній арені" [665–666] та ін. Своєчасною є праця М. Сороки "Світ відкриває Україну: про зовнішню політику Української держави у 90-х рр. ХХ ст." [602], у якій автором зібрано низку статей, документів і коментарів щодо міжнародної діяльності України у зазначений час. На жаль, мусимо констатувати відсутність збірників договірних актів, укладених Україною на міжнародній арені упродовж останніх років. Оприлюднені на рівні офіційних періодичних видань, вони досі не зазнали потрібної систематизації та узагальнення.

Викликають інтерес офіційні промови, аналітичні матеріали та праці політичних діячів з обох країн. Важлива інформація про сучасні взаємини України та Польщі міститься у публікаціях українських політиків та дипломатів В. Горбуліна [162], А. Кінаха [304], В. Литвина [400–402], В. Огрязка [484–486], А. Орла [494], Д. Павличка [501], а також їхніх польських колег В. Бартошевського [795], В. Бонусяка [762], Є. Бузека [797], П. Залевського [234–236], А. Кваснєвського [296], Д. Росаті [817], К. Скубішевського [867], В. Цімошевича [796] та ін. Окрім цінного фактологічного матеріалу, роботи привертають увагу цікавими авторськими інтерпретаціями й оцінками українсько-польської взаємодії, осмисленням місця двох держав у процесах європейської та регіональної інтеграції, їхньої ролі в підтриманні в Європі ситуації безпеки й стабільності. Окремішньої уваги заслуговують інтерв'ю політичних і громадських

діячів, за участі яких відбувалася еволюція сучасних українсько-польських міждержавних взаємин. Інформація "з перших уст" викликає інтерес, перш за все, з огляду на максимальне наближення розповідача до подій, про які йдеться, співучасть у них.

Важливою складовою джерельного комплексу є мемуарна література. Написані безпосередніми учасниками подій, що вивчаються, мемуари дозволяють ніби зсередини поглянути на ситуацію, відчувати її, стати співучасником. Джерела такого роду спроможні певною мірою відкрити завісу "великої політики" та показати ряд подій у часто несподіваній інтерпретації. Залежно від того, наскільки очевидець є прихильним до ситуацій, про які пише, ступінь об'єктивності в їх висвітленні може суттєво різнитися. Здебільшого, мемуарним джерелам притаманний високий ступінь суб'єктивізму. Автори навмисне вдаються до жорсткої критики одних подій і відвертого вихваляння інших. Таким чином, більше, ніж очевидно, що мемуарна література не повинна розглядатися як вичерпне, досконале за змістовим наповненням та оціночними судженнями джерело. Аби більш-менш точно відтворити події минувшини, зрозуміти їх у "чистому вигляді", науковець повинен використовувати одночасно декілька мемуарів та розглядати їх у поєднанні з іншими джерелами. Зазначимо, що кількість мемуарів та спогадів політиків і дипломатів у джерельній базі проблеми, що розглядається, у силу її відносної сучасності є незначною. Так, у цьому сегменті джерел на сьогодні маємо роботи экс-міністра МЗС України А. Зленка [253, 257], экс-президентів України і Польщі Л. Кравчука [357–358], Л. Кучми [391–392], В. Ющенко [747], Л. Валенси [885] та А. Кваснєвського [822].

Репрезентативною та органічною складовою джерельного комплексу із вказаної проблеми є українські та зарубіжні періодичні видання. Упродовж трохи більше, ніж двох десятиліть представниками громадськості в газетах та журналах було опубліковано чимало тематичних праць. Звернення до них за умови паралельного опрацювання інших джерел дозволяє комплексно вивчити сучасні відносини двох держав, розглянути їх у взаємозв'язку з подіями минувшини та невіддільно від процесів, які на регіональному та глобальному рівнях

відбуваються сьогодні. В Україні найбільш вартісні, на нашу думку, роботи опубліковані у газетах "День" та "Дзеркало тижня", журналах "Віче", "Грані", "Економіка України", "Економічний часопис-XXI", "Зовнішні справи" ("Політика і час"), "Людина і політика", "Політична думка", "Політичний менеджмент", "Стратегічна панорама", "Стратегічні пріоритети", "Сучасність" та ін. Виняткової уваги, безумовно, заслуговують "Український історичний журнал" Інституту історії України НАН України, щорічник Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України "Зовнішня політика: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети". Польська періодика у сегменті, що аналізується, репрезентована газетами "Gazeta Wyborcza", "Rzeczpospolita", "Tygodnik Powszechny", часописами "Polityka", "Studia Europejskie", "Polska w Europie", "Sprawy Międzynarodowe", а також спеціальним виданням "Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej", у якому своє бачення на взаємини Польщі з іншими суб'єктами міжнародної політики демонструють польські політики та науковці. Представниками російської наукової думки дослідження, дотичні до проблеми сучасних українсько-польських відносин, публікуються на сторінках видань "Восточная Европа. Перспективы", "Международная экономика и международные отношения", "Новая и новейшая история", "Политическая наука", "Обозреватель", "Современная Европа", "Россия и современный мир", "Pro et Contra" та ін.

Публікації в пресі з різною мірою активності використовуються науковцями, про що, безперечно, свідчать джерельні бази їхніх розвідок. Одночасно безпосереднім вивченням преси як джерела інформації з історії сьогоденної українсько-польської співпраці вчені майже не займалися. Деяке виключення становить є монографія А. Кресло "Польсько-українські стосунки й образ України у польській пресі (1991–2003)" [346]. Проаналізувавши періодичні видання III Речі Посполитої, опубліковані у період 1991–2003 рр., дослідник з'ясував, яким чином польські автори висвітлюють взаємини двох держав, у якому світлі презентують Україну та українців.

Чільне місце в історіографії проблеми займає навчальна література – підручники та посібники для студентів вищої школи. На сьогодні цей сегмент

джерельної бази представлений великою кількістю праць з історії України та країн Центрально-Східної Європи, європейської та євроатлантичної інтеграції, міжнародних відносин [97, 189, 267–268, 279, 345, 359, 364, 388–389, 447, 456, 526, 572, 669, 700, 752]. Написані згідно з принципами сучасної історіографії, роботи характеризуються належним рівнем науковості та доступності, спробами об'єктивного висвітлення подій і тенденцій розвитку сучасного світу. Попри те, що відносини України й Польщі зазнають у них, як правило, побічного висвітлення, ці праці дозволяють виявити зміст глибинних передумов їхнього розвитку, осмислити ключові напрямки співпраці у світлі сучасних геополітичних трансформацій, означити перспективи на найближче майбутнє. Значимість навчальної літератури посилюється пріоритетністю її ролі у формуванні історичної свідомості молоді. Характерною ознакою підручкової літератури є насиченість великою кількістю фактологічного матеріалу. В умовах відсутності цензури очевидним є плюралізм думок і підходів до обґрунтування подій та явищ сьогоденної дійсності, причинно-наслідкових зв'язків між ними. Актуальність проблеми зумовлює високий ступінь інтересу до неї, а відтак постійне поповнення наукового доробку новими роботами. За трохи більше, ніж два десятиліття, науковий рівень навчальної літератури суттєво підвищився, відчутно зросли її якісні характеристики.

Значимою складовою джерельної бази історіографії проблеми є історична публіцистика. Написані здебільшого не професійними істориками, а представниками інших галузей наукового пізнання, зокрема політологами, економістами, соціологами, культурологами, філософами і правознавцями, політичними та громадськими діячами, ці праці привертають увагу не стільки фактологічним матеріалом, скільки його осмисленням, подачею у відповідній авторській інтерпретації. Публіцистика, ставлячи за мету вплив на суспільну думку, її трансформацію у бажаному для автора напрямку, позначена плюралізмом поглядів та інтерпретацій. Адресовані, насамперед, широкій громадськості, такі праці є відображенням суспільних запитів. Перші кроки України й Польщі по розбудові якісно нової моделі взаємин у працях такого

гатунку почали висвітлюватися вже наприкінці 1980-х рр. Зі здобуттям двома державами політичної незалежності й розвитком взаємин між ними, публіцистичних творів відчутно побільшало. Будучи свого роду віддзеркаленням суспільних інтересів, публікації свідчать про актуальність проблеми, показують варіанти її "прочитання".

Не обійдено увагою довідково-енциклопедичні покажчики, бібліографічні видання, які містять інформацію про різні аспекти українсько-польської взаємодії в досліджуваній період, а водночас свідчать про нарощування науково-теоретичних знань з проблеми, розвиток історичної науки. Зауважимо, що бібліографічні видання, які в джерельному комплексі будь-якої теми посідають, як правило, важливе місце, в історіографії сучасних українсько-польських відносин залишаються недостатньо представленими. На сьогодні у цьому континуумі маємо невелику кількість упорядкованих публікацій джерел, присвячених зовнішній політиці України, її взаєминам з ЄС і НАТО [214, 218, 670–671]. Наявні довідково-енциклопедичні матеріали спроможні певною мірою зорієнтувати в доробку з досліджуваної теми. Разом з тим, створення довідково-бібліографічних публікацій, безпосередньо присвячених сьогоденним відносинам України та Польщі, продовжує залишатися на часі і є одним із важливих завдань вітчизняної та зарубіжної історіографії.

Здійснений джерелознавчий аналіз, таким чином, свідчить, про актуальність проблеми становлення й розвитку українсько-польських взаємин та зумовлює необхідність наступного її вивчення й представлення у відповідних конкретно-історичних дослідженнях. Важливого значення набувають питання відбору джерел за тематикою, їхнього аналізу та узагальнення, а також вдосконалення методів вивчення з метою створення комплексного історіографічного дослідження. Джерельний комплекс роботи, репрезентований великою кількістю різнотипних історіографічних джерел, є цілком достатнім для визначення стану наукового дослідження сучасних українсько-польських відносин. Критичне, незаангажоване осмислення джерельної бази дозволило з'ясувати характер представлення теми у науковому доробку українських і зарубіжних дослідників,

встановити об'єктивність та критичність наявних публікацій. Встановлено, що найбільших успіхів фахівцям вдалося досягти у вивченні окремих аспектів проблеми. Водночас жодної узагальнюючої праці, у якій би сучасні українсько-польські відносини зазнали комплексного висвітлення, науковцями досі не створено. Підготовка спеціального узагальнюючого дослідження за тематикою, таким чином, набуває виняткового значення. Актуальність завдання зумовлює доцільність продовження наукового пошуку та поповнення, таким чином, джерельного комплексу новими носіями інформації. Пропоноване історіографічне дослідження, яке узагальнює наукові здобутки попередників, а також різновидові документи й матеріали, уможлиблює нарощення наукових знань із проблеми сучасних українсько-польських стосунків й наступне їх узагальнення.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИОГРАФІЧНІ ОЦІНКИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН У НОВОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

2.1. Висвітлення концептуальних засад співробітництва України та Польщі

Історичний поступ українського народу, позначений боротьбою за проголошення й збереження незалежної державності, пошуком власного місця у системі геополітичних координат, супроводжувався постійною зміною зовнішньополітичних орієнтирів. Традиційно оточені сильними великими державами, українські землі систематично ставали об'єктом їхньої експансії та розчленування. Тривала роз'єднаність і приналежність до різних цивілізацій спричинили глибинні зміни суспільної свідомості, однією із сутнісних характеристик якої стала одночасна орієнтація на Схід і Захід, Росію та Європу.

Процес формування сучасної української геополітичної парадигми був зумовлений трансформаціями, які наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. відбувалися на Євразійському континенті. Розпад СРСР та руйнування, як наслідок, євразійського імперського геополітичного простору спричинили переорієнтацію більше, ніж двох десятків держав і народів зі сповідування комуністичної ідеології на цінності західної цивілізації. Зі здобуттям незалежності Україна розпочала реалізацію самостійної зовнішньої політики, яка внаслідок поєднання низки чинників, зумовлених як історичним розвитком, так і політичною географією, виявилася складною та неоднозначною. Історіографічний аналіз засвідчив наявність низки праць, присвячених проблемам зовнішньої політики. Ґрунтовні роботи, предметом дослідження у яких стали означені питання, почали виходити з друку упродовж першого десятиліття державної незалежності. Першочергової уваги серед них заслуговує колективна робота "Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку" [629]. В ній наукового обґрунтування зазнала зовнішньополітична стратегія Української

держави, еволюцію якої автори праці вважають обумовленою впливом внутрішніх чинників, а також поведінкою основних "гравців світу" й найближчих сусідів України. У монографії дано оцінку взаєминам нашої держави з суб'єктами світового співтовариства на регіональному й глобальному рівнях. Вартими уваги є роздуми щодо зовнішньополітичних пріоритетів України, ймовірних сценаріїв розвитку стосунків із сусідніми та іншими державами. Аспекти зовнішньої політики України, її зв'язки із впливовими суб'єктами світового політичного процесу у своїх роботах висвітлили О. Івченко [271], І. Мельникова [437]. Науковці проаналізували умови, в яких відбувалося становлення відносин сторін, визначили цілі співпраці та перспективи її розвитку.

Десята річниця незалежності України на історіографії проблеми позначилася опублікуванням колективом академічних істориків фундаментального дослідження "Нариси з історії дипломатії України" (за ред. В. Смолія) [474]. Попри перерваність державотворчого процесу, неодноразову втрату Україною незалежності, її інкорпорацію в структури інших держав, автори доводять тяглість вітчизняної дипломатичної діяльності, її продовжуваність у сьогоденній практиці. Написана з використанням великої кількості різноманітних джерел, у тому числі архівних матеріалів, праця є першою відомою нам спробою вітчизняних науковців здійснити фаховий екскурс в історію контактів між українськими й зарубіжними політиками і дипломатами та оцінити їх.

Необхідністю продовження наукової роботи над вивченням поступу української дипломатії, з'ясування її надбань, а також можливостей їх застосування у сьогоденні зумовлена поява монографії В. Матвієнка та В. Головченка [428]. Скориставшись численними публікаціями вітчизняних і зарубіжних дослідників, різноманітними джерелами, вчені проаналізували зовнішньополітичну діяльність України у ХХ ст. Показані крізь призму особистісного чинника вітчизняних дипломатів, події української історії набули у роботі нового "звучання".

Аспектам зовнішньої політики України упродовж першого десятиліття розбудови незалежної держави присвячені роботи С. Віднянського [111],

А. Мартинова [111, 436], І. Мельникової [436]. Аналіз діяльності вітчизняної дипломатії дозволив вченим означити зовнішньополітичні пріоритети офіційного Києва, з'ясувати місце нашої держави в системі геополітичних координат, що сформувалася по розпаду Радянського Союзу. Успіхи, яких вдалося досягти Україні в стосунках із суб'єктами світового співтовариства на регіональному чи глобальному рівні, рівно як і невдачі та прорахунки, історики пояснили впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

Свідченням триваючої роботи зазначених, а також деяких інших науковців над вивченням зовнішньої політики України стала опублікована у 2004 р. колективна праця "Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991–2003)" (відп. ред. С. Віднянський) [261]. Синтезування попередніх напрацювань та нових здобутків знайшло відображення у трьох розділах, присвячених осмисленню процесу міжнародного визнання України, її діяльності в міжнародних організаціях та розбудові двосторонніх взаємин із близько ста країнами. Ґрунтовне дослідження тринадцятилітнього періоду зовнішньої політики України, принципово важливого з точки зору формування засадничих її основ, будучи важливим історіографічним фактом, зайняло вагоме місце у спектрі конкретно-історичних праць із проблеми.

Значним внеском в обґрунтування зовнішньополітичного вибору України, її позиціонування на міжнародній арені, можливостей набуття суб'єктності у системі міжнародних відносин стали колективні праці за редакцією директора академічного Інституту всесвітньої історії А. Кудряченка [657–658]. Констатуючи триваюче упродовж всього періоду державної незалежності балансування України між Заходом та Сходом, Європою і Росією, автори розвідок обґрунтовують його обумовленість геополітичним становищем нашої держави. Вибудовуючи взаємини з іншими державами, Україна, на думку дослідників, повинна постійно враховувати фактор географії власного розміщення, не забуваючи при цьому зважати на амбіції сусідів.

Дедалі більшої уваги дослідники почали приділяти з'ясуванню місця України в європейській системі геополітичних координат. Означене питання, зокрема,

знало аналізу в роботах С. Василенко [93–94], С. Андрущенко (Гринько) [16]. Осмислення зовнішньополітичного поступу Української держави у них поєднано з обґрунтуванням виняткового інтересу, що його стосовно неї демонструють Росія та ЄС. У їхніх стратегіях щодо зовнішнього оточення, основною метою яких є формування прикордонної зони, підконтрольної відповідно Москві та Брюсселю, Україні, на думку авторів, відводиться одна й та ж сама центральна роль. У безпосередньому взаємозв'язку з боротьбою, що її за право контролювати Україну ведуть між собою Росія та Європейський Союз, автори рекомендують розглядати відсутність у влади чітких зовнішньополітичних пріоритетів та дестабілізованість українського суспільства.

Ознакою низки праць є розгляд зовнішньої політики України в контексті новітніх геополітичних викликів й зміщення акцентів у системі міжнародних відносин та означення на основі цього перспективних напрямків дипломатичної активності на майбутнє. Так, у розвідці М. Алексієвця й Я. Секо [14], констатуючи змагання між Росією та ЄС за можливість контролювати Україну і неспроможність останньої однозначно визначитися з пріоритетністю у взаєминах із ними, наголошується на необхідності поглиблення співпраці вітчизняної дипломатії з іншими державами та диверсифікації таким чином міжцивілізаційного вибору. У дослідженні Ю. Макара [417], в якому неготовність України сформулювати зовнішньополітичні пріоритети розглядається серйозним дестабілізуючим чинником, що загрожує розвалом державності, з огляду на невиразність перспективи "остаточного сприйняття України на міжнародній арені як надійного політичного партнера" через непослідовність зовнішньої політики та недолугість внутрішньополітичного розвитку, виходом із ситуації, що склалася, названо об'єднання суспільства навколо загальнонаціональних інтересів [417, с. 197].

Основні кроки на шляху входження України до світового співтовариства упродовж двох десятиліть незалежного державотворення проаналізували Л. Алексієвець та С. Прийдун [11]. Кількість складних і відповідальних завдань, які за ці роки довелося вирішити українській дипломатії, дослідники назвали

безпрецедентною в сучасній світовій історії. У праці, насиченій великою кількістю фактологічного матеріалу, головна увага зосереджена на розгляді ключових напрямків зовнішньої політики держави, дана оцінка досягнутим успіхам.

Стійкий інтерес до зовнішньої політики України супроводжується посиленням уваги до її доктринальних основ. З'ясовуючи зовнішньополітичні пріоритети Української держави, дослідники вказують на її неготовність визначитися із ключовими напрямами співпраці на міжнародній арені й створити цілісну концепцію зовнішньої політики. Аналіз українського досвіду розбудови незалежної держави свідчить, що впродовж понад двох десятиліть ознакою її зовнішньої політики була непослідовність. "Проблема геополітичного вибору чомусь виявилася для України завданням, яке від століття до століття, від одного покоління до наступного передається без розв'язку, хоча і з достатньою кількістю спроб його відшукати", – слушно зауважується у розвідці А. Кирчіва [301, с. 185]. Схожої думки дотримується Я. Тимків [883]. Проаналізувавши зовнішню та безпекову політику України на предмет її змістової компоненти, дослідник виявив існування чотирьох концепцій, які в різні періоди використовувалися державним керівництвом: концепція нейтральності; концепція урівноважених інтересів, що передбачала одночасне та рівнозначне співробітництво зі східними, західними та південними партнерами; євроатлантична концепція; євразійська концепція, основна ідея якої полягала в реінтеграції пострадянського простору. Під впливом низки взаємопов'язаних чинників, зовнішня політика України, – переконаний автор, – виявилася непослідовною, а жодну з концепцій реалізувати так і вдалося. "В Україні важко говорити про якусь консолідовану позицію чи чітко визначену політичну тактику та стратегію", – погоджується з ним Т. Возняк [115]. Звернення до зовнішньополітичних інспірацій української влади змусило дослідника зробити невтішний висновок про те, що фактично всі вони виявлялися не відображенням усвідомлених інтересів держави, а скоріше, реакцією на дії інших політичних гравців.

Пошук Україною місця в системі геополітичних координат, що оформилася по розпаду Радянського Союзу, її балансування між Заходом та Сходом, вибір зовнішньополітичних цілей проаналізували А. Гальчинський [126], В. Литвин [400–402], М. Михальченко [444], Ю. Щербак [746] та ін. Пріоритети зовнішньої політики України автори вважають зумовленими політикою "великих держав", зокрема Росії, США та ЄС. Віддаючи перевагу розбудові взаємин зі структурами Заходу, дослідники, разом із тим, значної уваги приділяють відносинам України з Росією, наполягають на необхідності постійно рахуватися з нею.

У доробку з проблеми наявними є кілька підходів до обґрунтування пріоритетів зовнішньої політики України. Найпоширенішими, а водночас такими, що упродовж усього періоду державної незалежності мали найбільше прихильників, є багатовекторність та європейський вибір. Доведенням пріоритетності для нашої держави політики багатовекторності пройняті праці відомого дипломата, экс-міністра МЗС України Анатолія Зленка [253–257]. Аналізуючи новітній період зовнішньої політики України на предмет парадигмального підґрунтя, концептуальними її основами в різні періоди незалежного державотворення він називає нейтралітет та позаблоковість, багатовекторність, європейську і євроатлантичну інтеграцію, євразійство й рівнонаближеність [254, с. 12]. Нейтралітет і позаблоковість, які набули особливої популярності в Україні, на думку А. Зленка, є такими, що традиційно "виконують функцію адаптації держави до її зовнішнього середовища", але є неприйнятними для тривалого застосування. "Для країни такого масштабу й розташування нейтральність і позаблоковість можуть розглядатися як дещо штучні категорії. Адже бути нейтральним означає якоюсь мірою бути політично нерухомим. Для України політична нерухомість рівнозначна стагнації", – зауважено в праці [254, с. 13]. Зовнішньополітичною лінією, найбільш виправданою для нашої держави, А. Зленко вважає багатовекторність, прикметною рисою якої є одночасне здійснення ефективної західної та східної політики. Співробітництво України зі стратегічними партнерами при цьому покликане слугувати реалізації стратегії європейської інтеграції, яка за будь-яких умов має залишатися центральним

вектором зовнішньої політики [255]. Прихильністю українській багатовекторності позначені мемуари экс-президента України Леоніда Кучми [391]. Посилаючись на геополітичне становище нашої держави, такий курс зовнішньої політики він вважає найоптимальнішим. "Різко повернутися у бік Росії – значить ополчитися проти себе Захід, особливо США. Це загрожує багатьма реальними і серйозними неприємностями. Продовжити курс тільки на Захід – значить ще більше налаштувати проти себе Росію. Це теж загрожує ..." [391, с. 379]. Спробами обґрунтування доцільності для нашої держави на паритетних засадах розбудовувати взаємини зі Сходом та Заходом позначена розвідка В. Будкіна [78]. Посилаючись на сьогоденні реалії, дослідник позитивно оцінює багатовекторність зовнішньої політики України, називає її єдино виправданою.

Водночас багатовекторність зовнішньої політики України у працях багатьох дослідників зазнала критики. Так, сумнівами на рахунок спроможності нашої держави розбудовувати паритетні стратегічні відносини одночасно зі Сполученими Штатами Америки та Російською Федерацією, чії сфери впливу у світі жорстко поділені, а відносини нагадують змагання важковаговиків, пройняті роботи А. Кирчіва [301–303]. "Декларування багатовекторної чи навіть двовекторної стратегії зовнішньої політики, – переконаний автор, – швидше свідчить про відсутність позиції української верхівки щодо геополітичного вибору, ніж про далекоглядність і вдале маневрування" [301, с. 185]. Проаналізувавши десять років розбудови незалежної держави, А. Кирчів з'ясував, що зовнішня політика України "нагадує опис коливання маятника" і не дає жодного уявлення про генезу визрівання цілісної ґрунтовної стратегії [302]. Основним програшем України за останнє десятиліття, який приховує у собі "хронічну невизначеність української зовнішньої політики, відсутність у неї видимої конкретної стратегії, – власне, справжнього вектора" вважає багатовекторність О. Пахльовська [511, с. 180]. У праці С. Віднянського та А. Мартинова зовнішньополітичний курс України розглядається як тактика маневрування між Росією та Заходом, одночасна рівновіддаленість від них, яка

"навіть чи відповідає зовнішньополітичним пріоритетам та національним інтересам України в цілому" [110, с. 37].

До осмислення концептуальних засад і стратегії зовнішньої політики України С. Віднянський, завідувач відділу історії міжнародних відносин та зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України, згодом звернувся ще раз. У науковій статті [109], опублікованій у двадцяту річницю української незалежності, критичний аналіз доробку з проблеми, представленого великою кількістю праць "діаметрально ідеологічно орієнтованих українських науковців та політичних діячів", вчений поєднав із презентацією власного бачення ключових її аспектів. Погоджуючись з існуванням для зовнішньополітичного поступу Української держави багатьох альтернатив, єдино виправданою серед них він назвав вступ до Європейського Союзу. Аргументуючи думку, історик вказав на спроможність європейської інтеграції "перетворитися на інтегральну українську національну ідею" [109, с. 37].

Обґрунтування пріоритетності європейського вибору зовнішньої політики України, його спроможності якнайкраще поєднати національні інтереси та безпеку держави, забезпечити економічне піднесення, соціальний та економічний прогрес, посилення міжнародного авторитету, а також гарантії зміцнення безпеки й стабільності є характерною ознакою багатьох розвідок вітчизняних науковців. Авторитетними прихильниками зближення нашої держави зі структурами Заходу, окрім уже згаданих учених, є С. Василенко [93–94], О. Ковальова [322], В. Копійка [344], А. Кудряченко [369–71], В. Манжола [424], Л. Чекаленко [698–700] та ін.

Стратегічним партнером, з яким в офіційному Києві пов'язують надії на посилення геополітичної ваги та позиціонування України в європейському співтоваристві, а також сподівання європейської та євроатлантичної інтеграції, є Польща. Констатуючи відсутність у нашої держави виваженої концепції зовнішньої політики, послідовною реалізацією якої були б зайняті вітчизняні дипломати упродовж всього періоду незалежного державотворення, маємо всі підстави стверджувати про брак в Україні чіткого бачення засад розбудови

взаємин із Польською державою. На фоні історично виправданої геополітичної парадигми останньої, яка, згідно з переконанням фахівців, є однією з країн Центрально-Східної Європи, яка має виразну ідеологічну програму "на експорт", насамперед в аспекті реалізації відносин із сусідами на Сході, проблема набуває особливої актуальності, а відтак потребує якомога швидшого вирішення.

До з'ясування "історичних коренів" ідеї співробітництва України та Польщі у своїй праці звернувся академік НАН України М. Жулинський [224]. Попри тривалу традицію взаємин українців та поляків, спроби нормалізації діалогу між ними вчений датує XVII ст., пов'язуючи їх, напевне, з подіями визвольних змагань під проводом Б. Хмельницького. Неспроможність двох народів у той час дійти згоди відтермінувала примирення між ними до XX ст. Наступна спроба порозумітися, здійснена у 1920 р. С. Петлюрою та Ю. Пілсудським, увінчалася короткотерміновим успіхом. У здобутті обома державами політичної незалежності автор вбачає ще один шанс для налагодження співпраці, наповнення її змістом, відповідним потребам кожної із них. Адекватним завданням для двох держав у світлі зазначеного названо поєднання зусиль для взаємовигідного використання наявної можливості.

Аналізом еволюції концептуальних основ українсько-польських взаємин позначене дослідження О. Знахоренко [258–260]. Зосередившись на розгляді парадигми стратегічного партнерства між Україною та Польщею, першою спробою практичного її застосування авторка назвала Варшавський договір квітня 1920 р. І хоча угода, що мала антиросійську спрямованість та передбачала надання Україні матеріальної допомоги й визнання суверенітету, так і залишилася "персональним союзом" двох державних лідерів і не здобула широкої підтримки ні серед політиків, ні серед пересічних громадян, її місце в історії взаємин України та Польщі, на думку авторки, сумніву не викликає. Відсутність у дипломатичних колах двох держав виваженої концепції відносин вкотре дала про себе знати напередодні та у роки Другої світової війни, проявившись у "розгортанні кривавих конфліктів, брутальних акцій депортації населення, взаємного відчуження, розпалювання міжнаціональної ненависті" [259, с. 7]. Аби

не допустити згасання конфліктів між українцями та поляками і забезпечити оформлення у відносинах між ними стереотипу історичного неприйняття, чимало зусиль докладала кремлівська влада. В ситуації відсутності політичних умов, необхідних для здійснення відносин між двома державами, теоретичне обґрунтування та подальший розвиток ідеї стратегічного партнерства О. Знахоренко пов'язує з діяльністю українських та польських емігрантів. Активізацію українсько-польських відносин з наступним їх виходом на рівень стратегічного партнерства дослідниця розглядає у взаємозв'язку з трансформацією європейського геополітичного простору на межі 80–90-х рр. ХХ ст. Простеживши детермінацію відносин України і Польщі, авторка дійшла висновку, що на сьогодні обидві країни постали перед черговим випробовуванням, від результату якого буде залежати найближча перспектива. "Партнерство між нашими державами може стати ще міцнішим або бути знівельованим", – йдеться у публікації [260, с. 97].

Звернення до зарубіжної історіографії засвідчило відсутність комплексних досліджень за тематикою. Разом з тим, зовнішня політика України у працях зарубіжних авторів представлена досить широко: йдеться, насамперед, про праці з української історії доби незалежності, всесвітньої історії, міжнародних відносин тощо. Зовнішня політична діяльність нашої держави сприймається дослідниками часто у двох вимірах: "проросійському" та "прозахідному". Прихильники першого підходу розглядають її у світлі зв'язків з Росією та підконтрольної їй СНД, прихильники другого – у зв'язку з прагненням України долучитися до Європи, поглиблювати відносини з ЄС та НАТО з наступним вступом до них. Одночасно не варто забувати про існування третього підходу, згідно якого зовнішня політика України трактується як амбівалентна, позначена балансуванням між центрами геополітичної ваги.

Стійкий інтерес до проблеми демонструють польські дослідники. Прикметно, що у визнанні Польщею першою серед інших держав факту проголошення незалежності України, сприянні їй у розбудові взаємин із міжнародними організаціями з наступним вступом до деяких із них науковці

вбачають певний символізм, який "зобов'язує" уважно спостерігати за зовнішньополітичними пошуками офіційного Києва та досліджувати їх. Розгляд зовнішньої політики України польськими науковцями, зазвичай, супроводжується зверненням до взаємин нашої держави з Польщею, обґрунтуванням важливості польського чинника у її зв'язках з міжнародними організаціями. Установлено, що до вивчення проблеми польські історики особливо активно почали звертатися упродовж останнього десятиліття. Попри різні, інколи досить суперечливі оцінки, найбільш виправданим зовнішньополітичним пріоритетом України вони називають курс на зближення з Європою, успіхи реалізації якого пов'язують з Польщею.

Одним із найґрунтовніших у польській історіографії описом зовнішньої політики України є монографія К. Єндрачик [802]. Проаналізувавши політику України щодо сусідніх та інших держав, міжнародних організацій упродовж кінця ХХ – початку ХХІ ст., її ознаками дослідниця назвала балансування між Сходом та Заходом, багатовекторність, позаблоковість та нейтралітет. Усе це, – переконана вона, – спричинило до тривалої відсутності чітко визначених пріоритетів на міжнародній арені. Значну роль у реалізації Україною зовнішньополітичного курсу, окрім політичних інституцій, дослідниця відводить кланово-олігархічним структурам, які прийшли на зміну пострадянській номенклатурі. Шляхом встановлення контролю над інформаційним простором України, утворенням маріонеткових політичних партій вони отримали доступ до творення політики держави, у тому числі й зовнішньої, у відповідності з особистими уподобаннями.

Привертає увагу дослідження Т. Капушняка [806]. Сприймаючи українську зовнішню політику по завершенню "холодної війни" крізь призму багатовекторності, яка, на думку автора, є безперспективною, саму Україну він вважає об'єктом міжнародних відносин, безумовний вплив на який мають Росія, США та ЄС. Узалеженість зовнішньої політики України від позиції "великих держав" дослідник пояснює її слабкістю та внутрішньою роз'єднаністю. Разом з тим, Т. Капушняк не заперечує важливість існування незалежної України для

Європи та пояснює її спроможністю нашої держави виступати у ролі стабілізуючого фактора у взаєминах між конкуруючими сторонами. Посилення впливу України на європейську політику автор пов'язує з правильним використанням нею багатого внутрішнього потенціалу.

Певне місце в обґрунтуванні концептуальних основ зовнішньої політики України займають роботи російських дослідників, хоча їхні погляди на проблему не завжди співпадають із нашими. Російські вчені багатовекторність політики Києва схильні розглядати, як правило, не інакше, ніж політичну хитрість, що дозволяє керівництву держави маневрувати між Росією та Заходом. У роботі В. Ромащенко [557], зокрема, українську багатовекторність названо "більшою мірою тактичним засобом для зовнішньополітичного лавірування, ніж вивіреною стратегічною лінією". Показовим, разом з тим, на нашу думку, є той факт, що багатовекторність зовнішньої політики російські фахівці вважають неминучою ознакою національно-державної розбудови України. Політичні та ідеологічні чинники, під впливом яких відбувається еволюція української державності, штовхають Україну до Заходу, тоді як економічні – зобов'язують її зближуватися з Росією. Так, у праці В. Мироненка маневрування офіційного Києва у відносинах із Заходом та Росією порівнюється із лавіруванням між "Сциллою європейської орієнтації та Харибдою економічної залежності від Росії" [441, с. 63].

Прикметно, що абсолютно чітка позиція кремлівського керівництва щодо європейського вибору зовнішньої політики України й очевидний курс на недопущення подальшого поглиблення взаємин нашої держави з Європейською Спільнотою певною мірою дисонує з поглядами російських науковців. Так, досить спокійно до взаємин України з ЄС ставиться В. Колосов. У його розвідці [335], зокрема, зазначається, що прогрес у відносинах України з Європою не обов'язково має супроводжуватися погіршенням співпраці з Росією. Будь-які кроки української дипломатії дослідник рекомендує розглядати з огляду на геополітичне становище України, розміщеної на стику двох цивілізацій, а також з урахуванням її "цивілізаційної розірваності". Сприймаючи європейський вибір нашої держави як історичний факт, В. Колосов, разом з тим, виступає

прихильником недопущення погіршення російсько-української співпраці. На принциповій важливості для України збереження нормальних взаємин із Росією за умови поглиблення зв'язків з Європою наголошується у дослідженні А. Зубакової [847].

У дисертації Н. Аладьїної [7], предметом дослідження якої є зовнішня політика України упродовж 1991–2008 рр., її зміст та характер обґрунтовано розташуванням держави на стикові трьох цивілізацій: західної (католицько-протестантської), російсько-православної та мусульманської. З однієї сторони, це обумовлює складність внутрішньої самоідентифікації та, як наслідок, непослідовність зовнішньої політики нашої держави, а з іншої, – перетворює її на об'єкт підвищеного інтересу для головних гравців на мапі Євразії. Апелюючи до низки факторів, найбільш виправданим для України Н. Аладьїна вважає курс на інтеграцію у Європу. Прихильницею зближення України з Європою є відома російська дослідниця Л. Шевцова. У праці [874], присвяченій осмисленню місця Росії в сучасній глобальній політиці, Україна названа дорогоказом для Росії, а фактичне визнання її незалежності – важливим кроком, спроможним забезпечити визволення Кремля від імперських пут, які ставлять під питання міжнародний авторитет держави та загрожують їй ізоляцією. Принагідно зауважимо, що упродовж кількох останніх років європейський вибір України знаходить дедалі більшу прихильність у середовищі російської інтелектуальної еліти. З поглибленням співпраці з Європою науковці пов'язують реалізацію цивілізаційного вибору України, гарантію посилення її міжнародної суб'єктності, з однієї сторони, та додаткові можливості для зміцнення геополітичного впливу Росії, з іншої.

Окремі сюжети аналізованої проблеми розглянули білоруські науковці. У розвідці експерта Інституту політичних досліджень "Політична сфера" К. Ігнатіка [266] увагу приділено з'ясуванню концептуальних основ зовнішньої політики України в період 1990-х – 2007 рр. Багатовекторність, притаманну їй упродовж періоду перебування при владі президента Л. Кучми, автор вважає відображенням територіального розколу, позначеного домінуванням на Заході європейських та євроатлантичних симпатій, на Сході та Півдні – проросійських. Суперечності у

зовнішньополітичних пріоритетах посилювалися упродовж другої каденції президента: проголосивши у 2002 р. визначальність європейського вибору, у 2004 р. Л. Кучма повернувся у бік Москви. З приходом до влади президента В. Ющенка ключовим зовнішньополітичним пріоритетом було проголошено курс на європейську інтеграцію. Загалом же, на середину 2000-х рр. дослідник діагностував шість геостратегічних моделей, кожна з яких мала підстави бути реалізованою [266, с. 109].

Слід відзначити дослідження професора Білоруського державного університету Л. Титаренко [637]. Суперечність та непослідовність, характерні для зовнішньої політики України, авторка розглядає у взаємозв'язку з її геополітичним розташуванням між "двома великими силами" – ЄС та Росією. Подвійність приналежності до Заходу та Сходу знайшла своє відображення у політиці багатовекторності. Такими, що позначаються очевидно не на користь вибору геополітичної стратегії подальшого розвитку держави, названо неконсолідованість населення навколо одного вектору та нечутливість еліти до суспільної думки. Спільною ознакою праць Л. Титаренко та К. Ігнатова є пояснення багатовекторності зовнішньої політики України незавершеністю самоідентифікації та кризою ідентичності населення. Аналіз пошуку Україною зовнішньополітичної парадигми здійснено у співставленні з аналогічним процесом у Білорусі.

Концепти зовнішньої політики України зазнали висвітлення також у західній історіографії. Спільною ознакою праць американських та європейських авторів є обґрунтування складності становища України, розміщеної у контактній зоні між Сходом та Заходом, на перехрещенні геополітичних інтересів Росії і Європи. Цивілізаційний розлом, що проходить по території України, є глибинною передумовою непослідовності її зовнішньої політики, неспроможності державного керівництва визначитися з пріоритетністю зовнішньополітичних векторів. Зазначимо, що, попри значну увагу західних науковців до проблеми, предметом спеціального дослідження вона не була.

У працях американських аналітиків С. Буранта [79] й Ш. Гарнетта [127], попри доведення складності геополітичного становища України, наголошується

на важливості її зовнішньополітичної ролі й позиції для загальноєвропейської та регіональної безпеки, а також національної безпеки Польщі. Науковці прихильно ставляться до поширеної на Заході думки про те, що найважливішим та найперспективнішим партнером України є Польща. Одночасно підтримку зв'язків з Україною вони вважають важливим пріоритетом урядової Варшави. В роботі професора Пітсбурзького університету США І. Пріцеля [858] висвітлено зовнішню політику не лише України, але й Польщі. Труднощі формування зовнішньополітичного курсу, з якими зі здобуттям державної незалежності зіткнулися і у Києві, і у Варшаві, вчений пов'язує з тривалою відсутністю у кожній з держав самостійної зовнішньої політики, недосвідченістю дипломатичних кадрів, більшість з яких була вихідцями з комуністичної номенклатури, а також непростою ситуацією на міжнародній арені. Окремі міркування щодо зовнішньої політики України присутні у розвідці наукового співробітника аналітичного центру США "Ренд корпорейшн" С. Ларрабі [394]. Погоджуючись із важливістю існування незалежної України для Європи, перспективи зміцнення її позиції вчений пов'язує з поглибленням співпраці з ЄС та НАТО, визначальну роль у контактах з якими покликана відіграти Польща.

До розгляду зовнішньої політики України у своїх працях звернулися також західноєвропейські дослідники. У роботі британських вчених С. Уайта та А. Макаллістера [655] головну увагу звернуто на українську багатовекторність, яка, – переконані вчені, – є відображенням цивілізаційної приналежності держави одночасно до Сходу та Заходу. У дослідженнях німецького науковця Х. Тіммермана [634–636, 880] українська зовнішня політика розглядається крізь призму кількох чинників, серед яких – сприйняття Росією нашої держави сферою свого впливу та небажання Кремля втратити контроль над нею, прагнення України до інтеграції у Європу за умови неготовності піти на дистанціювання у відносинах з Москвою, непослідовна позиція щодо цього країн Заходу та ін.

Звернення до наукового доробку вітчизняних та зарубіжних науковців, таким чином, засвідчило наявність великої кількості праць, у яких зазнали аналізу аспекти зовнішньої політики України. Їм притаманна суперечливість поглядів та

неоднозначність оцінок, що, з огляду на зміст та характер зовнішньополітичної діяльності нашої держави, є цілком логічним. Водночас ознайомлення з дослідженнями, присвяченими зовнішній політиці Польщі, насамперед концептуальним основам її східного виміру, продемонструвало однозначність поглядів та підходів. Інтерес офіційної Варшави до сусідів на Сході науковці пояснюють як украй непростим історичним досвідом взаємин із ними, так і "новими горизонтами", що відкрилися перед Польщею з окресленням нею зовнішньополітичних орієнтирів.

Традиційно дослідники констатують існування у Польщі двох основних парадигм зовнішньої політики – п'ястівської та ягеллонської, пов'язаних з іменами польських королівських династій епохи Середньовіччя. Перша з них передбачала становлення активних відносин з Німеччиною за умови пасивного споглядання ситуації на Сході, друга, навпаки, звертала погляд на східних сусідів і передбачала шляхом поширення традицій західної культури забезпечити посилення на них польського впливу. І хоча такого роду бачення дещо спрощують ситуацію, адже в епоху середніх віків Польща здійснювала активну багатовекторну зовнішню політику, обидві доктрини під нашаруваннями часу не лише обросли великою кількістю легенд, але й заручилися підтримкою політиків і науковців. Так, зокрема, зовнішньополітичні ідеї представників династії П'ястів розділяли націонал-демократи Р. Дмовського та селянські партії міжвоєнної доби, прихильність пріоритетам Ягеллонів демонстрував Ю. Пілсудський та політичні сили, опозиційні до комуністичного режиму.

У сучасній політичній думці Польщі на рахунок східної політики держави існують, якщо узагальнити, три погляди, кожен з яких є достатньо містким і часом зі спільними точками дотику з двома іншими. Складається парадоксальна ситуація: політичні сили, які є запеклими ворогами у передвиборчих перегонках і не бажають поступатися одна одній у, здавалося б, абсолютно непринципових питаннях, демонструють однакове бачення політики Польщі щодо східних сусідів. Фактично ідеологічна боротьба розгортається між прометеїстами (романтиками), які апелюють до того, що Польщі варто шукати союзництво та

співробітництво в регіоні ЦСЄ, та прагматиками (реалістами), які відстоюють ідею "оздоровлення" відносин із Росією з наступною їх активізацією. Дещо синтетичним є бачення польської східної політики третім табором. Його представники переконані: не варто розраховувати ні на суттєве зміцнення позиції у країнах з регіону Східної Європи, ні на особливе порозуміння з Росією. До взаємин із кожною зі сторін варто підходити з однаковою мірою об'єктивності та прагматизму, а відтак розраховувати на однакові (чи приблизно однакові) дивіденди. Кожен із поглядів на політику Польщі щодо сусідів на Сході має значну кількість прихильників, у тому числі й досить відомих та авторитетних, є достатньо обґрунтованим, а відтак заслуговує на увагу. Звертаючись до обґрунтування змісту східної політики Польщі, варто зазначити, що у політичному дискурсі III Речі Посполитої поняття "Схід" традиційно використовується у двох контекстах: по відношенню до найближчих сусідів Польщі, чії території входили до складу I та II Речі Посполитої, а також стосовно Росії. Останнім часом це поняття також використовується для означення політики Польщі стосовно країн, які раніше входили до складу СРСР та підконтрольного йому соціалістичного табору, а з їх розпадом стали на шлях незалежного державотворення.

Необхідність з'ясування концептуальної основи східної політики з новою актуальністю постала перед Польщею після здобуття нею справжньої державної незалежності та переходу до реалізації самостійної зовнішньої політики: теоретично обґрунтовані доктрини отримали шанс на практичне застосування. Осмислення проблеми почало знаходити відображення у роботах істориків та політологів. Створений масив праць на сьогодні є вражаючим як за кількісним, так і за якісним показником. Взаємини Польщі зі Сходом зазнають комплексного вивчення та обґрунтування фахівцями Центру східних досліджень та Фонду Стефана Баторія у Варшаві, Колегії Східної Європи у Вроцлаві, Інституту Центрально-Східної Європи в Любліні, низки інших навчальних закладів та наукових установ. Проблемні питання регулярно висвітлюються на сторінках

загальнонаціональних видань "Річ Посполита", "Тигоднік Повшехний", "Газета виборча", "Впрост", "Політика".

Однією з найбільш впливових постатей новітньої польської історії, чиєю винятковою заслугою є теоретичне обґрунтування східної політики III Речі Посполитої, був Єжи Гедройць. Його бачення геополітичного вибору Польщі, що сформувалося у 50-х рр. XX ст. та було дещо підкореговане у наступні десятиліття, виявилось особливо актуальним у період активізації діяльності польської опозиції. Та найбільшої ваги погляди Є. Гедройця набули з остаточним вивільненням Польщі з "міцних обійм" кремлівської влади та початком реалізації нею самостійної зовнішньої політики.

Про особистість Є. Гедройця, його життєвий та науковий шлях, а також ту роль, яку йому судилося відіграти в історії Польської держави та її взаєминах з Україною, детально йдеться у публікації його однодумця та послідовника Б. Осадчука [496]. Даючи оцінку внеску польського опозиціонера у становлення сьогоденних взаємин Варшави та Києва, він написав: Єжи Гедройць – "великий друг України, основоположник польсько-українського діалогу в еміграції і головний інспіратор сьогоденних рівноправних, союзницьких стосунків поміж двома державами і раніше розсвареними народами" [496, с. 125].

У 1952 р. у редагованому Єжи Гедройцем часописі "Культура" з'явилася стаття, у якій було обґрунтовано необхідність здійснення Польщею активної політики на Сході та налагодження відносин з Україною. Автор був певен: "незалежна Україна буде нейтралізувати російську небезпеку і послаблювати небезпеку евентуального порозуміння Москви з Берліном" [496, с. 130]. У той же час відсутність тісного співробітництва між Польщею та Україною розглядалася як загроза для обох держав. Проте впродовж тривалого часу такого роду ідеї не знаходили підтримки в польському суспільстві. В цьому сенсі доволі показовим, на нашу думку, видається зауваження головного редактора популярного польського щоденника "Газета виборча" Адама Міхніка, цитоване Богданом Осадчуком: "Протягом багатьох років ніхто не вірив, що мрія Гедройця – образ майбутньої вільної Польщі, яка на рівних вестиме діалог з вільною

Україною, Литвою і Білоруссю, з демократичною Росією, – здійсниться" [496, с. 133]. Певних зусиль до цього доклала і комуністична пропаганда, яка підтримувані Є. Гедройцем ідеї тлумачила як "кримінальні дії шпигунської сітки конспіраторів". Під останньою у Москві розуміли учасників та прихильників прометейського руху у польській зовнішній політиці міжвоєнного періоду. Утворена в Парижі політиками-емігрантами з країн та регіонів, розташованих у межах Радянського Союзу, зокрема України, Грузії, Азербайджану, Кубані, організація "Прометей" мала на меті ліквідацію Радянського Союзу та здобуття незалежності країнами й регіонами, анексованими ним у 1918–1921 рр.

Вперше ідеї редактора "Культури" знайшли практичне застосування у 80-х рр. ХХ ст., будучи взятими "на озброєння" силами, опозиційними до комуністичного режиму. Їх підтримали учасники й прихильники "Солідарності", а з падінням комунізму в 1989 р. вони набули особливої актуальності, ставши для нової влади орієнтиром у взаєминах з Україною, Білоруссю та Литвою. Визначаючи внесок редактора паризького часопису в розбудову Польської держави, доцільно процитувати Б. Осадчука, який, зокрема, зазначив: "Такого успіху, який осягнув Єжи Гедройць, – щоби створена на чужині концепція стала основою урядової політики у рідному краю, – світова історія не знала досі" [496, с. 130]. Ідеї Є. Гедройця, підтримувані співавторами "Культури" Ю. Мєрошевським, Є. Стемповським, Ю. Лободовським, впродовж тривалого часу привертати увагу польської громадськості. Склавши основу сучасної східної політики Польщі, вони досі зберігають актуальність.

Черговий спалах інтересу до доктринальних основ польської східної політики був спричинений смертю Є. Гедройця та опублікованою на пошану великому поляку в грудні 2000 р. у тижневику "Тигоднік Повшехний" статтею відомого в Польщі експерта з питань пострадянської проблематики Б. Сенкевича [865]. Через десять років по тому в щоденній газеті "Річ Посполита" Б. Сенкевичем були опубліковані статті [864, 866], які, будучи логічним продовженням попередньої, спричинили чергову активізацію інтересу громадськості до проблеми концептуальних засад співробітництва Польщі зі

східними сусідами, насамперед Україною, та поставили під питання доцільність збереження відданості зовнішньополітичним орієнтирам, обґрунтованим Є. Гедройцем. За десятиріччя, що пройшло між публікаціями, Польща пережила декілька подій, що залишили особливо глибокий слід у її історії. Найбільш знаковими серед них виявилися вступ до ЄС; перемога на президентських виборах у грудні 2005 р. Л. Качинського та прем'єрство у липні 2006 р. – листопаді 2007 р. Я. Качинського ("Право і Справедливість"), ключовою ознакою зовнішньої політики яких було дистанціювання від Росії та поглиблення взаємин із країнами Східної Європи, відчайдушні спроби наблизити їх до НАТО і ЄС; прихід до влади у листопаді 2007 р. "Громадянської платформи" на чолі з Д. Туском, зовнішньополітичними цілями якого визначалися поліпшення взаємин із Росією та зміцнення позиції РП у Євросоюзі через зближення з Німеччиною і Францією. Зміна пріоритетів зовнішньої політики Польщі, що поєднувалася з регресом демократії в Україні, послабила інтерес Варшави до сусідів на Сході, а відтак у черговий раз змусила її переосмислити доктринальні основи політики щодо них.

У контексті дослідження еволюції парадигми східної політики Польщі на увагу заслуговує публікація Я. Пекло "Ягеллонське східне партнерство" [514]. Автор доводить, що ягеллонська традиція, початки якої сягають часів I Речі Посполитої, стала історичною спадщиною, що об'єднує Польщу зі східними сусідами. Попри те, що I Річ Посполита, внаслідок допущених помилок та історичних обставин, так і не стала державою трьох народів (поляків, литовців та русинів – українців і білорусів), автор переконаний: перебування українського народу в її складі позитивно позначилося на його державотворчих традиціях. На підтвердження своєї думки вчений наводить факти появи козацької Гетьманщини, а згодом і держави гетьмана П. Скоропадського.

Чергову спробу практичного застосування ягеллонського проекту Я. Пекло датує останнім періодом панування династії Габсбургів та пов'язує її з Галичиною. Після завершення Першої світової війни відроджена Польща спробувала знову повернутися до ягеллонської традиції – II Річ Посполита стала

реальністю головним чином завдяки угоді, укладеній між Ю. Пілсудським та С. Петлюрою. Нова федерація зберегла частину колишніх земель І Речі Посполитої, у тому числі Волинь, Галичину, Гродненщину та Віленщину, проте постала в значно вузких кордонах і не змогла виконати історичну місію національного примирення. Федеральна концепція відновлення польсько-литовсько-української держави Ю. Пілсудського зазнала поразки, а міжнаціональний конфлікт українців і поляків, як зауважив Я. Пекло, вже після вибуху Другої світової війни вилився у взаємно скеровані збройні акції та різанину, найбільш трагічними з яких виявилися події "Волинської різні" та операція "Вісла".

Концепція Є. Гедройця, на думку Я. Пекло, стала продовженням міжвоєнної ідеї прометеїзму. Вона "передбачала підтримку устремлінь до незалежності і культурної емансипації народів за східним польським кордоном, стимулювання демократичних процесів та зв'язок новонароджених держав з міжнародними демократичними організаціями. Передбачала вона і відмову від будь-яких територіальних претензій, пропонуючи партнерство і співпрацю. Польща, як одна з перших держав, одразу визнала незалежність і територіальну цілісність України" [514]. Вступ країн-членів Вишеградської четвірки й Прибалтики до НАТО та ЄС, задіяність Євросоюзу в подіях Помаранчевої революції в Україні, реалізація Брюсселем Європейської політики сусідства щодо країн Східної Європи – далеко неповний список фактів, які свідчать про те, що "ягеллонська традиція стала складовою частиною політики Європейського Союзу". І з цим важко не погодитися.

Із ліквідацією ОВД та розпадом СРСР кардинальних трансформацій зазнала геополітична ситуація у Європі. Як наслідок, зміни торкнулися також ідеї Є. Гедройця. Міркуючи щодо цього, фахівець з історії прометеїзму П. Коваль [540] пояснює, що концепція редактора паризької "Культури" формувалася у період існування радянської системи та зумовлювалася її специфікою. Разом з тим, геополітична ідея, покладена в основу концепції східної політики, є універсальною з точки зору польських інтересів. "Гедройц показав, – зазначив

П. Коваль, – що Польща знаходиться в Центрально-Східній Європі, не поміж Німеччиною та Росією, а поруч України, Литви і Білорусі" [540].

На необхідності звернення до ідей Є. Гедройця та Ю. Мєрошевського в підході до осмислення сучасної східної політики Польщі наголошує польський європарламентар П. Залевський [234]. Оцінюючи останні двадцять років взаємин III Речі Посполитої з країнами, які раніше входили до складу Радянського Союзу, політик трактує їх як одне з досягнень польської дипломатії, породжене роками копіткої праці інтелектуального середовища паризької "Культури". У сучасному світі, зважаючи на динаміку трансформацій у ньому, П. Залевський констатує необхідність перегляду Польщею своєї східної політики, її адаптації до мінливих умов сьогодення та перетворення у дієвий інструмент відповіді існуючим геополітичним викликам. Безсумнівно, однозначну позицію щодо Польщі має виробити й Україна.

Історико-політологічний аналіз східної політики Польщі здійснив Б. Чихоцький [710]. Розглядаючи процес її формування, автор звернувся до розвідки Ю. Мєрошевського "Польська ост-політик", опублікованої у 1973 р. в журналі "Культура". Основною ідеєю публікації, на думку автора, було обґрунтування необхідності визнання Польською державою остаточності свого післявоєнного кордону, а також права України, Литви та Білорусі на незалежність у випадку розпаду СРСР. Такого роду помисли впродовж тривалого часу не мали підтримки у польському суспільстві і лише в період активізації опозиції були покладені в основу політичних програм та стали популярними як серед опозиційних сил, так і серед широкої громадськості. Погоджуючись із думкою Б. Чихоцького, значення концепції Гедройця-Мєрошевського для сучасної Польщі важко переоцінити. Цілком очевидно, що згадана парадигма дозволила подолати конфлікт між спадкоємцями двох головних політичних концепцій польської еміграції: національної (Р. Дмовський) та федеративної (Ю. Пілсудський), а також консолідувати політичну еліту країни. "Дискусії навколо статті Ю. Мєрошевського, – міркує автор, – призвели до вироблення єдиної програми східної політики III Речі Посполитої, реалізацією якої займалися як послідовники

"Солідарності", так і ПОРП. У результаті зник один із основних факторів внутрішнього напруження та слабкості Польської держави періоду 1918–1939 рр." [710]. Б. Чихоцький певен, що, якби не програма редактора "Культури", у 1989 р. до влади у Варшаві прийшли б або націоналісти, або федералісти. Як наслідок, процес розпаду СРСР міг би стати кривавим, а співробітництво політиків східних та західних регіонів України було б набагато складнішим. На думку аналітика, в новітню добу Польща стоїть перед необхідністю розв'язання вкрай складної проблеми: яким чином сприяти зміцненню незалежності в пострадянських республіках і одночасно розвивати відносини з Російською Федерацією, адже відомо, що кожний крок польської дипломатії на шляху зближення з країнами Заходу спричиняє до погіршення взаємин по лінії Варшава – Москва.

"На вимогу дня" опублікована робота Ф. Мемхеса [439]. В ході аналізу політичних орієнтирів Ю. Пілсудського та їхнього відлуння у сьогоднішні, дослідник виявив два табори прихильників поглядів маршала: "ортодоксальний" (ягеллонський) та "єретичний" (прометейський). Ідеї ортодоксального підходу до трактування спадщини Ю. Пілсудського, на думку автора, фактично вичерпали себе і животіють лише як міфи. Найбільш живучим серед них є міф про те, що І Річ Посполита продовжує існувати як невидима імперія, у якій Україна, Литва та Білорусь і надалі залишаються провінціями Польської Корони. Ідеї "єретичної" інтерпретації поглядів маршала на перший план у Польщі вийшли після 1989 р. Визначальні цілі очільників та послідовників організації "Прометей" були дещо підкореговані у 1970-х рр. й оформлені в доробку Гедройця-Мерошевського. Згідно з ним, метою східної політики РП було визначено партнерський, рівноправний діалог із незалежними Україною, Литвою та Білоруссю. Події Помаранчевої революції, яким політичний бомонд Польщі надав активну підтримку, Ф. Мемхес трактує як "повторення походу Пілсудського на Київ, який мав підтримати Симона Петлюру у боротьбі проти більшовиків" [439]. Підводячи підсумок викладеному, дослідник зазначає, що існування між Польщею та Росією низки суверенних держав, які виникли після розпаду СРСР, є підтвердженням успіху концепції Гедройця-Мерошевського.

Продовження традицій Ю. Пілсудського, Ю. Мєрошевського та Є. Гєдройця у політичному курсі новітньої Польщі обґрунтовано в праці А. Шептицького [732]. У контексті аналізу зовнішньої політики РП дослідник звертається до місця у ній особистісного фактора Л. Качинського і доводить, що президентом рухала віра в те, що співпраця Польщі, України, Литви, Грузії та інших країн регіону є ключовою умовою зміцнення їхньої незалежності та посилення позиції на міжнародній арені. Одночасно аналітик звертає увагу на відкриті заклики Л. Качинського не допустити посилення регіональних позицій Росії. Оцінюючи політичне бачення Л. Качинського та його дії щодо країн, розташованих між Польщею і Росією, насамперед України, А. Шептицький знаходить їх "романтичними". Розвиток політики стосовно України, Грузії та Азербайджану, згідно з Л. Качинським, автор називає важливим здобутком Польської держави періоду після 2005 р., тоді як успіхи польської дипломатії у співробітництві з українськими колегами – особистим успіхом президента.

Трагічна загибель в авіакатастрофі під Смоленськом 10 квітня 2010 р. делегації польських високопосадовців на чолі з президентом РП Л. Качинським спричинила до чергового переосмислення урядовою Варшавою зовнішньополітичних пріоритетів РП. Центральне місце в дискусіях, що розгорнулися у політико-інтелектуальних колах, посіли проблеми східної політики, насамперед відносин Польщі з Україною та Росією. Звернення до праць, опублікованих упродовж кількох наступних років, засвідчило поляризацію польських інтелектуалів на прихильників та противників ідей Гєдройця-Мєрошевського. У той час, як представники першого табору (А. Бжежецький [765], Б. Бердиховська [758], Я. Браткевич [764], Г. Вуєць [758], ін.), погоджуючись із поглядами редактора "Культури" та визнаючи доцільність подальшого слідування їм, скептично ставилися до Росії та протестували проти активізації й поглиблення співпраці з нею, апологети другого табору (М. Заборовський [890], П. Залевський [235], Б. Сенкевич [864], Я. Яцковський [798], ін.), апелюючи до того, що доктрина Є. Гєдройця втратила свою актуальність і своєчасність, обґрунтовували доцільність зближення з Кремлем.

У суперечках щодо східної політики Польщі окремішне місце займають питання її взаємин з Україною. І тут погляди також розділилися. На думку "прагматиків", Україна не виправдала сподівань, які покладалися на неї Польщею, і не віддячила за зусилля, вкладені в лобіювання її інтересів у НАТО та ЄС. Подальше представлення та захист інтересів офіційного Києва у європейській політиці видається, таким чином, пустим та безглуздим. Показовим у цьому контексті є зауваження Б. Сенкевича про те, що Польща, будучи зайнятою розв'язанням проблем своїх східних сусідів та намагаючись створити "коаліцію" ворожих до Росії сил, зазнала фіаско та прирекла себе на маргіналізацію у Європі [864]. Аналогічні міркування висловив Я. Яцковський [798]. Критикуючи польське месіанство щодо України, він намагався з'ясувати, чи не силоміць офіційна Варшава "ощасливилює українців і хоче для них того, чого вони самі не хочуть". З огляду на те, що ідеалістичне бачення польсько-українських відносин досі не зазнало адекватної відповіді української сторони, рефлексія дослідника виглядає певним чином виправданою. "Ми мусимо визнати факти і прийняти, що, з польської точки зору, безумовна підтримка міжнародних прагнень помаранчевого Києва не призвела до жодного розвитку в стосунках України з Євросоюзом і НАТО, як і не вирішила жодної проблеми польсько-українських відносин", – зауважив П. Залевський [235].

Зовсім інший погляд на польсько-українські відносини демонструють "прометеїсти", традиційно віддані ідеї довгострокових стратегічних відносин Варшави й Києва. Так, зокрема, Б. Бердиховська і Г. Вуєць [758] виступають за продовження реалізації щодо України політики "відкритих дверей", вказуючи на те, що двадцять років двосторонніх взаємин були позначені спокоєм на східних кордонах Польщі, а також зміцненням її престижу на міжнародній арені. Дивіденди Польської держави від зацікавленості в Україні, на думку дослідників, є очевидними та не викликають сумніву.

Одночасно у політико-інтелектуальних колах Польщі на рахунок східної політики держави оформилася також третя точка зору. Основна її ідея, висвітлена у працях А. Бжежецького [765] та Я. Браткевича [764], полягає у тому, що

наближення Польщі до Росії не повинне супроводжуватися її дистанціюванням у відносинах з Україною, а дії польської дипломатії стосовно України, Білорусі чи Грузії не мають розглядатися у зв'язку з її політикою щодо Росії.

У публікації Т. Іванського [269] зазначається, що на фоні поляризованих поглядів щодо сьогоденної східної політики в середовищі політико-інтелектуальної еліти III Речі Посполитої сформувалися кілька концептуальних сценаріїв, кожен з яких є однаково можливим та прийнятним для практичного застосування. Одна зі стратегій, автором якої є П. Коваль, пов'язує зміцнення позиції Польщі в Євросоюзі з укріпленням її політичних зв'язків із країнами Східної Європи. Відповідальність за розширення кордонів Євроспільноти на Схід покладається на "вільно скоординований "ягеллонський" центр". П. Коваль переконаний, що Польща повинна з усією активністю віддатися справі наближення до ЄС країн Східної Європи, інакше, проігнорувавши історичний шанс, вона приречена залишитися на задвірках Євросоюзу, задовольняючись провінційним статусом. Стратегія Я. Станілки апелює до необхідності активізувати взаємини Польщі з країнами Центральної Європи, адже, як відомо, країни Вишеградської четвірки володіють у ЄС більшою кількістю голосів, ніж Німеччина та Франція, а тому спроможні суттєво впливати на союзну політику. Одночасно дослідник наполягає на доцільності поглиблення зв'язків Польщі з Туреччиною та Швецією: конструктивні взаємини між ними будуть перешкоджати Росії відновити контроль над втраченими сферами впливу. Концептуальні ідеї О. Осіци можна звести до наступного: аби бути конкурентною на Заході, Польща має "проявити" себе на Сході. Національним інтересам Польської держави відповідає максимальна заангажованість на східному кордоні. Щоб досягти зміцнення геополітичної ваги, Польща повинна розбудовувати свої взаємини з Росією та країнами, що утворюють коридорну смугу між ними.

Упродовж останнього часу в Польщі дедалі активніше почали говорити про доцільність переходу від сприйняття Росії виключно в категоріях загрози до прагматичного співробітництва з нею. Так, на необхідності переосмислити відносини Польщі з сусідами на Сході наголошується у роботі Л. Сикульського

[878]. Вчений піддав критиці сьогоденні зовнішньополітичні пріоритети урядової Варшави, вказав на потребу перейти від партнерства зі США до співпраці з Росією. Чимало уваги в роботі приділено концепції прометеїзму, яка вже давно встигла стати візитівкою зовнішньої політики Польської держави. Попри поширене переконання, що підтримка антиросійських настроїв у пострадянських республіках за умови одночасного стримування геополітичних претензій Російської Федерації є неодмінною передумовою інтеграційних процесів у Європі, Л. Сиккульський дотримується іншої думки: сьогоденних прихильників прометейської політики він називає "пасажирами із простроченою візою" та доводить, що наслідком польського курсу на дистанціювання від Росії та виключення російського чинника з європейської політики неодмінно стане дестабілізація континенту. Аби цього не відбулося, офіційна Варшава має виступити з ініціативою творення нової системи взаємин на континенті, головними учасниками якої мають стати Німеччина, Польща, Росія, Італія, Туреччина та Франція [878, с. 108]. Україна, як бачимо, серед них не значиться. Близьким у поглядах щодо зазначеного є М. Заборовський [228]. Попри різні підходи до обґрунтування доктринальних основ східної політики Польщі, вчені переконані: аби не перетворитися у "буферну зону" між Росією та ЄС, вона зобов'язана зміцнювати свою позицію у Центральній та Східній Європі. Якомога краще цьому сприятиме виконання Польщею ролі регіонального лідера.

Ґрунтовним аналізом доктринальних основ польської східної політики відзначається робота В. Балюка [32]. Значна увага в ній приділена зовнішньополітичним орієнтирам трьох коаліцій, які у перше десятиліття ХХІ ст. послідовно змінювали одна одну при владі. Так, коаліція "Союзу демократичних лівих сил" та "Польської народної партії" (2001–2003 рр.) метою зовнішньої політики РП визначала активізацію взаємин зі східними сусідами та апелювала до того, що "Польща повинна використовувати свої слов'янські корені при реалізації політики "моста" між ЄС та країнами Східної Європи". Коаліція докладала зусиль до налагодження відносин з Білоруссю, у той же час взаємини з Росією відійшли на другий план. У 2005–2007 рр. при владі у Польщі перебував альянс партій

"Право і справедливість", "Самооборона" та "Ліга польських сімей". "Право і справедливість", послідовно захищаючи ідеали Ягеллонів та Ю. Пілсудського, виняткову увагу приділяла східній політиці, а також апелювала до того, що Польща на міжнародній арені зобов'язана здійснювати політику "відкритих дверей" в ЄС та НАТО для країн Центральної і Східної Європи, насамперед України. Одночасно ліві партії "Самооборона" та "Ліга польських сімей" звертали свої погляди на Москву та заявляли, що саме Росія є ключовим гравцем на пострадянському просторі. В 2007 р. парламентську більшість сформували "Громадянська платформа" та "Польська народна партія". Згідно з коаліційною угодою, було взято курс на посилення міжнародної ваги Польщі шляхом швидкого покращення взаємин із сусідами. Правлячий альянс вдався до здійснення політики "паралелей", позначеної розбудовою паритетних відносин із Росією, з однієї сторони, та країнами "Східного партнерства", з іншої. Значну увагу приділено обґрунтуванню векторів активності президентів Республіки Польща А. Кваснєвського та Л. Качинського. Виняткову їх зацікавленість Україною, активне сприяння становленню останньої як повноправного суб'єкта міжнародних відносин В. Балюк пояснює прихильністю поглядам Ю. Пілсудського та Є. Гедройця. Проаналізувавши, разом з тим, пріоритети і програми правлячих політичних партій загалом, дослідник дійшов висновку, що в чистому вигляді класична парадигма польської східної політики у жодній із них не знайшла відображення.

Певне місце у вивченні концептуальних основ східної політики Польщі посідають праці представників наукової думки України. І хоча їхній доробок з проблеми очевидно поступається здобуткам польських колег, це не зменшує його важливості. Значним внеском в історіографію проблеми є дослідження івано-франківського вченого В. Комара [337–338]. У них шляхом залучення великої кількості розвідок, насамперед, польських фахівців, проаналізовано історичні корені парадигми взаємин Польщі з сусідами на Сході, з'ясовано зміст ягеллонської (чи ягайлонської, як її називає історик) традиції, мету будованої на ній східної політики РП. Датуючи початок ягеллонської парадигми, що

передбачала "підкорення Сходу" й створення на цій основі багатонаціональної держави з центром у Варшаві, добою Середньовіччя, незмінну її присутність вчений віднаходить у наступних періодах польської історії. Попри те, що В. Комар досліджував представленість ягеллонської традиції в політиці Польщі, насамперед, міжвоєнного періоду, його праці становлять цінність для нашого дослідження з огляду на ґрунтовні теоретичні положення та узагальнення.

На розгляді геополітичних концепцій Польщі зосередився В. Свешніков [570]. Шукаючи витоки сучасної польської політики, автор звертається до зовнішньополітичних орієнтирів Ю. Пілсудського. Він доводить, що прихильність маршала ідеї незалежної України зумовлювалася нічим іншим, як характером польсько-російських відносин і була породжена прагненням за рахунок збереження незалежності Української держави дистанціювати Польщу від Росії. Територіальне розчленування Польщі Німеччиною та СРСР у роки Другої світової війни й наступне її перебування під впливом Кремля В. Свешніков пояснює недалекоглядністю польської зовнішньої політики, а також неспроможністю федералістської концепції Ю. Пілсудського, її неадекватністю міжвоєнним умовам. По завершенню війни концептуальні основи східної політики Польщі зазнали подальшого обґрунтування в колах польських емігрантів. Вбачаючи корінь польсько-російських протиріч у постійному прагненні двох держав контролювати Україну, Литву та Білорусь, Є. Гедройць і Ю. Мєрошевський довели необхідність взаємної відмови Варшави і Москви від претензій на їхні території з наступним наданням гарантій реальної незалежності й сприяння у її розбудові. Аналіз геополітичних орієнтирів сучасного польського політикуму дозволив В. Свешнікову виокремити два підходи до бачення східної політики Польщі, основні ідеї яких відображені у концепціях "європеїстів" (представники партії "Громадянська платформа" Б. Сенкевич та Р. Сікорський) та "традиціоналістів" (представники партії "Право і справедливість" Б. Чихоцький та П. Коваль). Попри низку специфічних ознак, спільним для обох концепцій автор називає прагнення до зміцнення польського впливу в Україні, Білорусі і Грузії та досягнення за рахунок цього паритету у взаєминах із Росією та ЄС.

Окремих аспектів проблеми торкнулася О. Знахоренко [259]. Зосередившись на розгляді сучасних українсько-польських взаємин, дослідниця зробила висновок, що впродовж періоду розбудови державної незалежності зовнішньополітичні орієнтири Польщі вибудовувалися згідно доктрин "реалізму" й "романтизму". Політику "двох шляхів", що визначала зовнішньополітичний курс РП упродовж 1989–1991 рр., трактовано синтезом положень двох концепцій, а зовнішньополітичний курс президентів Л. Валенси та А. Квасневського – віддзеркаленням торжества концепції "прометеїстів" ("романтиків").

Дослідження концептуальних засад східної політики Польщі було б неповним без розгляду праць російських науковців. Історичне суперництво Росії та Польщі, зумовлене одночасним прагненням двох держав контролювати території, розташовані між ними, та посилювати за рахунок цього свій вплив, зумовило стійкий інтерес російських фахівців до польської зовнішньої політики. Для сучасної російської історіографії притаманним є загальне прагнення пояснити активність польської влади на східному напрямку, зокрема її зацікавленість Україною, а також Литвою та Білоруссю, "русофобією" і критичним неприйняттям Росії як держави та всього російського як відображення її сутності. В цілому, політику Польщі щодо України та увесь спектр відносин між двома державами російські науковці трактують досить упереджено.

Показовим у світлі зазначеного є доробок В. Гулевича [180–184]. У статті [181] витоки парадигми сучасної східної політики Польщі дослідник пов'язує з Ю. Пілсудським та обґрунтованою ним геополітичною концепцією "Міжмор'я" – проектом конфедерації, що мала простягнутися від Чорного моря до Балтійського та об'єднати ряд держав цього регіону, у тому числі Україну, Польщу, Білорусь. Проте, як стверджує автор, геополітичні реалії післявоєнного світу змусили внести в концепцію "Міжмор'я" деякі корективи. В обґрунтованій Ю. Мєрошевським доктрині головна увага приділялася незалежній Україні як "лімітрофному утворенню під контролем зовнішніх сил". Польщі ж було відведено роль регіонального лідера.

В іншій своїй праці [182] В. Гулевич відстоює думку про те, що в Польщі впродовж тривалого часу не існувало єдиного погляду на політику щодо України. Як найбільш цілісні, поляки розглядали три варіанти поведінки на Сході: федеративний, інкорпоративний та варіант надання Україні повної незалежності під контролем Польської держави. І якщо перший варіант, пов'язаний з приєднанням до Польщі на правах автономії України, Білорусі та Литви, мало зачепив свідомість польської політичної еліти, то два інші стали предметом активного обговорення та отримали своїх прихильників, суперечки між якими періодично то розгоралися, то знову затихали. Проаналізувавши політичні ідеї Р. Дмовського та Ю. Пілсудського, В. Гулевич дійшов висновку, що кожен із них однаковою мірою захищав стратегічні інтереси Польщі, хоча й по-різному підходив до визначення місця у них українського чинника. У той час, як Р. Дмовський наполягав на ідеї інкорпорації Польщею України за умови наділення останньої автономними правами, Ю. Пілсудський виступав за надання Україні, Білорусі та Литві незалежності "з метою їх наступного втягнення під вплив католицької Польщі задля спільної протидії Росії". Визначаючи ідеологічне підґрунтя поглядів Р. Дмовського та Ю. Пілсудського, В. Гулевич приходить до висновку, що вони "сповідували ідеологію польського месіанства, призначення якого для поляків – бути захисниками й охоронцями цінностей західної цивілізації від диких орд Сходу та нести світло свободи народам Росії" [182].

Рефлексія В. Гулевича на тему польського месіанства знайшла продовження ще в одній розвідці [183]. У ній автор зосередився на аналізі концепції "прометеїзму", обґрунтованої Ю. Пілсудським. Визначаючи основною її ідеєю необхідність розчленування по "національних швах" Радянського Союзу та проголошення незалежності України, Білорусі, Грузії, Вірменії, Азербайджану та Туркменістану, автор робить висновок про те, що вона до цих пір продовжує залишатися на часі, будучи свого роду дороговказом для Польщі.

До осмислення ягеллонської доктрини та її місця в геополітичній думці Польщі звернувся В. Гончаров [161]. Вбачаючи основу ягеллонської ідеї в об'єднанні польських, українських, білоруських та литовських земель у єдиний

державний механізм під впливом Польщі, історик розглядає її як приклад позитивного розвитку країни, посилення її могутності мирним шляхом. Однією з найяскравіших спроб практичного застосування ягеллонської ідеї, на думку дослідника, була зовнішньополітична кампанія Польщі у міжвоєнний період, успішно завершитися якій перешкодила Друга світова війна та породжене нею тривале перебування Польської держави у сфері впливу Москви. Зі вступом РП до НАТО та ЄС В. Гончаров пов'язує появу перед польським політикумом чергової перспективи реанімації ідеї Ягеллонів: посередництвом наближення своїх східних сусідів до ЄС Варшава намагається розширити на Схід сферу впливу, утвердитися у ролі лідера Центрально-Східної Європи та дистанціюватися, таким чином, від Росії.

Вартими уваги є дослідження О. Неменського [476–477]. Проаналізувавши зовнішньополітичні доктрини Польщі, історик дійшов висновку, що основною проблемою, відображеною у них, є становище РП між Росією та Німеччиною. У статті [476] автор наполягає на тому, що обґрунтування Є. Гедройцем та Ю. Мерошевським нового бачення взаємин Польщі зі східними сусідами було породжене реаліями тогочасної Європи, в якій ягеллонська парадигма була визнана "імперською і тому недопустимою". Головною зміною, яку внесла доктрина творців "Культури" у геополітичне бачення поляків, була актуалізація того факту, що Росія не є безпосереднім сусідом Польщі, оскільки між ними знаходиться регіон країн, позначений як "ULB" (Україна, Литва, Білорусь). Як наслідок, – переконаний автор, – головну мету зовнішньої політики Польська держава почала вбачати у незалежності регіону "ULB" від Росії. Запорукою її реалізації проголошувалося "становлення повноцінного польського впливу на цих територіях". Найбільш вдалою "операцією" у рамках зазначеного підходу, на думку автора, виявилася Помаранчева революція в Україні, успіх якої поляки небезпідставно пов'язують із президентом РП А. Квасневським. Публікація пройнята викриттям прагнення урядової Варшави до геополітичного лідерства, обґрунтуванням антиросійського характеру її східної політики. Продовжуючи думку, дослідник зазначає, що політика РП щодо України у жодному випадку не

може бути трактована як політика "дружньої" держави. Її метою О. Неменський називає відновлення впливу Польщі на землях, які традиційно трактуються як польські "креси", та витіснення звідти "московського агресора".

Комплексного аналізу парадигма східної політики Польщі зазнала у дослідженні А. Беспалова [43]. На основі вивчення масиву праць, офіційних документів, автор, аналогічно іншим представникам російської історіографії, дійшов висновку, що зацікавленість Польщі у східних сусідах має антиросійське спрямування і покликана шляхом наближення до Європи регіону "ULB" відтіснити РФ далі на Схід. Констатуючи зацікавленість Варшави у відносинах "особливого партнерства" з Україною, А. Беспалов наполягає на тому, що свою актуальність для останньої вони зберігатимуть лише до того часу, поки не будуть досягнуті основні її цілі – вступ до НАТО та ЄС. Після вступу до них Київ перестане потребувати польського посередництва, оскільки перейде до безпосередніх контактів із їхніми лідерами, – переконаний автор.

Таким чином, як свідчить аналіз української та зарубіжної, зокрема польської та російської, історіографій, проблема концептуальних основ зовнішньої політики України і Польщі неодноразово ставала предметом дослідницьких пошуків, проте, попри всю важливість та нагальність, продовжує залишатися нерівномірно вивченою. Доктринальні основи політики України щодо Польщі, попри очевидний практичний запит, науковою думкою обґрунтовані поверхово. Проблема поглиблюється з огляду на те, що в Україні відсутня цілісна стратегія зовнішньої політики, а зовнішньополітичні пріоритети систематично зазнають зміни. У той же час концепції східної політики Польщі науковцями пропрацьовані ґрунтовно. Про це свідчать численні праці, насамперед польських авторів, наскрізною ідеєю яких є доведення історичної сформованості парадигми взаємин із сусідами на Сході. Певне місце в історіографії проблеми посідають дослідження російських фахівців: їхньою спільною рисою є упередженість в оцінці східної політики Польщі, апеляція до антиросійської її спрямованості. Внесок українських науковців у розробку проблеми залишається очевидно недостатнім, а тому потребує активізації зусиль та пошуків.

2.2. Студії історичних передумов та основних етапів розвитку сучасних міждержавних взаємин

Україна та Польща – держави, яким історично судилося мати тривалий досвід сусідства та розбудови взаємин. Століття спільної історії були позначені як запеклою боротьбою між двома народами, так і численними спробами досягти компромісу й перейти до взаємовигідного співробітництва та дружби. Особливо складним і неоднозначним для українсько-польських взаємин виявилось ХХ ст. Його початок, позначений відсутністю власної державності та перебуванням двох народів у складі сусідніх імперій, увінчався успішним проголошенням незалежності, яку, разом з тим, вдалося зберегти лише Польщі. Після завершення Другої світової війни спільною реальністю для України й Польщі стало тривале перебування в сфері впливу Кремля, що супроводжувалося відсутністю самостійності у зовнішній політиці, здійсненням міждержавних відносин з огляду на позицію Москви та у відповідності з нею. Конкретні передумови для розбудови між Україною та Польщею взаємин нового формату з'явилися лише з приходом до влади в СРСР М. Горбачова та початком реалізації політики "перебудови".

З'ясування передумов становлення сучасної моделі взаємин між Україною та Польщею, безумовно, потребує звернення до подій та процесів загальноєвропейського (світового) масштабу, які мали вплив на нього. Історики-всесвітники, фахівці в сфері міжнародних відносин серед чинників, які відіграли вагомую роль у започаткуванні двома державами нової сторінки спільної історії, називають кардинальні трансформації геополітичного простору Європи на межі 1980–1990-х рр. З огляду на те, що "реальності тогочасного політичного життя Центрально-Східної Європи випереджали процес теоретичного обґрунтування нової геополітичної ситуації", – вказується у публікації В. Глібова, Д. Горуна [155, с. 15], – активізація наукового інтересу до зазначеної проблеми є більше, ніж виправданою.

Ознакою багатьох праць є доведення необхідності розглядати становлення українсько-польських відносин сучасного періоду в контексті змін на

Європейському континенті. Так, В. Васюк [100], В. Гевко [128–129], Є. Кіш [739], І. Мельникова [437], Г. Шманько [739] передумовами переосмислення двома державами концепції взаємин вважають розгортання наприкінці 1980-х рр. демократичних революцій у Європі, ліквідацію РЕВ та ОВД, розпад СРСР та, як наслідок, формування у регіоні ЦСЄ деякого "вакууму сили". Природно, в умовах краху усталеної системи міждержавних зв'язків, Україна та Польща, як і решта держав "соціалістичної співдружності", були змушені вдатися до глибокої ревізії стосунків.

У роботах В. Дем'янця [190], П. Чернеги [706] такими, що позначилися на користь трансформації міждержавних взаємин, названо крах моделі суспільного ладу, сформованої у кожній із держав у період їхнього перебування в фарватері політики Кремля, й прихід до влади у них демократично налаштованих політичних сил із притаманним їм новим баченням державотворчих процесів, у тому числі зовнішньополітичної їх складової. За взаємною згодою, усвідомлюючи наявність низки "точок дотику", Україна і Польща взяли курс на взаємовигідне співробітництво.

Чинники, які спричинили формування нової моделі українсько-польських відносин, комплексного аналізу зазнали у праці О. Знахоренко [258]. Виокремивши серед них внутрішні та зовнішні, до першої з груп авторка віднесла особливості розвитку українського та польського суспільств, до другої – необхідність кожної з держав знайти нову формулу безпеки та розробити адекватну ситуації зовнішньополітичну стратегію, а також суттєвий вплив на регіон Центрально-Східної Європи могутніх геополітичних сил – Росії, ЄС та США [258, с. 29]. Впливом західних держав формування взаємин між Києвом та Варшавою обґрунтував В. Моцок [459]. Перманентний вплив і корегування, яких зазнавали відносини наших двох держав, дослідник вважає відображенням зовнішньополітичних пріоритетів впливових країн Заходу та їх кореляції стосовно України [459, с. 26].

Вивчення історичних передумов формування сучасних українсько-польських взаємин потребує з'ясування важливого, на нашу думку, питання щодо

того, з якого часу та якої події варто розпочинати їхній відлік. Як засвідчив аналіз тематичних розвідок, еволюцію відносин України та Польщі вітчизняні дослідники схильні виводити з періоду перебування двох держав у складі соціалістичного табору. У час, коли їх зовнішня політика перебувала під жорстким контролем офіційної Москви, – зазначається у роботах О. Брусиловської [67], О. Знахоренко [258], Т. та Л. Кондратюків [341], – стосунки між державами здійснювалися на рівні співпраці між опозиційними до комуністичного режиму силами. Така форма взаємодії, – переконані дослідники, – у той час була єдиною можливою та єдиною виправданою.

Взаємини українських та польських опозиціонерів зазнали аналізу в доробку Ю. Зайцева [232–233]. Великого значення у трансформації стосунків двох народів дослідник надає опозиційній польській літературі, яка за сприяння демократично налаштованих поляків потрапляла на територію УРСР, чим зумовлювала зрушення в свідомості українців. Не останню роль у порозумінні українців та поляків відіграли гасла польської "Солідарності". Відстоюючи ідеї свободи і незалежності двох держав, опозиціонери докладали зусиль для подолання історичної ворожості, відмови від відверто негативного сприйняття народами один одного.

Контакти між представниками української та польської опозиції зазнали осмислення в монографії Л. Алексієвець та В. Гевко [12]. Автори висвітлили позицію українських дисидентів щодо діяльності "Солідарності", дали оцінку ставленню польських опозиціонерів до визвольних змагань в Україні. Рясніючи цитуваннями заяв та послань сторін, адресованих одна одній, робота містить опис низки акцій взаємної підтримки. Зв'язки між українськими та польськими дисидентами, – переконані автори, – заклали підвалини нової моделі взаємин між двома народами, забезпечили наступний їх розвиток на міждержавному рівні [12, с. 126]. Слушними є зауваження щодо передумов українсько-польського співробітництва та чинників, що визначали його еволюцію.

Місце українського питання в діяльності польських опозиціонерів спробувала з'ясувати Х. Чушак. У монографії "Немає вільної Польщі без вільної

України: Україна та українці у політичній думці польської опозиції (1976–1989)" [725] дослідниця зосередилася на розгляді низки питань, принципово важливих для порозуміння двох народів. Окрім осмислення шляхів подолання негативних стереотипів та примирення українців і поляків, авторка обґрунтувала важливість проголошення незалежності України для розбудови вільної, демократичної Польщі. У статтях [698–699], попередньо опублікованих Х. Чушак, обґрунтування зазнали відносини між опозиційними елітами двох держав, місце України у планах антикомуністично налаштованих поляків.

Схожої думки дотримується В. Куйбіда [376]. Датуючи початок "нової ери" в українсько-польських відносинах останніми роками горбачовської "перебудови", автор вказує на контакти, які в той час між собою налагоджували представники Народного Руху України та польської "Солідарності". Аргументуючи думку, В. Куйбіда звертає увагу на присутність активних учасників "Солідарності" А. Міхніка, Б. Борушевича, В. Мокрого на І з'їзді Народного Руху України (8–10 вересня 1989 р.), зустріч представників новообраної Верховної Ради України з польськими колегами у містечку Яблонна (4–5 травня 1990 р.), утворення у парламенті РП польсько-української депутатської групи, в першій заяві якої вказувалося, що вона діятиме у напрямку підтримки особистих контактів між парламентарями України та Польщі й докладатиме зусиль для вдосконалення взаємин між двома державами. Контактам між українськими та польськими опозиціонерами дослідник дав високі оцінки, обґрунтував їхню важливість для розбудови якісно нових міждержавних відносин.

У науковій статті В. Колесника [331] налагодження співпраці між Україною та Польщею на нових демократичних принципах також датовано другою половиною 1989 р. Аналізу зазнали перші контакти між опозиціонерами по обидві сторони кордону, спроби польської влади започаткувати офіційні зносини з українськими колегами. В трансформаціях політичного режиму та початку нового етапу державотворення, що стали результатом роботи круглого столу, дослідник вбачає передумови, що дозволили офіційній Варшаві вперше за кілька десятиліть приступити до формування самостійної політики стосовно СРСР, а незабаром і

держав, що виникли на його теренах. Із приходом до влади першого некомуністичного уряду на чолі з Т. Мазовецьким автор пов'язує початок реалізації Польщею зовнішньої політики, яка ґрунтувалася на національних інтересах та все менше підпорядковувалася позиції Москви.

У розвідці І. Гуцуляка [185] докорінна змін ситуації в українсько-польських відносинах розглядається у взаємозв'язку не лише з приходом до влади у Польщі демократичних сил, але й проголошенням незалежності України. З того часу, – переконаний автор, – перед Польською державою "постала проблема вироблення не просто нової позиції в так званому "українському питанні", а довгострокової стратегії" [185, с. 37].

Значну увагу українські дослідники приділяють вивченню гострої ідеологічної боротьби, яка на предмет східного вектору зовнішньої політики на межі 80-х – 90-х рр. ХХ ст. розгорнулася в середовищі політико-інтелектуальних кіл Польщі. В "політиці двох шляхів", позначеній рівновіддаленістю урядової Варшави від Києва та Москви, історики схильні вбачати відображення компромісу між конфліктуючими таборами "прометеїстів" та "реалістів". Проголошена в жовтні 1990 р. міністром МЗС ПНР К. Скубішевським, "політика подвійності" трактується як намагання Ш Речі Посполитої, зберігаючи трансформаційні стосунки з Радянським Союзом, формувати та розвивати дружні відносини з безпосередніми своїми сусідами, які на той час входили до складу радянської спільноти. Згідно з позицією Варшави, визнання права країн-учасниць СРСР на незалежність та допомога їм у цьому мали супроводжуватися здоровим діалогом із кремлівською владою. Попри не завжди однозначні оцінки, "політика двох шляхів" розглядається українськими істориками як принципово важлива для Варшави й Києва. Цілком очевидно, що вона, як слушно зазначив у своїй праці В. Моцок, "значною мірою відобразилася як на подальшому українсько-польському міждержавному діалозі, так і в цілому на міжнародній діяльності України" [463, с. 10]. Посилаючись на вкрай складну та нестабільну геополітичну ситуацію, що на межі 1980–1990-х рр. мала місце у Європі та світі, "політику двох шляхів" дослідник назвав єдино виправданою.

Із проголошенням Україною 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет, яка надала офіційному Києву юридичні підстави здійснювати більш самостійну зовнішню політику, українсько-польські взаємини почали наповнюватися конкретним змістом. Серйозним успіхом сторін стало підписання 13 жовтня 1990 р. Декларації про основні принципи та напрямки розвитку українсько-польських відносин. Скріплена підписами міністрів закордонних справ України та Польщі А. Зленком і К. Скубішевським, Декларація виявилася першим документом, який стверджував українсько-польські відносини на рівні двох суверенних держав та визнавав необхідність примноження позитивної спадщини багатотисячолітніх взаємин між їхніми народами. Характер угоди, її місце у відносинах України і Польщі у своїх працях проаналізували В. Васюк [100], Ф. Медвідь [435], А. Окисюк [487], П. Чернега [706]. Обґрунтовуючи своєчасність Декларації, дослідники високо оцінювали її значення для подальшої співпраці сторін. Окрім юридичного узаконення оновлених українсько-польських відносин, однією з цілей документу, – зауважується у статті П. Чернеги, – було припинення наростання антипольських та антиукраїнських стереотипів, значною мірою зумовлених перекручуванням історичних фактів [679, с. 1]. Із підписанням Декларації, – переконані фахівці, – у взаєминах двох держав доцільно розпочинати відлік нової сторінки спільної історії.

Суттєвим доробком до наукового осмислення проблеми становлення модерних українсько-польських взаємин є праці В. Гевко [128–129, 131]. Наскрізною їх ідеєю є доведення виняткової важливості польського чинника для розбудови незалежної Української держави, формування й реалізації її зовнішньої політики. Активність, із якою урядова Варшава приступила до розбудови взаємин з Україною, а також іншими радянськими республіками, авторка пояснює прагненням Польщі будь-якою ціною не залишитися у сфері впливу Москви. "Зі здобуттям Україною незалежності, – зауважується у роботі, – Польща переставала бути "буферною" державою між Заходом і Сходом, вона отримувала додаткові гарантії безпеки для себе і перспективи економічного розвитку".

Одночасно "для України не було майбутнього без її визнання країнами світу і, в першу чергу, найближчими сусідами" [131, с. 156].

У ситуації, коли Захід виявився неготовим до розпаду Радянського Союзу та появи на його теренах низки нових незалежних держав, Польща радо привітала вихід України на міжнародну арену та першою серед інших держав світового співтовариства визнала результати Всеукраїнського референдуму, що відбувся 1 грудня 1991 р. Зважаючи на те, що становлення незалежної України відбувалося в умовах її міжнародної ізоляції, з однієї сторони, та претензій Росії і США взяти цей процес під свій контроль, – з іншої, зацікавленість Польщі в українському питанні дослідники називають особливо значимою. У прагненні Польщі стати першою з держав, що визнали незалежну Україну, вони вбачають певний символізм та наполягають на тому, що у такий спосіб урядова Варшава демонструвала готовність розпочати у відносинах із нашою державою нову сторінку, ознаками якої стали б взаємовигідне партнерство та співробітництво. "Проголошення державної незалежності України ... усунуло перепони для того, щоб сусіди стали справжніми друзями. Вперше за багато століть політичні інтереси Києва і Варшави збіглися. І збіглися настільки, що з'явилися реальні підстави говорити про стратегічне партнерство", – слушно зауважив А. Зленко [253, с. 121–122]. У розвідці О. Бабак [27] знаковим, окрім того, названо відсутність у Польщі територіальних претензій до України. Здобутком дослідниці вважаємо з'ясування позиції політичних сил, влади та опозиції Республіки Польща щодо проголошення незалежності України, розбудови з нею двосторонніх відносин.

Попри позитивні зрушення, становлення нового формату українсько-польських взаємин супроводжувалося появою на порядку денному низки "важких питань". Проблеми, якими так багате спільне історичне минуле двох народів, невпинно перебувають у полі зору українських, польських та деяких інших зарубіжних фахівців. Вони систематично стають предметом публічного обговорення та змушують перших осіб держав вибачатися за дії попередньої влади. Попри це, позбутися взаємних образ двом народам не вдалося й досі. Як

слушно зауважив з цього приводу А. Кирчів, "українсько-польські взаємини були і, на жаль, ще частково залишаються одними із найскладніших та найзаплутаніших. Хоч би скільки приймалося гарних постанов, підписувалося угод чи договорів, історична пам'ять про взаємні кривди здебільшого останнього періоду історії, тобто ХХ ст., не лише не приглушується необхідністю змін – вона дивним чином воскресає у наступних поколіннях" [301, с. 188]. Йдеться, насамперед, про польсько-українську війну 1918–1919 рр., символом якої стало польське воєнне кладовище у Львові, відоме у Польщі як Кладовище Орлят, а також спадок Другої світової війни, зокрема, тягар антипольської операції на Волині та антиукраїнської акції "Вісла" – події, згадка про які досі продовжує залишатися "каменем спотикання" у відносинах двох держав та ускладнює сприйняття українським і польським народами один одного. Ці, а також інші аспекти негативного досвіду українсько-польських стосунків ґрунтовного аналізу зазнали у монографії Б. Гудя "Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект" [179]. Окремі зауваження, варті уваги, присутні в студіях О. Антонюка [17], Н. Трофімової [648]. Екскурс у спільне історичне минуле дослідники поєднують із виявленням найбільючіших для двох народів його сторінок, означенням спроб сторін дійти до примирення, з'ясуванням можливостей для подолання проблеми в майбутньому.

Передумови ворожнечі між двома народами, проекцію важких сторінок спільного минулого на їхні сучасні взаємини, а також успіхи, яких вдалося досягти у подоланні "спадку історії", зазнали висвітлення у роботі Г. Зеленько [246]. Аспектам протистояння українців і поляків присвячена робота молодшої дослідниці С. Онуфрив [493]. Попри сформовану звичку датувати українсько-польські конфлікти ХХ століттям, авторка звертається до подій більш віддалених. Так, початки негативного сприйняття українцями поляків вона датує періодом I Речі Посполитої та пов'язує його з неодноразовими спробами територіального й духовного поглинання України Коронаю Польською. З того часу в спільній історії мали місце чимало фактів, які "підживлювали" невдоволення українців діями поляків, зрощували ненависть до поневолювачів, які, в свою чергу, не гребували

шовінізмом та великодержавними амбіціями. "Український народ свідомо реалізував своє стереотипне уявлення про поляків, а емоційна оцінка пронесла цей негативний образ впродовж майже чотирьох століть, передаючи його як вираз суспільної думки без огляду на особистий досвід кожного реципієнта", – зауважила дослідниця [493, с. 175].

Предметом дослідження проблема стала у статті відомого українського вченого-полоніста Л. Зашкільняка [245]. Велику кількість "упереджених взаємних образів", якими обтяжена свідомість українців і поляків, науковець пов'язує з подіями ХХ ст., особливо радянського періоду, позначеного свідомим культивуванням комуністичною партією взаємної ненависті й категоричного неприйняття народами один одного. Високо оцінюючи намагання національних еліт обох країн подолати негатив у сприйнятті українцями й поляками один одного, вчений звертає увагу на те, що багато хто з них досі продовжує відчувати свідомий, а часом і несвідомий вплив стереотипів та упереджень.

Про труднощі налагодження нормального діалогу між двома народами йдеться у роботі Ф. Медвідя [435]. Посилаючись на неприйняття українцями й поляками один одного, а також територіальні претензії, які періодично з'являються у відносинах між ними, тривалість та складність процесу зближення двох країн дослідник вважає цілком прогнозованими. Налаштованість України та Польщі на розбудову взаємовигідної співпраці й подолання взаємних кривд і образ він пояснює політичними та соціокультурними перетвореннями у кожній із держав, а також міжнародною обстановкою й прагненнями офіційних Києва і Варшави реалізувати свої євроінтеграційні устремління.

Необхідність перегляду колишнього сценарію українсько-польських відносин та переходу до взаємовигідного співробітництва обґрунтувала О. Пахльовська. "Нескінчені історичні конфлікти Польщі з Україною трансформувалися в рідкісну за своїм культурним багатством історію зближення двох націй, які зуміли перетворити моральну силу визнання своїх помилок на будівельний матеріал автентичного порозуміння в ім'я майбутнього", – йдеться у роботі [511, с. 306]. Дослідниця високо оцінила взаємини двох держав,

продемонструвавши при цьому очевидну прихильність до них. Звинувативши у трагічних сторінках українсько-польської минувшини Росію, авторка гостро розкритикувала її претензії на збереження впливу у регіоні ЦСЄ, прагнення контролювати події у ньому. Принагідно зауважимо, що аналізоване дослідження, на нашу думку, є однією з найцікавіших розповідей про пошук Україною свого місця у системі геополітичних координат, що сформувалася по розпаду СРСР, становлення та розбудову взаємин із сусідніми та іншими державами. Наскрізною ідеєю праці є категоричний протест проти Росії та її прагнення будь-якою ціною зберегти контроль за ще недавно повністю залежними від неї пострадянськими державами.

Серйозною проблемою, на якій досить часто у своїх працях зупиняються науковці, виявилось володіння Україною потужним ядерним потенціалом. Так, С. Стоєцький, не відступаючи від загальновизнаного факту цілковитої підтримки Польщею незалежності України, звертає увагу на побоювання урядової Варшави за найближче майбутнє держави, зумовлене володінням Україною успадкованим від СРСР потужним ядерним потенціалом. Науковець переконаний: попри заяви, політичні еліти Польщі розвиток взаємин з Україною сприймали як виклик національній безпеці, а тому прагнули "будувати і розвивати стратегічно орієнтовані відносини з Україною лише як із без'ядерним суб'єктом міжнародного права" [611, с. 149]. Схожими є міркування В. Моцока [459]. Не будучи певною, яким чином офіційний Київ скористається набутим ядерним потенціалом, Польща, аби виключити найбільш песимістичні сценарії, була змушена піти на блокування зовнішньополітичних ініціатив у відносинах з Україною. Відображенням позиції польської сторони дослідник назвав підтримку Варшавою ініційованих Заходом вимог щодо ядерного роззброєння України.

На непевності позиції Польщі, спричиненої невирішеністю проблеми ядерної зброї, що перебувала на території України, наголошує О. Яніна [749]. Авторка переконана, що "доки Україна не визначила своєї позиції щодо ядерного роззброєння, польські політики не могли бути впевненими, що їм не доведеться змінювати вектор своєї зовнішньої політики докорінним чином і йти на

зближення з Росією" [749, с. 683]. Заслуговуючи на увагу, зауваження дослідниці, разом з тим, видаються нам дещо упередженими. Вірогідність налагодження Польщею співпраці з офіційною Москвою, підміни нею взаємин з українською стороною навіть за умови розгортання найгіршого з можливих сценаріїв у тогочасних умовах, на нашу думку, була вкрай низькою.

Із оперативним вивезенням у 1992 р. на російські заводи всіх тактичних ядерних запасів, що перебували на території України, вчені пов'язують початок суттєвих зрушень у відносинах двох держав. Так, 7 травня 1992 р. тогочасний президент України Л. Кравчук надіслав американському колезі Дж. Бушу листа, в якому написав: "Україна забезпечить знищення всієї ядерної зброї, включаючи стратегічну наступальну зброю, розміщену на її території" [527], а вже 18 травня 1992 р. було підписано Договір про добросусідство, дружні відносини та співпрацю між Україною та Республікою Польща, в якому сторони заявили про відсутність будь-яких взаємних претензій та образ, а також налаштованість на розвиток співробітництва в дусі взаємної дружби, поваги та розуміння.

З'ясовуючи історичне значення укладеного договору, дослідники традиційно дають йому високі оцінки та розглядають як крок уперед на шляху поглиблення взаємин між двома державами. У роботі В. Трофимовича [647], зокрема, Договір було названо таким, що закріпив попередні здобутки у взаєминах України і Польщі та заклав підвалини для майбутнього стратегічного партнерства між ними. О. Яніна [749], звертаючи увагу на те, що Договір з Україною урядом Варшава підписала раніше, ніж з Росією, називає його відображенням переважаючого інтересу Польщі до взаємин із нашою державою.

Слід, разом із тим, зазначити, що, попри високі оцінки Договору, травневий візит 1992 р. президента України Л. Кравчука до Варшави, у ході якого він був підписаний, фахівці називають "розчаруванням" для української сторони. Вирушаючи до польської столиці, Л. Кравчук сподівався домогтися організаційного оформлення відносин у військовій галузі та домовитися з польськими колегами про приєднання України до Вишеградської трійки. Проте Варшава відхилила такі пропозиції, і сподівання української сторони не

виправдалися. Причиною відмови історики, як правило, називають побоювання Польщі ускладнити взаємини з Росією та поставити, таким чином, під сумнів перспективи власної інтеграції до НАТО і ЄС.

Констатуючи суперечливість та непослідовність українсько-польських відносин кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст., дослідники знаходять чимало тому пояснень. Серед чинників, які ускладнювали взаємини держав-сусідів, О. Брусилівська, наприклад, називає неспроможність України чітко окреслити свої зовнішньополітичні орієнтири, що супроводжувалася численними заявами вітчизняних дипломатів про націленість держави на набуття нейтрального статусу, який так і не був визнаний світовим співтовариством [67, с. 66]. Г. Зеленько звертає увагу на політичний курс Росії, від характеру та змісту якого значною мірою залежали стосунки Києва і Варшави [247, с. 162]. В. Моцок маневрування в українсько-польському тандемі пояснює позицією Польщі. "Втечею зі Сходу" він називає зміщення пріоритетів офіційної Варшави на користь інтеграції у європейські та євроатлантичні структури, підміну активності у взаєминах з Україною контактами з ЄС та НАТО. У труднощах тогочасного діалогу України й Польщі він вбачає також відображення різних цілей та пріоритетів кожної з держав, впливу на них суб'єктів системи міжнародних взаємин, насамперед США [459, с. 27].

Уже згадувана нами О. Знахоренко [258, 260], як і інші дослідники, відзначаючи стійкий інтерес Польщі до взаємин з Україною, звертає увагу на сподівання української влади, що стосунки з нашою державою будуть пріоритетними для Варшави. Проте очікування виявилися марними: у світлі зростання зацікавленості в співпраці з ЄС і НАТО східна політика поступово почала втрачати для Польщі свою актуальність, все більше підпорядковуючись процесам європейської та євроатлантичної інтеграції. Не останню роль у цьому відіграла й сама Україна, яка, – зазначає дослідниця, – виявилася внутрішньо слабкою, а її політика – непослідовною.

Слушними є міркування Т. Герасимчук [147]. Проаналізувавши зовнішню політику Польщі, а також інших країн Центрально-Східної Європи, що раніше

належали до соціалістичного табору, її переорієнтацію на Захід дослідниця розглядає як вивільнення з "ідеологічного полону" та диктату СРСР. Прагнучи "повернутися в Європу", колишні кремлівські сателіти цій меті почали підпорядковувати усі інші напрями своєї зовнішньополітичної активності. Попри нагальність та своєчасність, нормалізація взаємин з Україною дедалі частіше розглядалася у безпосередньому зв'язку з інтеграційними успіхами Польщі.

Логічним і прогнозованим підпорядкування східного вектору зовнішньої політики III Речі Посполитої успіхам розбудови взаємин з ЄС та НАТО вважає О. Яніна [748]. Із проголошенням вступу до них ключовим зовнішньополітичним пріоритетом взаємини зі Сходом, у тому числі з Україною, перестали сприйматися у Варшаві як першочергово важливі.

Аналіз проблеми становлення новітніх українсько-польських відносин був би неповним без з'ясування основних етапів їхнього розвитку, означення рубіжних подій, що дозволяють виокремити кожен із них. Проблема періодизації українсько-польських взаємин із різною мірою актуальності поставала перед кожним дослідником, який займався їх вивченням. Як наслідок, у доробку науковців наявною є низка праць, позначених обґрунтуванням періодизації білатеральних взаємин, виокремленням у них окремих етапів.

Здійснений нами аналіз дозволяє зробити висновок, що в українській історичній науці першими періодизацію взаємин держав-сусідів обґрунтували В. Глібов і Д. Горун. У спільній публікації [155], предметом дослідження якої стали аспекти політичної та економічної взаємодії Києва та Варшави у 1990–1995 рр., дослідники виокремили три етапи: підготовчий (1990 р. – 1 грудня 1991 р.), "романтичний" (1 грудня 1991 р. – початок січня 1993 р.), "прагматичний" (січень 1993 р. – кінець 1995 р.) [155, с. 17–18]. Відносини держав упродовж підготовчого етапу здійснювалися за умови часткового суверенітету України і були позначені взаємними пошуками спільних орієнтирів. Протягом цього часу було проголошено Декларацію про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.), підписано Декларацію про принципи і основні напрями розвитку українсько-польських відносин (13 жовтня 1990 р.) та

Протокол про консультації між МЗС України та МЗС РП (17 вересня 1991 р.). "Романтичний" етап в українсько-польських відносинах історики вважають позначеним взаємним пошуком політичних партнерів серед великих держав за умови одночасного дистанціювання від Росії. "Ключовими" подіями цього етапу, на їх думку, були визнання Польщею незалежності України (2 грудня 1991 р.), встановлення між ними повноцінних дипломатичних стосунків (4 січня 1992 р.) та підписання Договору про добросусідство, дружні взаємини та співробітництво (18 травня 1992 р.). Попри активну дипломатичну діяльність, відносинам двох держав "не вистачало конкретної роботи по зміцненню українсько-польських контактів", – переконані вчені [155, с. 18]. "Прагматичний" етап, згідно з Д. Горуном та В. Глібовим, був позначений деякою стагнацією у відносинах України та Польщі. Обидві країни почали підходити до питання співробітництва з очевидним прагматизмом. Серйозним здобутком стало створення Консультаційного комітету Президентів України та РП (24–26 травня 1993 р.). Найважливішими подіями цього періоду, на думку авторів, були візит президента РП Л. Валенси до України та участь глави Української держави Л. Кучми в урочистостях, присвячених 50-річчю визволення концтабору в Освенцімі, що відбулися 26–27 січня 1995 р. Значний вплив на взаємну активність сторін справило їхнє приєднання до програми НАТО ПЗМ, а також участь у спільних навчаннях 12–16 вересня 1994 р. "Cooperative Bridge–94".

До обґрунтування етапів українсько-польської взаємодії Дмитро Горун згодом звернувся ще раз. Через два роки по опублікуванню статті істориком було захищено дисертаційне дослідження, в якому міститься дещо інша періодизація. Як і в попередньому випадку, у взаєминах двох держав було виділено три періоди, проте їхні хронологічні рамки стали дещо іншими. Так, першим етапом тепер було охоплено 1989 р. – 1 грудня 1991 р. – впродовж цього часу спостерігалось "виявлення певної еволюції ідеї співпраці з Польщею в Україні і з Україною у Польщі", формувалися передумови для налагодження взаємин у майбутньому. Протягом 1 грудня 1991 р. – січня 1993 р. Київ та Варшава закладали підвалини двостороннього співробітництва. З січня 1993 р. по 1997 р. сторони наповнювали

змістом домовленості, яких вдалося досягти раніше [166, с. 4]. З огляду на хронологію опублікування праць, маємо підстави зробити висновок, що дану періодизацію Д. Горун вважає більш вдалою.

Авторську періодизацію українсько-польської взаємодії у 90-х рр. ХХ ст. презентували Д. Васильєв та Л. Чекаленко [95]. У відносинах між двома державами вчені виокремили такі етапи: 1) з кінця 1991 р. до середини 1993 р.; 2) від 1993 р. до 1995 рр.; 3) з 1996 р. Основним змістом першого етапу було визначено активізацію двосторонніх взаємин та спільні пошуки оптимальних форм співробітництва як на рівні міждержавної взаємодії, так і на рівні окремих громадян. Другий етап, на думку авторів, позначився на стосунках України та Польщі певною стагнацією. Упродовж третього етапу спостерігалось пожвавлення відносин із наступним виходом на рівень стратегічного партнерства [95, с. 17]. Аналогічне бачення основних етапів взаємодії України та Польщі знайшло відображення у праці Ю. Присяжнюк [547, с. 35]. Хронологічні рамки етапів взаємин та їхнє змістове навантаження характеризуються очевидною тотожністю до періодизації, презентованої Д. Васильєвим та Л. Чекаленко.

Аналіз модерних українсько-польських взаємин здійснила Т. Герасимчук [144]. Дослідниця розглянула аспекти міждержавних відносин у 90-х рр. ХХ ст. та виділила у них три етапи: від проголошення Україною незалежності й встановлення нею дипломатичних відносин із Польщею наприкінці 1991 р. до середини 1993 р. – віднайдення оптимальних форм розвитку двосторонніх відносин; із середини 1993 р. до 1996 р. – стагнація у стосунках України та Польщі; із 1996 р. – пожвавлення в українсько-польських відносинах із наступним їхнім виходом на рівень стратегічного партнерства у 1997 р. [144, с. 169].

Наталія Медведчук, взявши до уваги гуманітарну складову українсько-польських відносин, виокремила у них п'ять етапів. Три перші з них, охоплюючи період 1989 р. – кінця 1995 р., значною мірою повторюють етапи, обґрунтовані Д. Горуном та В. Глібовим. Два інші – стратегічне партнерство (1996 р. – березень 1999 р.) та пріоритетне партнерство (березень 1999 р. – травень 2004 р.)

– авторка виділила, проаналізувавши взаємини між державами впродовж другої половини 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. [434, с. 13].

Окремішньої уваги заслуговує дослідження І. Афанасьєва [26]. На відміну від більшості авторів, які в основу періодизації поклали аспекти політичних взаємин між двома державами, І. Афанасьєв окремі етапи у взаєминах сторін виокремив з огляду на успіхи господарської співпраці між ними. Перший етап, позначений формуванням відповідної договірно-правової бази, налагодженням офіційних контактів, вивченням можливостей та напрямків співпраці, тривав із 1991 р. до середини 1993 р. Його характерною ознакою науковець називає неповне використання сторонами наявного потенціалу, певну їх інертність. Другий етап, що тривав до середини 1998 р., був оцінений значно вище: упродовж цього часу суттєвого зростання зазнали основні показники торговельно-економічного співробітництва. Далися ознаки розвитку прикордонної інфраструктури, збільшення обізнаності українських підприємців у можливостях польського бізнесу, розвитку правової основи відносин із Польщею. Відлік третього етапу взаємодії І. Афанасьєв розпочав із середини 1998 р., коли на провідні місця у взаємодії України й Польщі вийшли проблеми розбудови нафтопроводу Баку – Одеса – Броди – Гданськ, а також спільне українсько-польське виробництво різноманітних товарів [26, с. 13]. Ознайомлення з динамікою українсько-польської взаємодії дозволило досліднику зробити висновок, що офіційний Київ, який впродовж періоду 1991–2000 рр. називав Польщу стратегічним партнером України, належну увагу економічній складовій взаємин почав приділяти лише з другої половини 1993 р. Із цього часу, – переконаний вчений, – в економічній взаємодії почали вбачати "підґрунтя для стратегічного політичного союзу, спрямованого на стримування потенційної загрози з боку Росії" [26, с. 14].

У розвідці В. Васюк [100] взаємини сторін репрезентовані п'ятьма етапами: 1990–1992 рр. – підготовчий, позначений першими кроками на шляху зближення двох держав; 1992–1994 рр. – налагодження обопільного партнерства, "відкриття" України для широкого загалу польської політичної еліти, підписання перших

міждержавних угод, реальна оцінка перспектив співробітництва; 1995–1998 рр. – вихід двосторонніх відносин на рівень стратегічного партнерства, нагромадження договірно-правової бази; 1999–2004 рр. – остаточне перетворення Польщі в одного з найважливіших партнерів України, закріплення за нею ролі захисника євроатлантичних та європейських прагнень України; з травня 2004 р. – розвиток відносин двох держав у контексті реалій вступу Польщі до ЄС (1 травня 2004 р.) та Шенгенської зони (21 грудня 2007 р.) [100, с. 69].

Три періоди у становленні та розвитку відносин незалежної України з Польщею виділили Т. та Л. Кондратюки [342]. Згідно з ними, впродовж першого періоду (1992–1993 рр.) мало місце "відкриття" польською елітою України та вивчення державами потенціалу співробітництва; другий етап (1993–1999 рр.) на українсько-польських зв'язках позначився розвитком договірно-правової бази та формуванням стратегічного партнерства; для третього етапу (від 1999 р.) характерним було остаточне закріплення за офіційною Варшавою ролі одного з найбільш важливих партнерів України, провідника та адвоката у європейських та євроатлантичних структурах. Споглядаючи за подіями недавнього минулого, автори дійшли висновку про наявність підстав для виділення у двосторонніх відносинах ще одного періоду. Так, із 2010 р. вони почали відлік четвертого етапу у взаєминах Києва та Варшави, ключовою ознакою якого став динамізм. "Він пройшов через створення низки міждержавних інституцій, регулярні засідання комітетів, комісій і форумів, на котрих обговорювалися проблеми економіки, безпеки, культури. Значно активізувалася співпраця держав-сусідів у політичній площині" [342, с. 156]. Близькою до розглянутої є періодизація Я. Турчин. У відносинах незалежної України з Польщею авторка виділила три періоди (1992–1993 рр., 1993–1999 рр., від 1999 р. до сьогодні), дала кожному з них вичерпну характеристику [652, с. 120].

Детальним описом українсько-польської взаємодії упродовж 1989–2012 рр. позначені наукові розвідки А. Киридон [298–299]. Дослідження політичного та економічного аспектів відносин Києва та Варшави дозволило авторці визначити у них шість окремих періодів. I період ((1989) 1990–1992 рр.) – налагодження

взаємин та перші кроки на шляху до зближення: від прийняття Декларації про засади та основні напрями розвитку українсько-польських відносин (13 жовтня 1990 р.) до встановлення дипломатичних взаємин 4 січня 1992 р. У стосунках між двома державами було закладено передумови для подальшого конструктивного діалогу з наступним виходом на рівень стратегічного партнерства; II період (1992–1995 рр.) – активізація двостороннього співробітництва, що супроводжувалася підписанням перших двосторонніх договорів та "відкриттям" країнами одна одної. Відносини набули європейського контексту: Польща активно представляла українські інтереси у Європі, розглядалися перспективи приєднання України до формату Вишеградської трійки та Веймарського трикутника; III період (1995–1999 рр.) – вихід двосторонніх відносин на рівень стратегічного партнерства, нагромадження відповідної договірно-правової бази. Попри очевидну активізацію українсько-польського співробітництва, негативний вплив на нього справило "оздоровлення" взаємин України й Польщі з Росією; IV період (1999–2004 рр.) – інтеграція Польщі до НАТО та ЄС, остаточне закріплення за Варшавою ролі "провідника" інтересів України на міжнародній арені, підтримка курсу останньої на європейську та євроатлантичну інтеграцію. У 2003 р. Польща виступила з ініціативою розробки "східного виміру" політики ЄС, один із векторів якого мав стосуватися концепції особливих відносин з Україною. "Провал" цього проекту, а також зближення України та Росії спричинили дистанціювання офіційної Варшави від вирішення українського питання та переорієнтацію на розв'язання внутрішньодержавних проблем; V період (початок 2004 р. – початок 2010 р.) – спеціалізація Польщі на реалізації "Східного партнерства ЄС", посилення її ролі як адвоката й лобіста курсу України на інтеграцію у ЄС та НАТО. Обидві держави продемонстрували розширення політичних, торговельно-економічних та соціокультурних зв'язків; VI період (від 2010 р. – до сьогодні) – "нова ера" в українсько-польських відносинах, зумовлена початком президентства Віктора Януковича та Броніслава Коморовського [298, с. 3–7; 299, с. 47–50].

Чотири етапи в українсько-польських відносинах виділив І. Гуцуляк [185]. У період 1991–1994 рр., згідно з автором, відбулося встановлення контактів та "знайомство" з Україною широкого загалу політичної еліти Польщі, було з'ясовано можливості кожної зі сторін, підписано перші двосторонні угоди. Протягом 1994–1999 рр. країни зосереджувалися на виведенні двосторонніх відносин на рівень стратегічного партнерства та формуванні договірно-правової бази, відповідної новому формату взаємин. Позитивну динаміку, яка характеризувала українсько-польські зв'язки цього часу, науковець пояснив "унікальним рівнем довіри та взаємодії між Президентами обох країн". Період 1999–2004 рр. був позначений вступом Польщі до НАТО та початком переговорів про вступ до Євросоюзу. За офіційною Варшавою остаточно закріпилася роль одного з найбільш важливих партнерів України на міжнародній арені, активного захисника її прагнення до європейської та євроатлантичної інтеграції. Зі вступом Польщі до ЄС та розгортанням в Україні подій Помаранчевої революції у 2004 р. І. Гуцуляк пов'язує початок четвертого періоду у взаєминах двох держав. Потужними імпульсами до активізації українсько-польської співпраці, на думку дослідника, стало проведення Року Польщі в Україні (2004–2005 рр.) та Року України в Польщі (2005–2006 рр.). На користь взаєминам сторін позначилася перемога їхньої спільної заявки на проведення футбольного чемпіонату Євро–2012.

У роботі І. Мудрієвської [469] на основі аналізу двох десятиліть політичного співробітництва України з Польщею у взаєминах сторін виокремлено три етапи. Перший із них, що тривав упродовж 1992–1993 рр., дослідниця характеризує як становлення міждержавних відносин, підписання перших двосторонніх документів. Другий період, датований 1993–1999 рр., був позначений створенням двосторонніх механізмів взаємодії, розширенням договірно-правової бази, активізацією участі України та Польщі у подіях на міжнародному рівні, насамперед налагодженням співпраці з НАТО та ЄС. Протягом третього етапу (1999–2013 рр.) міждержавні взаємини України та Польщі розвивалися у напрямку подальшого зміцнення [469, с. 191–193]. Показово, що взаємини сторін

упродовж аналізованих 1991–2013 рр. дослідниця розглядає як такі, що розвивалися постійно по висхідній, уникаючи, разом з тим, аналізу подій та процесів, які свідчать про часто непростий їх характер.

Окреміше місце у науковому осмисленні проблеми займає позиція Богдана Гудя [672]. Так, відлік кожного з етапів у відносинах України та Польщі вчений пропонує розпочинати зі вступу на посаду нових президентів. Таким чином, в українсько-польських відносинах учений виокремив три етапи: "романтичний" (за часів Л. Кравчука та Л. Валенси), "прагматичний" (за президентства Л. Кучми та А. Квашневського) та "історичний" (за каденції В. Ющенко та Л. Качинського). З приходом до влади В. Януковича та Б. Коморовського у відносинах держав вчений розпочав відлік нового етапу, спрогнозувати зміст якого не наважився. "Це було б ворожінням на кавовій гущі. Перший період не може повторитися, бо зовсім інші обставини. До третього періоду теж повороту немає, позаяк і Броніслав Коморовський, і Віктор Янукович є прагматиками і реалістами, які дивляться на сучасні обставини і їх менше всього цікавить те, що було в історії ... Натомість чи буде другий період, який, не дивлячись на те, що бажання двох сторін часом були різними, був найпродуктивнішим в історії наших стосунків? Знову ж таки важко сказати, що це буде так", – заявив він [672]. Обґрунтування доцільності з приходом до влади у кожній із держав нового президента розпочинати у відносинах між ними відлік нового етапу, – досвід України та Польщі є красномовним тому підтвердженням, – на нашу думку, є вкрай слушним та вартує уваги.

Чимало уваги проблемі історичних передумов становлення сучасних українсько-польських відносин приділили польські автори. Як і українські історики, появу перших "паростків" співпраці між двома державами вони датують кінцем 1980-х рр. та пов'язують їх із контактами опозиційних до влади сил. Високі оцінки стосункам між діячами українського Руху та польської "Солідарності" дали А. Тошь [882], К. Федорович [789]. Значну увагу польські дослідники приділили осмисленню "політики двох шляхів", що її стосовно своїх східних сусідів на межі 1980–1990-х рр. реалізовувала урядова Варшава.

З моменту проголошення і впродовж усього періоду реалізації політика "рівної дистанції" у відносинах з Москвою та Києвом зазнавала гострої критики як серед політиків, так і серед пересічних громадян. Одні критикували її за надмірну обережність, інші – за певний авантюризм, – зауважується в роботі Т. Орловського [845, с. 13]. Позитивних відгуків, разом з тим, було очевидно більше. Аналізуючи умови, в яких відбувалася реалізація "політики двотуровості", а також цілі, які переслідували польські політики, дослідники, зазвичай, сприймали її як відображення виняткової зацікавленості офіційної Варшави у виникненні на польських східних кордонах демократичних держав з тотожними пріоритетами. Так, високі оцінки курс Польської держави щодо сусідів на Сході отримав у дослідженні Р. Чахора [774]. Найприйнятнішим серед усіх можливих назвав його В. Зайончковський [231]. Напередодні розпаду Радянського Союзу дослідник констатував перебіг у Польщі двох взаємопов'язаних процесів. Один із них був позначений переговорами польської дипломатії з союзним керівництвом із таких принципово важливих питань, як виведення радянських військ, розвиток економічних відносин та, насамперед, постачання нафти й газу. "Вона намагалася переконати керівництво СРСР, що зміни, які мали місце на Віслі, не суперечать його інтересам та не спрямовуються проти нього" [231, с. 40]. Одночасно інший процес супроводжувався налагодженням зв'язків із союзними республіками. Прикметно, що Польща стала першою державою, яка у взаєминах із СРСР та республіками, що входили до його складу, вдалася до використання дворівневої політики. Її вінцем, а одночасно і "лебединою піснею", дослідник вважає визнання офіційною Варшавою незалежності України [231, с. 41]. Позитивні оцінки "політика двох шляхів" отримала в роботах М. Чієшліка [772], Я. Онишкевича [800]. Обґрунтовуючи оригінальність прагнення політичної еліти на рівних розбудувати взаємини з Києвом та Москвою, науковці понад усе ставлять збереження Польщею суверенності й самостійності.

Серед питань, до розгляду яких досить часто звертаються польські дослідники, – зацікавленість Польщі у незалежності Української держави,

сприяння їй у зміцненні міжнародного авторитету. Слушні зауваження щодо цього містяться в роботах Р. Гродзкого [793], Р. Кузняра [821], К. Федоровича [788–789]. У тому, що Польща першою серед держав світового співтовариства визнала незалежність України, науковці вбачають не лише політичний символізм, але й відображення зовнішньополітичної доктрини Польської держави. Ключем до східної польської політики назвав Україну Р. Якимович [766, с. 253]. "Польща ніколи не приховувала, що зміцнення державності та успішні політичні трансформації в Україні є необхідним елементом її власної безпеки", – йдеться у статті Т. Орловського [845, с. 13]. Важливість для Польської держави факту існування незалежної України дослідник пояснив її потенціалом, а також спроможністю гальмувати рецидив імперської політики Росії. Трьома чинниками польський інтерес до України обґрунтував А. Шептицький [732]. Перший із них – фактор історичного минулого Польщі – дослідник розглядає крізь призму особливо сумного досвіду стосунків із Росією. Другий фактор – географічний, тобто безпосереднє сусідство Польщі з Україною. Третім фактором науковець називає прагнення Польщі відігравати істотну роль в Європі. Окремі аспекти проблеми зазнали осмислення у студіях Б. Бердиховської [40], Я. Корейби [348].

Наполягаючи на важливості для Польщі співпраці з Україною, Л. Валенса свого часу зазначив, що "немає вільної й незалежної Польщі без вільної й незалежної України". Ці слова вже давно встигли стати "крилатими". Послуговуючись концепцією польських емігрантів, колишній президент, як і ряд інших політиків та інтелектуалів III Речі Посполитої, розглядав її розвиток у нерозривному зв'язку з розбудовою незалежної України. Разом з тим, хочеться згадати цитату польського вченого Я. Новака-Єжборанського про те, що "Україна потрібна Польщі не менше, ніж Польща Україні" [479]. Користь Польщі від співпраці з Україною зумовлюється, насамперед, можливістю у такий спосіб дистанціюватися від Росії та долучитися до європейських цінностей. Загалом, сперечатися щодо того, хто кому потрібен більше, на нашу думку, справа не надто вдячна. Очевидним є інше: співробітництво між двома державами, попри те, що

кожна з них переслідує власні цілі, за умови узгодження інтересів спроможне бути взаємовигідним.

Прикметно, що з часом в обґрунтуванні польськими науковцями вигоди двох держав від розбудови партнерських взаємин дедалі відчутнішим ставало зміщення акцентів. Так, у роботі В. Лисека [829] зауважується, що з огляду на потреби та цілі двох держав, більш необхідними партнерські відносини є для України. В ситуації триваючої російської загрози, актуальної, насамперед для нашої держави, вітчизняний політик розглядає Польщу як потенційного, якщо не єдиного, союзника. У той же час український напрямок зовнішньої політики для Польщі є важливим, проте не головним. Геополітичні розрахунки офіційної Варшави спричинили до того, що з часом все більшого значення для неї почали набувати взаємини з країнами Заходу. Природно, що з визнанням пріоритетності для Польщі співпраці з Європою, стосунки з Україною почали відходити в її тінь.

Підтвердження зазначеному знаходимо в публікації польського дипломата В. Зайончковського [231]. Визнання Польщею – першою серед інших держав – незалежності України, на його думку, було цілком прогнозованим, адже з обґрунтуванням ще в 1989 р. східної політики Варшава була чітко орієнтована на досягнення цієї мети. Наступні ж цілі польської дипломатії на східному напрямку виявилися несформованими, а тому її політика щодо України впродовж найближчих кількох років, потрапивши в підпорядкування успіхам співпраці Польщі з ЄС і НАТО, була непослідовною та суперечливою. Директор Польського інституту міжнародних відносин М. Заборовський, у праці якого [228] зазнали аналізу вектори зовнішньополітичної активності офіційної Варшави на початку 90-х рр. ХХ ст., дійшов висновку, що з проголошенням незалежності України зусилля польських дипломатів все більше почали переключатися на поглиблення взаємин зі США та інтеграцію з Західною Європою. Протегування демократії у державах колишнього СРСР та їхнього суверенітету, у той же час, хоча й вважалося важливим, проте вже не було головним завданням.

Поділяючи прихильність Польщі справі налагодження взаємин з Україною, готовність сприяти їй у розбудові незалежної державності, фахівці констатують

наявність низки чинників, які ускладнювали співпрацю двох держав. Одним із найбільш "небезпечних" серед них вчені називають нелегкий багаж спільного історичного минулого. Розуміючи важливість ролі, яку судилося відіграти українцям і полякам у розбудові державності один одного, сторони почали докладати зусиль для "оздоровлення" суспільної свідомості, взяли курс на поступову відмову від взаємного негативізму. Не найкращим чином на взаєминах держав-сусідів, окрім того, позначалася певна їх узалежненість від політики "великих держав". У розвідці А. Тошя [882] йдеться, зокрема, про західні країни, які з очевидним невдоволенням прореагували на зміну співвідношення сил у Європі, зумовлену появою в центральній її частині незалежної України. Непевності взаєминам, на думку автора, додавало також перебування на території України ядерної зброї. Природно, доля потужного ядерного потенціалу, незрозуміла на той момент, викликала на Заході серйозні побоювання, які, в свою чергу, вносили корективи в його ставлення до нашої держави.

Як і українські вчені, подією великого масштабу, що суттєво активізувала взаємини двох держав та вивела їх на новий рівень, польські науковці вважають підписання Україною і Польщею в травні 1992 р. Договору про добросусідство, дружні відносини і співпрацю. Разом із тим, польська історіографія оцінює цю подію дещо неоднозначно. Так, Р. Земба [891], зокрема, апелюючи до того історичного факту, що угоду з нашою державою польська сторона підписала раніше, ніж з Росією, обґрунтовує пріоритетність для Польщі взаємин з Україною. З ним повністю погоджується Я. Драус [204]. Проаналізувавши передісторію підписання Договору, який, на його думку, слід розглядати як "конституцію польсько-українських відносин", дослідник виявив низку труднощів, що ускладнювали цей крок. Укладення Договору, таким чином, він вважає особистим успіхом президента Л. Валенси, проукраїнська позиція якого була більше, ніж очевидною [204, с. 39]. Б. Сурмач [877], погоджуючись із прихильністю польських політиків до України, разом із тим, звертає увагу на відсутність ентузіазму в сприйнятті нашої держави та взаємин із нею Польщі серед пересічних поляків. Укладений у таких умовах Договір, – переконана вона, – був

відображенням волі вузьких осередків політичних та інтелектуальних еліт Польщі, сформованих на традиціях паризької "Культури" [877, с. 8–9]. Зазначимо, що в роботі Б. Сурмач, підготовленій на основі успішно захищеного дисертаційного дослідження, українсько-польський Договір травня 1992 р. зазнав найбільш ґрунтовного аналізу. Розгляд ключових положень Договору авторка поєднала з обґрунтуванням історичних передумов його укладення, а також його значенням для розвитку міждержавних відносин, контактів Польщі з іншими країнами.

З огляду на те, що травневий візит 1992 р. президента Л. Кравчука до Варшави, окрім укладення Договору, був позначений відмовою нашої державі у приєднанні до Вишеградської групи, вважаємо за доцільне проаналізувати ставлення до проблеми польських науковців. На відміну від українських істориків, відмову нашої державі вони вважають прогнозованою та з розумінням ставляться до такого кроку "вишеградців". Серед причин, що зумовили таку відповідь, А. Тошь [882] називає небажання польської сторони псувати взаємини з Росією, яка продовжувала розглядати Україну сферою свого впливу. Р. Земба [891], окрім того, звертає увагу на побоювання офіційної Варшави, аби приєднання України до Вишеградського об'єднання не завдало шкоди перспективі вступу Польщі й решти держав-учасників до НАТО і ЄС.

Щодо періодизації українсько-польських взаємин зауважимо, що польські дослідники цьому питанню приділили менше уваги, ніж їх українські колеги. Спільною рисою напрацювань є звернення до політичної складової міждержавних стосунків та виокремлення в них окремих етапів з огляду на її якісні та кількісні показники. Так, у роботі Б. Сурмач у відносинах сторін упродовж 1992–2000 рр. виокремлено три періоди: 1992 р. – перша половина 1993 рр. (творення інституційних основ співпраці), друга половина 1993 р. – 1995 р. (значне зниження динаміки взаємних контактів), 1996–2000 рр. (зростання кількості зустрічей державних діячів) [877, с. 170–177]. Така періодизація значною мірою перегукується з періодизацією української дослідниці Т. Герасимчук [144, с. 169] та має з нею багато спільного.

У монографії познанського науковця К. Федоровича [789] в стосунках сторін упродовж 1989–1999 рр. виокремлено чотири періоди. Упродовж першого з них, що тривав протягом 1989 р. – 24 серпня 1991 р., перебуваючи під впливом пережитків та стереотипів, взаємини виявилися складними та невизначеними. Період серпня 1991 р. – жовтня 1993 р., який пройшов під знаком першого урядування проукраїнські налаштованої "Солідарності", на думку вченого, став часом становлення й розвитку між двома державами тісних політичних контактів. Упродовж кінця 1993–1995 рр. взаємини держав характеризувалися стагнацією, у 1996–1999 рр. – розбудовою стратегічного партнерства.

Звернення до доробку російських та західних дослідників засвідчило, що аналізована проблема ними майже не вивчалися. На межі 80–90-х рр. ХХ ст., коли відбувалося становлення нової моделі взаємин між двома державами, фахівці-міжнародники займалися дослідженням більш важливих, на їхню думку, проблем, серед яких – трансформація європейського геополітичного простору, криза безпеки, що зачепила Європу та світ загалом тощо. В період, коли взаємини України і Польщі у своєму розвитку вийшли на рівень стратегічного партнерства, а їх важливість для Європи вже мало в кого викликала сумнів, фахівці почали зосереджуватися на вивченні питань, актуальних на той час. Як наслідок, проблема історичних передумов становлення сучасних українсько-польських відносин виявилася фактично недослідженою російськими, американськими та іншими західними вченими. Разом з цим, з огляду на наявність окремих напрацювань із теми, маємо можливість зробити деякі висновки.

Спільною ознакою праць російських та західних фахівців є пояснення змісту й характеру взаємин України і Польщі періоду становлення їхньої нової моделі впливом російського чинника. Так, М. Кучинська [390] непослідовність та суперечливість, притаманні стосункам двох держав наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр., пов'язує з нерішучістю Польщі, налаштованою не викликати своїми діями невдоволення Москви. Велику обережність, з якою в офіційній Варшаві підходили до контактів з Україною, збереження суттєвої дистанції у відносинах із нею дослідниця пояснює небажанням польської сторони дратувати

Росію [390, с. 28]. Загалом, вплив Російської держави на українсько-польські відносини того часу авторка вважає визначальним, а самі відносини називає позбавленими серйозних успіхів.

У підпорядкованості стосунків двох держав впливу російського чинника переконані також американські вчені. Проте, на відміну від російських авторів, відносинам України й Польщі вони дають дещо вищі оцінки. Так, здебільшого позитивно українсько-польські відносини були оцінені П. Байором [31]. Автор схвалив контакти українських та польських опозиціонерів наприкінці 1980-х рр., завдяки яким "Польща рішуче підтримувала здобуття Україною незалежності та безумовне визнання вже незалежної держави" [31, с. 14]. Позитивним виявилось його ставлення до "політики двотуровості", яка, попри усю складність та критику, що незмінно супроводжували її упродовж всього періоду реалізації, на момент проголошення республіками СРСР суверенітету уможливила "швидке встановлення польсько-українських відносин та їх нового етапу" [31, с. 14]. У розвідці С. Буранта [79] високу оцінку отримала Декларація, підписана державами-сусідами 13 жовтня 1990 р. У її положеннях дослідник знаходить підтвердження тому, що Україна в своїй політиці вже більше не орієнтувалася на Росією, а так само, як і Польща, демонструвала прагнення інтеграції з Європою. "Декларація давала зрозуміти, що, як і Польща, Україна є частиною Центральної Європи і що її історія й традиції відрізняються від історії й традицій Росії", – переконаний С. Бурант [79, с. 101]. Дослідник позитивно оцінив готовність Польщі сприяти нашій державі в переорієнтації зовнішньої політики на поглиблення зв'язків з Європою, розвиткові взаємин із міжнародними організаціями. Не заперечуючи наявності окремих труднощів у стосунках держав, серед чинників, що зумовлювали їх існування, він називає недостатню обізнаність Польщі з ситуацією в Україні, її неготовність до рішучих дій. Не найкращим чином на відносинах України й Польщі, на його думку, позначилася також відмова нашій державі у вступі до Вишеграду.

Таким чином, вивчення доробку з проблеми продемонструвало належну її представленість у працях українських і польських авторів та водночас незначний

інтерес до неї російських і західних науковців. Аспекти теми, загалом, зазнали висвітлення у великій кількості тематичних праць та на сьогодні є достатньо обґрунтованими. Окремі питання проаналізовано в контексті дослідження процесів європейської та євроатлантичної інтеграції, діяльності Вишеградської групи, взаємин України й Польщі з Росією, країнами Заходу тощо. Разом з тим, предметом спеціального дослідження проблема досі не стала. Історіографічний огляд засвідчив наявність чималої кількості публікацій, позначених авторськими інтерпретаціями періодизації взаємин двох держав. Попри те, що критерієм для виокремлення у їхньому розвитку окремих етапів учені, як правило, обирали чинники політичного характеру, наявні періодизації не є тотожними. Загалом, у відносинах України та Польщі впродовж 1990-х рр. фахівці традиційно виділяють три етапи, основним змістом яких визначають відповідно "активізацію", "стагнацію" та "пожвавлення з наступним виходом на рівень стратегічного партнерства". Вступ Польщі до НАТО, а згодом і до ЄС спричинив у її відносинах з Україною початок відліку нових етапів. Із плином часу стосунки Києва й Варшави наповнюються новим змістом, унаслідок чого дослідники констатують у них відлік наступних етапів. Таким чином, маючи неоднакове, часто суперечливе прочитання, періодизація українсько-польських взаємин потребує подальшої конкретизації на основі вироблення спільних підходів до вибору її критеріїв.

2.3. Відображення в історіографії українсько-польського співробітництва крізь призму політики "великих держав"

Становлення сучасних українсько-польських відносин відбувалося в ситуації складних геополітичних викликів, породжених ліквідацією Організації Варшавського договору та дезінтеграцією СРСР. На величезних просторах Радянської імперії союзні республіки одна за одною проголошували державну незалежність та заявляли про себе як повноправних суб'єктів міжнародної політики. Система відносин, що склалася по завершенню Другої світової війни, зазнала кардинальних трансформацій, і важко було робити будь-які прогнози щодо подальшого її розвитку. Для багатьох країн реальністю стала необхідність творення нової стратегії зовнішньої політики. Ця проблема виявилася однаково актуальною для держав, які щойно здобули незалежність, а також тих, які вже тривалий час вважалися центрами геополітичної ваги та значною мірою визначали розвиток світового співтовариства – так званих "великих держав". У ситуації творення "нової Європи" кожна з них була змушена переосмислити свої зовнішньополітичні орієнтири та визначитися з їхньою пріоритетністю. Як засвідчив аналіз наукових праць, політику "великих держав" учені вважають одним із факторів, які суттєво позначилися на еволюції українсько-польської взаємодії. Серед країн, чий вплив на взаємини України й Польщі виявився особливо значним, зазвичай, називають Росію, а також США та ЄС.

З'ясування характеру представлення проблеми в історіографії потребує звернення, насамперед, до тих наукових праць, у яких висвітлюються питання трансформації геополітичного простору Європи та світу в період по розпаду Радянського Союзу. Визначальні тенденції розвитку світового співтовариства, еволюції системи міжнародних відносин предметного аналізу зазнали у працях В. Газіна [125], П. Демчука [189], О. Іваницької [267–268], М. Кріля [364], В. Ярового [752] та ін. Проблеми українсько-польської взаємодії у світлі впливу на них політики "великих держав" у вказаних дослідженнях, природно, не стали предметом першочергової уваги. Цінність цих праць для нас зумовлюється

комплексним аналізом ситуації, на тлі якої відбувалося оформлення українсько-польського співробітництва, його наступний розвиток. Їхньою спільною ознакою є обґрунтування співпраці сторін тенденціями розвитку світового співтовариства, означення позиції України та Польщі в системі геополітичних координат, місця у планах сусідніх та інших держав.

Щодо досліджень, у яких взаємини України та Польщі в контексті впливу на них держав, які мають інтерес до ситуації у цій частині Європи, зазнали більшої уваги, одразу зазначимо, що таких на сьогодні чимало. Спільною ознакою багатьох із них є обґрунтування зацікавленості "великих держав" у стосунках України й Польщі геополітичним потенціалом останніх, їхньою спроможністю впливати на розвиток не лише регіону ЦСЄ, але й Європи в цілому.

У світлі зазначеного інтерес викликає дослідження Ф. Медвідя [435]. Пояснюючи інтерес "великих держав" до України та Польщі політичною географією кожної з них, дослідник звертає увагу на приналежність їх разом із Білоруссю, країнами Балтії, Угорщиною, Чехією та Словаччиною до так званого Балто-Чорноморського паску (свого роду "вісі Європи"), від стабільності якого значною мірою залежить стабільність усієї Євро-Атлантичної системи, а контроль за ним гарантує домінування над Євразією та усім світом загалом. "Саме за ці країни ведеться сьогодні жорстока прихована боротьба між країнами Альянсу, насамперед США, і Росією", – переконаний автор [435, с. 34–35]. Україні, яка, будучи ключовою ланкою Балто-Чорноморської вісі, позиціонує себе як регіональний лідер, він відводить центральне місце в протистоянні між ними. У випадку "зміщення" України в бік кремлівського керівництва Ф. Медвідь віщує гарантоване зміцнення позиції Росії, набуття нею надпотужних важелів впливу на світову політику, чого ні США, ні Євросоюз, ні Польща не можуть допустити. У сьогоденних взаєминах РП та України, на його думку, є амбітна надмета – "сприяти поверненню Європи у свої визначені історією кордони, подолати притаманний другій половині ХХ ст. розкол континенту" [435, с. 35].

Олексій Волович [116], зосередившись на аналізі геополітичного потенціалу України, осмисленні її місця на політичній мапі Європи, звернувся до розгляду

одвічної "дилеми" вітчизняної дипломатії. Назвавши Україну об'єктом "геополітичних маневрів" між США і Росією, залежно від характеру взаємин із ними дослідник вбачає для неї два сценарії розвитку подій: наближення України до США безпосереднім своїм наслідком матиме критичне загострення її відносин з Росією, поглиблення співпраці з Росією, навпаки, загрожує Києву наростанням невдоволення його діями на Заході. Попри усю складність ситуації, розміщеність між Європейським Союзом на англосаксонській і романо-германській основі та Євразійським об'єднанням на чолі з Росією, на думку дослідника, приховує для нашої держави і певний позитив: за умови поглиблення співпраці з Польщею вона матиме всі підстави для зміцнення позиції у регіоні Центрально-Східної Європи та перетворення, таким чином, разом із Польщею у ядро третього субрегіонального компоненту "Великої Європи".

Дещо інакше важливість відносин України і Польщі для Європи та світу обґрунтовує В. Гевко [128]. Прихильна геополітичним парадигмам сучасної світобудови, дослідниця констатувала проходження через територію двох держав своєрідного "цивілізаційного розлому" між Євразійською Росією та Західною Європою. З огляду на це, добросусідські відносини між Україною та Польщею авторка вважає "не лише запорукою стабільності у кожній із них, але й чинником миру і безпеки на усьому європейському геополітичному просторі" [128, с. 238–239]. Окрім того, в безпосередньому взаємозв'язку з характером взаємин між Варшавою та Києвом В. Гевко пропонує розглядати позиціонування Росії у міжнародній політиці. Співпраця двох держав у контексті поглиблення інтеграційних процесів на континенті трактується нею не інакше, як відповідь на "російську загрозу".

До з'ясування місця Росії у відносинах України та Польщі в своїй праці звернулися В. Глібов та Д. Горун [155]. Аналіз зовнішньої політики кожної з держав, здійснений дослідниками, дозволив діагностувати її узалежненість від позиції російської сторони. Причиною підпорядкованості зовнішньополітичного курсу України політиці Москви в роботі названо залежність нашої держави від російських енергоресурсів. Одночасно необхідність Польщі рахуватися з Росією

дослідники обґрунтували прагненням офіційної Варшави вступити до НАТО, заручившись у цьому якщо не підтримкою Російської держави, то хоча б її мовчазною згодою. Намагаючись "забезпечити стабільність своїх східних кордонів та більш вдало протистояти відродженню російського імперіалізму", Польща з дедалі більшим інтересом звертала свій погляд на Україну, – переконані дослідники [155, с. 16].

Аналіз зазначених, а також низки інших праць, про які йтиметься далі, свідчить, що найбільшої уваги в світлі окресленої проблеми історики приділяють вивченню впливу на відносини України та Польщі саме Російської держави, який вони вважають чи не головною їх зовнішньополітичною детермінантою. Спільною рисою багатьох праць є обґрунтування історичної обумовленості страху Польщі перед Росією. Окрім пам'яті про активну участь Російської імперії у ліквідації в другій половині XVIII ст. Речі Посполитої, буквально "вчорашніми" є спогади поляків про перетворення їхньої держави у "розмінну карту" в геополітичних розрахунках Й. Сталіна та А. Гітлера. Маючи на своєму західному кордоні колись ворожу Німеччину, польські дипломати зі значною долею перестороги спрямовують свій погляд на Схід та в кожному кроці на шляху оздоровлення російсько-німецьких відносин вбачають небезпеку повторення для своєї країни сумного сценарію 1939 р. За таких умов відносини з Україною набувають для Польщі особливого значення, а будь-який крок на шляху їхнього зближення поляки розглядають не інакше, як додаткову можливість дистанціюватися від Кремля. У стабільній процвітаючій Україні в колі рівноправних європейських держав дослідники небезпідставно вбачають запоруку спокою на східному кордоні РП. Політична логіка польських інтелектуалів, таким чином, є приблизно такою: чим ближчою до Польщі стає Україна, тим більш недосяжною для Росії стає Польща.

Інтерес для дослідження становлять наукові праці В. Колесника [330–331]. Серед аргументів, що, безперечно, свідчать про страх Польщі перед російською загрозою, історик називає неоднозначну реакцію польського суспільства на здобуття Україною державної незалежності. Попри визнання цього факту

урядовою Варшавою, як серед політичного бомонду, так і серед пересічних громадян було чимало таких, які гостро розкритикували дії влади. Антиукраїнська налаштованість, на думку вченого, була спричинена нічим іншим, як побоюванням, аби співпраця з Україною не призвела до погіршення польсько-російських взаємин [331, с. 6] та не спричинила посилення на Польщу російського тиску [330, с. 51]. Природно, острахи польських політиків не були марними: Росія, яка з огляду на питання безпеки вважала за краще мати на своєму західному кордоні нейтральних сусідів, була різко невдоволена як прозахідними настроями Польщі, так і її зближенням з Україною. Відображенням прагнення російської сторони перешкодити цьому процесу в роботі В. Колесника названо ініціювання президентом РФ Б. Єльциним підписання у травні 1992 р. Договору про дружбу і добросусідську співпрацю між Російською Федерацією і Республікою Польща. Про намагання не допустити вихід Польщі з російської сфери впливу, на думку дослідника, свідчив також протест Кремля проти розширення на Схід кордонів НАТО. Аби унеможливити його, президент Б. Єльцин 30 вересня 1993 р. направив керівникам США, Великобританії та Франції листи, в яких висловився категорично проти вступу до Альянсу країн із регіону ЦСЄ.

Серйозним випробуванням для взаємин у трикутнику Варшава – Київ – Москва в статті В. Колесника названо ситуацію навколо Севастополя. Як відомо, у 1993 р. Державна Дума Російської Федерації проголосила Севастополь російським містом, у відповідь на що 24 серпня 1994 р. Севастопольська міська рада визнала за містом російський федеральний статус. Попри те, що це рішення не спричинило жодних юридичних наслідків, воно вкотре продемонструвало наявність серйозних проблем у відносинах України та Росії. За розвитком цієї ситуації зі значною стурбованістю спостерігали в Польщі. Офіційною відповіддю польської сторони стало оголошення готовності прийти на допомогу нашій державі, підтримати її у конфлікті. Прагнучи не допустити відновлення впливу Росії у регіоні ЦСЄ, в лютому 1994 р. урядова Варшава виступила з новою ініціативою, завданням якої визначалося сприяння східним сусідам у побудові

демократичних інститутів та ринкової економіки. В такий спосіб, – зауважується у роботі вченого, – РП "заявляла про готовність відігравати ту ж саму роль стосовно своїх східних країн-сусідів, яку західноєвропейські країни відігравали щодо Польщі" [330, с. 52].

Слушні зауваження мають місце у статті П. Чернеги [706]. Погоджуючись із перманентністю російської загрози для України та Польщі, дослідник спробував розібратися, для кого з них ця небезпека є більшою. З огляду на відсутність у Польщі спільного кордону з Російською Федерацією (за винятком Калінінградського анклав), загрозу для неї з боку Кремля він назвав не настільки серйозною, як для України. Висвітлюючи позицію офіційної Москви по відношенню до нашої держави, науковець констатував сумнів російської сторони щодо подальшого існування незалежної України та її територіальної цілісності [706, с. 4]. У такій ситуації, – переконаний він, – Україна фактично "приречена" на розвиток добросусідських відносин із Польщею, адже, в іншому випадку, вона постає перед загрозою перетворитися на сателіта Росії, якому урядова Варшава буде змушена відмовити у партнерстві.

Прикметно, що боязнь Росії, на думку П. Чернеги, є важливою детермінантою зовнішньої політики не лише Польщі та України, але й інших держав. Показовим у цьому сенсі, зокрема, є той факт, що, попри старання офіційної Варшави щодо підтримки нашої держави у її прагненні вступити до Вишеградської трійки, сподівання останньої не виправдалися. На заваді приєднанню України до угруповання стала категорична незгода Угорщини та Чехословаччини, причиною якої, – переконаний дослідник, – було ніщо інше, як небажання загострювати взаємини з Росією, яка, з огляду на геополітичні розрахунки, продовжувала розглядати Україну сферою свого впливу.

Про страх європейських держав перед Росією йдеться у розвідці В. Акулова-Муратова та О. Будько [4–6]. Проаналізувавши атмосферу міжнародних та міждержавних відносин в слов'янському регіоні Європи, вони дійшли висновку, що боязнь схильності Росії до "рецидивів агресії", окрім українців та поляків, притаманна також іншим народам. "Міф про агресивні наміри Росії зачепив навіть

сербські колективні настрої, які завжди були проросійськими", – йдеться у розвідці [4, с. 25].

На необхідності з великою обережністю підходити до взаємин із Росією у своїй праці наголошує Я. Матійчик [430]. Звернення до історичного минулого України, позначеного домінуванням російського впливу, та подій сучасності підвело науковця до висновку, що, попри трансформації, яких зазнала Європа в цілому та наша держава зокрема, геополітичні претензії офіційної Москви продовжують зберігати актуальність, щораз загрожуючи набути дедалі більш очевидних обрисів.

До осмислення проблеми звернувся М. Жулинський. В одній зі своїх праць [224], пояснивши стратегічний характер співпраці України та Польщі їх геополітичними розрахунками, вчений зазначив, що в ситуації, коли Росія історично прагне контролювати регіон Центрально-Східної Європи, можливості для збереження національної самобутності, а також вільного розвитку та процвітання кожній із них може надати лише Європа. В наближенні України до Європи не останню роль вчений відводить США. У виконанні нашою державою ролі своєрідного каталізатора важливих перемін та "стимулюванні" нею появи нової об'єднаної Європи, в якій особливо зацікавлені у Вашингтоні, М. Жулинський вбачає передумови для виходу українсько-американської взаємодії на рівень стратегічного партнерства [224, с.140].

Вплив російського чинника на українсько-польські відносини спробувала проаналізувати О. Яніна [749]. В ситуації, коли Росія була налаштована проти вступу Польщі, а також інших країн із регіону ЦСЄ до НАТО та ЄС, намагаючись залишити їх у сфері свого впливу, авторка констатує велику обережність польського керівництва в підході до реалізації взаємин з Україною за умови одночасного дотримання нейтральної позиції у конфліктах останньої з Росією. Необхідністю балансування між Україною та Росією дослідниця пояснює також політику "рівновіддаленості", яку на межі 1980–1990-х рр. щодо Києва та Москви здійснювала урядова Варшава. В роботі зазнало обґрунтування популярне впродовж першої половини 90-х рр. ХХ ст. гасло польської дипломатії про те, що

в конфліктах між Росією та Україною Польща не стане на бік жодної зі сторін. Підтвердженням рівнозначного ставлення офіційної Варшави до кожної з держав дослідниця називає фактично одночасне підписання у травні 1992 р. польсько-українського та польсько-російського договорів про дружбу і добросусідську співпрацю. Разом з тим, у почерговості візитів польського президента Л. Валенси до Києва та Москви, а також порядку підписання договорів із кожною з держав вона вбачає відображення пріоритетності для Польщі взаємин з Україною [749, с. 683]. Чинником, який позначився на користь українсько-польській взаємодії, у статті О. Яніної названо поширення серед представників польської політичної еліти думки, що політика підтримки нових незалежних держав, які знаходяться між Польщею та Росією, може заблокувати повернення Росії статусу лідера, зумовивши цим самим позитивні геополітичні наслідки для Варшави [749, с. 685]. У першій половині 1990-х рр. на фоні прискореної російсько-білоруської інтеграції все більш очевидним ставало зближення між Польщею, Україною та Литвою. Окрім того, розвиткові стратегічного партнерства між Польщею та Україною, – переконана вона, – сприяло розгортання російсько-німецького співробітництва та категорична налаштованість Росії проти розширення на Схід кордонів НАТО, її намагання розробити власну систему регіональної безпеки.

У статті [748] О. Яніна зосередилася на обґрунтуванні підпорядкованості польсько-українських взаємин політиці ЄС. Виняткову зацікавленість офіційної Варшави у поглибленні стосунків між Києвом та Брюсселем дослідниця пояснює географічним розташуванням Польської держави, її розміщеністю на східному кордоні Євроспільноти. Вступ України до Євросоюзу, – переконана вона, – означатиме зміщення далі на Схід союзних кордонів та перетворення східних рубежів Польщі у внутрішні кордони ЄС, а також існування на сході Європи великої держави, виключеної з російської сфери впливу. Проаналізувавши взаємини України та Польщі на початку 1990-х рр., О. Яніна з'ясувала, що, оскільки впливові країни ЄС, тотожно США, ставилися до ідеї створення незалежної України досить обережно, зважаючи на зволікання українського керівництва з вирішенням долі ядерного потенціалу, що залишився на території

держави після розпаду Радянського Союзу, а Польща, визначивши своєю зовнішньополітичною метою інтеграцію до НАТО та ЄС, була змушена вибудувати зовнішню політику з огляду на курс Вашингтона та Брюсселя, більшість українсько-польських ініціатив виявилася блокованою [748, с. 156]. Із вирішенням Україною проблеми ядерної зброї її стосунки з ЄС, а відтак і з Польщею, вийшли на новий рівень. Відображенням успіхів польського лобі, на думку О. Яніної, стало прийняття України до Ради Європи, отримання нею доступу до Центральноєвропейської ініціативи. Холодним розрахунком авторка пояснює готовність Польщі та ЄС допомагати нашій державі в реалізації європейського курсу. "І для Польщі, і для Європейської Спільноти дуже важливо межувати з успішною, розвинутою та передбачуваною країною, в іншому разі безпека всього регіону може бути поставлена під загрозу", – зазначається у роботі [717, с. 157]. Оцінюючи вплив політики Євросоюзу на співпрацю України й Польщі, О. Яніна знаходить його "скоріше позитивним": спільне прагнення європейської інтеграції виявилось тим чинником, який суттєво зблизив дві країни та зумовив вихід відносин між ними на рівень стратегічного партнерства. Окрім того, "в обличчі Польщі Україна отримала надійного й більш досвідченого партнера, який лобіюватиме українські інтереси в Європейській Спільноті й сприятиме вступу України до цієї організації", – підводить підсумок авторка [748, с. 157].

Слушними міркуваннями позначені праці О. Знахоренко [258–260]. Прохолодність та непослідовність, притаманні відносинам України та Польщі упродовж першої половини 90-х рр. ХХ ст., дослідниця пояснила підпорядкованістю курсу польської дипломатії позиціям Заходу та Росії. В ситуації, коли пріоритетним напрямом зовнішньої політики офіційної Варшави було визначено курс на інтеграцію до НАТО та ЄС, аби не зірвати інтеграційний процес, Польща з великою обережністю була змушена підходити до розбудови взаємин із Росією. З послабленням у зовнішній політиці Польщі орієнтації на позицію офіційної Москви, спричиненої невдалою політикою Росії стосовно окремих країн Центрально-Східної Європи, посиленням російсько-білоруської

інтеграції та, як наслідок, поглибленням взаємин між Польщею, Литвою та Україною, а також активізацією російсько-німецького співробітництва, яке традиційно сприймається поляками як фактор підвищеної небезпеки для їхньої країни, О. Знахоренко пов'язує позитивні зрушення у відносинах між Києвом і Варшавою у середині 1990-х рр., їх вихід на рівень стратегічного партнерства [258, с. 35]. Зі зближенням Москви і Мінська та, як наслідок, наростанням загрози оформлення російсько-українсько-білоруської вісі активізацію українсько-польського співробітництва пов'язує В. Трофимович [647]. Аби не допустити зближення між трьома "братніми державами", Польща була змушена переглянути свою політику щодо України. Усвідомивши важливість статусу останньої для безпеки Польської держави, незважаючи навіть на те, чи входить вона до НАТО, чи ні, польські дипломати переглянули відносини з українськими колегами, – переконаний історик [647, с. 124].

На вимогу дня опублікована розвідка А. Кирчіва "Геополітичний вибір України: синдром суми різнонапрямлених векторів" [301]. У ній дослідник зосередився на розгляді зовнішньополітичних орієнтирів Української держави, проаналізував її взаємини з трьома стратегічними партнерами – Росією, США та Польщею. Підґрунтям стратегічного партнерства нашої держави з Росією, на думку автора, є енергетична та ринкова залежність, яка, "зважаючи на неоімперські та реінтеграційні інтенції ослабленої кризами і міжнаціональними конфліктами квазі-федерації" небезпідставно трактується ним як "потенційна загроза національній безпеці України". Інтерес американської дипломатії до України дослідник пояснює традиційним прагненням Вашингтону не допустити "реалізації спроб Росії повернути собі статус однієї зі світових потуг": підтримуючи Україну, США виступають свого роду "контрбалансом до тиску Росії". Загалом же, на думку А. Кирчіва, американська зацікавленість в Українській державі спричинена необхідністю захищати національні інтереси та безпеку "основного партнера США в Центральній Європі – Польщі". У ситуації зростаючої загрози з боку Росії та "закритих дверей" на Заході співробітництво з

Польщею перетворюється на одну з найбільш вигідних для зовнішньополітичної активності українського політикуму альтернатив.

Окремий напрям історіографії формують праці, в яких відносини України та Польщі аналізуються у зв'язку з політикою західних держав. У дослідженні В. Бочарова [60], зокрема, активізація українсько-польської співпраці в середині 90-х рр. ХХ ст. пов'язується з "оздоровленням" взаємин офіційного Києва з державами Європи та США. Такими, що позначилися на користь стосункам сторін, названо візит президента Л. Кучми до Вашингтону, переорієнтацію українських політиків на Європу та приєднання України до програми НАТО "Партнерство заради миру". О. Митрофанова [450], пояснюючи зацікавленість Європи і США в успіхах співпраці України й Польщі, вказує на спроможність останніх забезпечувати стійкість континенту. Не забуває авторка і про здатність Києва та Варшави відмежовувати Європу від Росії, в чому зацікавлені, власне, не лише в самій Європі, але й у США. Обґрунтовуючи важливість тандему України та Польщі для безпеки і стабільності Європи, дослідниця порівняла його з союзом Німеччини та Франції, що визначав повоєнне її "обличчя". У статті [432] відносини держав-сусідів розглянуто крізь призму політики Франції. Проаналізувавши позицію офіційного Парижу стосовно України й Польщі наприкінці ХХ ст., О. Митрофанова виявила її нерівнозначність. У той час, як Польща, з огляду на швидке економічне зростання та налаштованість на вступ до НАТО і ЄС, розглядалася у Франції як прогнозований та стабільний партнер, поява незалежної України, "обтяженої" ядерним потенціалом, триваючим зубожінням населення і "багатовекторною політикою невизначеності", сприймалася політичним бомондом Франції без особливої прихильності [450, с. 73]. Про відсутність у Франції стійкого інтересу до України, – переконана авторка, – свідчили відмова останній у приєднанні до Веймарського трикутника, створеного у 1991 р. за участю Франції, Німеччини та Польщі.

Вивчення відносин України та Польщі в світлі політики європейських держав та США дозволило В. Моцоку [459] виокремити у них два етапи. Стагнацію, що характеризувала взаємини сторін у першій половині 1990-х рр., він

вважає наслідком впливу на них західних держав. Прагнення Польщі якомога швидше вступити до НАТО змушувало урядову Варшаву узгоджувати з ними свою зовнішню політику, в тому числі її східний напрямок. У ситуації, коли українське керівництво не було готове послідовно рухатися курсом євроатлантичної інтеграції, країни з регіону ЦСЄ у розвиткові взаємин з Україною зацікавлені не були. Польські дипломати побоювалися, що інтенсифікація контактів з українськими колегами може призвести до уповільнення руху Польщі до НАТО та ЄС [459, с. 29]. Пожвавлення у відносинах держав-сусідів, що розпочалося у січні 1994 р., В. Моцок пов'язує з підписанням у Москві тристоронньої угоди між президентами Росії, США та України про відмову останньої від ядерного потенціалу. З досягненням "головної тактичної мети американської політики" дослідник пов'язує швидке зростання "авторитету" української дипломатії. "З моменту "допуску" офіційного Києва до європейських інтеграційних процесів з середини – другої половини 1990-х рр. ХХ ст. українсько-польські відносини більшість аналітиків почала називати "стратегічними" [459, с. 33]. Повною мірою міркування В. Моцока поділяє В. Гевко [129]. Серед зовнішніх чинників, які зумовили вихід взаємин двох держав на рівень стратегічного партнерства, вона називає, окрім того, позицію української влади щодо розширення на Схід кордонів НАТО, її згоду на долучення до Альянсу Польщі.

У світлі впливу зовнішніх чинників українсько-польські взаємини проаналізував І. Афанасьєв [26]. Партнерство двох держав упродовж осені 1998 р. – кінця 2000 р. він розглядає в контексті підключення до діалогу американської дипломатії, свідченням чого вважає утворення Ініціативи Співпраці "Польща – Америка – Україна", перетворення проекту нафтотранспортного коридору Баку – Одеса – Броди – Гданськ на один із найважливіших аспектів двосторонніх взаємин із далекосяжними перспективами, а також наближення Польщі до ЄС. "Глухий кут", у який зайшли політичні відносини в другій половині 1993 р. – на початку 1994 р., І. Афанасьєв вважає наслідком позицій НАТО, США та Росії, а політичне зближення, що намітилося у взаєминах двох держав навесні 1994 р., –

результатом "українсько-російсько-американського порозуміння у питанні ядерного роззброєння України" [26, с. 11–12]. У зменшенні дистанції в стосунках Росії з політичним керівництвом України та Польщі, що почало спостерігатися наприкінці 2000 р., історик вбачає "настання нового періоду політичних польсько-українських відносин".

Взаємини в трикутнику Польща – Україна – Росія зазнали обґрунтування у роботі Л. Чекаленко [701]. Співпрацю Києва з Москвою та Варшавою, попри очевидну нерівнозначність, дослідниця вважає визначальною для офіційного Києва. Одночасно вона зауважує, що, з огляду на різні вектори, різні умови та різну мету, Москва та Варшава у стосунках із нашою державою переслідують суто російські та суто польські цілі. "Польща шукає в Україні геополітичного захисту й протидії, яка, помножена на поєднання зусиль США, протистоятиме російському тиску. Росія також переслідує свої інтереси, вбачаючи в Україні геополітичне (що включає політичне, географічне, економічне, культурне) величезне примноження своєї могутності на противагу Заходу", – зазначається у роботі [701, с. 144].

Деякі зауваження на рахунок місця українсько-польського партнерства в політиці Росії, США та ЄС присутні в розвідці Т. Возняка "Польща: контексти відносин" [115]. Визначаючи, якими бачать взаємини України та Польщі у кожному з трьох центрів геополітичної ваги, автор виокремив кілька принципово важливих моментів. У роботі, зокрема, відзначено енергетичну залежність Європи, в тому числі України й Польщі, від російських ресурсів. Розглядаючи партнерство Києва та Варшави як таке, що однією зі своїх цілей має забезпечення вступу України до НАТО та ЄС, дослідник вказав на імовірність зіткнення інтересів Москви, Вашингтона та Брюсселя. Певної уваги, на нашу думку, заслуговує зауваження аналітика щодо ймовірного зближення Росії з ЄС, небезпеку якого для нашої держави він вбачає у тому, що зовсім скоро їй доведеться вибирати вже не між Росією та Євросоюзом, а між "проектом ЄС – Росія", з одного боку, та США, з іншого. В умовах більше, ніж очевидного намагання США не допустити зміцнення співпраці по лінії Брюссель – Москва,

американська дипломатія, – переконаний Т. Возняк, – з реальним інтересом підходитиме до співпраці з Україною. З огляду на традиційну відданість Польщі Пентагону, активне лобювання нею американських інтересів у кулуарах європейської політики, партнерство Варшави та Києва дослідник називає принципово важливим для усієї Європи.

Наукового обґрунтування у публікації зазнали ймовірні сценарії розвитку взаємин між Україною та ЄС. Перший із них, який передбачає глибоку інтеграцію України до ЄС, з точки зору Брюсселя, принаймні найближчим часом, автор вважає неможливим. Другий сценарій, який допускає перетворення України у буферну зону між ЄС та Росією, розглядається ним як вкрай небезпечний для Євроспільноти. З огляду на потенціал України, а також зацікавленість у ній Росії та США, збереження державою незалежності видається вкрай сумнівним. Реалізацію третього сценарію, відповідно до якого наша держава буде глибоко інтегрованою у проекти Росії, вчений вважає неприпустимою для Євросоюзу. Окреме місце в роботі відведено аналізу сценаріїв співпраці між Україною та США. Найкращим із них, на думку вченого, є перетворення України у дійсно буферну державу між ЄС та РФ з ефективною присутністю у ній американської дипломатії. Запорукою успіху цього проекту Т. Возняк вважає вступ України до НАТО. Вартою уваги є авторська інтерпретація українських інтересів Польщі та польських інтересів України. Очевидним є переконання дослідника у зацікавленості офіційної Варшави в існуванні між Польщею та Росією незалежної України, а також Білорусі, та виконання ними функції буфера. Вказуючи на невизначеність українського політикуму щодо пріоритетності векторів зовнішньої політики, відсутність у суспільстві консенсусу щодо найбільш фундаментальних питань, серед яких – членство у НАТО, ЄС, ЄЕП, Т. Возняк констатує перманентне "балансування" України між центрами геополітичної ваги, яке у кінцевому підсумку незмінно призводить до нульового результату. Очевидним наслідком "буферного статусу" України, на думку автора, може стати латентний конфлікт нашої держави з Росією, Польщі – з ядром ЄС, США – з Росією та ядром ЄС. Знаходячи окремим прогнозам Т. Возняка підтвердження у сьогоднішні,

мусимо вкотре погодитися не лише із визначальністю впливу на Україну російського чинника, але й детермінованістю історичного поступу нашої держави політикою Кремля.

У зв'язку з політикою Євросоюзу взаємини України та Польщі розглянув В. Васюк [100]. Вивчення українсько-польських відносин дозволило досліднику визначити місце кожної з держав у реалізації зовнішньополітичних цілей одна одної. Погоджуючись із загальноприйнятим баченням підпорядкованості польської зовнішньої політики потребам європейської інтеграції, автор зосередився на аналізі запропонованої Польщею у січні 2003 р. ініціативи щодо розробки "східного виміру" політики ЄС, який мав би містити концепцію особливих відносин з Україною. Основними ідеями концепції були окреслення Брюсселем перспективи членства України у Євросоюзі, а також перетворення "східного вектора" на невід'ємну складову союзної політики. Проте пропозиції польського керівництва не отримали належної підтримки і не зазнали розвитку в інституціях ЄС. Відмову Євросоюзу від польської ініціативи В. Васюк пояснює негативним ставленням низки країн Євроспільноти до підтримки Польщею України. Певну роль відіграло також насторожене ставлення Франції та Німеччини до Польщі як до проамериканськи налаштованого "троянського коня". Наполягання офіційної Варшави на реалізації Євросоюзом особливого формату взаємин з Україною, – посилаючись на провідних європейських політиків, зауважує дослідник, – загрожували Польщі сповільненням темпів просування до ЄС. Як наслідок, польське керівництво було змушене переорієнтуватися на "поглиблене вирішення внутрішньополітичних проблем і певне дистанціювання від зовнішніх проблемних партнерів, якими в очах Заходу була Україна" [100, с. 71]. Зі вступом Польщі до Євросоюзу дослідник відзначає посилення залежності польсько-українських відносин від стосунків Варшави з Брюсселем. Упродовж останнього часу найбільший вплив на них здійснювали взаємини по лінії Варшава – Москва, Москва – Київ, Москва – Берлін – Париж, Київ – Берлін – Париж, Варшава – Берлін – Париж [100, с. 72].

Пошуком місця українсько-польського тандему в "новій", розширеній Європі позначена розвідка В. Бурдяк та І. Мороза [80]. Дослідники обґрунтували важливість присутності польського чинника в процесі "наближення" України до Європи. Участь у процесах європейської та євроатлантичної інтеграції, на їхню думку, виявилася для Польщі своєрідним механізмом поєднання НАТО та ЄС, з однієї сторони, і бажаючих вступити до них східних сусідів III Речі Посполитої, з іншої. Зацікавленість Польщі в активізації євроінтеграційних успіхів України, разом з тим, супроводжувалася неоднозначним ставленням до неї Заходу. Те, що в Брюсселі та Вашингтоні Україну розглядають як ключовий чинник стабільності й безпеки Європи, на сьогодні ні в кого не викликає сумніву. Попри це, – йдеться у публікації, – деякі європейські політики не вважають Україну частиною Заходу і переконані, що "зближення з Україною зіпсує й без того непрості взаємини Заходу з Москвою". Позицію США щодо України дослідники вважають більш прихильною, свідченням чого називають підтримку офіційним Вашингтоном нашої держави, готовність до співпраці з нею. У випадку вступу України до військового союзу з Росією В. Бурдяк та І. Мороз прогнозують небезпеку кардинальної зміни ситуації в Європі, адже більше, ніж очевидно, що в разі загострення стосунків із Росією, США та ЄС підуть на розміщення у Центральній Європі значних сил Альянсу [80, с. 170]. Налаштований категорично проти такого сценарію, офіційний Брюссель, – переконані дослідники, – у стосунках з Україною змушений балансувати, вибираючи з-поміж двох "бід" очевидно меншу.

У важливості для України "здорових" відносин із Росією переконаний А. Кудряченко. Проаналізувавши перспективи інтеграції нашої держави до ЄС та НАТО, учений дійшов висновку, що запорукою успіху на обраному шляху є забезпечення стабільно високого рівня співробітництва з Росією [370]. Взаємовигідні відносини двох найбільших пострадянських держав, – переконаний він, – "піднімають рівень безпеки і передбачуваності розвитку континенту, розширюють поле маневру України. Натомість ускладнення відносин, зростання конфліктного потенціалу по лінії Київ – Москва не додають Україні ні тактичних, ні стратегічних переваг. Подібний сценарій відносин унеможливить входження

України до євроатлантичних структур. Адже ні ЄС, ні НАТО не схильні обтяжувати себе зайвими проблемами" [370, с. 154]. В іншій праці [371], зосередившись на розгляді проекту "Великої Європи", що розроблявся Центром Європейських досліджень у Брюсселі і передбачав "європеїзацію" всієї континентальної Європи за участю України й Росії та творення спільних панєвропейських просторів, А. Кудряченко зауважує, що підстави бути реалізованим він може отримати лише за умови налагодження взаємин по лінії ЄС – Україна – Росія. Роль системоутворюючого компонента, покликаного стати своєрідним посередником у відносинах між ЄС та Росією, їх зв'язувальною ланкою, вчений відвів Україні.

Труднощі балансування України та Польщі у "Бермудському трикутнику", третьою стороною якого є Росія, обґрунтувала О. Пахльовська [512]. Аналіз історичного поступу трьох держав дозволив дослідниці аргументувати їхню обумовленість низкою глибинних чинників, важливе місце серед яких займають чинники ідентичності. Історичне протистояння Росії та Європи О. Пахльовська пояснює боротьбою двох світоглядних парадигм. Зі вступом до Євросоюзу Польщі та активізацією євроустремлень України, підтримуваних варшавською дипломатією, Ш Річ Посполита, на її думку, стала "першим ворогом Росії на території Європи" [512, с. 74]. І якщо стосунки України та Польщі виявилися стабілізованими на паритетних засадах, які становлять цілком визначену систему цінностей, то ключовими ознаками взаємин України та Росії незмінно визначалися "цілковитий хаос і перманентна конфліктність". Окреме місце в розвідці займає осмислення подій Помаранчевої революції в Україні. Проаналізувавши їхні наслідки як для України, так і для інших держав Європейського континенту, дослідниця виявила, що одним із них стало припинення російського контролю за Європою, яка перетворилася на "центр здійснення гегемонії США" та "антиросійської політики еліт США й Великобританії" [512, с. 76]. Попри це, авторка констатує неспроможність Росії відмовитися від претензій на Україну, яка пов'язує її з Європою, а також її небажання відійти від активної участі в європейській політиці. Аби знову стати

"Великою Державою", Росія має навчитися в Польщі захищати власні інтереси, зокрема "відвойовувати Україну", – підсумовує О. Пахльовська [512, с. 80]. Аспекти проблеми, до розгляду яких звернулася авторка, проаналізовані з відверто антиросійської позиції. На основі низки конкретних фактів доведено намагання кремлівського керівництва зберегти контроль за Україною, втримати її у сфері свого впливу.

Розглядати взаємини України та Польщі крізь призму російського чинника схильні також польські науковці. Вкоріненість російських великодержавних амбіцій щодо України, незмінне сприйняття її сферою впливу Кремля, такого собі "сателіта", науковці віднаходять в історичному минулому, впродовж якого більша частина українських земель перебувала в складі Росії (Російської імперії, згодом – Радянського Союзу). Інтерес Кремля до Польщі, в той же час, дослідники обґрунтовують насамперед підтримкою, що її урядова Варшава надає нашій державі в реалізації європейського вибору зовнішньої політики. Складається наступна ситуація: чим більше Польща підтримує Україну, тим більше нею цікавляться в Москві. Різко негативно кремлівське керівництво, окрім того, сприймало співпрацю Польщі з ЄС та НАТО, розбудову взаємин зі США. У зближенні України та Польщі, на думку польських істориків, російська влада схильна вбачати виклик своїй присутності в регіоні ЦСЄ, можливості впливати на події у ньому.

У польській історіографії одним з перших взаємини України й Польщі крізь призму впливу на них російського чинника проаналізував М. Цалка [770]. Пояснюючи характер зовнішньої політики Польщі щодо України об'єктивною слабкістю останньої, переважаючою зосередженість Варшави на налагодженні взаємин із Заходом, відсутністю у західних держав чіткої позиції стосовно країн із регіону ЦСЄ та колишніх республік СРСР, найбільшого значення дослідник надає перманентній загрозі з боку Росії. Зважаючи на те, що становлення нової моделі українсько-польських відносин відбувалося в умовах триваючої невизначеності на міжнародній арені, співпраця з Україною, контроль за якою намагалися зберегти у Кремлі, була не надто безпечною для Польщі.

На обумовленості взаємин України та Польщі політикою Кремля наполягає В. Зайончковський [231]. На фоні низки об'єктивних перешкод, що заважали українсько-польському співробітництву, найбільші "труднощі" автор діагностував у відносинах офіційної Варшави з російською дипломатією, і поки вони залишалися невирішеними, успіх реалізації східного вектора політики Польщі залишався сумнівним. Нічим іншим, як намаганням "не дражнити" Росію автор пояснив ігнорування польською владою в середині 1993 р. програми президента України Л. Кравчука щодо українсько-польського співробітництва, а також підписання нею вже через кілька місяців по тому антиукраїнської попередньої угоди про будівництво через Польщу газопроводу Ямал – Західна Європа. З перемогою на парламентських виборах 1993 р. посткомуністичних партій СДЛС та ПСЛ об'єктивною реальністю стала активізація російського напрямку зовнішньої політики Польщі. Проте численні ініціативи польського істеблішменту виявилися приреченими. З оголошенням російською владою категоричного протесту проти вступу Польщі до НАТО, погодитися з яким урядова Варшава не могла, М. Зайончковський пов'язує сповільнення польсько-російської співпраці [231, с. 42]. У той час, як Росія прагнула зберегти за собою статус "Великої Держави" та перетворити регіон Центральної Європи у "буферну зону", яка б відділяла її від НАТО, стратегічною метою Польщі визначалася інтеграція до Альянсу та остаточний вихід зі сфери російського впливу. "Росія як головна спадкоємиця СРСР зацікавлена у збереженні багатьох відносин залежності, пов'язаних із минулою епохою, і не бажає зрозуміти, що еволюція східноєвропейських держав не зобов'язана з цим рахуватися", – зауважив у своїй праці автор [231, с. 51]. Одним із наслідків непростого характеру польсько-російської взаємодії, на думку вченого, виявилася активізація відносин Польської держави з Україною.

Слушними, на нашу думку, є зауваження Р. Чахора [774]. Проаналізувавши два десятиліття східної політики Польщі, дослідник з'ясував, що впродовж усього цього часу стосунки з РФ були найважливішим її елементом. Характер польської політики стосовно Києва, а також Мінська в зв'язку з цим виявився похідним від

взаємин із Кремлем. У ситуації збереження над Східною Європою російського домінування надзвичайної актуальності для взаємин України та Польщі набуло питання спроможності нашої держави продовжувати існувати й зберігати свій суверенітет. Передумовою виходу стосунків між ними на рівень стратегічного партнерства Р. Чахор вважає відсутність згоди кремлівського керівництва щодо вступу Польщі до НАТО. Аби послабити російський тиск, Польща взяла курс на активізацію взаємин з Україною. У такий спосіб вона показала, що "певною мірою Київ може замінити Москву у ролі ключового партнера Варшави на Сході", – зауважив дослідник [774, с. 118].

Дещо інакше до обґрунтування означеної проблеми підійшов К. Зельке [248]. Здійснивши екскурс у недалеке минуле, зміст українсько-польського партнерства він пояснив історичним розвитком двох народів, специфікою міжнародної ситуації. На відміну від більшості польських авторів, переконаних у необхідності держав із регіону ЦСЄ у реалізації зовнішньої політики рахуватися з геополітичними розрахунками Росії, К. Зельке звертає увагу на винятковий інтерес до подій у регіоні американської дипломатії, а відтак вказує на доцільність активізувати контакти з Пентагоном в обхід Кремля. Обґрунтовуючи важливість країн із регіону ЦСЄ для США, дослідник розглядає їх як ланку зв'язку зі Старою Європою, свого роду механізм для збереження американського впливу на континенті, з огляду на що вони мають підстави розраховувати на вигідну для себе політику Вашингтону. У той же час для Росії Центрально-Східна Європа – це втрачена територія, чиїм інтеграційним прагненням вступу до НАТО та ЄС у Москві чинять максимальний спротив. У такій ситуації, – переконаний К. Зельке, – "ключовою проблемою, розв'язання якої буде вирішальним чинником зміцнення нового європейського устрою, є майбутнє безпеки України" [248, с. 105]. Аби не допустити закріплення контролю Росії над Україною необхідним є поглиблення взаємин останньої з Польщею, – переконаний науковець. Одним із напрямів українсько-польського партнерства, на його думку, має стати сприяння Варшавою нашої державі у її входженні "під парасольку НАТО".

На фоні численних розвідок польських учених, ознакою яких є обґрунтування спроможності українсько-польського партнерства протистояти імперським амбіціям Росії, виділяється дослідження С. Беленя [760]. Проаналізувавши генезу взаємин двох держав, науковець назвав їх "парадоксом" зовнішньої політики урядової Варшави. Попри виняткову зацікавленість Польщі у відносинах із нашою державою й стратегічний характер партнерства між ними, український напрямок польської зовнішньої політики дослідник вважає позбавленим жодних бажаних для неї результатів. У той час, як урядова Варшава розвивала ідею Є. Гедройця та Ю. Мєрошевського про те, що "польська незалежність є функцією української незалежності", Україна зосередилася на розвитку взаємин із Росією та долучилася до роботи по формуванню Єдиного економічного простору, віддаляючись при цьому від Євросоюзу. "Парадоксом", на думку С. Беленя, було й те, що ставлення варшавських політиків виявилось більш проукраїнським, ніж політиків із Києва. "Керуючись почуттями, а не власними вигодами, Польща відмовилася від російської пропозиції розпочати у 2000 р. будівництво газопроводу на Захід в обхід України. Понесені втрати не були компенсовані жодними надбаннями у польсько-українських стосунках. Навпаки, Україна охолодила стосунки з нами, повертаючись у сторону Росії" [760, с. 19]. Вивчивши сприйняття "старими" членами Євроспільноти країн, розміщених між ЄС та Росією, С. Белень виявив їхню схильність вдаватися до будь-яких дій у регіоні лише за умови узгодження позиції з Росією. Польщі, – переконаний автор, – також не варто конфліктувати з Росією у тих питаннях, які не є важливими ні для неї самої, ні для партнерів із Заходу чи близьких сусідів. І лише з огляду на трактування російською владою України й Білорусі сферою своїх інтересів, Польща зобов'язана втручатися й запобігати реінтеграції пострадянського простору під егідою Москви [760, с. 28].

Оцінку взаєминам у трикутнику Варшава – Київ – Москва спробував дати П. Залевський [234]. Політику Польщі щодо України впродовж останніх двох десятиліть він називає похідною від стосунків із Росією, метою яких, відповідно, вважає вивільнення Києва з-під впливів Москви. В основі української політики

Польщі, на його думку, окрім того, перебувало помилкове переконання, що "долею України керує альтернатива: бути або з Росією, або з Заходом". У період Помаранчевої революції, коли уперше за багато років Україна отримала реальну можливість вивільнитися з-під впливу Москви, офіційна Варшава спробувала зробити все можливе, аби унеможливити повторне поглинання України Росією. У зацікавленості Польщі в подіях української революції П. Залевський вбачає відображення страху перед небезпекою відновлення в Україні російського впливу. Такої ж думки дотримується М. Лякоми [725]. У політичній та громадській участі Польщі в революційних подіях в Україні він убачає відображення її антиросійської позиції. У роботі Л. Сикульського "партнерством проти Росії" названо започатковану з подачі офіційної Варшави польсько-шведську ініціативу "Східне партнерство" [878, с. 106]. З огляду на мету – "інтеграцію частини євразійського поясу для створення геополітичної протидії російському центру сили" – антиросійська спрямованість проекту є більше, ніж очевидно.

Міркуваннями щодо місця польського, а також американського чинників у перемозі в Україні демократичних сил та приході до влади президента В. Ющенка позначена робота К. Чорнік [778]. Участь у цих подіях Польщі дослідниця вважає її історичною місією, покликаною забезпечити повернення України до Європи. З приходом до влади в Україні у 2004 р. "помаранчевої команди" Варшава з усією активністю приступила до виконання своєї ролі, забезпечила їй підтримку у розбудові взаємин з НАТО та ЄС. Попри чітку проукраїнську позицію й активні контакти польських дипломатів з українськими високопосадовцями, авторка констатувала відсутність в Україні відповідних прогресивних зрушень. "Україна змарнувала великий політичний капітал та симпатії, які завдяки Польщі отримала в багатьох європейських столицях, де з плином часу почала сприйматися як держава нестабільна, яка насамперед потребує розв'язання наростаючих та повторюваних криз влади", – зазначила вона [778, с. 127]. Критичними зауваженнями на рахунок "українських успіхів" Польщі позначена стаття Т. Іванського [269]. Фіаско багаторічних намагань польської дипломатії домогтися для України членства в НАТО, забезпечити підписання Угоди про

асоціацію з ЄС, дослідник пояснив політичною незрілістю нашої держави. Українську політику Польщі, як наслідок, він назвав такою, що "не витримала іспит". В умовах інтенсифікації діалогу Росії з ЄС, спричиненого зростаючою активністю Китаю та відмовою США від присутності на Сході Європи, Польща, аби не залишитися на "задвірках" європейської політики, постала перед необхідністю стати відкритою до Росії та вдатися до конструктивного діалогу з нею. У 2010 р. історики діагностували трансформацію польської східної політики. Як і українські дослідники, П. Залевський [234], Р. Чахор [774], А. Шептицький [733–735] та ін. свідчили про зміщення пріоритетів офіційної Варшави з України на Росію, перетворення останньої на першочергового партнера Польщі на Сході. Як уже зазначалося, такі роздуми виявилися дещо упередженими і вже зовсім скоро були спростовані конкретними діями РП.

З огляду на переважаючу схильність українських та польських істориків пояснювати взаємини між двома державами впливом політики Кремля, вартими уваги є роздуми щодо цього російських науковців. Одразу зазначимо, що представленість аналізованої проблеми в російській історіографії є очевидно недостатньою. Студії, в яких розглядаються означені сюжети, є нечисленими, а аналіз проблеми в них, як правило, поверховий. Разом із тим, наявні напрацювання дозволяють з'ясувати бачення російськими авторами місця РФ у взаєминах України та Польщі. Однією з перших до розгляду українсько-польського партнерства в світлі впливу на нього російського чинника звернулася М. Кучинська [390]. Внутрішню незібраність та непослідовність, притаманні політиці Польщі щодо України упродовж першої половини 1990-х рр., дослідниця пояснює прагненням польського керівництва не дражнити російську сторону, а зростаючу її виваженість та активізацію в другій половині 1990-х рр. – наданням офіційною Москвою формальної згоди на східне розширення НАТО. Посилення інтересу Польщі до України було зумовлене, окрім того, прагненням Варшави врівноважити російсько-білоруські інтеграційні процеси, еволюцією зовнішньої політики нашої держави. "У міру того, як Київ проявляє зацікавленість у розвитку власної західноєвропейської та євроатлантичної політики, польська дипломатія

ставить перед собою нові завдання" [390, с. 28]. Загалом, підтримку офіційною Варшавою в Україні, а також інших державах, розміщених на польському східному кордоні, проєвропейських настроїв, дослідниця розглядає як засіб дистанціювати їх від Росії, з однієї сторони, та набути статусу регіонального лідера й отримати, таким чином, можливість на рівних "розмовляти" з розвинутими західними державами, з іншої.

Широкого кола питань торкаються Н. Захматов та В. Фомічев [239]. У роботі констатується налаштованість Кремля до останнього докладати зусиль, аби стримувати розширення на Схід кордонів Євроспільноти. Співпрацю держав із регіону ЦСЄ, у тому числі України та Польщі, з ЄС дослідники розглядають у світлі їхнього дистанціювання від Росії. На відміну від більшості колег, вони переконані, що від співробітництва з цими державами офіційна Москва не відмовиться навіть після їхнього вступу до Європейського Союзу. Для Росії й надалі більш вигідно буде розбудовувати взаємини з ними, аніж повністю від них відмовитися.

Обґрунтуванням антиросійської спрямованості українсько-польського партнерства позначене дослідження А. Мошеса [464]. Вивчення геополітичних пошуків офіційного Києва наштовхнуло вченого на думку, що зміцнення відносин із державами Центральної та Східної Європи розглядається ним не як самоціль, а як "побічний продукт" взаємин із Росією. Головну мету української дипломатії А. Мошес вбачає в дистанціюванні від Росії чи навіть протиставленні їй себе з наступним зближенням із Заходом [464, с. 97]. Взаємини України та Польщі у зв'язку з їхнім прагненням послабити російський вплив у регіоні ЦСЄ розглянуто в роботі Ю. Седякіна [574]. На рахунок спроможності двох держав суттєво вплинути на реалізацію Росією своїх інтересів науковець, разом з тим, має сумніви. "Козирем" Кремля, дієвість якого не викликає у нього питань, названо залежність як України, так і Польщі від російських енергоресурсів [574, с. 85].

До осмислення взаємин у трикутнику Польща – Росія – Україна звернулася Г. Чернова [707]. Значну увагу в роботі приділено аналізу євроінтеграційних успіхів Польської держави. Сприймаючись як "втеча зі Сходу на Захід", стосунки

по лінії Варшава – Брюссель викликали побоювання у кремлівського керівництва, а ті, в свою чергу, трактувалися у Варшаві відображенням "імперських замашок" Росії. Зростання дистанції в польсько-російських взаєминах дослідниця пов'язує з курсом Польщі на посилення позиції у ЄС по вступі до нього. Антиросійською налаштованістю Варшави обґрунтовано підтримку нею революційних подій в Україні у 2004 р. Охолодження у взаєминах держав, яке упродовж наступних років ставало дедалі очевиднішим, Г. Чернова пояснює непослідовністю української політики стосовно Польщі. Зі вступом на посаду глави держави Б. Коморовського одним із головних завдань III Речі Посполитої було визначено покращення відносин з Росією.

Подібно до українських та польських дослідників, російські науковці впродовж останнього часу відзначають трансформацію пріоритетів у відносинах Варшави з сусідами на Сході. Констатуючи зростання зацікавленості Польщі у взаєминах з Росією та, водночас, певну втрату динаміки в українсько-польських відносинах, фахівці неоднозначно оцінюють їх. У статтях В. Гулевича [180–181], зокрема, з цього приводу зазначається, що наслідком трансформації східної політики для Польщі стане, з однієї сторони, втрата контролю за Україною, а з іншої, – можливість і надалі "залишатися у грі, виступаючи сполучною ланкою між ЄС та РФ". Одночасно дослідник зазначає, що незалежно від того, якими б тісними не стали взаємини між Польщею та Російською Федерацією, офіційна Варшава за будь-якої умови не дозволить собі зректися "східних кресів".

Важливим історіографічним фактом є роботи західних дослідників. У безпосередньому зв'язку з позицією Росії розвиток українсько-польських відносин проаналізував американський аналітик С. Бурант [79]. Саме позиція Росії, геополітичні розрахунки та претензії кремлівського керівництва, на його думку, виявилися тими зовнішньополітичними "передумовами", які зумовили вихід партнерства між Україною та Польщею на стратегічний рівень. "У Варшаві побоюються, що Москва хоче залишити ці країни (країни Центрально-Східної Європи – Н.Ч.) в "сірій зоні", щоб коли-небудь знову підкорити цей регіон своєму впливу, якщо не стати тут гегемоном". Що ж до України, то для неї загроза Росії,

на думку дослідника, є набагато серйознішою – вона стосується самого існування України як незалежної держави. "Багато українців сьогодні вважають, що Москва прагне відновити російську гегемонію над Україною або, щонайменше, хоче утримувати її винятково у сфері свого впливу", – зауважив С. Бурант [79, с. 99–100].

Безумовний інтерес викликають дослідження американського геостратега З. Бжезінського. Аналізуючи взаємини між головними гравцями сучасної нам світобудови в праці "Велика шахівниця: американська першість та її стратегічні імперативи" [45], задля пояснення позиції Кремля стосовно України він зауважив, що "без України Росія перестане бути євразійською імперією". Зазначеного, на нашу думку, є цілком достатньо, аби зробити висновок про переконаність автора в тому, що зі втратою контролю над Українською державою Росія автоматично втрачає імперський статус та підстави претендувати на звання "великої держави", а відтак докладатиме максимум зусиль, аби не допустити цього. Численні заяви російського керівництва однозначно свідчать: Москва досі "розглядає весь простір колишнього Радянського Союзу як простір своїх особливих геостратегічних інтересів, на який всілякий політичний – і навіть економічний – вплив ззовні є недопустимим". Дієвим засобом ліквідації російської загрози для України З. Бжезінський вважає долучення останньої до формату Веймарського трикутника. "Враховуючи особливу геополітичну зацікавленість Німеччини в Польщі та незалежності України, цілком імовірною може бути така ситуація, за якої Україна поступово буде втягнута в особливі французько-німецько-польські взаємини", – зауважив він [45].

Таким чином, аналіз публікацій українських та зарубіжних дослідників свідчить про загалом високий рівень наукового обґрунтування проблеми обумовленості українсько-польських взаємин політикою "великих держав". Історики переконані: тандем розміщених у центрі Європи України й Польщі приховує в собі величезний геополітичний потенціал, а тому фокусує на собі увагу щонайменше трьох центрів геополітичної ваги – Росії, США та ЄС, кожен з яких у збереженні контролю за Києвом та Варшавою вбачає підтвердження своєї

значущості. Претензії на геополітичне домінування в регіоні Центрально-Східної Європи науковці, разом з тим, найбільш реальними вважають для Росії. Не випадково в науковій літературі еволюція українсько-польського партнерства розглядається здебільшого в контексті підпорядкованості російському чиннику. Не позбавленою актуальності, на наш погляд, є думка про те, що Росія, ціною значних поступок зі сторони Заходу погодившись на вступ до НАТО та ЄС Польщі (а також інших країн із регіону ЦСЄ), будь-якою ціною намагатиметься не допустити приєднання до них України. Прагненням відтиснути далі на Схід Росію та мінімізувати її вплив на європейську політику дослідники, зазвичай, пояснюють підвищений інтерес до України й Польщі політико-владних кіл США та ЄС.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ Й ТЕНДЕНЦІЇ РОЗБУДОВИ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ У ВИСВІТЛЕННІ НАУКОВЦІВ

3.1. Історіографічні оцінки політичних відносин

З отриманням Польщею політичної свободи та здобуттям Україною незалежності розпочався процес формування нової моделі міждержавних українсько-польських відносин. Взаємини з Польщею – пріоритетний напрям зовнішньої політики України, відображення якого вітчизняні науковці віднаходять у засадничих нормативно-правових актах нашої держави. Як слушно зазначила відома українська дослідниця, член-кореспондент НАН України І. Мельникова, основні засади цієї політичної програми вперше було сформульовано у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. та Акті проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., схваленому всенародним референдумом 1 грудня 1991 р. [437, с. 59]. Започаткування офіційних відносин між незалежними Україною та Республікою Польща дослідники пов'язують із Договором про добросусідство, дружні відносини і співробітництво, підписаним 18 травня 1992 р. у ході першого офіційного візиту до польської столиці українського президента Л. Кравчука. На сьогодні взаємини України та Польщі регулюють більше, ніж 125 міжнародних договорів і понад 450 двосторонніх домовленостей, "створено низку інститутів міждержавної співпраці, діяльність яких сприяє збереженню нинішніх політичних контактів і зміцненню взаємовідносин" [1, с. 52]. "З жодною іншою країною-членом ЄС Україна не має стільки контактів, як із Польщею", – зауважується в науковій розвідці Я. Турчин [626, с. 120]. Значимість для нашої держави співпраці з Польщею, таким чином, зумовлює стійкий дослідницький інтерес до неї.

Підкреслимо, що політичний аспект українсько-польських відносин, порівняно з іншими їх складовими, чи не найкраще вивчений фахівцями. Аналіз

наукового доробку засвідчив, що найбільшої уваги дослідники приділяють розгляду дипломатичних контактів, стосунків між президентами, міжпарламентських та міжурядових зв'язків, нормативно-правовому й інституційному забезпеченню співпраці. Динаміка співробітництва пояснюється, зазвичай, впливом взаємопов'язаних внутрішніх і зовнішніх чинників. Слід зазначити, що, попри очевидну актуальність, спеціальні праці за тематикою у вітчизняній історіографії почали з'являтися лише в другій половині 1990-х рр. Незважаючи на успіхи, яких вдалося досягти Україні та Польщі на шляху розбудови взаємин, упродовж тривалого часу у поле наукових досліджень потрапляли лише окремі аспекти проблеми, і тільки з виходом міждержавних стосунків на рівень стратегічного партнерства наукова робота над їх осмисленням відчутно активізувалася, а кількість наукових розвідок збільшилася у рази.

Одними з перших українсько-польські взаємини у постбіполярному світі предметом дослідження зробили одеські вчені В. Глібов та Д. Горун [155]. Розвиток політичних відносин упродовж 1990–1995 рр. вони проаналізували у взаємозв'язку з економічною складовою партнерства, запропонували авторську концепцію їхньої періодизації. Значну увагу дослідники приділили з'ясуванню впливу на них генези українського та польського суспільств, а також зовнішніх чинників, зокрема пошуку нової формули безпеки, яка б враховувала інтереси двох держав у Центрально-Східній Європі. Політичним відносинам України та Польщі в 1991–1997 рр. присвячено окремий розділ дисертаційної праці Д. Горуна [166]. З огляду на те, що вона виявилася першим дослідженням такого рівня, приуроченому проблемі українсько-польських відносин, її місце в українській історіографії сумніву не викликає. Разом з тим, робота характеризується дещо поверховим аналізом проблеми, обмеженістю джерельної бази, що суттєво позначається на її рівні.

Внесок у розробку теми упродовж першого історіографічного етапу зробили Д. Васильєв та Л. Чекаленко – відображенням їхніх наукових пошуків стала розвідка "Українсько-польські відносини наприкінці ХХ ст." [95]. Дослідники проаналізували низку важливих аспектів проблеми, найбільшу увагу приділивши

розгляду політичної та економічної складових співпраці, з'ясуванню впливу на неї зовнішніх викликів. Прослідкувавши еволюцію стосунків сторін із наступним їх виходом на рівень стратегічного партнерства, подією, найбільш знаковою в цьому контексті, вони назвали державний візит до Варшави президента України Л. Кучми в червні 1996 р. Із ним автори пов'язують дедалі ширшу підтримку по обидва боки кордону концепції стратегічного партнерства як такої, "що відповідає головним національним інтересам країн" [95, с. 14]. Аналізована праця позначена комплексним аналізом проблеми, виваженістю оцінок, обґрунтованістю висновків.

Зауважимо, що вказані дослідження заклали своєрідний фундамент для наступного вивчення політичних стосунків України і Польщі. Торкаючись низки політичних аспектів міждержавних відносин, акцентуючи увагу на взаємозв'язку дипломатичних, міжурядових й міжпарламентських контактів, аналізі нормативно-правового забезпечення співпраці, дослідники започаткували комплексне їх вивчення.

Початок нового століття позначився на українській історіографії появою низки досліджень за тематикою, спільною ознакою яких стало розширення аналізованих сюжетів, зростаюча об'єктивність оцінок. Найпершої уваги серед них заслуговує монографія К. Кіндрата й С. Трохимчука "Українсько-польські стосунки на зламі тисячоліть" [305]. Опублікована в 2002 р., вона висвітлює процес становлення між Україною та Польщею нової моделі взаємин, їхній розвиток упродовж 1989–2001 рр. Окрім політичної складової співпраці, науковці проаналізували економічні, соціокультурні та транскордонні взаємини держав. З огляду на залучення великої кількості фактологічного матеріалу й ґрунтовний його аналіз, дана праця становить собою важливе джерело для вивчення українсько-польських взаємин означеного періоду.

Певне місце в історіографії проблеми займає розвідка П. Чернеги [706]. У ній зазнала осмислення нормативно-правова база взаємин двох держав, контакти між українськими та польськими дипломатами. Розвиток політичного співробітництва висвітлено в контексті подій, що відбувалися у кожній із держав, а також інтеграційних процесів на євроатлантичному просторі.

Чимало уваги українські науковці приділили вивченню динаміки політичних взаємин держав, з'ясуванню чинників, які впливали на їхній розвиток. Принагідно зауважимо, що саме з огляду на зміст та характер політичної складової міждержавних стосунків дослідники виокремлюють у них окремі етапи. Серед істориків, у працях яких піднімається широке коло вказаних питань, відзначимо В. Гевко. Так, у розвідці [129] дослідниця висвітлила ключові тенденції політичного співробітництва між двома державами упродовж 1993–1996 рр., дала оцінку дипломатичним контактам та нормативно-правовій базі взаємин, сформованій протягом зазначеного часу. Високо оцінивши співпрацю сторін на початку 1990-х рр., вже у другій половині 1993 р. вона констатувала погіршення динаміки. Серед чинників, що спричинили до цього, найбільшого значення авторка надала приходу до влади у Польщі проросійськи налаштованої коаліції посткомуністичних сил [129, с. 365]. Окрім того, "штиль" у східній політиці Польщі вона пов'язала з актуалізацією проблеми розширення на Схід кордонів НАТО. Зважаючи на те, що Росія виступила однозначно проти, а Україна продемонструвала відсутність конкретної відповіді, урядова Варшава пішла на збільшення дистанції у стосунках із ними й активізувала співробітництво з західними країнами, які підтримували її зовнішньополітичні устремління і були спроможні допомогти у їх реалізації [129, с. 366]. Не останню роль в охолодженні взаємин між сусідами, на думку дослідниці, відіграв також фактор ядерної зброї: зволікання України з вирішенням долі ядерного потенціалу, успадкованого від колишнього СРСР, спричинило майже повну її міжнародну ізоляцію та заблокувало, як наслідок, спільні з Польщею зовнішньополітичні ініціативи. Пожвавлення у відносинах України і Польщі дослідниця пов'язує з підписанням у січні 1994 р. між президентами Росії, США та України тристоронньої угоди про ліквідацію на території нашої держави ядерної зброї й оголошення нею прихильного ставлення до ідеї східного розширення НАТО. Великого значення В. Гевко надає Декларації, підписаній міністрами закордонних справ України і Польщі А. Зленком та А. Олеховським у березні 1994 р. У ній відносини між державами вперше розглядалися у європейському контексті [129,

с. 367]. Ознакою міждержавної співпраці впродовж 1995–1996 рр. названо збереження позитивної динаміки за умови пріоритетності політичної взаємодії.

Політичні відносини між Україною та Польщею у 1991–2004 рр. В. Гевко проаналізувала в дисертаційному дослідженні [136]. Серед висвітлених питань – передумови налагодження співпраці в нових геополітичних умовах, тенденції становлення та розвитку політичних взаємин з наступним виходом на рівень стратегічного партнерства, вплив на них євроатлантичної інтеграції та ін. Взаємини сторін дослідниця розглядає як систему, що розвивається, з властивими їй певними етапами і циклами. "Для неї характерні періоди активізації та гальмування, пошуків компромісів і певного охолодження. Це пов'язано як із внутрішнім розвитком українського та польського суспільств, так і з зовнішніми факторами ..." [136, с. 14]. Найважливішими серед останніх В. Гевко називає євроінтеграційні та глобальні світові процеси, міжнародну ситуацію в цілому.

Помітне місце в історіографії проблеми займають дослідження О. Знахоренко [258, 260]. Подібно до інших науковців, значну увагу авторка приділила аналізу дипломатичних контактів та двосторонніх угод, укладених у ході співпраці, вивченню й обґрунтуванню динаміки співробітництва. Розпочавши відлік сучасних взаємин між двома державами з 1989 р., вона прослідкувала їхній розвиток до початку ХХІ ст. Вивчення характеру стосунків на початку 1990-х рр. дозволило дослідниці зробити висновок про обґрунтованість сподівань української сторони на інтенсифікацію взаємин із Польщею. Проте цього не сталося: у 1993 р. активність українсько-польських стосунків різко знизилася, і відновити її вдалося лише в 1994 р. завдяки відмові України від ядерної зброї. Не останню роль у зближенні двох держав, на думку О. Знахоренко, відіграла згода української сторони на "східне розширення" НАТО, офіційно проголошена нею у 1995 р. [258, с. 34]. 1996 роком дослідниця датує вихід українсько-польських взаємин на рівень стратегічного партнерства та констатує впродовж другої половини 1990-х рр. збереження ними позитивної динаміки.

Наукові роздуми О. Знахоренко зазнали продовження у праці [260]. Як і в попередній розвідці, авторка розглянула широке коло питань, зокрема державно-

політичні, військові, економічні та гуманітарні аспекти стосунків двох держав, вплив на них зовнішніх чинників тощо. Пріоритетність взаємин для кожної зі сторін пояснено чотирма чинниками: співставний потенціал, ключова роль у регіоні ЦСЄ та спільні погляди на питання розвитку регіональної і європейської безпеки, схожі нереалізовані завдання щодо інтеграції у ЄС та НАТО, зацікавленість у двосторонній співпраці в декількох галузях [260, с. 94]. Важливість співпраці з Польщею для нашої держави, окрім того, на думку авторки, зумовлюється виконанням нею ролі моделі "політичних і економічних посттоталітарних трансформацій, а також успішної інтеграції в європейські та євроатлантичні структури" [260, с. 91]. У цілому, необхідність партнерства між суверенними Україною і Польщею авторка пояснює прагматичними розрахунками та вигодою, яку кожна з держав отримує від співпраці з іншою.

Політична складова взаємин держав-сусідів упродовж 1990-х рр. зазнала висвітлення також у працях інших науковців. Так, скориставшись великою кількістю розвідок вітчизняних і зарубіжних дослідників, дипломатичні взаємини України й Польщі упродовж 1991–1997 рр. проаналізував С. Стоєцький [590]. Узагальненням існуючих підходів та презентацією власного бачення фундаментальних засад становлення й розвитку взаємин двох держав позначена праця В. Васюка [100]. Прослідкувавши еволюцію білатеральних відносин, початок виконання Польською державою стосовно України "цивілізаційної місії", яка полягає у представленні інтересів нашої держави на міжнародній арені, науковець датує 1994–1995 рр. [100, с. 70].

Ознакою багатьох праць, у яких піднімаються питання політичних взаємин між двома державами, є звернення до проблеми стратегічного партнерства, зокрема з'ясування сутності такого роду співпраці, означення періоду, з якого доцільно починати її відлік у випадку України й Польщі. Слід зазначити, що обидва питання є досить дискусійними, і якщо перше з них перебуває в площині політологічних дискурсів, то друге досліджується істориками, погляди яких продовжують залишатися контроверсійними. Попри схильність більшості авторів виводити початок стратегічного партнерства між Україною та Польщею з 1996 р.,

у доробку з проблеми маємо праці, в яких вихід взаємин двох держав на вказаний рівень датується попередніми роками.

Показовою в світлі зазначеного є розвідка І. Гуцуляка [185]. Зосередившись на еволюції ідеї стратегічного партнерства, дослідник дійшов висновку, що українські та польські політики почали апелювати до неї ще в 1993 р. На підтвердження зазначеного вчений звертається до схваленої у липні 1993 р. Верховною Радою України Постанови "Про основні напрями зовнішньої політики України" та вказує на положення, у якому зазначається, що кожна прикордонна держава (Польща, зрозуміло, у тому числі) є стратегічним партнером нашої держави. Через місяць після цього розвиток стратегічного партнерства з Україною був означений як "один із пріоритетів польської зовнішньої політики" главою уряду РП Г. Сухоцькою [185, с. 38]. Однак наступні події, серед яких – підписання польсько-російської угоди про будівництво ямальського газопроводу в обхід України та справа майора А. Лисенка, звинуваченого в шпигунстві проти Польщі, перешкодили виходу відносин України й Польщі на новий рівень. Чергове відображення налаштованості двох держав на поглиблення співробітництва І. Гуцуляк віднаходить у заяві, зробленій керівництвом країн у березні 1994 р.: у ній зазначалося, що відносини між Україною та Польщею мають характер "тісного партнерства". В травні 1996 р. у зовнішньополітичних програмах Варшави стосунки з Україною були визначені як стратегічні, а в червні 1996 р. сторони виступили з офіційною заявою про вихід партнерства між ними на заявлений рівень

Політичні аспекти взаємин України і Польщі ґрунтовного аналізу зазнали в працях В. Колесника. В одній із них [330] учений зосередився на розгляді основних положень Договору між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 р. Проаналізувавши стосунки, історик зробив висновок про їхню відповідність "визнаним європейською спільнотою принципам стратегічного партнерства" [330, с. 50]. Одночасно автор звертає увагу на складність і непослідовність взаємин держав. Причинами труднощів він називає невизначеність політичної ситуації в

Україні, нерішучість держави в проведенні економічних реформ, а також загострення суперечностей із Росією. У такій ситуації виняткового значення для оздоровлення співпраці України й Польщі, на думку В. Колесника, набули взаємини між президентами двох держав. У ході візиту в Україну в травні 1993 р. польського глави держави Л. Валенси було підписано угоду про заснування постійного польсько-українського Консультаційного комітету Президентів Польщі й України. Виконуючи місію налагодження "мостів співпраці" між Варшавою та Києвом, особливо важливою діяльністю Комітету виявилася після приходу до влади в Польщі проросійськи налаштованих сил (СЛД, ПСЛ). Посередництвом активної участі в діяльності Комітету, – зауважує В. Колесник, – польська сторона намагалася продемонструвати українським колегам безпідставність побоювань щодо ймовірного польсько-російського зближення [330, с. 51]. Початок активізації українсько-польських відносин В. Колесник пов'язує із започаткуванням у лютому 1994 р. МЗС РП нової ініціативи стосовно східної політики Польщі та проголошенням президентом України Л. Кучмою програми економічних реформ, а також прагненням офіційного Києва інтенсифікувати взаємини з західними державами. В ході робочої зустрічі прем'єр-міністрів України та Польщі В. Масола і В. Павляка, що відбулася 17 серпня 1994 р. у Луцьку, сторони визначили пріоритети двостороннього співробітництва. "Відтоді у висловлюваннях вищих посадових осіб, – слушно зауважив історик, – усе частіше вживався термін "стратегічне партнерство" [330, с. 52].

Аналізуючи взаємини між нашими двома державами, науковці робили також спроби з'ясувати, наскільки вони відповідають рівню стратегічного партнерства. Серед опублікованих у той період праць, найпершої уваги, з огляду на предметність аналізу, заслуговують розвідки Г. Зеленько [247], І. Жовкви [222–223], В. Моцока [463] та ін. Показово, що підходи дослідників до оцінки проблеми, знову ж таки, не є тотожними. Так, Галина Зеленько [247], розглянувши десять років взаємин між двома державами, дійшла висновку, що впродовж першої половини 1990-х рр. вони "характеризувалися певною аморфністю, або співробітництвом на рівні декларацій" і лише в 1997 р. набули

ознак стратегічного партнерства. Звертаючи увагу на те, що відносини такого гатунку Україна розбудовує більше, ніж з двома десятками держав, лише взаємини з Польщею вона вважає такими, що повною мірою відповідають заявленому рівню [247, с. 162]. Попри виняткову важливість українсько-польського тандему як для кожної з держав, так і для Європи загалом, партнерство Києва й Варшави авторка вважає "приреченим" на появу численних викликів геополітичного та внутрішньополітичного характеру. Подібно до Г. Зеленько, високі оцінки взаєминам України та Польщі дав Ігор Жовква [222–223]. Серед великої кількості заявлених стратегічних партнерів України, підстави вважатися такими, на думку вченого, мають троє з них – США, Росія та Польща, і тільки стосунки з останньою дослідник вважає дійсно стратегічними. На відміну від взаємин зі США та Росією, які є очевидно асиметричними, відносини України та Польщі він називає максимально паритетними і взаємовигідними.

Більш категоричним в оцінці українсько-польських взаємин виявився В. Моцок [463]. Аналіз їхнього розвитку й досягнутих успіхів дав досліднику підстави зробити висновок, що в другій половині 1990-х рр. лише політична складова співпраці повною мірою відповідала оголошеному рівню. Одночасно інші сфери міждержавних відносин були далекими від нього. Як наслідок, розглядаючи "стратегічне партнерство" між Україною і Польщею, автор вважає за доцільне трактувати зміст терміну більш вузько, ніж звичайно, й обмежуватися при цьому лише політичною площиною [463, с. 13]. Думку В. Моцока поділяють Л. Алексієвець та І. Ільницький [13]. Дослідивши стосунки України та Польщі в різних сферах міждержавної взаємодії, автори з'ясували їхню нерівнозначність. Взаємини між двома державами вони оцінили як "дуже добрі на офіційному міждержавному рівні (це, зокрема, стосувалося взаємин президентів), слабенькі в аспекті економічної співпраці і ніякі на простому людському рівні" [13, с. 324]. Вказуючи на виняткову важливість українсько-польського тандему як для Європи у цілому, так і для кожної з держав зокрема, політичну взаємодію між ними автори називають своєрідним механізмом досягнення зовнішньополітичних цілей.

Разом з тим, автори звертають увагу на фактор, який важким тягарем лягає на стосунки між двома народами та стримує їхній розвиток, – спільне історичне минуле. У сьогоденній історії українсько-польських взаємин Л. Алексієвець та І. Ільницький віднаходять низку прикладів, коли Польща, приносячи в жертву українські інтереси, збільшувала дистанцію у відносинах з Україною і надавала перевагу стосункам із Росією та країнами-лідерами ЄС.

Із низкою серйозних викликів партнерство України та Польщі зіткнулося у XXI ст. Найпершим із них дослідники називають внутрішньополітичну кризу в Україні, яка, розпочавшись у 2000 р., спричинила її міжнародну ізоляцію. Попри те, що в адміністрації президента РП А. Кваснівського заявляли, ніби ізоляція України – це найгірше, що може бути в ситуації, що склалася, відносини Варшави та Києва "дали тріщину". На підтвердження зазначеного О. Знахоренко, зокрема, згадує про відсутність у зовнішньополітичній програмі, представленій міністром закордонних справ РП В. Бартошевським на розгляд Сейму 6 червня 2001 р., згадки про Україну як партнера Польщі [258, с. 36]. Упродовж наступних років стосунки двох держав були достатньо динамічними, проте далеко не простими. Давалися ознаки непослідовності української влади, балансування України між Європою і Росією, завершення переговорного процесу про вступ Польщі до ЄС. У підпорядкуванні українського вектора польської зовнішньої політики успіхам інтеграції держави до Європейського Союзу дослідники бачать відображення небажання офіційної Варшави погіршувати через підтримку України проблемного періоду свої взаємини з Брюсселем.

Суттєвим випробуванням для українсько-польських стосунків стали події Помаранчевої революції в Україні. В доробку вітчизняних дослідників маємо чимало праць, у яких зроблено спробу з'ясувати її наслідки для співпраці сторін. Прикметно, що в їхній оцінці погляди науковців збігаються. В присутності польських високопосадовців у врегулюванні ситуації в Україні, зростаючій прихильності пересічних поляків до українських громадян дослідники бачать передумови для поглиблення й активізації співробітництва між Києвом та Варшавою. Так, у роботі Т. та Л. Кондратюків, зокрема, зазначається, що

Помаранчева революція, спричинивши політичні зміни в Україні, дала поштовх подальшому розвитку відносин між двома державами [341, с. 238–239]. Підтримку Польщею "помаранчевої України", що супроводжувалася активним представленням українських інтересів у колах європейського політикуму, автори називають передумовою зростання інтересу до нашої держави на Заході. В іншій праці [328] вони зазначають, що ситуацію в Україні вдалося розв'язати мирним шляхом насамперед завдяки конструктивній позиції польської сторони та участі в якості міжнародного посередника в роботі круглого столу 26 листопада, 1 та 6 грудня 2004 р. тогочасного президента РП А. Кваснєвського, його активній агітаційній діяльності у колах європейських політиків. Подібні міркування знаходимо в роботі Н. Трофімової [648]. "Багато хто вірить, що саме початок переговорів за участю міжнародних лідерів, серед яких був і А. Кваснєвський, поклав край планам "силового варіанта", – зауважила дослідниця. Апогеєм політичної підтримки Польщею України присутність польських високопосадовців у подіях Помаранчевої революції назвав В. Трофимович [647, с. 126]. Сприяння польською стороною демократичним силам у подіях Помаранчевої революції високо оцінила О. Брусиловська [68]. "Український майдан" вона назвала "подією великого значення", безпосереднім наслідком якого стало відновлення Україною свого авторитету, престижу в Європі, а також перетворення її на важливого актора європейської політики.

На розгляді зовнішньополітичних орієнтирів та дипломатичних контактів України у постпомаранчевий період у своїй праці зупинилася уже згадувана нами Н. Трофімова [648]. Значну увагу авторка приділила аналізу перших офіційних закордонних візитів українського президента В. Ющенка. За почерговістю їхнього здійснення, яка, на думку авторки, свідчила про пріоритетність векторів співпраці, не без інтересу спостерігали у Варшаві. Проте, попри попередні заяви, з першим офіційним візитом лідер "помаранчевої команди" відбув не до Польщі, а до Росії. Незважаючи на невиправдані сподівання, – йдеться у публікації, – урядова Варшава спокійно прореагувала на візит В. Ющенка до Білокам'яної, чим продемонструвала розуміння важливості для нашої держави взаємин із Росією та

особисту зацікавленість у цьому. Намагаючись пояснити дії президента, авторка зазначила, що "найбільш переконливим і найменш пафосним аргументом спокійної польської позиції щодо швидкого московського візиту В. Ющенка було те, що український президент мав би приїхати до Європи у всеозброєнні, з ясним баченням і презентацією відносин із Росією".

Як показав час, Україна не змогла скористатися набутим потенціалом, і досить скоро в її стосунках із Польщею дослідники почали констатувати появу проблем, які стали постійними. Серед чинників, що зумовлювали погіршення українсько-польських відносин, у роботі А. Кузьменка [375] названо незрозумілість пріоритетів нової влади, непослідовність та непрогнозованість її дій. Визначаючи характер тогочасних українсько-польських відносин за ієрархічною шкалою (добросусідські, партнерські, конкуруючі, конфронтуючі), дослідник означив їх як "партнерські, котрі схильні до конкурування по різних напрямках, а в деякі періоди навіть до конфронтації".

Початок другої декади XXI ст. на історіографії теми позначився появою наукових праць, у яких предметом дослідження стали два десятиліття модерних українсько-польських взаємин. З проходженням часу науковці більш виважено почали підходити до оцінки становлення й розвитку відносин держав-сусідів у період по розпаду СРСР, еволюцію політичної їх складової висвітлювали у взаємозв'язку з розвитком інших сфер міждержавної взаємодії, все більшу увагу звертали на позицію щодо наших двох держав впливових західних країн та Росії.

Всебічного вивчення політичний аспект українсько-польських взаємин зазнав у монографії М. Янкова "Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат" [751]. Безпосередньо політичним стосункам України й Польщі присвячено другий розділ монографії, в якому предметом аналізу став розвиток міждержавних взаємин упродовж 1990-х – 2011 рр. Задля з'ясування історичних передумов формування сучасної їх моделі автор звертається до періоду середини XX ст. Здобутками науковця вважаємо аналіз змісту базового для взаємин двох держав поняття "стратегічне партнерство" та з'ясування ступеня їхньої відповідності заявленому рівню. Написана з

використанням великої кількості офіційних документів та розвідок попередників, ця праця стала одним із найвагоміших досягнень української історичної думки сьогоденної доби в аспекті розробки означеної проблеми.

Грунтовним аналізом теми характеризуються праці А. Киридон [298–299]. Поділяючи думку більшості фахівців, стосунки з Польщею вона називає одними з найважливіших для нашої держави. Разом з тим, проаналізувавши їхній розвиток упродовж двох останніх десятиліть, дослідниця з'ясувала, що, попри взаємну зацікавленість, ключовою їх характеристикою була "неоднозначна динаміка". Серед чинників, що впродовж означеного періоду спричиняли непослідовну та часто ситуативну політику України і Польщі, авторка називає постійну орієнтацію Києва й Варшави на політику сусідніх держав, вступ РП до НАТО та ЄС із наступним приєднанням до Шенгенської зони, події Помаранчевої революції в Україні, а також трагічну загибель польського президента Л. Качинського і прихід до влади в обох державах президентів-прагматиків Б. Коморовського та В. Януковича. Вивчення попередніх заяв і перших рішень нового керівництва України й Польщі дало А. Киридон підстави говорити про "настання з середини 2010 р. нового етапу в українсько-польських відносинах" [298, с. 6].

Своєчасною відповіддю існуючим запитам стали наукові роботи Л. Чекаленко [701–702]. Взаємини між двома державами авторка проаналізувала з огляду на досвід їхнього спільного минулого, а також трансформації, яких їм довелося зазнати на шляху до "європейського майбутнього". Рубіжною подією, з якої варто починати відлік сучасних українсько-польських взаємин, дослідниця називає визнання офіційною Варшавою державної незалежності України 2 грудня 1991 р., водночас початок у їхньому розвитку нового етапу вона пов'язує з приєднанням України до творення архітектури європейської безпеки й переорієнтацією внутрішньополітичного курсу на здійснення радикальних ринкових реформ у 1994 р. [701, с. 142]. На середину 1990-х рр. взаємини двох держав, на думку Л. Чекаленко, вийшли на рівень стратегічного партнерства, проте вже в 1999 р. зазнали "охолодження", спричиненого зовнішньополітичною переорієнтацією Варшави та Києва, активізацією українсько-російських зв'язків.

Серед подій, які не найкращим чином позначилися на взаєминах України й Польщі, дослідниця називає також "касетний скандал" та "кольчужну справу". В польських урядових та наукових колах все частіше почали лунати антиукраїнські голоси: зацікавленість Польщі у взаєминах з Україною, як наслідок, була названа "політичним романтизмом та ірраціоналізмом" [701, с. 143]. І хоча погіршення міждержавних взаємин певною мірою може бути пояснене просуванням РП до Євросоюзу, "такі різкі переміни в політичних уподобаннях польської сторони важко виправдати", – переконана дослідниця.

Слід відзначити дослідження В. Трофимовича [647]. Подібно більшості науковців розпочавши відлік офіційних відносин між Україною та Польщею з підписання Договору про добросусідство, дружні відносини та співробітництво від 18 травня 1992 р., історик називає його відображенням досягнутих успіхів та закладенням підвалин для майбутнього рівноправного стратегічного партнерства. Напружені взаємини, що в 1993–1994 рр. в умовах зближення Мінська з Москвою та спричиненої ним небезпеки формування стратегічної російсько-українсько-білоруської вісі мали місце між двома державами, в 1995 р. зазнали позитивного розвитку. Усвідомивши Україну ключем для безпеки Польщі, у Варшаві дедалі активніше почали підходити до розбудови взаємин із нею. Відображенням зростаючої зацікавленості Польщі в Україні автор називає захист українських інтересів у європейських інституціях, сприяння нашій державі у вступі до Ради Європи та Центральноєвропейської ініціативи [647, с. 125]. Логічним продовженням роботи зі зближення держав-сусідів В. Трофимович вважає підписання 25 червня 1995 р. Спільної декларації Президента України і Президента РП. Апелюючи до того, що вона стала першою угодою такого типу, яку урядова Варшава підписала з колишньою радянською республікою, цей факт дослідник називає свідченням пріоритетності українського напрямку в зовнішній політиці Польщі. На підтвердження прихильного ставлення Польщі до України він наводить також приклад захисту польськими дипломатами інтересів нашої держави на Заході в період її міжнародної ізоляції на початку 2000-х рр. [647, с. 126]. Проаналізувавши українсько-польську взаємодію у постпомаранчеву

добу, В. Трофимович відзначив її високий рівень та, водночас, звернув увагу на низку суперечностей, що ускладнювали її розвиток. Із загибеллю в квітні 2010 р. президента РП Л. Качинського історик пов'язує небезпеку відмови Польщі від звання "адвоката" України в Європі та загальне зниження інтересу польської влади до української політики [647, с. 132–133].

Подібно до А. Киридон, В. Трофимовича, Л. Чекаленко та ін., неоднозначні оцінки українсько-польським взаєминам дав Ф. Медвідь [435]. Проаналізувавши стосунки держав упродовж останніх років, дослідник зробив висновок про їхню відповідність стратегічному партнерству. "Якщо проаналізувати наявний рівень відносин України з країнами, що належать до її стратегічних партнерів (Росія, Німеччина, США), то лише українсько-польські відносини повністю узгоджуються зі змістом поняття "стратегічне партнерство", – зауважив він [435, с. 35]. Згідно з підрахунками дослідника, упродовж 2006–2010 рр. українсько-польські взаємини "були найбільш динамічними з усього спектру двосторонніх відносин України й характеризувалися значною кількістю візитів на найвищому рівні – 15 робочих візитів Президента України до Польщі та 6 візитів Президента Польщі в Україну" [435, с. 36]. Стабільний політичний діалог між двома країнами, разом з тим, автор називає поверховим та асиметричним. Так, взаємини між Києвом та Варшавою, активні на рівні вищих посадових осіб, він вважає здебільшого невідкріпленими повсякденним співробітництвом на рівні середньої ланки бюрократії, а співпрацю між урядами та парламентами двох країн – такою, що не завжди відповідає справжньому стратегічному партнерству [435, с. 37].

Викликає інтерес робота І. Мудрієвської [469]. Зосередившись на розгляді політичної складової партнерства між двома державами, дослідниця зробила спробу з'ясувати, під впливом яких чинників воно еволюціонувало на стратегічний рівень. До найбільш значимих серед них з позиції Польщі в роботі віднесено: 1) виконання нашою державою ролі буфера, що відділяє РП від Росії; 2) перетворення Польщі з прикордонної держави у центральну за умови інтеграції України до ЄС; 3) гарантування партнерством з Україною безпеки регіону ЦСЄ; 4) посилення міжнародного авторитету Польщі посередництвом реалізації нею

політики ЄС щодо нашої держави та інших східних сусідів. У той же час корисність співпраці для України дослідниця пов'язує з лобіюванням Польщею її євроінтеграційних устремлінь. Однаково цінним для обох сторін названо посилення енергетичної безпеки, розвиток торговельно-економічного та гуманітарного співробітництва [469, с. 193].

Ознакою вітчизняної історіографії є осмислення міждержавних взаємин крізь призму президентського фактора. Дійсно, новітня історія України та Польщі переконливо свідчить про значимість контактів між президентами для розбудови партнерських відносин між очолюваними ними державами. В світлі зазначеного безумовно виправданою є "рекомендація" І. Цепенди з приходом до влади в Україні та Польщі нових глав держав розпочинати у взаєминах між ними відлік наступного етапу [672]. Слід зазначити, що найдієвішим механізмом співпраці фахівці називають Консультаційний комітет Президентів Польщі й України. Так, його діяльність позитивно оцінили В. Гевко [129], О. Знахоренко [258], А. Киридон [298], В. Трофимович [647]. "Створений комітет – безпрецедентна форма взаєморозуміння, обопільного тяжіння та співробітництва; структура провідних фахівців, які мали вивчити, проаналізувати й дати відповіді-поради главам держав на непрості питання спільних проблем, що постали в історичному, економічному й політичному вимірі", – зауважується у публікації Л. Чекаленко [701, с. 141]. Комітет "став першим серйозним кроком до інституціоналізації консультацій на найвищому рівні та створення механізмів реалізації майбутнього стратегічного партнерства", – йдеться в роботі І. Гуцуляка [185, с. 38].

Високо оцінюючи співпрацю між президентами, дослідники, разом з тим, зазначають, що на інших рівнях дипломатичні відносини між Україною та Польщею є інертними та непродуктивними. Так, у колективній праці А. Кудряченка, Ф. Рудича, В. Храмова зауважується про практичну відсутність співробітництва між Верховною Радою України і польським сеймом, припинення діяльності Українсько-польським форумом, Міжнародною радою з питань регіонального та транскордонного співробітництва [368, с. 223]. У розвідці О. Антонюка [17] наголошується на епізодичності міжпарламентських взаємин.

Водночас, на відміну від вищезазначених авторів, співробітництво на рівні вищих органів влади – Верховної Ради України та Національних Зборів РП – О. Антонюк називає таким, що останнім часом демонструє хоча і незначну, проте позитивну динаміку. Безумовно на користь співпраці двох держав, на думку дослідника, позначається діяльність Парламентської асамблеї України та Республіки Польща, перша сесія якої відкрилася в жовтні 2003 р. у Києві. Даючи їй оцінку, Голова ВРУ В. Литвин, слова якого процитував автор публікації, назвав її "унікальною інституцією", перед якою стоять масштабні й амбітні завдання сприяти розвитку міжпарламентських зв'язків, "створенню сприятливих законодавчих умов для поглиблення співробітництва, виробленню спільних підходів до адаптації національних законодавств до нормативних актів Євросоюзу, а також зміцненню міжпарламентської взаємодії на міжнародній арені" [17, с. 4]. Зауважимо, що Парламентська асамблея України та Республіки Польща, засідання якої регулярно відбуваються за участю повноважних представників обох сторін, стала дієвим форумом для обговорення актуальних питань та узгодження позицій заради спільного їхнього вирішення.

Погоджуючись зі значущістю президентського чинника для взаємин держав та доцільністю, з огляду на це, з приходом до влади нових керманічів починати відлік у них нового етапу, вважаємо за доцільне звернути увагу на той факт, що з майже одночасним вступом на посаду Б. Коморовського та В. Януковича дослідники пов'язують поступову втрату українсько-польським партнерством своєї значимості для Варшави і Києва й майже одночасну їх переорієнтацію на поглиблення співпраці з Кремлем. Проте пасивність та інертність, які все більше ставали ознаками взаємин двох держав, наприкінці 2013 р. змінилися черговим витком зацікавленості Польщі в Україні. Як і в період Помаранчевої революції, урядова Варшава з уже відомим ентузіазмом виступила на підтримку протесту українських громадян проти відмови влади підписати Угоду про асоціацію з ЄС. Масові акції громадської непокори, ядром яких стали події в центрі Києва, з великою підтримкою були зустрінуті політико-владними елітами й пересічними громадянами РП. Задля сприяння мирному врегулюванню конфлікту між владою

та опозицією, а головне – прихильниками та противниками кожної зі сторін, у складі делегації Європарламенту до України приїздив екс-президент РП А. Квасневський. Події в Україні неодноразово ставали предметом розмов у владних кулуарах III Речі Посполитої, висвітлювалися на перших шпальтах польських газет та не без участі польських дипломатів виносилися на обговорення головних інституцій ЄС. Політична криза в Україні, ставши черговим "лакмусовим папірцем" для взаємин двох держав, попри сумніви, засвідчила збереження в офіційній Варшаві інтересу до співпраці з Україною, її готовності й надалі підтримувати нашу державу та сприяти їй у реалізації курсу на європейську інтеграцію.

Досить великою кількістю різножанрових праць аналізована проблема представлена в польській історіографії. Варто зауважити, що перші розвідки за тематикою почали з'являтися вже на початку 1990-х рр. На фоні численних публікацій у періодичних виданнях окремішньої уваги заслуговує монографічне дослідження В. й Н. Гіллів "Стосунки Польщі з Україною у 1989–1993 рр." [791]. У ньому політичну складову взаємин проаналізовано у взаємозв'язку з іншими аспектами міждержавного партнерства. Початок становлення нової моделі стосунків автори пов'язують із контактами ворожих до комуністичного режиму сил, високо оцінюють прихильність польських опозиціонерів ідеям Є. Ґедройця. Ознакою праці є розгляд взаємин двох держав у світлі трансформаційних процесів у Європі.

Відповіддю на активізацію й поглиблення взаємин сторін стала розвідка А. Камінського та Є. Козакевича [803], головна увага в якій зосереджена на розгляді дипломатичних контактів. На основі аналізу ключових подій та тенденцій співпраці показано розвиток стосунків з наступним виходом на рівень стратегічного партнерства. Прослідкувавши еволюцію співпраці, автори визначили основні її етапи, означили ключові події та тенденції кожного з них. Аналіз політики Польщі щодо України підвів дослідників до висновку, що, попри численні заяви, в яких урядова Варшава повідомляла про виняткову зацікавленість в Україні, ключовою її ознакою упродовж тривалого часу

залишалася пасивність [803, с. 50]. Український вектор зовнішньої політики Польщі перебував при цьому у підпорядкуванні успіхам її європейської інтеграції. Водночас активність України на польському напрямку автори пояснили прагненням вітчизняних дипломатів у такий спосіб впливати на характер та динаміку стосунків із Росією [803, с. 56].

Широке коло питань зазнало висвітлення у працях Б. Кліха [811], Е. Орльоф [844], М. Чієшліка [772], Р. Якимовича [800] та ін. Дослідники високо оцінили становлення між двома державами нової моделі взаємин, обґрунтували важливість партнерства між ними для збереження безпеки й стабільності у регіоні. З огляду на велику кількість конкретного фактологічного матеріалу, якому автори спробували дати виважену оцінку, праці викликають значний науковий інтерес та можуть бути використані як важливе джерело інформації у наступних дослідженнях.

Певне місце в історіографії проблеми займає монографія Б. Сурмач [877]. У ній найпершої уваги зазнав Договір про добросусідство 1992 року. Окрім того, авторка дала оцінку політичним взаєминам держав-сусідів упродовж останнього десятиліття ХХ ст. Нормативно-правову основу взаємин України та Польщі проаналізував К. Федорович [789]. Інституційному забезпеченню співпраці сторін приділив увагу Г. Вуєць [887]. Успіхи, яких вдалося досягти двом державам протягом трохи більше, ніж десяти років співпраці, він пов'язує з діяльністю Консультаційного комітету президентів України і Польщі, Польсько-української міжурядової координаційної ради з питань міжрегіональної співпраці, Польсько-української постійної конференції з питань європейської інтеграції, Змішаної комісії у справах співпраці і торгівлі, Польсько-української та Українсько-польської парламентських груп, Польсько-українського та Українсько-польського форумів. Аргументуючи думку, дослідник окреслює їхній внесок у співпрацю між двома державами.

Слушні зауваження стосовно аналізованої теми мають місце в публікаціях польських політиків, дипломатів. Підведенням підсумків кількох перших років співпраці, зокрема, позначена розвідка В. Зайончковського [231]. Подібно

більшості фахівців, українсько-польські взаємини він розглядає у взаємозв'язку з російським чинником. Із приходом до влади в РП президента А. Кваснєвського у відносинах між двома державами автор пов'язує початок якісно нового етапу. "Стало очевидно, що ... в польській зовнішній політиці з'явився ще один елемент, який – подібно проєвропейському та проатлантичному напрямам – більше не залежить від політичної кон'юнктури: партнерство з Україною, яке офіційні документи називають "стратегічним", – зауважив він [231, с. 46]. Україна, на думку В. Зайончковського, була найважливішим партнером Польщі на Сході [231, с. 44]. Певну цінність для дослідження мають роботи Б. Геремека [148], П. Залевського [234–236]. У них політичні аспекти взаємодії двох держав показані з позиції політико-владних кіл III Речі Посполитої та розглядаються крізь призму політики офіційної Варшави. Спільною ознакою зазначених розвідок є доведення значимості українсько-польського партнерства для обох держав, обґрунтування важливості для України її підтримки Польщею.

Безпосередньо політичній складовій українсько-польських взаємин присвячена розвідка А. Тошя [882]. У поле зору дослідника потрапила велика кількість важливих подій, якими було насичене партнерство між двома державами в останній декаді ХХ ст. Так, автор розглянув стосунки між українськими та польськими опозиціонерами, дав оцінку політиці "двох шляхів", висвітлив позицію польського суспільства щодо проголошення незалежності України, проаналізував вихід взаємин держав на рівень стратегічного партнерства тощо. Значне місце відведено осмисленню контактів між президентами двох держав, нормативно-правовому та інституційному забезпеченню співпраці. Ознаками дослідження є розгляд міждержавних взаємин у безпосередньому зв'язку з внутрішніми трансформаціями, спричиненими політичними виборами й приходом до влади нових лідерів. Попри заяви, стосунки між Україною та Польщею, на думку автора, не повністю відповідали оголошеному рівню. В ситуації, коли головною метою польської зовнішньої політики проголошувалася інтеграція у НАТО та ЄС, взаємини з Україною підпорядковувалися успіхам її реалізації.

Широке коло питань, пов'язаних зі становленням між Україною та Польщею взаємин стратегічного партнерства й наступним його розвитком, проаналізувала Л. Осінська [848]. Скориставшись чималою кількістю історичних та політологічних розвідок, у яких піднімається питання стратегічного партнерства, авторка представила власне бачення такого роду взаємин, дослідила процес виходу співпраці між нашими двома державами на означений рівень, обґрунтувала засадничі цілі кожної зі сторін. Певне місце у праці займає аналіз ключових з позиції співпраці між обома державами документів, а також інституцій, створених заради її розвитку. Чинником, який суттєво вплинув на стосунки сторін, названо події Помаранчевої революції в Україні. На відміну від взаємин, які Україна має з Росією, а Польща – зі США, стосунки між нашими двома державами названо рівноправними.

Слід відзначити також праці Я. Драуса [203–204], предметом дослідження у яких стали близько двох десятиліть українсько-польських відносин. Чимало місця в розвідках займає аналіз подій, важливих з позиції двох держав, та осмислення тенденцій, що визначали розвиток взаємин між ними. Наполягаючи на значимості співпраці для кожної зі сторін, автор, разом з тим, відзначає її непослідовність, яку пояснює, як правило, впливом зовнішніх чинників. Обґрунтувавши суперечливість взаємин сторін упродовж 1990-х рр., чимало уваги Я. Драус приділив аналізу політики Польщі щодо нашої держави на початку 2000-х рр. Так, показовою, на його думку, виявилася підтримка Польщею нашої держави у ситуації міжнародного скандалу та спричиненої ним ізоляції на початку ХХІ ст. Свідченням зацікавленості Польщі в Україні Я. Драус називає проведення за ініціативою президента А. Квасневського в березні та червні 2001 р. зустрічей з президентом Л. Кучмою у Казімежі Дольному та Ланьцуті, в ході яких глава РП вкотре заявив про підтримку України та її політичного курсу. Принагідно зауважимо, що в цей самий час міністром МЗС В. Бартошевським була оприлюднена зовнішньополітична програма, в якій серед партнерів Польщі Україна не значилася. Вартими уваги також є зауваження Я. Драуса щодо взаємин держав-сусідів періоду президентства В. Ющенка. Попри підтримку

"помаранчевої команди" у революції 2004 р., упродовж періоду її перебування при владі взаємини між двома державами зазнали серйозних випробувань. Перевіркою для українсько-польського партнерства автор вважає позачергові вибори до парламентів двох держав у жовтні 2007 р. Як засвідчили перші кроки польського прем'єра Д. Туска, вибираючи між прихильністю до України та Росії, урядова Варшава почала все частіше звертати погляд на Москву. І хоча президент Л. Качинський і надалі продовжував надавати Україні дієву підтримку, зацікавленість Польщі в Україні, на думку Я. Драуса, вкотре опинилася під питанням [203, с. 39]. Із зазначеного, безумовно, слідує висновок про наявність у вищих владних ешелонах РП серйозних розходжень щодо взаємин з нашою державою, а також про те, що прихильність Польщі до неї значною мірою забезпечувалася проукраїнською позицією президента А. Кваснєвського, а згодом Л. Качинського.

Політична складова українсько-польських відносин ґрунтовного аналізу зазнала в дослідженні К. Єндращик [802]. Проблемі стратегічного партнерства між двома державами, зокрема, присвячено два розділи монографії. Перший із них висвітлює еволюцію політичної складової взаємин, другий – питання, які утруднюють її розвиток, зокрема конфлікт навколо цвинтаря Орлят у Львові, ситуацію навколо подій на Волині у 1943 р., проблеми енергетичної безпеки, транскордонного співробітництва тощо. Аналізуючи розвиток міждержавних відносин, перші паростки їх виходу на рівень стратегічного партнерства дослідниця датує 1994 р. та пов'язує їх із відмовою України від ядерної зброї, приєднанням до Програми НАТО "Партнерство заради миру" і підписанням умов про партнерство з ЄС. Слід зазначити, що дана праця написана з використанням великої кількості досліджень польських та українських авторів, офіційних документів, частина з яких вперше була залучена до наукового аналізу.

Варто зауважити, що польські автори, демонструючи прихильність взаєминам між Україною та Польщею, разом з тим, ставлять під питання їхню відповідність рівню стратегічного партнерства. Посилаючись на те, що в Україні стратегічними називають відносини з більше, ніж двома десятками держав,

багато з яких не відіграють істотної ролі ні для безпеки держави, ні для її зовнішньої політики, подібні заяви дослідники часто називають пропагандистськими гаслами. Так, Г. Гурний, зокрема, зазначає, що в деклараціях українських дипломатів намножилося так багато "стратегічних партнерів", що позиція стратегічності перестала що-небудь означати [792]. Аналізуючи успіхи, яких Україні та Польщі вдалося досягти в різних сферах міждержавної взаємодії, стосунки між ними дослідники, зазвичай, називають лише формально відповідними оголошеному рівню. Наповнити його реальним змістом, – переконана Л. Осінська, – буде неможливо до тих пір, поки українські політичні еліти чітко не визначаться із зовнішньополітичними пріоритетами, не забезпечать реалізацію глибоких внутрішніх реформ [848, с. 41–42]. На тому, що ставка на стратегічне партнерство з Україною не принесла жодних бажаних результатів, наголошує С. Белень [760]. Ілюзорним стратегічний характер партнерства називає В. Лисек [829]. Попри позитивні оцінки, яких, на думку дослідника, заслуговує низка сторінок спільної історії кінця ХХ – початку ХХІ ст., вказано на події, які ставлять під сумнів характер взаємин. Одним із прорахунків української сторони, що суттєво зашкодили стосункам сторін, названо присвоєння президентом В. Ющенком звань Героя України Р. Шухевичу та С. Бандері. В цілому, слід зазначити, що аналізоване питання є одним із контроверсійних в означеній темі.

Окремий напрям історіографії формують дослідження Т. Капушняка [804], Р. Станішевського [870], М. Цалки [769], К. Чорнік [778] та ін., у яких піднімаються питання Помаранчевої революції в Україні. Як відомо, події української революції 2004 р. упродовж тривалого часу перебували в центрі уваги не лише польських високопосадовців, які брали безпосередню участь у мирному їх врегулюванні, але й пересічних поляків, які з неприхованою зацікавленістю та прихильністю спостерігали за ними. Свідченням інтересу польського суспільства до подій в Україні стала поява великої кількості тематичних розвідок. Як свідчить бібліографічна праця Р. Потоцького та А. Стець [857], вже станом на 2008 р. польськими авторами було опубліковано понад 3 000 робіт, у яких піднімаються аспекти означеної теми. Аналіз сформованого доробку свідчить, що спільною

ознакою більшості з них є доведення виняткової важливості участі польської сторони, насамперед колишнього і діючого в той час президентів РП Л. Валенси та А. Квасневського, міністра закордонних справ РП В. Цімошевича, польських парламентарів, у вирішенні конфлікту. Окрім того, науковці не ставлять під сумнів також той факт, що Помаранчева революція зумовила активізацію українсько-польської співпраці. Так, з приходом до влади в Україні демократичних сил урядова Варшава пов'язувала перспективи нормалізації ситуації у ній, з однієї сторони, та зростання прихильності до неї впливових держав Заходу, з іншої. Поглиблення взаємин з нашою державою, таким чином, набувало для Польщі дедалі більшого значення. Загальною ознакою публікацій є трактування перемоги демократичних сил у подіях революції "історичним шансом" для українського народу.

З-поміж зазначених розвідок окремо хочеться відзначити дослідження К. Чорнік [778]. Проаналізувавши значення переломних 2004–2005 рр. для взаємин між двома державами, авторка дійшла наступних висновків: 1) підтримка поляками демократичної України засвідчила успішність подолання історично сформованих стереотипів ворожості у сприйнятті двома народами один одного; 2) за рахунок підтримки демократичних сил у нашій державі Польща зміцнила свою позицію у ЄС та регіоні ЦСЄ, піднесла свій престиж на Заході; 3) Польщі вдалося забезпечити суттєве зміцнення міжнародної позиції України, зніціювати поглиблення її зв'язків із західними структурами. Загалом, задіяність офіційної Варшави у подіях в Україні авторка називає апогеєм стратегії "романтичного прагматизму" [778, с. 122–126]. Проте, як показали вже кілька наступних років, – і на це звертає увагу К. Чорнік, – ставало дедалі очевидніше, що Україна змарнувала колосальний політичний потенціал та симпатії, які в європейських столицях здобула для неї Польща [778, с. 127].

Спільною ознакою багатьох праць є обґрунтування важливості, а інколи навіть абсолютизація ролі польських президентів у взаєминах обох держав. Попри те, що, згідно з Конституцією РП, зовнішньою політикою займається уряд, дослідники відзначають сформованість упродовж двадцяти років принципово

іншої традиції – "відносини з Україною стали домінантою президента". Такий неконституційний виняток П. Куспісь, зокрема, пояснює пріоритетністю для Польщі взаємин з нашою державою [384]. Високо оцінюючи внесок польських президентів у розвиток українсько-польського партнерства, дослідник, разом з тим, відзначає мінімальну значимість для нього міжпарламентських та міжурядових контактів. У розвідках Я. Драуса [203], В. Лисека [829], Т. Іванського [269], А. Шептицького [733] та ін. найсуттєвішим було названо сприяння взаєминам між нашими двома державами президентами А. Квасневським та Л. Качинським, особисто зацікавлених у їхніх успіхах. Зазначимо, що з діяльністю А. Квасневського дослідники пов'язують активізацію співпраці сторін, а їхній вихід на рівень стратегічного партнерства вважають особистим його здобутком. З приходом до влади президента Б. Коморовського фахівці, разом з тим, пов'язують ослаблення польського інтересу до України.

З огляду на успіхи, яких у дослідженні політичних взаємин між двома державами вдалося досягти українським та польським науковцям, напрацювання російських авторів у цій царині є очевидно недостатніми. Зазначимо, що студії за тематикою в російській історіографії досі відсутні, і лише окремі питання зазнали контекстного висвітлення в роботах, присвячених іншим, більш важливим, з точки зору російської історичної науки, темам.

Варто зауважити, що впродовж 1990-х – початку 2000-х рр. аспекти проблеми не викликали в російських істориків особливого інтересу. В контексті дослідження східної політики Польщі політичну складову взаємин між нашими двома державами спробувала проаналізувати М. Кучинська [390]. Авторка, зокрема, визначила місце України в польській зовнішньополітичній стратегії, з'ясувала зміст взаємин між Києвом і Варшавою, дала оцінку динаміці їхнього розвитку. Стратегічний характер співпраці дослідниця вважає скоріше формальним, ніж таким, що дійсно відповідає заявленому рівню. Значна увага в роботі приділена обґрунтуванню геополітичного потенціалу українсько-польського тандему, визначенню його місця у Європі та регіоні ЦСЄ. Попри окремі вартісні міркування, робота не позбавлена деяких недоречностей. Так,

підписання польсько-українського Договору про добросусідство, дружні відносини і співробітництво авторка датує 2 грудня 1991 р. і з цього часу розпочинає у відносинах сторін відлік етапу стратегічної взаємодії [390, с. 28]. Зважаючи на те, що зазначений договір Україна та Польща підписали 18 травня 1992 р., а на рівень стратегічного партнерства взаємини між ними вийшли ще пізніше, такого роду заяви свідчать про недостатню обізнаність авторки у проблемі.

Інтерес російських науковців до України, внутрішніх процесів, що визначали спрямованість її розвитку, взаємин з сусідніми та іншими державами тощо відчутно активізувався після Помаранчевої революції 2004 р. Принагідно зауважимо, що зацікавленість дослідників у революційних подіях, з огляду на заангажованість у них кремлівського керівництва, була цілком зрозумілою. Попри те, що українсько-польські взаємини й надалі не зазнавали наукового обґрунтування у спеціальних працях, з огляду на активну участь польських високопосадовців у мирному врегулюванні української революції, окремі питання міждержавної взаємодії зазнали висвітлення у розвідках, присвяченим аналізу подій останньої.

Ґрунтовні праці, в яких піднімається широке коло означених питань, були опубліковані вже впродовж перших наступних років. Показово, що події революції російські науковці аналізують у масштабі євроатлантичного простору, доводять важливість впливу на них європейських держав, а також, безумовно, США. Так, обумовленість успіхів демократичних сил у Помаранчевій революції позицією ЄС та США пояснили С. Жильцов [220], С. Кара-Мурза [290]. Дослідники переконані: перемога президента В. Ющенка була нічим іншим, як правильно організованим планом американської демократії за підтримки ЄС та активної участі Польщі. Одночасно не заперечують вони й того факту, що перемога в Україні демократичних сил значною мірою була зумовлена прорахунками Росії. Події в Україні у світлі політики великих держав, їхніх геополітичних розрахунків показано в колективній праці під редакцією К. Затуліна "На фоні помаранчевої революції: Україна між Сходом і Заходом.

Вчора, сьогодні, завтра" [472]. Подібно іншим фахівцям, автори з'ясували місце в подіях Помаранчевої революції Росії, США, ЄС та Польщі. В роботі Ю. Седякіна [573] високих оцінок зазнала присутність у розв'язанні політичної кризи в Україні польських дипломатів. Погоджуючись із думкою, поширеною як в Україні, так і в Польщі, він зазначає, що, якби не польські високопосадовці, нашій державі навряд чи вдалося б забезпечити мирний перебіг революції [573, с. 60]. В дослідженні І. Грецького [171], погляди якого значною мірою співпадають із представленими вище, обґрунтовується важливість привернення Польщею до подій у нашій державі уваги світового співтовариства, зокрема неодноразового винесення ситуації в Україні на обговорення у Європейському Парламенті, Раді Європи та ОБСЄ.

Таким чином, упродовж усього періоду розбудови українсько-польського співробітництва його політична складова незмінно перебувала в центрі наукових досліджень. Зважаючи на визначальність політичних взаємин для будь-якого іншого напрямку співпраці між двома державами, означений аспект проблеми науковою думкою на сьогодні опрацьований найбільше. Свідченням цього, зокрема, є сформований масив літератури. Осмислення політичних взаємин України й Польщі, зазвичай, супроводжується з'ясуванням міри їхньої відповідності рівню стратегічного партнерства. Виводячи еволюцію співпраці держав із початку 1990-х рр., досягнення нею заявленого рівня вчені датують, як правило, початком другої половини 1990-х рр. Значної уваги історики приділяють обґрунтуванню впливу на взаємини сторін широкого спектру взаємопов'язаних чинників. З огляду на деяку схожість історичних умов, у яких відбувалися наукові пошуки, різновекторність поглядів на відносини між двома державами є відображенням суб'єктивного фактора вченого-дослідника. Задля більш виважених оцінок проблеми науковці мають постійно зважати на реалії, у яких здійснювалися українсько-польські взаємини, намагатися бачити у кожному новому акті передумову для продовження взаємодії у перспективі.

3.2. Особливості відображення у науковій літературі торговельно-економічного співробітництва

Торговельно-економічне співробітництво – важлива та, як засвідчив аналіз історіографічного доробку українських та зарубіжних авторів, достатньо "пропрацьована" складова взаємин України та Польщі, яка за ступенем наукового осмислення поступається хіба що політичному аспекту відносин між ними. Репрезентований великою кількістю джерел, доробок з проблеми продовжує поповнюватися новими дослідженнями та набуває, таким чином, цілісного оформлення. Аналіз наукових студій, в яких порушуються питання економічної взаємодії між обома державами, засвідчує переважаючу зосередженість авторів на розгляді торговельного та інвестиційного співробітництва. Саме з огляду на динаміку основних їх показників, дослідники дають оцінку економічній співпраці в цілому.

Звернення до наукових здобутків українських учених засвідчило, що економічне співробітництво двох держав на початку 1990-х рр. оцінювалося ними вкрай негативно. Природно, що останні роки комуністичного минулого, позначені різким погіршенням економічної ситуації у кожній із країн, характеризувалися сповільненням торговельно-економічної співпраці між ними. Так, В. Глібов та Д. Горун, проаналізувавши торговельні відносини України та Польщі, назвали їх початково нерозвиненими [155, с. 19]. Серед чинників, які найбільш негативно позначалися на співпраці сторін, вчені відзначили низьку конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників, недосконалість українського законодавства, несприятливий інвестиційний клімат. Увагу дослідників привернули насамперед спільні економічні проекти й співробітництво в окремих галузях економіки. Констатуючи товарообмін України з Польщею у 1993 р. на рівні 1% від загального обсягу торгівлі з іншими країнами, вчені, разом з тим, відзначили його зростання з наступним подвоєнням вже у 1995 р. Активізація політичного співробітництва між двома державами у 1996–1997 рр. спричинила до позитивних зрушень в економічній сфері.

Галузями, найперспективнішими для співпраці, вчені назвали фармацевтичну промисловість, сільське господарство й переробку сільськогосподарської продукції, енергетику, теплопостачання, транспорт та охорону навколишнього середовища [155, с. 19].

Позитивну динаміку в економічних взаєминах двох держав констатували С. Пирожков та О. Крамаревський. У 1996 р. дослідники опублікували статтю [523], в якій зауважили про позитивні зрушення в економічному співробітництві України та Польщі. За наявності у кожної з держав відповідного потенціалу їхня поява, на думку авторів, давала підстави говорити про існування для економічних взаємин сприятливих перспектив. "Зміцнення економічних зв'язків уявляється найбільш перспективним шляхом підвищення ступеня взаєморозуміння між двома країнами, і саме цьому аспекту в даний період бажано приділити основну увагу", – відзначили вчені [523, с. 22].

Певну цінність у світлі аналізу означеної проблеми має робота Д. Васильєва та Л. Чекаленко [95]. Вчені розглянули проблему реалізації спільних економічних проєктів, взаємодію у рамках організацій, створених з метою підтримки та активізації міждержавних взаємин. Вагомим кроком, який зняв певні обмеження в торговельному співробітництві, вони назвали підписання 23 січня 1997 р. Меморандуму про заходи щодо лібералізації двосторонньої торгівлі між Україною та РП. Позитивні зміни у торговельному співробітництві розглянуто у взаємозв'язку з виходом українсько-польського партнерства на рівень стратегічного. Так, упродовж 1995–1997 рр. дослідники відзначили зростання сукупного обсягу товарообігу з 398,0 до 949,7 млн дол. США [95, с. 14] та перетворення Польщі, таким чином, на головного торговельного партнера України серед країн із регіону ЦСЄ та шостого – серед країн світу. Окрім того, позитивну динаміку демонструвало інвестиційне співробітництво. Станом на грудень 1997 р. дослідники констатували обсяг польських інвестицій в українську економіку на рівні 25,9 млн дол. США. У той час свою діяльність в Україні розгорнули 524 підприємства з польським капіталом [95, с. 15]. Таким чином, початково незадовільні, в міру активізації політичних і гуманітарних стосунків

здобутки в сфері економічного співробітництва ставали все очевиднішими. Із виходом двосторонніх відносин на рівень стратегічного партнерства відбулося прискорення темпів та зростання обсягів торговельно-економічної співпраці.

Проблема налагодження економічного співробітництва між двома державами стала предметом прискіпливої уваги П. Чернеги [706]. Початок відліку економічної співпраці дослідник датує травнем 1992 р. та пов'язує його з першим офіційним візитом українського президента Л. Кравчука до Варшави й підписанням у ході його здійснення низки угод і домовленостей, що склали нормативно-правову її основу [679, с. 2]. Серйозним здобутком Варшави й Києва названо створення на початку 1993 р. Міжурядової українсько-польської змішаної Комісії з питань торговельного та економічного співробітництва, покликаної сприяти ефективному впровадженню в життя підписаних документів, налагодженню й активізації співпраці. На підтвердження досягнутих успіхів П. Чернега наводить коментар міністра закордонних справ РП Г. Сухоцької про зразковість співпраці України та Польщі [706, с. 3].

Серед досліджень, в яких піднімаються питання економічного співробітництва двох держав наприкінці 1980-х – 1990-х рр., слід відзначити також працю О. Бабак [28]. У ній проаналізовано економічну політику Польщі щодо України, з'ясовано основні напрями присутності польського бізнесу в економіці нашої держави. Позитивно оцінивши досягнуті успіхи, дослідниця наголосила на необхідності подальшого їх примноження. Значна увага приділена торговельній співпраці та контактам у галузі сільського господарства.

Різні аспекти українсько-польської економічної взаємодії упродовж 1990-х – початку 2000-х рр. проаналізували Б. Андрушків [15], І. Афанасьєв [23–26], Я. Бакушевич [15], О. Митрофанова [442], І. Наслідник [524], С. Писаренко [524], Н. Рудіченко [560] та ін. Найпершу увагу дослідники приділили аналізу торговельного обороту між двома державами. Діагностуючи зростання сукупних його показників, автори, разом з тим, відзначали наростання тенденцій, невтішних для України. Однією з них було незмінне зростання від'ємного сальдо її торговельного балансу. Небезпечна для нашої держави, така ситуація, разом з

тим, була очевидно корисною для Польщі. Так, констатуючи зростання інтересу польського бізнесу до України, І. Сагайдачний [567], зокрема, звернув увагу на той факт, що Україна виявилася однією з небагатьох країн, у торгівлі з якими Польща впевнено зберігала позитивне сальдо. Обґрунтовуючи зацікавленість польських експортерів в українському ринку, серед чинників, які зумовлювали її, В. Каліта [287] називає стабільні ціни, значну сировинну базу, добре розвинені шляхи сполучення. Окрім того, – доводить автор, – Україна, а також Білорусь та Литва, торговельні відносини Польщі з якими є достатньо активними, розглядаються у Варшаві як "помости, через які легко входити на більш віддалені ринки, привабливі для зовнішнього обміну". Такими у праці названо ринки Росії та азійських республік колишнього СРСР [287, с. 286].

Слід зазначити, що на фоні економічних успіхів Польщі на початку ХХІ ст. дослідники й надалі скептично оцінювали здобутки вітчизняних підприємців. Гострою критикою, зокрема, позначена публікація О. Соскіна [603]. Розкритикувавши українських можновладців за те, що їхні взаємини з польськими колегами були позначені порожніми розмовами та безрезультатними поїздками до Варшави, автор закликав перейти до "реальних справ". "Дотепер немає спільних банків, обмаль українсько-польських підприємств, повільно розвивається і навіть скорочується торгівля між обома країнами. Це свідчить про невідпрацьовані механізми економічних зв'язків між Україною та Польщею", – зауважив він [603, с. 7]. Стратегічне партнерство, як наслідок, було названо таким, що існує переважно на папері, а влада докладает зусиль, щоб гальмувати його.

Зауважимо, що окрім численних наукових статей, в яких піднімається широке коло питань за тематикою, початок ХХІ ст. на історіографії проблеми позначився появою також більш комплексних праць. Значної уваги серед них заслуговує дисертаційне дослідження Я. Ошуркевич [498]. Як і багато інших вітчизняних науковців, яких на початку 2000-х рр., з огляду на запланований вступ РП до ЄС, турбувало майбутнє взаємин між двома державами, економічну співпрацю між ними авторка проаналізувала в світлі поглиблення інтеграційних процесів. Дослідивши характер, масштаби та особливості взаємин на різних

етапах їхнього розвитку, авторка зробила невтішні висновки. Серед проблем, що ускладнювали їх, значу увагу приділено нелегальній трудовій міграції українців до Польщі. До чинників, що зумовлювали її розвиток, окрім слабкості та пасивності нашої держави в питаннях регулювання міждержавного обміну трудовими ресурсами, дослідниця віднесла політику самої Польщі, яка певною мірою, – переконана вона, – була зацікавлена в надходженні з України робочої сили, ціна якої була значною нижчою, ніж та, за якою погоджувалися працювати польські громадяни. Разом з тим, зі вступом Польщі до ЄС, держави-члени якого, зважаючи на зростаючі темпи безробіття, надзвичайно жорстко підходять до вирішення проблем трудової міграції, авторка прогнозувала їхнє врегулювання польською стороною. У підсумку Я. Ошуркевич зазначила, що задля побудови ефективної та адекватної потребам двох держав, у тому числі їхнім прагненням європейської інтеграції, моделі взаємин, необхідною є докорінна зміна парадигми розвитку економічної співпраці. В роботі запропоновано комплекс заходів, реалізація яких, на думку авторки, спроможна забезпечити досягнення зазначеної мети.

Економічному співробітництву України та Польщі у 1991–1999 рр. присвячене дисертаційне дослідження Л. Ковач [324]. Окрім аналізу торговельної та інвестиційної його складових, авторка розглянула взаємини двох держав у галузі транспорту й банківської сфери, значну увагу приділила нормативно-правовому забезпеченню співпраці, розкрила тенденції транскордонного співробітництва, означила перешкоди, що заважали налагодженню та ефективній реалізації міждержавних ініціатив на регіональному та міжнародному рівнях.

У 2003 р. з друку вийшла колективна монографія Є. Савельєва, В. Мельника, С. Чеботаря "Українсько-польські економічні відносини у контексті стратегічного партнерства" [566]. Обґрунтувавши специфічність співпраці двох держав, розміщених на кордоні з Євроспільнотою, вчені запропонували авторську концепцію її реалізації. Торговельне співробітництво України та Польщі незадовго до розширення на Схід кордонів ЄС дослідники оцінили як незадовільне. Серед чинників, які різко негативно позначалися на торгівлі між

двома державами, названо значну залежність від імпорту енергоносіїв та неповне використання торговельного потенціалу. Окрім того, в роботі присутні песимістичні прогнози щодо майбутнього України. На відміну від Польщі, експортна й імпортна складові товарообігу України були названі такими, що не лише не стимулюють розвиток вітчизняної економіки, але й закладають передумови для закріплення за нашою державою статусу відсталого периферії.

На початку 2000-х рр. питанням, до розгляду якого особливо часто зверталися фахівці в сфері українсько-польської взаємодії, були наслідки очікуваного вступу Польщі до Євросоюзу. Підготовка Польщі до членства у ЄС супроводжувалася численними прогнозами на рахунок того, яким чином ця подія позначиться на її взаєминах з Україною. Ознайомлення з передбаченнями багатьох вітчизняних фахівців засвідчило їх украй песимістичний характер: Україні, зокрема, віщували різке скорочення товарного експорту до Польщі, що обов'язково мало супроводжуватися напливом на український ринок продукції польського виробництва. Так, у публікації в газеті "День" С. Сироватка, посилаючись на прогнози Міністерства економіки України, Міністерства закордонних справ України та Центру ім. О. Разумкова, очікувані втрати українських експортерів визначає на рівні 250 млн дол. США, 500 млн євро та 360 млн євро відповідно [594]. "Обіцяючи" Україні численні втрати впродовж 2004–2005 рр., "негативним шоком" назвав їх перший заступник міністра закордонних справ України з питань європейської інтеграції О. Чалий [592]. Передбачалося, що найбільших втрат вступ Польщі до ЄС завдасть українським металургам.

Більш оптимістичними прогнозами привертає увагу колективна праця вітчизняних та зарубіжних дослідників [552], підготовлена на основі результатів кількарічної роботи над вивченням співпраці України з її центральноевропейськими сусідами в контексті вступу останніх до ЄС. Один із блоків роботи стосується взаємин України і Польщі й охоплює проблеми торговельного та інвестиційного співробітництва. Вартим уваги є аналіз складу й вартості торговельного обороту між двома державами впродовж 1997–2002 рр.

Розглянувши структуру українського експорту, дослідники знайшли його досить однорідним: більше, ніж 50% експортованої продукції було представлено десятьма товарами, з яких на залізну руду, енергетичні товари та прокат припадало 25%, 11% та 8% експорту відповідно [552, с. 21]. Вивчення перспектив українського експорту на польському ринку після приєднання Польщі до ЄС дозволило зробити обнадійливі висновки: перехід на тарифи Євроспільноти, які на головні товари українського експорту були суттєво нижчими за тарифи Польщі, мав позначитися на користь вітчизняним експортерам. Стосовно інвестиційної взаємодії в роботі зазначається, що Польща за обсягами прямих інвестицій в Україну є лідером серед інших країн Центральної Європи. Разом з тим, частка польських інвестицій в українську економіку є досить низькою: у процентному відношенні до всіх іноземних інвестицій в Україну наприкінці 2001 р. її розмір становив 1,58% [552, с. 38]. Фаховий аналіз основних показників взаємодії України з сусідами-кандидатами на вступ до ЄС дозволив авторам зробити виважені рекомендації різним аудиторіям в Україні та розширеному ЄС щодо запровадження адекватних новим умовам механізмів та інструментів співробітництва.

Вступ Польщі до Євросоюзу, як і передбачалося, суттєво вплинув на її зв'язки з Україною. Пристосування до стандартів ЄС супроводжувалося масштабними перетвореннями в польській економіці, а відтак і змінами в економічних взаєминах із державами-партнерами. Разом з тим, слід зазначити, що, попри невтішні прогнози більшості українських експертів, взаємини між нашими двома державами не погіршилися. Проаналізувавши українсько-польські економічні зв'язки у світлі євроінтеграції Польщі, до таких висновків, зокрема, дійшли О. Дашевська [187], Н. Климець [313], С. Кулина [379–380], І. Наслідник [524], С. Писаренко [524], С. Стоєцький [607] та ін. Зосередившись на розгляді ключових напрямів співпраці, науковці дали оцінку динаміці основних їхніх показників, з'ясували проблеми, що постали перед двома державами зі вступом Польщі до ЄС, спробували означити можливості їхнього вирішення.

Серед розвідок, в яких досліджуються наслідки європейської інтеграції Польщі для її взаємин з Україною, детальним аналізом проблеми вирізняється публікація Я. Столярчук [613]. Розглянувши основні показники економічної взаємодії, дослідниця, як і зазначені вище автори, зробила висновок, що песимістичні прогнози, зроблені аналітиками напередодні вступу Польщі до ЄС, не виправдалися. На підтвердження того, що польський ринок і надалі продовжує залишатися "важливим сегментом реалізації зовнішньоторговельного потенціалу України", вона наводить офіційну інформацію Головного статистичного управління Польщі: в 2004 р. при взаємному товарному обороті двох країн у понад 3 млрд дол. США український товарний експорт до Польщі склав 1 051 млн дол. США (на 40% більше, ніж у 2003 р.), одночасно імпорт з Польщі – 2 031 млн дол. США (на 30,5% більше, ніж у 2003 р.) [613, с. 26]. На Україну, яка була найбільшим, після Росії, торговельним партнером Польщі серед країн СНД, припадало 3% польського експорту та 1% польського імпорту. Аналіз структури українського експорту до Польщі дав Я. Столярчук підстави стверджувати, що внаслідок вступу Польщі до ЄС його обсяг не зазнає скорочення [613, с. 26]. В ситуації, коли потенціал розширення зовнішньої торгівлі Польщі на Захід є практично вичерпаним (у 2004 р. на торгівлю з країнами Заходу припадало 82,9% експорту та 69,4% імпорту Польщі), національні експортери прагнуть якомога ефективніше використовувати нереалізований потенціал ринків країн СНД, насамперед України та Росії. Як наслідок, – переконана авторка, – обсяги торговельного обороту зростатимуть.

Певне місце в праці відведено аналізу інвестиційного співробітництва. Виявивши в надходженні польських інвестицій в економіку України упродовж 2000 р. – початку 2005 р. позитивну динаміку (їх обсяг зріс з 54,4 до майже 200 млн дол. США), авторка обґрунтувала її збереження у подальшому. Що ж до українських інвестицій у польську економіку, то, хоча на початок 2005 р. у списку найкрупніших іноземних інвесторів Польщі не було жодної української фірми, дослідниця спрогнозувала сприятливі зміни вже найближчим часом. Вартість проектів українських інвесторів, робота над розробкою яких велася впродовж

кількох останніх років, у той час становила понад 1 млрд дол. США [613, с. 26–27]. Учасні малого й середнього українського бізнесу в польських підприємствах Я. Столярчук, разом з тим, дала невтішні оцінки.

Окремі слушні зауваження щодо впливу інтеграції Польщі до ЄС на її взаємини з Україною присутні в дослідженні Н. Климець [313]. Суттєве місце в ній займає розгляд нормативного забезпечення українсько-польської співпраці. Позитивну оцінку, зокрема, отримала Угода про економічне співробітництво, укладена Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща 4 березня 2005 р. Вона стала одним із головних документів, що регулює економічні відносини між двома державами по приєднанню Польщі до ЄС. Сильним її пунктом, на думку Н. Климець, є положення про налаштованість сторін в усіх галузях і секторах економіки на принципах рівності та взаємної вигоди сприяти розвитку економічного співробітництва. Зосередившись на аналізі показників економічного розвитку Польщі у 2005–2006 рр., авторка виявила успіхи, які, з огляду на кризу, що охопила держави Євроспільноти, виявилися особливо вражаючими. Польський експорт, що став головним джерелом економічного зростання в державі, упродовж означеного періоду впевнено демонстрував позитивну динаміку. В 2005 р., коли товарообмін між Польщею та Україною склав приблизно 3 250 млн дол. США, Н. Климець констатувала зростання польського експорту на 20%. Обсяг українського експорту до Польщі, у той же час, зазнав скорочення.

Слід зазначити, що, окрім торговельного співробітництва, яке, порівняно з іншими аспектами взаємин в економічній сфері, опрацьоване дослідниками найбільш комплексно, дедалі більшої уваги науковці приділяють вивченню інвестиційного співробітництва. Подібно Я. Столярчук, на зростанні обсягів інвестиційних потоків наголошують Н. Буглай [74], С. Лебецько [396], Т. та Л. Кондратюки [341], ін. Обґрунтовуючи активізацію українських інвестицій у польську економіку, С. Лебецько [396], зокрема, звертає увагу на прагнення вітчизняних бізнесменів закріпитися на ринках Євросоюзу, найбільш перспективним "трампліном" для виходу на які є Польща. Серед українських

інвесторів, для яких ця країна стала свого роду "інвестиційним магнітом", найбільшим у той час був "Індустріальний союз Донбасу". Посилаючись на польські джерела, автор згадує про металургійний завод "Гута Ченстохова", придбаний корпорацією за 307 млн євро. Прикладами найуспішних інвестиційних проектів насичена публікація Н. Буглай [74]. Серед найбільших підприємств Польщі, в які інвестували українські підприємці, авторка називає Варшавський автомобільний завод (інвестор – "Авто-ЗАЗ"), металургійний комбінат "Гута Ченстохова" та суднобудівний завод "Сточне Гданське" (інвестор – "ІСД"). На рахунку польських інвесторів, які особливо активно працюють у західних областях України та м. Київ, – паркетна фабрика "Барлінек", меблева фабрика "Новий Стиль" та фабрика будівельної кераміки "Церсаніт". Позитивні зрушення, що спостерігалися в торговельному та інвестиційному співробітництві держав по вступі Польщі до ЄС, Н. Буглай вважає відображенням відповідної підготовки польської сторони до переходу на нові умови економічної співпраці [74, с. 192].

Розвиток українсько-польських торговельно-економічних відносин у контексті євроінтеграції проаналізували Т. та Л. Кондратюки [341]. Відзначаючи зростання взаємного товарообороту, дослідники констатували, що протягом 1999–2008 рр. експорт українських товарів та послуг до Польщі збільшився у сім разів, імпорт – більше, ніж у шістнадцять разів [341, с. 239]. Позитивні тенденції демонструвало інвестиційне співробітництво: зростання інвестицій у Київ та Ужгород, а також Львівську, Волинську, Житомирську, Харківську та Вінницьку області в 2008 р. вивели Польщу на одинадцяту позицію серед іноземних інвесторів України [329, с. 240]. Певне місце в роботі займає аналіз наслідків світової економічної кризи для співпраці України та Польщі. З посиланням на офіційні джерела, дослідники вказують на те, що упродовж січня – квітня 2009 р., порівняно з аналогічним періодом 2008 р., обсяги взаємної торгівлі скоротилися на 55,6% і склали 884,7 млн дол. США. Імпорт Польщі в Україну у той час становив 600,7 млн дол. США, експорт з України до Польщі – 284 млн дол. США [341, с. 239]. На фоні від'ємного сальдо торговельного балансу України суттєвого вдосконалення, разом з тим, зазнала структура українського експорту: традиційно

переважаюча сировинна складова почала витіснятися готовою продукцією, обсяги якої суттєво зростали. Зважаючи на наявний потенціал та взаємну зацікавленість, дослідники наголошують на необхідності активізувати торговельно-економічне співробітництво між Україною та Польщею. Безпосереднім наслідком таких дій має стати "поглиблення та розширення стратегічного партнерства між нашими державами, що в свою чергу сприятиме реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України, зміцненню безпеки у національному, регіональному і глобальному вимірах" [341, с. 242].

Основні показники економічної взаємодії України з країнами Євроспільноти упродовж 1999–2009 рр. висвітлено в колективній публікації Г. Старостенко, Л. Посядла та Н. Мірко [604]. Визначаючи стратегічною метою України інтеграцію у ЄС, дослідники детально зупинилися на розгляді її взаємин із країнами-членами Спільноти, найбільшу увагу при цьому приділивши співробітництву з Польщею. Попри позитивну динаміку, притаманну торговельним зв'язкам між двома країнами (за обсягами експортно-імпортних операцій серед держав-членів ЄС Польща посідає почесне друге місце після Німеччини), дослідники констатували очевидну недостатність взаємної зацікавленості інвесторів. Так, з 5 949,1 млн дол. США, які станом на 01.07.2008 р. українці вклали в економіку Євросоюзу, на Польщу припало 49,8 млн дол. США. Частка капіталовкладень у польську економіку, відповідно, склала 8,37% від загального обсягу українських інвестицій в об'єднану Європу [583, с. 345]. Що ж до польських інвестицій в економіку нашої держави, то станом на 01.01.2009 р. їхній обсяг склав 694,7 млн дол. США, чим забезпечив Польщі одинадцяте місце серед інших країн-інвесторів. Окремі аспекти торговельно-економічного співробітництва України та Польщі в другій половині 2000-х рр. у своїх працях проаналізували також В. Васюк [100], О. Дашевська [187], А. Киридон [298], Ф. Медвідь [435], Л. Садула [568], Л. Чекаленко [701] та ін.

Найбільш фахово економічне співробітництво між Україною та Польщею в контексті євроінтеграції висвітлив В. Борщевський [52–58]. Зважаючи на те, що зі вступом Польщі до ЄС умови її співробітництва з Україною зазнали суттєвих змін,

вчений наголошує на необхідності адаптувати партнерство до стандартів Євроспільноти [56, с. 12]. В ситуації, коли існуючі в Україні та Польщі економічні порядки за низкою параметрів не відповідали один одному, співпраця між двома державами потребувала негайної оптимізації. До найбільш проблемних сфер взаємодії вчений відніс податкове законодавство, міжбюджетні відносини, регіональну політику, регулювання зовнішньоекономічної діяльності тощо. Одним із безпосередніх наслідків невідповідності економічного розвитку двох держав В. Борщевський називає негативне сальдо зовнішньої торгівлі України, яке спостерігається протягом усього періоду членства Польщі в Євросоюзі. Показовим при цьому є той факт, що галузева структура українсько-польської торгівлі демонструє постійну тенденцію до зростання нерівномірності як у контексті питомої ваги й кількості основних груп експортованих та імпортованих товарів, так і в площині регіонального розподілу ринків постачання й збуту продукції. Дослідивши динаміку торгівлі між двома державами, науковець зробив висновок про значну імовірність подальшого зростання негативного сальдо торговельного балансу України [56, с. 14]. Існування подібної ситуації дослідник констатує також у сфері інвестиційної взаємодії. Так, на початку 2009 р. обсяг українських інвестицій у польську економіку був у 14,8 разів меншим за відповідний показник польського інвестування в економіку України. Мізерною залишалася питома вага прямих іноземних інвестицій, вкладених польськими підприємцями в економіку нашої держави: упродовж 2004–2009 рр. на Україну припадало менше, ніж 2,5% інвестицій Польщі в інші держави. В той же час, станом на 1.01.2009 р. обсяг прямих іноземних інвестицій з України до Польщі складав 46,9 млн дол. США або 0,8% прямих інвестицій українців за кордон [56, с. 14–15].

Із метою ліквідації диспропорцій в торговельному та інвестиційному співробітництві автор рекомендує керівництву обох держав вжити відповідних заходів, серед яких – реалізація спільних інвестиційних проектів, створення міждержавних інформаційних баз у сфері інвестування та високих технологій, реалізація сучасних науково-дослідних та навчально-освітніх програм, розбудова

спільної ринкової інфраструктури тощо. Вдале подолання існуючих проблем, – переконаний В. Борщевський, – спроможне забезпечити розкриття взаємного інтеграційного потенціалу української та польської економік, сприяти наближенню України до ЄС [56, с. 22]. Торговельне співробітництво наших двох держав у 2006–2008 рр. В. Борщевський проаналізував у науковій статті [55]. Окресливши проблеми, що ускладнюють його розвиток, вчений запропонував шляхи їх подолання.

Нагальною відповіддю на існуючий суспільний запит стала розвідка В. Борщевського, присвячена проблемі функціонування в Україні спеціальних (вільних) економічних зон та задіяності у них польських підприємців [57]. Автор згадує про радикальну "ліквідацію" СЕЗ на території України в 2005 р. і вказує на значну шкоду, якої вона завдала польським підприємцям, задіяним у їхню реалізацію. Матеріальні втрати інвесторів, безперечно, супроводжувалися суттєвим погіршенням іміджу української сторони. Безпосереднім наслідком розвитку ситуації названо відтік закордонних інвестицій із СЕЗ, розміщених на території нашої держави, та зниження інвестиційної активності в цілому [57, с. 202].

Помітне місце в історіографії проблеми займає монографічне дослідження В. Борщевського "Українсько-польське економічне співробітництво в умовах євроінтеграції" [52]. Проаналізувавши економічну взаємодію держав, науковець дійшов висновку про її невідповідність рівню стратегічного партнерства. "Більше того, основні показники і динаміка розвитку зовнішньої торгівлі та інвестиційного співробітництва наших держав, по суті, свідчать про передчасність аргументів на користь доктрини стратегічного партнерства, оскільки рівень реальної інтегрованості української та польської економік між собою є надзвичайно низьким", – додав він [52, с. 274]. На підтвердження думки дослідник вказав на низку чинників, які утруднюють економічне співробітництво між Києвом та Варшавою. Проаналізувавши існуючі проблеми, В. Борщевський з'ясував, що до появи більшості з них спричинила неефективна та непослідовна економічна політика української влади. "Політичний курс на зближення наших

держав на практиці наштовхується на проблеми мікроекономічного характеру, які й блокують поглиблення подальшої інтеграції української та польської економік" [52, с. 275]. Безпосереднім наслідком розвитку ситуації стала зростаюча зацікавленість польських підприємців у ринках країн ЄС. Шукаючи шляхи економічного зближення двох держав, учений обґрунтував необхідність зміни економічної політики в Україні. З метою подолання існуючих негараздів у праці запропоновано ряд заходів, виконання яких спроможне забезпечити наближення України до стандартів ЄС, активізувати її взаємини із Польщею. Наступні наукові пошуки автора зазнали продовження в монографії "Україна і Польща в умовах розширеного ЄС: економічна оптимізація та глобальне партнерство" [58], наукова значимість якої є очевидною та не викликає сумніву.

Ґрунтовним аналізом економічного співробітництва України й Польщі упродовж 2005–2010 рр. позначене дослідження А. Мазаракі та Т. Мельник [415]. Взявши до уваги динаміку ВВП (в абсолютному вираженні та в розрахунку на душу населення), ефективність економічної діяльності, структуру валової доданої вартості, вчені здійснили порівняльний аналіз економік двох країн та виявили, таким чином, наявність відповідного потенціалу для взаємовигідного співробітництва. Динаміка зовнішньої торгівлі між Україною та Польщею у 2005–2010 рр. продемонструвала переважання обсягів польського імпорту в Україну над українським імпортом до Польщі (виключенням автори називають 2007 р., коли позитивне сальдо торговельного балансу України склало 1 248 млн дол. США) [415, с. 259]. Серйозним випробуванням для міждержавної торгівлі науковці назвали 2009 р., упродовж якого зовнішньоторговельний оборот зазнав суттєвого скорочення. До негативних наслідків спричинила світова фінансова криза, насамперед несприятлива цінова кон'юнктура й коливання курсів злогого і гривні.

Упродовж 2001–2010 рр. науковці констатували постійне зростання обсягів інвестиційних ресурсів. У цей час присутність польського капіталу в економіці України збільшилася з 69,3 до 873,6 млн дол. США, одночасно обсяг українських інвестицій у польську економіку зріс з 0,3 до 47,2 млн дол. США [415, с. 260].

У кризовому 2009 р., попри деструктивні процеси в економіці, інвестиційна взаємодія продовжувала демонструвати позитивну тенденцію. Попри це, А. Мазаракі та Т. Мельник знаходять привід для занепокоєння: частка інвестицій кожної з держав в економіку іншої у загальному обсязі інвестицій закордоном продовжує залишатися вкрай мізерною. Так, у 2010 р. польські інвестиції в економіку України визначалися на рівні 2,2% від загального обсягу закордонних інвестицій Польщі, інвестиційні вливання українських підприємців в економіку Польщі – на рівні 0,7% від загального обсягу відповідно. Обґрунтовуючи інвестиційну непривабливість України, автори вказують на високий рівень корупції та непрозорість законодавства. Стосовно ситуації з низьким рівнем інвестиційної присутності українського капіталу в економіці Польщі, пояснення віднаходять в іншій площині: вітчизняним підприємствам бракує ресурсів, потенціал Польщі є недооціненим, а на трансфер капіталу з України накладено обмеження [415, с. 261].

Заслужують на увагу праці також інших дослідників. Так, поставивши за мету з'ясувати відповідність українсько-польських взаємин рівню стратегічного партнерства, широке коло питань розглянула О. Снігир [599]. Проаналізувавши торговельне та інвестиційне співробітництво між двома державами, регіональні й транскордонні зв'язки між ними, дослідниця виявила ряд проблем, що ускладнювали їхній розвиток. Найактуальнішою серед них у праці названо несприятливий інвестиційний клімат, насамперед заборгованість ДПА України перед польськими інвесторами через неповернення податку на додану вартість (ПДВ) [599, с. 131]. Проведений аналіз дозволив авторці зробити висновок, що "українсько-польське стратегічне партнерство існує, але майже не має практичного наповнення" [599, с. 133]. В роботі Л. Чекаленко [701] серед чинників, що спричиняли труднощі співпраці, названо широкий спектр та гнучкість польського експорту, що поєднується з вузькістю експортного потенціалу України, а також політичні нашарування та глобальні економічні коливання [701, с. 143]. Передумови для поглиблення й активізації економічних взаємин між двома державами дослідники пов'язують зі зростанням обсягів

торговельних та інвестиційних потоків, реалізацією численних проєктів за спільною їхньою участю.

Чільне місце в дослідженні економічної складової стратегічного партнерства України та Польщі займає монографія українського вченого М. Янкова [751]. Переконалий, що наповнення доктрини стратегічного партнерства реальним змістом відбувається в економічній площині, а інтенсивність економічної взаємодії є своєрідним діловим барометром співпраці, найбільшій увазі дослідник приділив саме цьому аспекту взаємин. Skorиставшись із великої кількості статистичної інформації, він ґрунтовно проаналізував торговельну та інвестиційну взаємодію двох держав. Попри те, що Польща є найбільшим торговельним партнером України серед країн із регіону ЦСЄ та займає четверте місце серед країн світу, а обсяги торговельної та інвестиційної постійно зростають, М. Янків переконалий: потенціал українсько-польського економічного співробітництва використовується недостатньо повно [751, с. 263]. Водночас автор відзначає деяку відсутність у ньому практичного наповнення та очевидну неадекватність рівню політичних взаємин. З'ясувавши, які резерви приховує в собі партнерство України та Польщі, він сформулював конкретні пропозиції, реалізація яких покликана забезпечити максимально повне використання наявного потенціалу.

Варто зазначити, що спільною ознакою праць вітчизняних дослідників, в яких піднімаються питання торговельного співробітництва двох держав, аналізується структура й динаміка сукупного товарного обороту, є з'ясування наслідків для економіки України балансу торгівлі між ними. Попри те, що в переважанні показників сукупного імпорту над сукупним експортом науковці схильні бачити негативні наслідки для економіки будь-якої держави, на чому, власне наголошується і у розвідках за тематикою нашого дослідження, в історіографії, разом з тим, мають місце праці, у яких обґрунтовується корисність від'ємного сальдо для України. Так, дослідники звертають увагу на те, що негативне сальдо є одним із чинників, які змушують Польську Республіку цінувати зв'язки з нашою державою. Адже цілком очевидно, що у випадку

порушення торговельних відносин з Україною Польща може втратити великий ринок збуту для своєї продукції, – наголошують В. Бочаров [60, с. 133], А. Семенович [577, с. 211]. Показовими в світлі зазначеного є також міркування О. Знахоренко [258–260]. Обґрунтовуючи зацікавленість польських підприємців в Україні, дослідниця зауважує, що в Польщі нашу державу сприймають "одним із найперспективніших ринків, вихід на який є значно легшим і доступнішим, ніж на європейські" [260, с. 95]. Разом з тим, – переконана авторка, – Польща потрібна Україні не менше. Для українських підприємців Польща – це насамперед потужний ринок збуту продукції, а також джерело значних інвестиційних ресурсів. Схожими є зауваження А. Киридон [298]. На підтвердження взаємної зацікавленості двох держав у розбудові взаємин дослідниця наводить "залізні аргументи": "Україні потрібна підтримка у наближенні до Євросоюзу та інвестиції. Натомість, в інтересах Польщі – дотримання й захист польського бізнесу в Україні" [298, с. 7].

Важливе місце у вітчизняній історіографії теми займають праці, в яких піднімаються питання співробітництва України та Польщі у паливно-енергетичній сфері. Посилаючись на залежність двох держав від російських енергоресурсів, дослідники підтримують кроки щодо диверсифікації їхніх джерел. Відшукуючи можливості для зменшення залежності Києва й Варшави від російської нафти, науковці, зокрема, обґрунтовують перспективність продовження роботи над розбудовою нафтопроводу Одеса – Броди – Плоцьк – Гданськ. Окрім того, що нафтопровід має забезпечити Україну й Польщу дешевою каспійською нафтою, дослідники відзначають його спроможність гарантувати обом державам диверсифікацію джерел енергії та зменшення енергетичної залежності від Росії. О. Яніна, зокрема, одним із вельми вигідних для кожної з держав наслідків реалізації проекту вважає ефективне використання транзитного потенціалу [748, с. 157]. І. Сагайдачний називає його "найвагомішим внеском, який Київ та Варшава можуть зробити в енергетичну безпеку Європейського Союзу" [567]. Питання диверсифікації джерел та маршрутів постачання енергоресурсів, створення спільного енерготранзитного простору, а

також формування Євро-Азійського нафтотранспортного коридору піднімаються в публікаціях Н. Климець [313], О. Моцика [458]. Погоджуючись із тим, що взаємини двох держав в енергетичній сфері є вкрай напруженими та важко прогнозованими, автори наголошують на необхідності їхнього оздоровлення.

Звернення до наукового доробку польських науковців засвідчило, що, як і українські вчені, економічному співробітництву України й Польщі вони дають не надто втішні оцінки. В публікації Б. Геремека [148], зокрема, зауважується, що економічна взаємодія держав була ускладнена низкою проблем ще на момент здобуття ними незалежності та, попри здобутки, продовжує залишатися такою. До найсерйозніших із них автор відносить системну несумісність економік та незначну частку високотехнологічної продукції в сукупному товарообороті. Вбачаючи в розвитку економічної взаємодії стратегічну важливість, Б. Геремек наголошує на необхідності якомога скорішого вирішення існуючих проблем, зокрема забезпечення гарантіями фінансової безпеки спільних інвестицій та виробничої співпраці [148, с. 74].

Позитивні зрушення в економічному співробітництві України та Польщі дослідники пов'язують із початком президентства А. Квасневського. Так, Марек Сівець [589] зазначає, що з приходом до влади в Польщі нового керівника зв'язки між двома державами зазнали якісних трансформацій: у сфері політики та економіки на зміну заявам прийшли реальні дії. Починаючи з першої зустрічі президентів А. Квасневського та Л. Кучми, що відбулася в січні 1996 р., автор констатує успіхи в створенні сприятливого клімату для великих економічних проєктів. Відображенням зацікавленості Польщі в розбудові економічних взаємин з Україною названо постійну присутність польських підприємців у складі делегацій президента А. Квасневського, що неодноразово прибували до нашої держави. Неабияку роль в активізації економічного співробітництва, на думку М. Сівця, відіграли форуми бізнесу, проведені під патронатом президентів. Подібно М. Сівцю, з початком президентства А. Квасневського активізацію співпраці в економічній сфері пов'язує Ян Драус [203–204]. Констатуючи з 1995 р. у торгівлі між Україною та Польщею зростання сукупного обороту, підставами

для цього дослідник вважає підписання низки міжурядових угод, реалізацію численних ініціатив, серед яких – організація засідань, з'їздів, виставок тощо.

Слід зазначити, що активізацію економічної співпраці між двома державами дослідники розглядають у взаємозв'язку з виходом взаємин між ними на рівень стратегічного партнерства. Збільшення сукупних показників торговельних та інвестиційних потоків, що стало ознакою співробітництва між Україною та Польщею в другій половині 1990-х рр., вони пов'язують зі зростанням присутності польських підприємців на українських ринках. У світлі зазначеного показовими є зауваження М. Зюлковського [263]. Розпочавши огляд взаємин з обнадійливої ноти, мовляв "плідне економічне співробітництво є однією з передумов успішності наших двосторонніх взаємин", він додав: "У цій сфері нам треба ще багато попрацювати". Попри позитивну динаміку, притаманну товарообороту між Україною та Польщею, успіхи нашої держави автор називає маловтішними. Серед ознак, притаманних торгівлі між ними, названо задіяність переважно малих та середніх фірм, перебування в тіні значної частки торговельного обороту. Констатуючи зацікавленість підприємців з обох країн в активізації торговельно-економічної взаємодії, М. Зюлковський обґрунтовує необхідність подолання низки перешкод, що утруднюють її розвиток. Найнагальнішими серед них він вважає незадовільний стан прикордонних контрольних пунктів, нечітку систему сертифікації продукції, обмеженість доступу до інформації, необхідної для ведення бізнесу, труднощі в одержанні грошей від боржників тощо [263, с. 73–74].

На важливості економічного співробітництва для обох держав наголошують Б. Бердиховська [40], Р. Земба [891], А. Хойновська [771], М. Цалка [770] та ін. Найпершу увагу дослідники приділяють вивченню торговельної співпраці, дещо менше – взаєминам в інвестиційній сфері. Як і в випадку торгівлі, у сфері інвестування очевидно більш активними вони вважають польських інвесторів. На фоні майже тисячі польських та польсько-українських фірм, що вийшли на ринок України і працювали в малому та середньому бізнесі, наводяться приклади масштабних інвестиційних проектів. У працях Р. Якимовича [800], окрім того,

проаналізовано нормативно-правове забезпечення економічного співробітництва, дано оцінку контактам між президентами та іншими високопосадовцями, у ході яких піднімалися актуальні питання співпраці. В розвідці К. Чорнік [778] з'ясовано вплив на економічні стосунки сторін подій Помаранчевої революції в Україні, внесок у їхню розбудову президентів А. Кваснівського та В. Ющенко. Принагідно зазначимо, що розвиток економічних взаємин науковці аналізують у безпосередньому взаємозв'язку з розбудовою стосунків у політичній сфері, а динаміку показників торговельного та інвестиційного обороту вважають похідною від конкретних політичних подій. Загалом же, у працях вищезазначених та інших дослідників господарча співпраця України й Польщі оцінюється як така, що не відповідає рівню стратегічного партнерства. Проаналізувавши здобутки в цій сфері, Л. Осінська, зокрема, назвала його "ахілесовою п'ятою" міждержавних взаємин [848, с. 38].

Ознакою праць, опублікованих упродовж перших років XXI ст., є осмислення економічних наслідків очікуваного вступу Польщі до ЄС для її співпраці з Україною. Як виявилось, в своїх прогнозах польські фахівці продемонстрували більше оптимізму, ніж українські. Так, М. Оніщук [492] та ін. наполягали, що вступ Польщі до ЄС не лише спричинить позитивні зрушення в її економіці, але й відкриє сприятливі перспективи для України. На користь взаєминам сторін, на думку автора, мали позначитися активізація міжрегіонального співробітництва, модернізація транспортної інфраструктури та інфраструктури пропускних пунктів, зростання обсягів інвестиційної діяльності, поглиблення фінансово-банківської співпраці тощо.

Увагу фахівців привернули питання енергетичного співробітництва України та Польщі. Подібно українським науковцям, відзначаючи залежність Польщі від російських енергоресурсів, вони наполягають на необхідності поєднання зусиль заради спільного вирішення проблеми. Широке коло питань за тематикою зазнало висвітлення в колективній розвідці Т. Капушняка, Т. Олеяжа, Т. Брилінського [805]. Проаналізувавши газотранспортну інфраструктуру двох держав, нормативно-правове підґрунтя енергетичної безпеки кожної з них, їхню роль в

енергетичних стосунках у регіоні ЦСЄ та Європі загалом, значну увагу дослідники приділили розгляду співпраці між обома державами в напрямку диверсифікації джерел енергії та зменшення енергетичної залежності від Росії. В світлі зазначеного розглянуто зусилля сторін щодо розбудови нафтопроводу Одеса – Броди – Плоцьк – Гданськ, покликаного забезпечити обидві країни, а разом з ними і Європу загалом, дешевою каспійською нафтою. Дано оцінку енергетичному форуму, який 11–12 травня 2007 р. за участю президентів Азербайджану, Казахстану, Грузії, Литви, України та Польщі відбувся у Кракові, та зустрічі на найвищому рівні 10 жовтня того ж року у Вільнюсі, предметом обговорення на яких стала проблема реалізації проекту будівництва. Попри заяви про конкурентність та ефективність останнього, а також доцільність поєднання зусиль заради якомога швидшої його реалізації, дослідники констатували неспроможність заявлених сторін досягти навіть мінімальних успіхів. Коментуючи ситуацію, Л. Осінська, яка до розгляду означеної проблеми звернулася у світлі аналізу стратегічного партнерства України та Польщі, пояснила її впливом політики Кремля, налаштованого будь-якою ціною не допустити зменшення енергетичної присутності Росії на Європейському континенті [848, с. 38–39].

Критичною незгодою Росії, а також непослідовністю української сторони відсутність успіхів на цій ділянці українсько-польських взаємин пояснила А. Лакома [824]. Принагідно зауважимо, що подолання Україною та Польщею залежності від російських енергоресурсів науковці розглядають у взаємозв'язку зі зміцненням позиції держав у регіоні ЦСЄ, вкрай не вигідним для кремлівського керівництва. В розвідках вказаних авторів зазнала осмислення також низка інших аспектів проблеми, зроблено спроби означити перспективи унезалежнення Києва й Варшави від російського енергетичного засилля. Одночасно зауважимо, що співпраця в енергетичній сфері, на думку К. Чорнік [778] та ін., є важливою складовою стратегічного партнерства між обома державами.

З-поміж російських дослідників, що зробили внесок у розробку теми, відзначимо Ю. Седякіна [574]. В світлі дослідження східної політики Польщі,

проаналізувавши контакти сторін, економічну співпрацю між ними він назвав неадекватною "політичному фону взаємин", серед проблем, що найбільше їй шкодили, – незбалансованість товарообороту та відсутність великих інвестиційних проєктів. Дещо більше уваги в праці приділено осмисленню енергетичної безпеки двох держав. Будучи вкрай узалежненими від російських енергоресурсів, Україна та Польща цілком слушно, на думку автора, поставили на "порядок денний" необхідність диверсифікації джерел енергії. Розглянувши низку ініціатив Києва і Варшави, покликаних шляхом використання альтернативних джерел енергії зменшити залежність двох держав від Росії, дослідник назвав їх такими, що розробляються "проти Росії та за рахунок Росії" [574, с. 81]. Прагненням позбутися енергетичної залежності від Росії О. Арутюнян та О. Сергунін пояснили ініціювання офіційною Варшавою ініціативи "Східне партнерство" [22]. Констатуючи залежність Європи від російських енергоресурсів, союзню ініціативу дослідники сприймають як механізм поєднання зусиль країн, розміщених між ЄС та Росією, задля забезпечення диверсифікації поставок енергетичних ресурсів і, хоча б часткового, вивільнення з "цупких об'ємів" Кремля.

Серед західних дослідників, які звернулися до розгляду теми, відзначимо С. Буранта [79]. Як і більшість науковців, економічну складову українсько-польських взаємин він вважає "слабким місцем" співпраці [79, с. 107], а невідповідність економік двох держав та якісні диспропорції між ними, – чинниками, що різко негативно позначаються на її розвитку. Попри складність ситуації, автор, разом з тим, констатує інтерес до українського ринку польських підприємців, які вважають його "потенційно привабливим". У випадку здійснення відповідних реформ та оздоровлення економіки України С. Бурант прогнозує активізацію економічних взаємин Києва та Варшави.

Таким чином, звернення до наукового доробку українських і зарубіжних вчених засвідчило наявність чималої кількості розвідок, у яких піднімаються питання розвитку торговельно-економічних взаємин України та Польщі. Предметом дослідження у більшості праць визначаються питання торговельного

та інвестиційного співробітництва, динаміку якого дослідники схильні розглядати у взаємозв'язку з політичними взаєминами. Попри сформований масив літератури, на сьогодні немає підстав вважати дану проблему вичерпаною. Так, недостатньо дослідженими залишаються питання діяльності спільних підприємств, обміну фінансовими послугами, спільного використання трудових ресурсів та транзитних можливостей обох держав тощо. Їхнє висвітлення нерідко супроводжується суперечливими оцінками здобутків, неоднозначними прогнозами на майбутнє. Зважаючи на очевидну практичну значимість торговельно-економічної взаємодії для кожної з держав та недостатню осмисленість попереднього її досвіду, підготовка відповідного комплексного дослідження залишається на часі та потребує якнайшвидшого вирішення.

3.3. Історики про соціокультурні зв'язки

Зосереджуючись на розгляді взаємин України та Польщі, вітчизняні й зарубіжні дослідники, зазвичай, вказують, що одним із чинників, який обумовлює їх стратегічний характер, є спільне історичне минуле. Очевидно, що двом народам, які є історично близькими та мають спільний досвід державотворення, доволі легко дійти до формування спільних зовнішньополітичних орієнтирів, рухатися шляхом взаємовигідного співробітництва. "Україну ніхто так не розуміє, як Польща", – назвав свою публікацію у журналі "Сучасність" український політолог В. Каспрук [291]. "Звертаючись до історичних витоків зв'язків України та Польщі, можна впевнитися, що ... прослідковується тісна взаємодія та взаємовпливи, а також переплетення і збагачення двох великих європейських культур протягом цих століть. Можна віднайти багато спільного в особливостях культурного спадку, темпераменті та менталітеті, у релігійних, культових та соціально-побутових звичаях, традиціях та формах вираження суто народного елементу в піснях, обрядах народів двох країн, які мали особливі почуття симпатії і поваги один до одного", – зауважується у роботі О. Знахоренко [260, с. 93]. Апелюючи до спільної історії, вчені послідовно обґрунтовують зацікавленість Польщі в Україні та, відповідно, України у Польщі.

Історичне минуле, разом з тим, до сьогодні продовжує неоднозначно впливати на взаємини між Києвом та Варшавою. Історична пам'ять, яка містить згадки про тривале співіснування українців та поляків у межах однієї держави, позначена низкою негативних епізодів, які важким тягарем лягають на сучасні взаємини між ними. Виняткової уваги потребують сторінки українсько-польської історії періоду Другої світової війни та перших повоєнних років, які для кожного з народів виявилися особливо трагічними.

Аналіз української та польської історіографії свідчить, що до вивчення конфліктів цього періоду вчені звертаються особливо часто. Однією з перших спроб поєднати зусилля науковців для осмислення спільного минулого стала конференція "Знайомі і незнайомі", організована в 1989 р. у Варшаві. В 1990 р. у

Римі відбулася міжнародна конференція "Основи історичних і культурних традицій країн Центрально-Східної Європи: Білорусія, Литва, Польща, Україна", у Варшаві – наукова конференція "Сучасне українство в Польщі". Важливим кроком на шляху формування виваженого підходу до трактування спільної історії, подолання взаємних образ та поглиблення співробітництва виявилася міжнародна наукова конференція "Україна – Польща: історична спадщина та суспільна свідомість", що у травні 1992 р. відбулася у Кам'янці-Подільському. За результатами роботи конференції був виданий збірник праць, який, за оцінками Я. Ісаєвича, став "переломною подією" у взаємному осмисленні спільного минулого [275, с. 18].

Із виходом відносин України й Польщі на рівень стратегічного партнерства робота над вивченням важких питань спільної історії активізувалася. Задля її координації в червні 1996 р. сторонами було створено Українсько-Польський та Польсько-Український форуми. Однією з перших їх спільних ініціатив виявилася конференція "Сучасна Польща", організована та проведена за сприяння фонду "Демократичні ініціативи" у Києві в квітні 1997 р. У червні 1997 р. українські та польські делегати взяли участь у роботі симпозиуму "Інтелектуали, культура, політика: досвід Польщі і України", присвяченому 50-річчю журналу "Культура". Трохи більше, ніж через два тижні по тому, науковці, а також політики та дипломати зустрілися в Любліні на конференції "Україна – Польща. Вчора, сьогодні, завтра". Знаковими для двох суспільств виявилися міжнародні конференції, проведені в 1998 р., зокрема, скликана у Львові з нагоди відзначення 50-річчя операції "Вісла" конференція "Депортації українців та поляків: кінець 1939 – початок 50-х років" та конференція "Польща і Україна після Другої світової війни", організована в Жешуві. В квітні 1999 р. одним із центрів обговорення українсько-польської минувшини став Тернопіль: тут відбулася конференція "Українсько-польські відносини в ХХ столітті: державність, суспільство, культура". В червні того ж року під патронатом прем'єр-міністрів двох держав у Києві пройшла конференція "Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття". Своєчасною відповіддю існуючим запитам став міжнародний проект "Україна і Польща – стратегічне партнерство

на зламі тисячоліть. Історія. Сьогодні. Майбутнє", першим заходом у рамках якого стала конференція "Шлях України та Польщі до порозуміння. Важкі питання сусідства", проведена у Києві в березні 2001 р.

Упродовж 1990–2000-х рр. в Україні та Польщі відбулася низка вузькотематичних міжнародних конференцій та форумів, присвячених актуальним проблемам минувшини та сьогодення. Найбільш знаковими серед них виявилися такі, як "Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність" (Новоград-Волинський, 1998), "Поляки на Хмельниччині" (Хмельницький, 1999), "Острогiana в Україні і Європі" (Старокостянтинів, 2001), "Поляки на Поділлі" (Кам'янець-Подільський, 2002). Збірники наукових праць, видані за результатами цих та багатьох інших зустрічей українських і польських фахівців, склавши потужну базу для вивчення історії українсько-польських взаємин, засвідчили налаштованість двох держав на вирішення його важких питань заради співробітництва та взаємовигідного партнерства на сьогоденному етапі взаємодії.

Не викликає сумнівів той факт, що, збираючись на такого роду заходи, українські й польські вчені прагнули вкотре проаналізувати недавнє минуле, розібратися у "спірних питаннях" та визначити перспективи взаємин на майбутнє. Попри успіхи, яких вдалося досягти як на рівні академічних досліджень, так і на рівні громадської свідомості, українці та поляки досі не змогли дійти до однозначного трактування спільної історії. Такий висновок, зокрема, зробив А. Кресло, проаналізувавши польську пресу [360]. Його думку значною мірою розділяє відомий український історик Л. Баженов [30]. Вартими уваги є міркування польського політика, депутата Європарламенту М. Сівця. В розвідці, опублікованій у тижневику "Дзеркало тижня", він, зокрема, зауважив: "Наївно було б стверджувати, що нам повністю вдалося розрахуватися зі спільним минулим – завдання з'ясувати подробиці та відтворити гідні почесні жертвам "кровоавих ночей на Волині" та жертвам примусового переселення в рамках акції "Вісла" все ще стоїть перед нами" [589]. Про труднощі подолання упередженості в сприйнятті українцями та поляками один одного, а також чинники, що їх

обумовлюють, йдеться у працях С. Грабовського [167], І. Козловського [329], А. Олещук [491], Л. Стрільчук [617] та ін.

Як засвідчив історіографічний аналіз, проблемі стереотипного сприйняття українцями та поляками один одного відводиться чільне місце в науковій думці України. Украй слушні зауваження на цей рахунок присутні в роботах Л. Зашкільняка [245], М. Павлюх [504], Н. Полянської [538–539], В. Тютюна [654], Л. Хахули [692]. Аналізуючи офіційні документи двох держав, наукові праці та публікації в періодичних виданнях, дослідники визначають стереотипи, що забарвлюють сприйняття поляками та українцями один одного, прослідковують їхню еволюцію. Прикметно, що, в той час, як на рівні міждержавної взаємодії негативне сприйняття та взаємні образи були відсутні вже наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. (підтвердженням цього є перехід до розбудови взаємовигідного співробітництва та підписання низки міждержавних угод), усвідомити необхідність порозуміння та дійти до нього значною мірою вдалося науковцям двох держав (свідченням цього є численні конференції та круглі столи, організовані з метою формування виваженого підходу до трактування подій минувшини), то на рівні широкої громадськості означені проблеми не вдається розв'язати й досі. "Психологічний бар'єр у вигляді синдрому упередженості, негативних стереотипів, а то й проявів ворожості, породжених драматичними подіями минулого", становить "перешкоду на шляху до повного примирення та широкого порозуміння обох народів, що гальмує здійснюване на найвищому державному рівні налагодження польсько-українських зв'язків", – переконана А. Олещук [491, с. 127].

На користь зазначеному цілком промовисто, на нашу думку, свідчать результати соціологічних досліджень, що неодноразово проводилися у кожній з держав. Згідно з інформацією, представленою у роботі Л. Стрільчук, станом на 1991 р. лише 9% поляків ставилися до українців із симпатією. У той же час 38% поляків відчували до українців неприязнь, 53% заявляли про свою індиферентність [619, с. 129]. У розвідці Н. Полянської подається інформація про рівень підтримки поляками українців у 1993–2003 рр. Так, посилаючись на дані

Центру досліджень громадської думки, дослідниця констатує зростання прихильності з 12% у 1993 р. до 22% у 2003 р. [538, с. 415]. Рекордний рівень підтримки українців поляки продемонстрували у 2004 р., – зазначено у публікації Л. Зашкільняка [245, с. 134]. Показник у 29%, – переконаний історик, – поправу можна вважати відображенням підтримки поляками подій Помаранчевої революції. У 2005 р. прихильність до українців зменшилася і становила 23%. Упродовж 2006–2007 рр. відсоток підтримки, демонструючи відновлення позитивної тенденції, визначався на рівні 24 та 25% відповідно. Одночасно суттєве покращення у сприйнятті поляків демонстрували також українці. За період 2001–2010 рр. в Україні побільшало тих, хто сприймав Республіку Польща як доброго сусіда, – переконана Л. Стрільчук. Разом з тим, – продовжує авторка, – повною мірою позбутися негативних стереотипів двом народам не вдалося і досі [619, с. 129–130].

Показовим у контексті зазначеного виявилось перше десятиліття ХХІ ст. Так, варто згадати хоча б дві події, які спричинили справжній резонанс у взаєминах України та Польщі, вкотре засвідчивши актуальність проблеми історичної пам'яті. Як відомо, в 2008 р. мало місце вшанування 65-річниці українсько-польського конфлікту на Волині. З цієї нагоди в Польщі відбулася конференція, наскрізною ідеєю якої стало майже суцільне звинувачення українців і ОУН–УПА в здійсненні геноциду проти польського народу. Польська преса рясніла нападками на кшталт того, що події на Волині були спланованим злочином, своєрідним аналогом Катині та Аушвіца [2, 704]. У 2010 р. урядова Варшава рішуче засудила підписання президентом України В. Ющенком Указу "Про присвоєння звання Героя України Степану Бандері". В інформації, оприлюдненій на офіційному сайті президента Польщі Л. Качинського, зокрема, йшлося про те, що дії В. Ющенка підривають процес історичного діалогу й примирення двох народів. Перелік "каменів спотикання" можна продовжити, але це не змінює суть питання. Показовою у цьому контексті є праця відомого українського історика Сергія Трояна "Сучасна реконструкція пам'яті": українсько-польські відносини у форматі історичної політики" [650].

Проаналізувавши зміст проблеми, науковець дійшов висновку про глибоку історичну обумовленість українсько-польського сьогодення, пережитки якої двом народам доведеться долати впродовж тривалого часу.

Здобутки України та Польщі на шляху подолання "важких питань" спільного минулого проаналізовано в працях багатьох українських вчених. З огляду на актуальність питання, фахівці в сфері українсько-польської співпраці, розглядаючи сьогоденні взаємини між двома народами, рідко обходять його увагою. Так, із різною мірою предметності досягнення сторін у створенні й відновленні пам'ятних місць і місць захоронення осіб, убитих чи замордованих внаслідок війни та політичних репресій на території двох держав, проаналізовано в розвідках О. Коваленко [320], Т. та Л. Кондратюків [341–342], Я. Турчин [652]. Зосереджуючись на вивченні досягнутих успіхів, вчені, як правило, роблять висновок, що з підписанням президентами Спільної заяви та виходом міждержавних взаємин на рівень стратегічного партнерства, реальних досягнень побільшало, проте їх і досі залишається замало.

Ознайомлення з українською історіографією сучасних відносин двох держав засвідчило, що, попри очевидну актуальність та стійкий інтерес, соціокультурна їх складова залишається недостатньо вивченою. Так, в Україні відчутно бракує відповідних спеціальних монографічних праць. Окрім того, багато дослідників розглядають соціокультурні взаємини не як самостійний напрям взаємодії, а як складову системи двосторонніх міждержавних відносин, розвиток якої визначається успіхами політичного та економічного співробітництва і є, так би мовити, його продовженням.

Варто зазначити, що впродовж 1990-х рр. питання соціокультурних відносин вітчизняними науковцями майже не вивчалися. Невеликим виключенням із ситуації, що склалася у цій царині історичної науки, є наукова стаття Д. Васильєва та Л. Чекаленко [95], в якій, як уже зазначалося, соціокультурна компонента міждержавних відносин висвітлена у взаємозв'язку з політичними та економічними їх аспектами. Слід згадати також дисертаційне дослідження Д. Горуна "Українсько-польські відносини (1991–1997 рр.)" [166],

якому, як і вищезазначеній праці, притаманний розгляд взаємин у сфері культури у зв'язку з політичними та економічними взаєминами. Автор обґрунтував доцільність розпочати відлік офіційних стосунків у гуманітарній сфері між незалежними Україною та Польщею з періоду встановлення контактів між українськими і польськими опозиціонерами, найбільш знаковим серед останніх з яких було коло авторів паризької "Культури" на чолі з Єжи Гедройцем [166, с. 11–12]. Апелюючи до засадничих положень "ідеї Гедройця", він наголошує на необхідності подолання негативних стереотипів минувшини шляхом здійснення різного роду культурно-мистецьких акцій, освітніх та наукових проєктів. Визначальну роль у їх реалізації, на думку історика, покликані відіграти суспільно-громадські об'єднання українців у Польщі та поляків в Україні. Конкретні результати їхнього функціонування, а також просвітницька й релігійна діяльність греко-католицької і православної церков у Польщі та римо-католицької церкви в Україні дослідник проаналізував об'єктивно й незаангажовано [166, с. 13].

Поява спеціальних праць за тематикою ознакою історіографічного процесу стала на початку XXI ст. Серед досліджень, опублікованих у той час, варто згадати розвідку Д. Горуна, поява якої засвідчила триваючу роботу історика над проблемою [165]. Серед широкого кола порушених у ній питань значну увагу автор приділив діяльності неурядових організацій, насамперед Об'єднанню українців Польщі та Спілці поляків України [165, с. 40–41]. Окреме місце у праці займає аналіз релігійних проблем. Розглядаючи значення римо-католицької церкви для поляків України та греко-католицької церкви для українців Польщі, Д. Горун трактує його як еквівалентне та таке, що полягає насамперед у збереженні та плеканні національної самосвідомості. Вагомим поштовхом на шляху українсько-польського порозуміння дослідник назвав візит Папи Римського Іоанна Павла II до України в червні 2001 р.

Важливим напрямом українсько-польської гуманітарної співпраці Д. Горун вважає освітнє та мистецьке співробітництво двох держав [165, с. 43]. Проаналізувавши тенденції вивчення польської мови в Україні та української

мови у Польщі, взаємний обмін фахівцями та студентами, дослідник виявив у них позитивну динаміку. Так, за ініціативи урядових та неурядових організацій в обох країнах постійно відбуваються різного роду заходи, покликані консолідувати польську громаду в Україні та українську громаду в Польщі. Одним із найбільш знакових серед них, на думку вченого, став перший Фестиваль польської культури України та Польщі, проведений 5–10 жовтня 1996 р. за ініціативи громадських організацій Польщі [165, с. 44].

Проаналізувавши офіційні заяви, численні спільні заходи та урочистості, Д. Горун дійшов до суперечливих висновків: очевидні успіхи гуманітарної взаємодії часто супроводжувалися необдуманими кроками та порожніми деклараціями. Так, звернувшись до Спільної заяви "До порозуміння і єднання", історик пояснив обумовленість її схвалення нічим іншим, як "позицією значної частини польського суспільства, яка, в обмін на засудження Сенатом акції "Вісла" у 1990 р., домагалася від українських властей офіційного визнання насильства проти поляків з боку вояків УПА на Волині у 1942–1943 рр." [165, с. 45]. Вельми промовистим у статті названо розпорядження МОН України, згідно з яким, попри існуючі домовленості, в Україні було ліквідовано факультативне вивчення польської мови. Не було втілено в життя рішення про удосконалення шкільних підручників з історії та географії. Серйозних проблем взаєминам двох народів продовжували завдавати численні відмови повернути в розпорядження польської громади нерухоме майно, що належало їй у 1930-х рр. Та найбільшого розголосу – і вже на міжнародному рівні, – зазначається у праці, – набула справа, пов'язана з відновленням та урочистим відкриттям на Личаківському цвинтарі у Львові меморіалу польським солдатам, що полягли в подіях 1918–1919 рр. Проаналізувавши ці, а також інші факти, що жодною мірою не вписуються у рамки стратегічного партнерства, розбудовою якого зайняті у Києві та Варшаві, науковець дійшов висновку про необхідність активізації взаємодії, долучення до неї не лише політико-інтелектуальних кіл двох країн, але й широкої громадськості [165, с. 47–48].

На початку ХХІ ст. вітчизняна історіографія поповнилася низкою розвідок, предметом дослідження у яких стали окремі аспекти соціокультурного співробітництва двох держав. Ключові тенденції наукової та освітньої співпраці, зокрема, проаналізовано в роботах О. Коваленко [318], Н. Медведчук [433], С. Мякушка [471], А. Мирончука [471], М. Середюк [588]. Культурну взаємодію розглянуто в розвідках І. Винниченка [107], Б. Сюті [627], Ж. Тоценко [643]. Важливі питання співробітництва релігійних установ, церковного життя українців і поляків відображено в роботах В. Лишко [404–406]. Попри очевидну вузькість предмета дослідження та висвітлення лише окремих складових проблеми, праці відзначаються ґрунтовним їх аналізом.

У контексті вивчення культурного співробітництва двох держав на увагу заслуговує дисертаційна праця В. Лишко "Українсько-польські зв'язки в галузі культури 1991–1999 рр." [407]. З-поміж іншого, її значимість для вітчизняної історіографії зумовлюється тим, що вона стала одним з перших дисертаційних досліджень, у яких взаємини двох держав у сфері культури стали предметом безпосередньої уваги. Аналізуючи українсько-польські взаємини впродовж означеного періоду, авторка виокремлює у них власне культурну, а також освітню та наукову співпрацю. Очевидним здобутком дослідниці є виділення у культурному співробітництві окремих його складових, серед яких – діяльність культурно-освітніх організацій, повернення та збереження культурних і культових цінностей, контакти в галузі кінематографу й театрального мистецтва, гастрольна, виставкова і фестивальна взаємодія, та ґрунтовний аналіз кожної із них. Розглядаючи розвиток двосторонніх зв'язків у галузі культури в руслі політичних відносин, дослідниця зазначає, що з виходом на рівень стратегічного партнерства вони суттєво активізувалися та поглибилися. На підтвердження зазначеного в роботі наведено низку конкретних фактів [407, с. 8–11]. Чимало уваги дослідниця приділила аналізу нормативно-правового забезпечення співпраці. Однозначно на користь міждержавним взаєминам, на її думку, позначилися демократичні трансформації в Україні та Польщі. Важливим чинником, що сприяв українсько-польському культурному співробітництву,

названо прагнення до порозуміння та реалізації спільних проектів культурного будівництва [407, с. 11].

Попри досягнення, авторка вказує на проблеми, що обтяжують співпрацю двох держав. Серед них, зокрема, згадуються недостатні обсяги фінансування спільних проектів та зволікання у вирішенні питань, пов'язаних із виконанням досягнутих домовленостей. Перешкодою, що продовжує гальмувати співробітництво, названо негативні стереотипи та упередженість, а подекуди й ворожість, що сформувалась на основі конфліктів та драматичних подій спільної історії. За умови більшого усвідомлення необхідності змін і відповідного переосмислення спільного минулого, чіткого визначення пріоритетів внутрішньої та зовнішньої політики, подальшого зміцнення контактів і прогресуючого прагнення до діалогу українсько-польське партнерство, – переконана В. Лишко, – отримає додаткові поштовхи до розвитку та зможе піднятися на якісно новий рівень [407, с. 12].

Важливим здобутком вітчизняної історіографії є монографія Л. та В. Стрільчуків "Інституційні складові українсько-польських гуманітарних взаємин і співробітництва" [616]. На основі використання великої кількості документального та фактологічного матеріалу авторам вдалося проаналізувати відносини України і Польщі в сфері культури й мистецтва, освіти, науки, спорту, туризму, діяльності засобів масової інформації, функціонування системи охорони здоров'я, взаємодії нацменшин. Попри те, що двом народам досі не вдалося подолати історично сформовану упередженість у сприйнятті один до одного, науковці переконані: гуманітарним відносинам, на відміну від політичних та економічних, які мали періоди піднесення та спаду, притаманні постійна тенденція до поглиблення і розширення, розвиток по висхідній лінії [616, с. 8]. З огляду на коло питань, проаналізованих у роботі, а також рівень їхньої наукової розробки, праця поправу може вважатися такою, що найбільш ґрунтовно висвітлює соціокультурне співробітництво України та Польщі у відповідний період, підводить підсумок напрацюванням, визначає перспективи співпраці на майбутнє.

Українсько-польське співробітництво в гуманітарній сфері зазнало обґрунтування в дисертаційному дослідженні Н. Медведчук [434]. Однозначно на користь роботі позначається виважений аналіз історіографії проблеми, представленої працями українських та польських науковців. Ознакою дослідження є розгляд еволюції духовного життя двох народів у період від найдавніших часів і до сьогодні. Вивчаючи сучасні міждержавні взаємини, авторка не випадково звертається до ретроспективного їх осмислення: зв'язки між державами, – слушно зауважує вона, – є "продуктом" історичного досвіду взаємодії двох народів, у якому знайшли своє відображення події спільного минулого. "За умов незалежної України та демократичної Польщі склалася ситуація для налагодження двосторонньої співпраці в гуманітарній сфері на міждержавному та регіональному рівнях. А традиції українсько-польських зв'язків було використано як конструктивні передумови їх ефективного розвитку на якісно вищому щаблі", – зазначається у роботі [434, с. 12].

Здобутки у сфері гуманітарної взаємодії Н. Медведчук називає похідними від успіхів політичного та економічного співробітництва, а тому розглядає їх у зв'язку з ними. Взнявши до уваги культурний та соціальний фактори, дослідниця розробила узагальнену періодизацію гуманітарної взаємодії двох держав у період кінця 80-х – 90-х рр. ХХ ст. [434, с. 13]. Із виходом українсько-польського партнерства на рівень стратегічного стосунки у гуманітарній сфері, насамперед культурні, почали визначатися "фундаментом усієї системи двосторонніх зв'язків", – зазначено у роботі [434, с. 14]. У контексті дослідження сьогоденних українсько-польських стосунків у гуманітарній сфері особливий інтерес викликає третій розділ роботи. У ньому на основі аналізу конкретних фактів визначено реальний зміст науково-освітніх, культурно-мистецьких, молодіжних, туристичних зв'язків, висвітлено обмін досвідом щодо вдосконалення системи охорони здоров'я. Прикметною ознакою дослідження є виокремлення здобутків сторін та визначення чинників, які, з огляду на негативний вплив, потребують якомога швидшого подолання [434, с. 15–18].

Окреміше місце в історіографії соціокультурних взаємин України та Польщі посідає стаття О. Коваленко [320], присвячена правовим засадам співпраці. В роботі проаналізовано нормативно-правові акти, положеннями яких регулюється культурне співробітництво сторін, досліджено діяльність відповідних міждержавних організацій та інституцій, означено основні форми співпраці. Розглянувши ряд аспектів культурно-освітнього співробітництва двох держав, дослідниця дійшла висновку, що упродовж 2000–2005 рр. у взаєминах між ними склалися передумови, необхідні для розширення діалогу, спрямованого як на подальше подолання важкої спадщини спільного минулого, так і на закріплення взаємної присутності у європейському інформаційному просторі, де вони виступають "рекламними промоутерами одна для одної". Аби досягти означених цілей, Україна і Польща, на думку авторки, зобов'язані реалізувати низку заходів, орієнтовний перелік яких представлений у роботі.

Важливими, з точки зору наукового обґрунтування проблеми соціокультурних взаємин, є праці Т. та Л. Кондратюків [341–342]. Проаналізувавши українсько-польське співробітництво в гуманітарній сфері, вчені дійшли висновку про його успішність та перспективність. Позитивні оцінки у праці отримало співробітництво у сфері освіти та науки, обмін між культурно-мистецькими та спортивними осередками, науковими установами. Вказуючи на успіхи двох держав, автори згадують про відкриття у листопаді 2001 р. у Варшаві пам'ятника молодому Т. Шевченку, проведення в рамках відзначення Року Польщі в Україні V Фестивалю польської культури, а також презентацію роману польської письменниці О. Токарчук "Втікачі", що відбулася у вересні 2009 р. у Львові. Окрім того, в розвідці наводяться факти контактів у галузі освіти та науки [341, с. 240–241].

В іншій статті [342], розглядаючи досвід культурно-гуманітарної взаємодії, Т. та Л. Кондратюки детально проаналізували так звану "народну дипломатію" – проекти, що "сприяють спілкуванню й зміцненню дружби простих людей". Так, відповідно до розпочатого в 2003 р. з ініціативи Опольського воєводства РП проекту "Польща без упереджень – навчально-практичне турне для польської та

української молоді", сторони обрали за мету зміцнення партнерської співпраці між Україною та Польщею, а також збагачення культури й побуту двох народів [342, с. 159–160]. Найкращим зразком співробітництва на рівні "народної дипломатії" дослідники назвали взаємини між гмінами Польщі та територіальними громадами Вінниччини. Станом на 2009 р. вони констатували у 180 територіальних громад регіону наявність угод з польськими гмінами.

"Світова практика свідчить, що народна дипломатія є одним із найкращих та найефективніших "будівничих" добросусідських відносин між країнами", – зазначено у статті І. Винниченка [107]. Науковець проаналізував сучасний стан гуманітарної та культурної складової українсько-польської співпраці, визначив найвагоміші здобутки сторін.

Осмисленню зовнішньої культурної політики України присвячена наукова стаття В. Ціватого [696]. З-поміж широкого кола питань, проаналізованих ученим, нашу увагу привернули представлені ним факти успішного співробітництва нашої держави з Польщею. Серед подій, що позначилися на користь поглибленню соціокультурної співпраці двох держав, у роботі названо проведення Днів культури України у Польщі. Значним здобутком офіційного Києва автор вважає утворення у 2006 р. у складі посольства України у Польщі Культурно-інформаційного центру, зусиллями якого вже упродовж кількох наступних років було проведено ряд громадсько-політичних заходів, присвячених різним аспектам зовнішньої і внутрішньої політики України.

Окремі згадки про успіхи наукового та культурного співробітництва між Україною та Польщею присутні у роботі О. Антонюка "Становлення та розвиток українсько-польських відносин (1991–2003)" [17]. Великого значення автор надає підписаному у травні 1992 р. протоколу про тимчасове врегулювання питань взаємного визнання еквівалентності документів про закінчення середніх та вищих навчальних закладів, а також документів про присвоєння вчених ступенів та звань [17, с. 6]. З метою активізації спільного наукового пошуку в лютому 1997 р. у Варшаві було утворено Науковий центр НАН України, у Львові відповідно – Науковий центр Польської Академії наук. "Зближенню двох народів і водночас їх

входженню в об'єднану Європу, – зауважив історик, – сприяла урочиста інавгурація Європейського колегіуму українських та польських університетів у Любліні 8 жовтня 2003 р." [17, с. 7]. Виявом "найвищої довіри", на думку автора, стало присвоєння одній із центральних вулиць Дніпропетровська імені польського поета, драматурга Ю. Словацького, відкриття у Варшаві пам'ятника Т. Шевченку. Традиційно повертаючись до проблеми врегулювання негативного історичного досвіду, О. Антонюк високо оцінив успіхи, що їх вдалося досягти кожній із держав. Звернувшись до підписаної Л. Кучмою та А. Кваснівським Спільної заяви, її продовженням він назвав Спільну заяву "Примирення – в 60-ту річницю трагічних подій на Волині". Ухвалення заяви, – переконаний автор, – поправу можна вважати успішно складеним іспитом із політичної мужності та відповідальності [17, с. 7].

Вартою уваги є наукова стаття Н. Буглай [74]. Аналізуючи сьогоденні міждержавні відносини України й Польщі, дослідниця звернула увагу на гуманітарну їх складову, зокрема науково-технічне співробітництво. Побічно згадуючи про науково-практичні конференції, обмін студентами та професорсько-викладацьким складом, що вже стали традиційними формами взаємодії, Н. Буглай звернулася до розгляду "порівняно самостійних напрямів взаємодії" загальноосвітніх, спеціальних та вищих навчальних закладів України і Польщі. У статті згадується, зокрема, про науково-дослідну програму "Розточчя", до реалізації якої були залучені Львівський державний лісотехнічний університет та Університет ім. М. Складовської-Кюрі у Любліні [74, с. 192].

У контексті вивчення соціокультурних взаємин України й Польщі інтерес викликає робота Я. Турчин [652]. Авторка проаналізувала стратегію "м'якої сили" України у Польщі, покликану формувати у польському суспільстві привабливий позитивний імідж Української держави, зупинилася на розгляді окремих її компонент. Вивчаючи освітню складову взаємодії, вчена, зокрема, відзначила, що лише упродовж 2004–2005 рр. МОН України фінансувало 16 спільних дослідницьких проектів. Слід зауважити, що чинними у той час були 87 угод між 38 українськими та 62 польськими науково-дослідними установами, майже

100 ВНЗ України були задіяні у співпрацю з навчальними закладами РП, а півтори тисячі українських студентів та викладачів з метою навчання і викладання виїхали до Польщі. Одночасно у недільних школах України, – згадується в дослідженні, – працювали 30 вчителів польської мови та 12 викладачів вищих навчальних закладів [652, с. 121]. На користь обом державам позначилася діяльність у Польщі осередків університетської україністики. Найвпливовішими серед них у роботі названо кафедру україністики Варшавського університету, кафедри української філології та україністики Ягеллонського університету. На належному рівні українська філологія вивчається у Католицькому університеті та Університеті ім. М. Складовської-Кюрі у Любліні, в Університеті ім. А. Міцкевича в Познані та Вроцлавському університеті.

Іншим чинником, що в культурологічному аспекті здійснює потужний вплив на взаємини двох держав, дослідниця вважає діяльність у Польщі української громади. Як відомо, у Польській державі історично сформованою є етнічна громада українців. Отримавши у 1989 р. право на створення громадських об'єднань, до сьогодні українці заснували їх чимало. Найбільш впливовими серед них є Об'єднання українців Польщі, Союз українців Підляшшя, Об'єднання лемків, Українське товариство у Любліні, Фундація Св. Володимира Хрестителя Київської Русі у Кракові. Окрім того, українці Польщі єднаються навколо храмів греко-католицької церкви, що діють у 13 містах. Вирішувати актуальні для української громади проблеми покликана створена при Посольстві України в РП Координаційна рада українських меншин [652, с. 122]. Вагоме місце у розвідці відводиться аналізу впливу, який здійснює на формування іміджу України в Польщі трудова громада українців. Констатуючи постійне зростання її численності, Я. Турчин наголошує на посиленні її впливу на взаємини двох держав.

До розгляду проблем української та польської національних меншин вітчизняні дослідники звертаються достатньо часто. Серед праць, предметом наукового аналізу у яких стали аспекти сьогоденного становища українців у Польщі, на першочергову увагу заслуговують роботи Л. Васильєвої [96],

В. Заставного [238], А. Клайзнер [312], Ю. Макара [419], В. Трощинського та А. Шевченка [649]. Слушні зауваження на рахунок діяльності української меншини у Польщі містить колективна монографія чернівецьких дослідників В. Моцока, В. Макара та С. Попика "Українці та українська ідентичність у сучасному світі" [462].

Певне місце в історіографії проблеми займає дослідження В. Кирилича [300]. В роботі розглянуто внутрішні та зовнішні чинники збереження українцями Польщі національної самобутності. З демократичними трансформаціями, що розпочалися в РП на межі 80–90-х рр. ХХ ст., автор пов'язує початок нового етапу національного відродження української спільноти. Важливе місце у роботі відведено аналізу політики державного керівництва Польщі щодо українців та України. Проаналізувавши її, а також ряд інших чинників, серед яких – діяльність освітніх, культурних і церковно-релігійних установ та організацій, демографічна динаміка та соціальний статус української меншини, сприйняття поляками українців тощо, автор дійшов висновку про наявність передумов, які позитивно впливають на етнонаціональний розвиток українців.

Етнонаціональні аспекти взаємин України та Польщі проаналізувала О. Бабак [27]. Означену проблему дослідниця розглянула в двох площинах: з одного боку, вивчено політику Польщі стосовно української меншини, яка на сьогодні є найбільш численною на території РП, з іншого, – розглянуто діяльність польської меншини за кордоном, насамперед в Україні, Білорусі та Литві [27, с. 13]. Проаналізувавши політико-дипломатичну активність урядової Варшави, О. Бабак з'ясувала, що національний чинник історично слугував потужним засобом впливу на неї. Серед невід'ємних елементів етнокультурної політики Польської держави дослідниця назвала "подолання стереотипів у взаєминах поляків і українців, нарощування позитивного іміджу Польщі та поляків у світі, розв'язання низки гуманітарних проблем у відносинах між польським та іншими народами" [27, с. 13–14]. Прослідкувавши еволюцію національної складової у взаєминах українців і поляків та з'ясувавши характер відносин між ними на сьогодні, О. Бабак означила їх як такі, що відповідають інтересам двох народів.

Характер забезпечення прав поляків в Україні, діяльність польської меншини, а також деякі інші питання українсько-польської етнічної взаємодії проаналізовано в роботах Л. Вахніної [102], В. Загурської-Антонюк [230], В. Моцока [460], С. Рудницького [561], М. Середюк [587]. Розвиток польської меншини в Україні комплексного аналізу зазнав у монографічному дослідженні О. Калакури [282]. Написана з використанням великої кількості архівних матеріалів та з урахуванням розвідок польських фахівців, робота висвітлює генезу польського населення України у ХХ ст.

Порівняльний аналіз діяльності української та польської меншин у Польщі та Україні зробила Л. Стрільчук [617]. Історичний екскурс у проблему засвідчив її нетиповість для Центральної та Східної Європи: примусові депортації, ініційовані польською та радянською владою, спричинили до того, що на сьогодні українці у Польщі та поляки в Україні майже не мешкають поблизу кордону і не формують більшості у жодній із територіально-адміністративних одиниць. Розпорошеність по території держави спричиняє стійкі асиміляційні процеси, а це, в свою чергу, як свідчить офіційна статистика, призводить до стрімкого зниження кількості етнічних поляків та українців в Україні та Польщі відповідно [617, с. 98–99]. В праці присутньою є інформація про культурно-освітні установи, що об'єднують навколо себе українців Польщі та поляків України, наводяться факти з діяльності греко-католицької церкви у Польщі та римо-католицької церкви в Україні. Не оминула увагою дослідниця питання зв'язків польської та української меншин із країнами материнського походження. Здійснений аналіз дозволив вченій дійти до наступного висновку: "соціально та економічно українці у Польщі відчують себе набагато краще, ніж поляки в Україні", разом з тим, українська громада значно більше стурбована невирішеними питаннями та є очевидно більш активною у захисті своїх прав [617, с. 100].

У контексті вивчення освітньої складової діяльності української та польської меншин викликає інтерес розвідка О. Коваленко [319]. Окрім аналізу діяльності освітніх установ та взаємин між ними, в роботі розглянуто співробітництво з питань удосконалення підручників з історії та географії, роботу

по узгодженню навчальних програм з вивчення української мови у Польщі та польської мови в Україні. Важливе місце в праці займають проблеми діяльності різноманітних організацій та товариств української і польської громад. Окрему увагу авторка приділила роботі конференцій, науковому та методичному співробітництву.

Знаковим, на думку багатьох українських науковців, стало проведення у 2004 р. Року Польщі в Україні та у 2005 р. Року України у Польщі. В роботі Н. Климець [313], зокрема, цю подію названо "найвизначнішим показником культурного співробітництва" у 2004–2005 рр. Зважаючи на недостатню обізнаність двох народів у культурі один одного, авторка трактує означені події як одні з найважливіших із тих, що були спрямовані на взаємну презентацію українців та поляків. Попри це, наукова думка не позбавлена іншого бачення проблеми. Оцінюючи вплив культурних заходів, організованих у ході проведення Року України в Польщі, Я. Турчин, зокрема, вказує на недостатнє їх висвітлення у ЗМІ, а також географічну обмеженість, порівняно низьку активність української діаспори та надмірну політизованість заходів [652, с. 122]. Слушні міркування на рахунок відзначення Року Польщі в Україні та Року України в Польщі присутні у розвідці Л. Стрільчук [617].

Аналіз досліджень, присвячених українсько-польській соціокультурній взаємодії, засвідчив неоднозначність науковців в оцінці її успіхів. Так, у розвідках В. Кирилича [300], Т. та Л. Кондратюків [342] соціокультурна взаємодія України й Польщі визнана продуктивною та непозбавленою перспектив. У той же час А. Васюк [99], Я. Ісаєвич [275], О. Знахоренко [259] наголошують на її нерозвиненості. Серед чинників, що стримують як українсько-польські взаємини загалом, так і в галузі культурного та гуманітарного співробітництва зокрема, А. Васюк називає неоднакове трактування двома народами сторінок спільного історичного минулого, а також брак національно-культурної ідентичності, породжений включенням України і Польщі в інтеграційні та глобалізаційні процеси сьогодення [99, с. 50]. У дослідженні О. Знахоренко наголошується, що в свідомості обох народів існують негативні стереотипи, які перешкоджають

налагодженню партнерських відносин між ними, а комплекс заходів, який реалізується кожною із держав з метою їх подолання, не здобув популярності серед українського та польського населення. Окрім того, у взаєминах між ними проблемними залишаються питання повернення культурних та матеріальних цінностей, опіки над місцями національної пам'яті. Недостатньо дієвими, на думку авторки, є громадські організації, які опікуються співробітництвом між Україною та Польщею. "Через брак фінансів не реалізуються спільні проекти в галузі охорони довкілля. Нерозробленими залишаються питання молодіжного обміну та співпраці між молоддю обох країн", – зауважується в публікації [259, с. 10].

Соціокультурний аспект співпраці України та Польщі наукового обґрунтування зазнав у польській історіографії. Як і українські дослідники, польські вчені значну увагу приділяють осмисленню стереотипів, які, будучи породженими історичним минулим, по сьогодні дають про себе знати, важким тягарем лягаючи на взаємини держав. Наскрізною ідеєю багатьох праць є доведення необхідності якомога швидшого перегляду українцями й поляками спільної історії, насамперед найтрагічніших її сторінок. Так, Є. Козакевич, зокрема, зазначив: "Полякам та українцям найбільш потрібно є дефальсифікація спільної історії, а особливо її найбільш трагічних сторінок у ХХ ст." [325, с. 13]. Продовжуючи його думку, З. Найдер додав, що "метою порозуміння і єднання мусить бути, передусім, відмова від історичного стереотипу ворожості" [325, с. 14].

Серйозним кроком на шляху подолання важких сторінок спільного минулого польські дослідники називають Спільну заяву Президентів України і Республіки Польща "До порозуміння і єднання", підписану Л. Кучмою та А. Квасневським 21 травня 1997 р. І хоча документ не набув юридичної сили, аналіз численних публікацій свідчить про високі його оцінки. Е. Орльоф, наприклад, доводячи важливість заяви для сьогоденної співпраці двох народів, вказує на її виняткове моральне значення [844, с. 15], і з нею важко не погодитися.

Пробачаючи і прохаючи вибачення, глави двох держав показали гарний приклад, якому українці та поляки мають слідувати, розбудовуючи взаємини.

На підтримку Спільної заяви президентів висловився Я. Драус [203]. Погоджуючись із моральною значимістю угоди, історик, окрім того, вказав на більш конкретні результати її підписання, зокрема створення в Україні у листопаді 1998 р. Державної міжвідомчої комісії у справах жертв війни і політичних репресій, яка спільно з польською Радою збереження пам'яті жертв війн і страждань у 1999 р. розпочала реалізацію міжнародного договору "Про охорону місць пам'яті і захоронення жертв війни і політичних репресій". На підтвердження результативності угоди вчений наводить факти вшанування пам'яті українців та поляків, загиблих у ході етнічних протистоянь воєнного та повоєнного періодів [203, с. 35].

Настрої польського суспільства стосовно України та українців за матеріалами преси III Речі Посполитої проаналізував А. Кресло [360]. Проведена робота дала авторові підстави говорити про те, що впродовж останнього часу польське суспільство у сприйнятті українців демонструє дедалі більше виваженості та толерантності. Серед чинників, що сприяють цьому, він назвав активізацію політичної та економічної співпраці двох держав, їх націленість на досягнення спільних зовнішньополітичних цілей. І хоча повною мірою "тягар історії" сторонам досі не вдалося подолати, прогрес у цьому напрямку є очевидним.

Сталий інтерес у польських науковців викликає проблема національних меншин. Політику України стосовно польської меншини, становище останньої проаналізував В. Балюк [755]. Констатуючи відповідність норм українського законодавства міжнародному праву, автор відзначив, разом із тим, наявність окремих перешкод для розвитку поляків в Україні. Не найкращим чином на становищі польської меншини у нашій державі, на його думку, позначається її роздробленість на дві організації – Об'єднання поляків України та Федерацію польських організацій в Україні. У роботах С. Стемпеня [872], М. Ягелли [799] розглянуто становище українців у Польщі. Відзначаючи виваженість і

толерантність політики офіційної Варшави щодо українців, дослідники вважають її однією із передумов подолання історичного напруження між двома народами.

Ряд аспектів сьогоденного життя українців у Польщі та поляків в Україні зазнали висвітлення в колективних монографіях польських дослідників під редакцією Б. Гротта [874] та Я. Нівінського [875]. Науковці проаналізували можливості для розвитку української та польської меншин у складі двох держав, розглянули наявні у цій сфері здобутки. У підсумку, як і українські дослідники, польські вчені відзначили, що для розвитку українців у Польщі створено значно кращі умови, ніж для розвитку поляків в Україні. Розв'язанню проблеми покликані сприяти конкретні заходи, орієнтовний перелік яких представлено у роботах.

Певну цінність мають дослідження доктора "Вищої школи" імені Богдана Янського у Варшаві В. Петрика [517–518], присвячені культурно-освітній та релігійній діяльності українців у Польщі. Констатуючи чимало здобутків української меншини, дослідник пояснює їх винятковою активністю спільноти. "Від початку 90-х рр. ХХ ст. українці у Польщі були однією з найдіяльніших етнонаціональних спільнот", – зауважується у розвідці [518, с. 184]. На підтвердження зазначеного автор звертається до численних об'єднань української громади, аналізує їхні досягнення.

Наукова думка Росії дослідженням соціокультурної складової українсько-польських відносин майже не займалася, тому її внесок у доробок з проблеми є незначним. Подібно українським та польським колегам, даючи оцінку гуманітарному співробітництву двох держав, російські автори відзначають їхню обумовленість історичними претензіями та фобіями, які, попри зусилля двох сторін, продовжують зберігатися до сьогодні. З-поміж нечисленних досліджень науковим обґрунтуванням проблеми виділяється розвідка Ю. Седякіна [574]. Проаналізувавши міру зацікавленості офіційної Варшави в оздоровленні взаємин з Україною, дослідник дійшов до несподіваного висновку: у той час, як "Польща А. Квасневського" усіма можливими засобами намагалася порозумітися з Україною, "Польща Л. Качинського" навмисне роздмухує вогонь історичної

ворожості. Констатуючи за президентства А. Квасневського схильність польського політикуму до "примирення", свідченням чого стало, насамперед, підписання у 1997 р. Спільної заяви "До порозуміння і єднання", з приходом до влади в Польщі президента Л. Качинського дослідник відзначає наростання у польському суспільстві переконання в необхідності вимагати від українців каяття за дії проти польського населення напередодні, під час та після Другої світової війни. Розуміючи, що наростання ворожості між українцями та поляками може негативно позначитися на взаєминах двох держав, спричинити до погіршення їхніх стосунків із Євроспільнотою, на офіційному рівні сторони і надалі обмежувалися "відвертими дискусіями". Одночасно дослідник не відкидає небезпеки використання урядовою Варшавою драматичних епізодів історії як "резервного засобу" для вияснення відносин із Києвом [574, с. 83]. Протистояння українців та поляків у роботі названо "вибухонебезпечним". Окремі зауваження на рахунок проблеми, що аналізується, присутні в роботі І. Грецького [171]. Розглядаючи президентські вибори 2004 р. в Україні, дослідник осмислює історичне значення Помаранчевої революції, її вплив на сприйняття світовим співтовариством нашої держави. Одним із безпосередніх наслідків подій в Україні у праці названо стрімке покращення загального ставлення поляків до українців, нівелювання впливу негативних стереотипів на взаємини між ними.

Обґрунтуванням нагальної необхідності українсько-польського порозуміння та примирення, наслідком якого неодмінно має стати посилення геополітичної ваги двох держав, пройняті публікації З. Бжезінського. Послідовний прихильник ідеї зближення Києва та Варшави, в одній зі своїх праць [49] він зауважив: "Примирення повинно здійснюватися на всіх рівнях: не лише на формальному, але й на побутовому. Необхідно позбутися негативної пам'яті, щоб не повторювати гіркий досвід минулого. Застарілі стереотипи та гіркі почуття можуть спричинити негативні прояви з обох боків". Попри те, що з моменту опублікування розвідки вже пройшло чимало часу, і обом сторонам у цій царині вдалося досягти очевидних успіхів, давня ворожнеча досі періодично нагадує про себе та наштовхує на відповідні роздуми.

Таким чином, представниками української та зарубіжної наукової думки було зроблено чимало спроб осмислити сучасні соціокультурні взаємини України і Польщі. З різною мірою предметності дослідники проаналізували основні напрями співпраці сторін, охарактеризували наявні здобутки, означили найближчі перспективи. З огляду на велику кількість праць, присвячених політичним та торговельно-економічним відносинам двох держав, соціокультурна складова співпраці видається менше дослідженою. Традиційно будучи аналізованими в світлі політичних трансформацій, значимість яких є більш очевидною, соціокультурні відносини держав рідко ставали предметом спеціального дослідження. На часі залишаються питання співробітництва в сфері вищої освіти, контактів у галузі кінематографу й театрального мистецтва, гастрольної та фестивальної взаємодії тощо. Окреміше місце в історіографії українсько-польських взаємин посідають дослідження, у яких автори зосереджуються на осмисленні важкої спадщини спільного минулого двох народів та крізь її призму обґрунтовують сьогоденні взаємини між ними. Узгодження позицій щодо трактування цих та інших питань залишається на часі.

3.4. Транскордонне співробітництво України та Польщі: історіографічні інтерпретації

Транскордонне співробітництво є важливою складовою стратегічного партнерства України та Польщі, ефективним засобом європейської інтеграції та практичним механізмом застосування європейських стандартів на рівні прикордонних регіонів двох держав. Цілком очевидно, що всебічне висвітлення сьогоденних українсько-польських взаємин неможливе без належного осмислення цього вкрай важливого їх аспекту.

Аналіз численних публікацій українських та зарубіжних авторів свідчить, що початок європейських традицій транскордонної взаємодії науковці пов'язують з усвідомленням керівництвом держав необхідності ліквідувати кордонні бар'єри та поєднати зусилля для розвитку традиційно депресивних прикордонних територій із недостатньо розвинутою інфраструктурою, високим рівнем безробіття, складним екологічним становищем і датують їх серединою ХХ ст. Відлік співробітництва такого формату, зазвичай, починають зі створення у 1948 р. Бельгією, Нідерландами та Люксембургом економічного союзу "Бенілюкс". У 1963 р. сусідні прикордонні райони Німеччини, Франції та Швейцарії були об'єднані в перший в історії єврорегіон "Регіо Басілієнсіс". Із того часу, – зауважив відомий фахівець у галузі регіональної співпраці І. Студенніков, – "транскордонне співробітництво перетворилося на один із найпотужніших чинників процесу європейської інтеграції та інструментів розвитку прикордонних територій країн Європи" [622, с. 309]. Із розпадом соціалістичної системи до традицій творення єврорегіонів почали долучатися країни Центрально-Східної Європи, а згодом і держави, що постали на теренах колишнього Радянського Союзу. На сьогодні дослідники нараховують від 120 до 183 єврорегіонів. У функціонуванні 16 із них задіяною є Польща. У розбудові 7 єврорегіонів бере участь Україна.

Історіографічний аналіз показав, що проблема транскордонного співробітництва України та Польщі не є новою для наукової думки: перші роботи

були опубліковані в останній декаді ХХ ст., а з початком нового століття наукові пошуки відчутно активізувалися. Так, з друку вийшла чимала кількість ґрунтовних праць, присвячених політичним, економічним, географічним, екологічним та соціокультурним складовим транскордонної співпраці двох держав. Свідченням актуальності проблеми є численні міжнародні наукові семінари, симпозиуми, конференції, круглі столи, організовані та проведені за участю представників держав-сусідів. Серед великої кількості заходів найпершої уваги, на нашу думку, заслуговують міжнародні науково-практичні конференції "Стан та перспективи українсько-польського міждержавного співробітництва у контексті європейських інтеграційних процесів" (Ужгород, 2007 р.) та "Транскордонне співробітництво у контексті європейської інтеграції України" (Острог, 2010 р.). На відміну від інших, аналогічних зустрічей, аспекти транскордонних взаємин України та Польщі стали на них предметом безпосередньої уваги.

На нашу думку, на сьогодні є всі підстави стверджувати про сформованість в Україні наукових шкіл з питань регіоналістики та транскордонної співпраці. У наукову розробку проблеми українсько-польського транскордонного співробітництва найбільшим внеском відзначаються фахівці Львівського Інституту регіональних досліджень НАН України, Ужгородського відділу Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Навчально-наукового інституту філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету, Центру теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики Інституту історії України НАН України. Окрім того, чимало ґрунтовних праць підготовлено професорсько-викладацьким складом Львівського, Чернівецького, Ужгородського, Волинського та Прикарпатського національних університетів.

Теоретико-методологічні та методичні засади проблеми у своїх працях обґрунтували І. Артёмов [21], А. Балян [33–34], І. Журба [226], Є. Кіш [310–311], Н. Мікула [448–449], В. Різник [551], І. Студенніков [622–623]. Дослідники з'ясували сутність понять, крізь призму яких розкривається зміст аналізованої

проблеми, вивчили загальні аспекти транскордонного співробітництва України, визначили його місце в розбудові нашою державою зв'язків із сусідніми державами Європи, її долученні до процесів європейської інтеграції.

Комплексні роботи, присвячені транскордонному співробітництву України та Польщі, опублікували Н. Буглай [70–75], С. Кулина [379–380], Н. Роїк [554, 556], Т. Терещенко [631–632], Р. Федан [676], О. Харчинська [690–691] та ін. Вивченням економічної складової українсько-польської транскордонної взаємодії у різний час займалися В. Борщевський [59], О. Гребельник [169], К. Куцаб-Бонк [385]. Над розробкою політико-правового та інституційного аспекту проблеми працювали В. Волошко [118], В. Колодяжна [333–334], Л. Стрільчук [618], В. Сухенко [625].

Як засвідчив аналіз історіографії проблеми, загальною ознакою більшості наукових розвідок є виведення початку транскордонної взаємодії України й Польщі з періоду здобуття обома державами політичної незалежності. На їхньому фоні виділяється публікація В. Борщевського "Українсько-польське транскордонне співробітництво в контексті європейської інтеграції України" [59], у якій автор обґрунтовує доцільність розпочати відлік співробітництва з періоду "розвиненого соціалізму", стверджуючи, що перші елементи організованої співпраці між мешканцями західних регіонів України та східних теренів Польщі почали формуватися в умовах існуючої "залізної завіси" [59, с. 66]. З огляду на специфіку політичного ладу кожної з країн, контакти обмежувалися культурно-етнічною взаємодією та характеризувалися високим ступенем формалізації. Визначальною ознакою співробітництва двох держав вчений назвав периферійний характер, зауваживши, що воно "радше виконувало бутафорну роль "місцевого антуражу", аніж виступало самостійною ланкою міжнародної діяльності регіону" [59, с. 68]. О. Передрій та С. П'ясецька-Устич витоки транскордонної співпраці України та Польщі також датують періодом існування Радянського Союзу, проте, на відміну від В. Борщевського, зводять її до економічної взаємодії, обмеженої обміном досвідом між окремими колективами без жодної змоги використання інтеграційних форм співпраці [496, с. 80]. Я. Ошуркевич, у дослідженні якої

Україна та Польща названі "піонерами міждержавного транскордонного співробітництва", що зародилося в 70-ті рр. ХХ ст. у рамках соціалістичної співпраці, основними формами взаємодії сторін вважає прикордонну торгівлю, будівництво в прикордонних зонах спільних промислових комплексів та об'єктів, прикордонну міграцію робочої сили [498].

З початком трансформації постсоціалістичного простору, зумовленим розпадом СРСР, українсько-польське співробітництво зазнало активізації та набуло європейського контексту. Державний кордон із гальмівного чинника розвитку регіонів почав перетворюватися на фактор соціально-економічного зростання прикордонних територій двох держав та налагодження транскордонної взаємодії між ними. Визначаючи цілі транскордонного співробітництва, вчені демонструють множину поглядів. Так, співпраця прикордонних регіонів країн-сусідів, зазвичай, розглядається як інструмент їхнього розвитку: зважаючи на те, що прикордонні райони, як правило, є дещо відсталими та за показниками розвитку поступаються районам, віддаленим від державних кордонів, поєднання зусиль держав-сусідів покликане виправити ситуацію. Транскордонне співробітництво України з суміжними регіонами сусідніх держав на західному кордоні, окрім того, є вкрай важливим з огляду на набуття ними членства у Євросоюзі та прагнення України брати активну участь у процесах європейської інтеграції. Зважаючи на зміст та динаміку зв'язків між Україною та Польщею, транскордонні взаємини між ними В. Різник, наприклад, пропонує розглядати як ефективний засіб прискорення вступу України до ЄС [551], а О. Каплинський називає складовою загального процесу європейської інтеграції України [289, с. 50]. Зосереджуючись на дослідженні взаємин України та Польщі в контексті діяльності Вишеградської групи, О. Каплинський, окрім того, наполягає на необхідності розглядати транскордонне співробітництво між ними як засіб "подолання наслідків втілення за радянських часів концепції кордону як лінії розподілу і посилення його контактної функції, що серед іншого передбачає недопущення проведення нових розмежувальних ліній після розширення ЄС у 2004 р." [289, с. 51]. Близькими в своїх судженнях виявилися автори колективної

праці "Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами" [552], які зазначили: "Для польсько-українського прикордоння транскордонне співробітництво є, насамперед, засобом подолання негативних стереотипів історичної пам'яті поляків та українців, ефекту примусового переселення народів комуністичною владою після закінчення Другої світової війни, волюнтаристського проведення лінії державного кордону, а, отже, засобом формування нових взірців співпраці польського та українського суспільств" [552, с. 100].

Становлення та розвиток українсько-польської транскордонної взаємодії розглянули О. Бабак [28], Л. Стрільчук [618]. Вчені зосередилися на вивченні еволюції міждержавної співпраці, проаналізували характер взаємодії та чинники, що її визначали. Подією, з якої дослідниці розпочали відлік зближення регіонів двох держав, стала організована з ініціативи польської сторони регіональна нарада представників прикордонних областей України та воєводств Польщі, що відбулася 18 грудня 1991 р. у Замості. Обговоривши широке коло питань економічного та культурного співробітництва між прикордонними регіонами, сторони заявили про необхідність поєднати зусилля для його поглиблення та активізації. За підсумками наради було підписано Протокол намірів про співпрацю. Відображенням стійкої зацікавленості ділових та представницьких кіл українсько-польського прикордоння у співпраці дослідники назвали низку зустрічей та засідань, що відбулися за їхньою участю упродовж наступних років.

Основними інституційними формами транскордонної взаємодії України та Польщі дослідники вважають транскордонні угоди, двосторонні угоди між областями та воєводствами, партнерські угоди між міськими та сільськими радами, урядові комісії, проблемні групи, а також прикордонну торгівлю. Найбільш ефективним механізмом вироблення та реалізації транскордонних проектів, зазвичай, називають залучення держав-сусідів до діяльності єврорегіонів. Прихильниками такої ідеї, зокрема, є Н. Буглай [72], Є. Кіш [309], В. Ковач [309], С. Кулина [379], Є. Рябінін [563], О. Філіповська [683], Г. Щерба

[743–745]. Як свідчить аналіз досліджень, ця складова українсько-польського транскордонного співробітництва увагу науковців привертає найбільше.

У процес творення єврорегіонів Україна включилася у 1993 р. і на сьогодні, будучи задіяною у розбудову семи об'єднань такого формату, в рамках двох із них співпрацює з Польщею. Згідно з О. Харчинською [691], становлення українсько-польської співпраці по розбудові єврорегіонів розпочалося у 1991 р. з підписанням у м. Томатів-Любельський першої угоди про співробітництво, яка дала поштовх утворенню Урядової комісії з питань українсько-польської транскордонної співпраці та заклала підвалини для формування єврорегіонів "Карпатський" і "Буг". Поєднавши зусилля з Угорщиною, Словаччиною та Румунією у форматі регіону "Карпатський", а також із Білоруссю у розбудові об'єднання "Буг", Україна й Польща заявили про націленість на сприяння економічному, культурному, науковому та освітньому співробітництву між суміжними територіями, розвитку інфраструктури та муніципального туризму, економічній діяльності місцевих компаній, збереженню пам'яток культури та історії. Питання організаційного та інституційного забезпечення діяльності єврорегіонів у своїх працях розглянули К. Васьківська [101], В. Волошко [118], О. Каплинський [289], Г. Кушнірук [101], О. Малиновська [421]. Окремі зауваження щодо аспектів взаємин України й Польщі у рамках діяльності єврорегіонів присутні у працях Д. Васильєва [95], С. Павленка [500], А. Пивоварова [521], Н. Рудіченко [560], Л. Чекаленко [95], П. Чернеги [706], О. Яніної [748] та ін. Прикметною їх рисою є висвітлення проблеми у зв'язку з іншими складовими українсько-польських відносин.

Єврорегіон "Карпатський" – перший єврорегіон, утворений 14 лютого 1993 р. на території України. У монографії львівських дослідників К. Кіндрата та С. Трохимчука [305] його появу було названо "історичною віхою на шляху розбудови нової архітектури безпеки і співробітництва в Центральній і Східній Європі". Вивчаючи інституційну та організаційну структуру єврорегіону, пріоритетні напрямки діяльності, проблеми та перспективи його розвитку, дослідники рідко демонструють однозначність оцінок. Особлива роль єврорегіону

в розвитку транскордонних зв'язків, на нашу думку, є очевидною і зайвих доказів не потребує. Разом з тим, одні дослідники, М. Лендъел зокрема, апелюючи до спільного історичного минулого його територій, які упродовж тривалого часу входили до складу монархії Габсбургів, вважають єврорегіон формою вираження традиційних взаємозв'язків та доводять доцільність його створення [397, с. 51–52]. К. Васьківська та Г. Кушнірук, у той же час, обґрунтовують іншу точку зору: зважаючи на різний рівень економічного розвитку, різнорідну етнічну, релігійну та культурну структуру п'яти постсоціалістичних держав, прикордонні території яких виявилися об'єднаними в рамках єврорегіону, вчені вказують на притаманну йому складність формування системи спільних інтересів та співробітництва [101, с. 35–36].

Розглядаючи реальні здобутки, яких вдалося досягти Карпатському єврорегіону впродовж перших років функціонування, К. Васьківська та Г. Кушнірук, зокрема, обмежилися згадками про реалізацію проекту "Агротуризм та працевлаштування поляків і українців" та заснування Агенції регіонального розвитку "Карпати", зводячи, таким чином, його роль у розбудові прикордонних територій держав-сусідів до "підтримки, відкриття можливостей транскордонної співпраці для мешканців, інститутів освіти, науки, підприємств, банків" [101, с. 36]. Не на користь об'єднання висловився Г. Шманько. Порівнявши потенціал та досягнуті успіхи, вчений вказав на гальмування його розвитку. Причиною такої ситуації було названо неконструктивну діяльність економічних служб органів державного управління та місцевої влади українського прикордоння, які "дуже мало перейняли в реформі господарства у своїх польських колег" [739, с. 52]. Більш слушними, на нашу думку, є зауваження, що містяться у статті Н. Роїк [556]. У ній, зокрема, зазначається, що на момент утворення єврорегіону країни-учасниці об'єднання не належали до Євросоюзу, а тому не могли скористатися його фінансовою допомогою. Окрім того, давалася взнаки відсутність досвіду такого роду взаємодії [556, с. 688–689]. Зі вступом у 2004 р. Польщі, Угорщини та Словаччини до ЄС проблему фінансування Карпатського єврорегіону певною мірою вдалося вирішити.

Підводячи підсумок першого десятиліття діяльності Карпатського євро регіону, дослідники демонструють вже дещо більше оптимізму. Так, наприклад, В. Волошко [118], Г. Щерба [743–745] вказують на те, що на середину першої декади ХХІ ст. країнам-учасникам об'єднання вдалося досягти успіхів у реалізації проектів спільного вирішення екологічних, соціальних та інфраструктурних проблем, налагодженні контактів між підприємствами та бізнес-колами регіону, а також розвитку туризму, охорони здоров'я, освіти та культури, наукової діяльності, проведення різноманітних міжрегіональних ярмарків. Разом з тим, у їхніх працях функціонування євро регіону й надалі продовжує розглядатися обтяженим низкою проблем, спричинених недостатньою зацікавленістю сторін-учасників, насамперед України, у взаємодії.

Зі вступом країн-сусідів України до ЄС через територію євро регіону пройшла межа, яка розділила його на дві частини. Одну з них склали регіони, що належать державам-членам Євросоюзу, іншу – області України, яка має статус держави-сусіда ЄС. Геополітичні трансформації, як наслідок, спричинили до "переорієнтації" завдань, вирішувати які покликаний євро регіон. "До питань економічної та гуманітарної взаємодії, які були ключовими десять років тому, додалися питання регіональної безпеки та стабільності", – зауважує Н. Роїк [554, с. 189]. Комплексно проаналізувавши діяльність євро регіону, авторка з'ясувала, що, попри очікування, зі вступом держав-партнерів до Євроспільноти співробітництво у рамках євро регіону суттєво сповільнилося. З такими міркуваннями погоджуються О. Передрій та С. П'ясецька-Устич [515]. Пояснюючи зниження активності держав-сусідів по розбудові євро регіону, науковці апелюють до ущільнення кордону між ними, а також зміщення пріоритетів нових членів Євроспільноти на користь співробітництва у її межах.

Важливе місце в історіографії українсько-польського транскордонного співробітництва займає проблема розбудови євро регіону "Буг". Аналіз публікацій засвідчив, що появу ідеї створення другого за участю України й Польщі євро регіону вчені пов'язують з українсько-польською конференцією, яка відбулася у травні 1992 р. у м. Казимеж-Дольний. Із підписанням 29 вересня

1995 р. сторонами відповідної угоди Бузький єврорегіон розпочав свою діяльність. Організаційну структуру, пріоритети функціонування єврорегіону, а також здобутки, яких вдалося досягти державам-партнерам, у своїх працях проаналізували Н. Буглай [71], К. Васьківська [101], В. Волошко [118], Г. Кушнірук [101], І. Прус [548], Л. Стрільчук [618] та ін. Значення Бузького єврорегіону для економічного співробітництва прикордонних областей України й Польщі відповідним чином висвітлено в одноосібній роботі П. Луцишина [413], а також колективних монографіях, написаних ним у співавторстві з Б. Клімчуком, В. Лажніком та Н. Луцишин [217, 314]. Екологічну та культурно-просвітницьку складові взаємодії охарактеризовано в розвідці Н. Буглай [70]. Певне місце у дослідженні займають проблеми торговельно-економічного співробітництва. Проаналізувавши інституційну структуру, потенціал та напрями діяльності, Д. Васильєв та Л. Чекаленко [95] назвали Бузький єврорегіон "якісно новим рівнем організації двосторонніх відносин" між Україною та Польщею. Зі вступом у січні 1997 р. єврорегіону до Об'єднання Регіонів Європи, покликаного "підтягувати" відсталі регіони до рівня розвинутих, вчені пов'язують у його функціонуванні початок нового етапу.

Глибокого різнорівневого аналізу діяльність єврорегіону "Буг" зазнала в публікаціях О. Харчинської. Належну увагу дослідниця приділила вивченню нормативно-правового та інституційного забезпечення його функціонування [664]. Проаналізувавши еволюцію співробітництва в рамках єврорегіону, основні напрями взаємодії та здобутки, яких вдалося досягти країнам-учасникам, авторка дала їм високі оцінки. "Створення єврорегіону "Буг" є позитивним фактором як із точки зору національних інтересів України у плані зміцнення стосунків із сусідніми державами і розширення мережі зв'язків у Центрально-Східній Європі, так і з точки зору загальноєвропейських інтересів – у плані сприяння міжнародній стабільності у регіоні", – зазначається в роботі [664, с. 243]. Зважаючи на досягнуті успіхи, а також те, що потенціал єврорегіону досі використовується не в повному обсязі, – а саме в цьому переконана авторка, – у статті наголошується на перспективності подальшої його розбудови.

Важливі зауваження стосовно розвитку єврорегіонів присутні у монографічному дослідженні Є. Рябініна "Транскордонне співробітництво в системі процесів регіональної інтеграції України (політологічний аналіз)" [563]. Проаналізувавши діяльність Карпатського єврорегіону, автор дійшов висновку, що, попри очевидну своєчасність та потрібність, а також те, що на його функціонування із фондів ЄС щороку виділяється близько 1 млн євро, регіон продовжує залишатися економічно відсталим [563, с. 101]. Найактивнішим членом асоціації Є. Рябінін вважає польську сторону, яка особливо плідно співпрацює із Львівською областю. До основних напрямів взаємодії у праці віднесено діяльність спільних підприємств, торговельне та інвестиційне співробітництво, співпрацю в сфері культури. Зі вступом держав-членів єврорегіону до ЄС науковець пов'язує активізацію його функціонування. Попри труднощі розбудови та суперечливий характер розвитку, Є. Рябінін назвав єврорегіон "Карпатський" одним із найбільш успішних із тих, що функціонують у Центрально-Східній Європі за участю держав-членів Вишеградської четвірки [563, с. 84]. Вагоме місце в публікації Є. Рябініна посідають проблеми розбудови та функціонування єврорегіону "Буг". У праці розглянуто надбання в сфері торговельно-економічної взаємодії, реалізації екологічних проектів. Особливу увагу вчений приділив аналізу здобутків, що їх вдалося досягти Волинській області. Зважаючи, насамперед, на виключно сприятливе географічне розташування (через її територію проходять найкоротші шляхи, що з'єднують між собою Берлін, Варшаву та Київ), дослідник назвав Волинь двигуном українсько-польського співробітництва в рамках єврорегіону.

До розгляду проблеми звернувся вкотре згадуваний М. Янків [751]. Чинником, який позначається однозначно на користь Бузькому єврорегіону, науковець назвав глибоку переконаність місцевої влади та населення загалом у доцільності його існування. У той час, як єврорегіон "Карпатський" був утворений за ініціативою центрального керівництва держав-сусідів і відображав політичні розрахунки високих представників задіяних сторін, організація єврорегіону "Буг" була ініційована місцевими органами влади, виходячи з

усвідомлення того, що лише спільні дії спроможні забезпечити вирішення проблем, що існують у прикордонних регіонах України і Польщі, та гарантувати гармонійний їх розвиток [751, с. 215].

Теоретичні та прикладні засади співробітництва між прикордонними регіонами України і Польщі проаналізовано в праці В. Будкіна та З. Петренка [77]. Характеризуючи українсько-польське прикордоння, автори звернули увагу на невідповідність рівня його розвитку наявному потенціалу. Чинником, що гальмував налагодження ефективної виробничої спеціалізації та кооперації між підприємствами з обох сторін кордону, в праці названо переважання аграрної структури економіки регіонів-сусідів. Невтішними виявилися показники товарообороту між країнами [77, с. 51].

Торговельно-економічну складову транскордонного співробітництва України й Польщі проаналізовано в праці О. Гребельника [169]. Прослідкувавши динаміку експортно-імпортних операцій між Волинською і Львівською областями та Польщею упродовж 2000–2007 рр., автор відзначив загальне зростання відповідних показників. Разом з тим, наведена статистична інформація свідчить не на користь українському прикордонню: на фоні зростаючого сукупного товарообороту сальдо його торговельного балансу залишалося від'ємним і демонструвало тенденцію до зростання. Зважаючи на загальне відставання від середніх показників економічного розвитку України, активність участі прикордонних регіонів у співробітництві з державами-сусідами була названа такою, що не має передумов до зростання [169, с. 168–169]. "Транскордонне співробітництво в економічній сфері на західних кордонах України має здебільшого хаотично-випадковий характер", – переконані О. Передрій та С. П'ясецька-Устич [515, с. 82]. Визначивши основні бар'єри, що перешкоджають взаємним успіхам сторін, дослідники обґрунтували шляхи їх подолання. Слушні зауваження на рахунок торговельно-економічного співробітництва між прикордонними регіонами України та Польщі містяться у працях Н. Доценко-Білоус [202], К. Кондратюка [340], О. Обухової [481], С. Павленка [500], Л. Стрільчук [618]. Фахового висвітлення економічна складова

трансграничної взаємодії України та Польщі зазнала у роботах В. Борщевського [52, 59] та М. Янкова [751].

Значний внесок у розробку проблеми трансграничної співпраці України й Польщі зробила Н. Буглай. В одній зі своїх праць [74], зосередившись на з'ясуванні сутності поняття "трансграничне співробітництво", дослідниця наголосила на його специфічності та суттєвій відмінності від співробітництва міжрегіонального. На відміну від останнього, яке не вимагає наявності спільного кордону між суб'єктами взаємовідносин, трансгранична взаємодія обмежується рамками дотичних один до одного прикордонних регіонів держав-сусідів. У ситуації, коли Європа демонструє посилення тенденцій регіоналізму, розбудова українсько-польських трансграничних взаємин, на думку вченої, набуває винятково важливого значення. У роботі зазначено, що, попри тривалу еволюцію, взаємини двох держав на рівні інтеграційних об'єднань зазнали оформлення лише з підписанням Стратегії українсько-польського міжрегіонального та прикордонного співробітництва (2004 р.) та Спільної польсько-української стратегії трансграничного співробітництва на 2005–2015 рр. (2005 р.) [74, с. 191].

Комплексного аналізу проблема зазнала в дисертаційній роботі Н. Буглай [71]. У третьому її розділі – "Українсько-польське співробітництво в рамках євро регіонів" – авторка дослідила організаційну структуру, напрями діяльності та еволюцію розвитку євро регіонів "Карпатський" і "Буг". Проаналізувавши успіхи, серед яких – соціально-економічні зрушення, включення малих міст і селищ локального рівня в систему євро регіональної співпраці, а також оздоровлення сприйняття українським та польським народом один одного, подолання негативних історичних стереотипів, дослідниця, разом із тим, виявила, що досягти європейського рівня розвитку регіонам не вдалося і досі. Відсутність серйозних успіхів авторка пояснює, перш за все, українським чинником. "Українські регіони не є повністю рівноправними партнерами і самодостатніми суб'єктами міжнародних відносин: вони неспроможні, як, наприклад, польські партнери, здійснювати ефективну євро регіональну політику на місцевому, регіональному та міжрегіональному рівнях, не є достатньо підготовленими до нових можливостей і

викликів співпраці", – зауважила вона [71, с. 15]. У четвертому розділі роботи досліджено зміни у транскордонній взаємодії двох держав, спричинені вступом Польщі до ЄС. Значним здобутком авторки, на нашу думку, є розгляд українсько-польської транскордонної взаємодії в контексті реалізації євроінтеграційних намірів України. На користь роботи позначається звернення до проблем, що існують у взаєминах між прикордонними регіонами, їх ґрунтовний аналіз. Найактуальніші з них дослідниця розглянула у статті "Республіка Польща і Україна: міждержавне співробітництво нового формату" [74]. У праці, зокрема, йдеться про проблеми нелегальної трудової міграції українців до Польщі, складнощі прикордонного менеджменту та візового режиму.

У дослідженні С. Кулини [379] предметом наукового пізнання стала економічна складова транскордонного співробітництва України та Польщі. У поле дослідницького пошуку потрапили економіко-правові аспекти співпраці, участь держав у розбудові євро регіонів "Карпатський" та "Буг". На виняткову увагу заслуговують авторські інтерпретації програм ЄС, спрямованих на підтримку українсько-польського транскордонного співробітництва. Констатуючи суперечливі наслідки вступу Польщі до ЄС у 2004 р. для продовження співпраці з Україною, автор запропонував ряд заходів, покликаних подолати існуючі труднощі.

Вагоме місце в історіографічному доробку посідає проблема нормативно-правового забезпечення транскордонного співробітництва. Найглибшого осмислення вона зазнала в працях В. Колодяжної [333–334], І. Студеннікова [622], В. Сухенка [625]. Однією з характерних ознак публікацій є звернення до європейського правового підґрунтя регіональної інтеграції та транскордонної взаємодії. Так, розглядаючи нормативно-правову основу співпраці, дослідники апелюють до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (травень 1980 р.) та Декларації про транскордонне співробітництво в Європі (листопад 1989 р.). Належним чином у працях охарактеризовані документи, схвалені європейськими інституціями впродовж наступних років. Вони, у поєднанні з уже згаданими,

становлять підвалини національного законодавства щодо регулювання сьогоденних транскордонних взаємин.

Грунтовним аналізом означеного аспекту проблеми відзначаються праці В. Колодяжної. Авторка переконана, що правові підстави, необхідні для транскордонного співробітництва, керівництво України й Польщі заклало у 1990 р., підписавши Декларацію про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин [333, с. 6]. Упродовж 1991–1993 рр. сторони схвалили ще близько 50 міждержавних документів, що регламентують різні аспекти регіональної, транскордонної та галузевої співпраці. Винятково важливими серед них виявилися Угода про співробітництво прикордонних воєводств – областей Польщі і України (грудень 1992 р.) та Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво (травень 1993 р.). Положеннями останньої, зокрема, було визначено орієнтири співробітництва прикордонних областей двох держав у рамках Карпатського та Бузького єврорегіонів.

В іншій своїй роботі [334] В. Колодяжна охарактеризувала правове регулювання торговельно-економічної складової транскордонної співпраці між двома державами. Розглядаючи взаємодію на рівні прикордонних регіонів як шлях долучення України до європейської інтеграції та відображення її євроінтеграційних намірів, авторка наголосила на необхідності уніфікувати нормативно-правову базу співробітництва, а також створити цілісну систему управління транскордонним розвитком, яка б функціонувала в рамках єдиного правового поля. Обґрунтовуючи доцільність формування в порубіжних регіонах вільних економічних зон, покликаних стимулювати торговельні зв'язки між державами, дослідниця наполягає на необхідності регулювання їхньої діяльності правовими нормами, що відповідають стандартам ЄС [334, с. 14]. Окрім того, – переконана В. Колодяжна, – Україна й Польща мають забезпечити вдосконалення правових засад інвестиційної взаємодії. Контрабанда, нелегальна міграція та нелегальне працевлаштування – далеко не повний перелік проблем, до появи яких спричиняють недоліки у правовому регулюванні. З огляду на те, що

транскордонні взаємини регулюються не лише загальнодержавними та міжнародними нормативно-правовими актами, а й нормотворчою ініціативою органів місцевого самоврядування, останні не повинні залишатися осторонь від їх розв'язання.

На розгляді нормативно-правових актів, якими регулюється транскордонне співробітництво України та Польщі, зосередився С. Кулина [379]. Існуючі домовленості віз згуртував у чотири групи, виокремивши серед них європейське та національне транскордонне право, міждержавні угоди та угоди про транскордонне співробітництво, та обґрунтував компетенції кожної із них. Окремі аспекти проблеми нормативно-правового забезпечення українсько-польського транскордонного співробітництва розглянув К. Кондратюк [340]. У роботі проаналізовано договори та угоди, укладені керівництвом двох держав, а також місцевою владою. Констатує наявність великої кількості двосторонніх документів, вчений дійшов висновку, що вже наприкінці 1990-х рр. "поодинокі контакти між регіональними органами державної адміністрації обох країн були замінені організованим та тривалим співробітництвом" [340, с. 242]. Свідченням цього стала низка програм та проектів, що почали реалізовуватися між прикордонними регіонами України та Польщі на початку XXI ст.

Слушні зауваження стосовно правового регулювання транскордонного співробітництва містяться у публікації В. Сухенка [625]. У ній, зокрема, наголошується, що для більшості держав Європи та СНД по сьогодні притаманна відсутність законодавчих актів, безпосередньо спрямованих на регулювання транскордонної взаємодії. У Польщі, як і в інших центральноєвропейських державах, такий формат співробітництва розглядається як складова політики регіонального розвитку, – зазначив дослідник [625, с. 103]. В Україні, у той же час, поняття регіонального та транскордонного співробітництва є законодавчо розмежованими. Окрім схваленого у червні 2004 р. ВРУ Закону України "Про транскордонне співробітництво", співпраця прикордонних регіонів України з територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав регулюється низкою міжнародних угод, конвенцій та хартій, ратифікованих

Україною, а також дво- та багатосторонніми угодами. Проаналізувавши їх, дослідник, разом з тим, дійшов висновку про їхню недосконалість. Непослідовність та суперечливість законодавства, його невідповідність європейським правовим нормам він назвав чинником, що гальмує розбудову прикордонних регіонів [625, с. 105].

Його думку цілковито розділяє В. Борщевський [59]. Так, відмінності в законодавчих та нормативно-правових актах вчений називає проблемою, що суттєво сповільнює транскордонну взаємодію України з сусідніми державами Європи [59, с. 69]. Окрім того, на взаєминах України та Польщі негативно позначається ряд інших проблем, ґрунтовно проаналізованих автором. Комплексне вивчення міжрегіональної взаємодії між двома державами підвело вченого до не надто втішних висновків. Одним із знакових недоліків співробітництва В. Борщевський назвав достатньо високий, а подекуди навіть визначальний рівень централізованого впливу на всі його параметри та елементи. Зважаючи на те, що більшість проектів транскордонного розвитку реалізуються за ініціативи та фінансової підтримки європейських структур і фондів, кожен з яких по-своєму бачить проблеми регіону та шляхи їх вирішення, не завжди вдається досягти відповідного рівня їх кореляції. Одночасно програми розвитку майже не враховують реальні інтереси місцевих громад, – наголосив вчений [59, с. 68]. Вартим уваги, на нашу думку, є обґрунтування обумовленості ефективності функціонування єврорегіону його розмірами. Пояснюючи малоефективну діяльність "Карпатського" та "Бугу", В. Борщевський вказує на їхню масштабність та доводить, як наслідок, доцільність їх перетворення у своєрідний транскордонний холдинг, "до якого входитимуть дрібніші міжрегіональні об'єднання, що виконуватимуть конкретні завдання" [59, с. 75].

Великими розмірами єврорегіонів неефективність їх функціонування пояснюють також інші фахівці. Л. Поліщук [535], зокрема, зосередившись на аналізі діяльності "Карпатського", зауважила: "Велика територія створює проблеми в керуванні й призводить до постійної реорганізації структури єврорегіону". Масштаб території, окрім того, зумовлює значні труднощі у

фінансуванні: отримані суми здебільшого йдуть на "підтримку загальної ідеї". Надто великий розмір єврорегіонів, а також відсутність необхідних повноважень у місцевої влади – чинники, впливом яких труднощі транскордонної взаємодії пояснює О. Каплинський [289]. Серед нових викликів, що постали перед українсько-польським партнерством, дослідник називає нелегальну міграцію, торгівлю людьми, контрабанду наркотиків та зброї.

Сергій Кулина недосконалість функціонування єврорегіонів "Карпатський" та "Буг" пояснює самим порядком їх створення. Так, на відміну від польсько-німецьких, які були сформовані "знизу" відповідно до економічних інтересів кожної гміни чи громади, українсько-польські єврорегіони, на думку автора, були створені "згори", ґрунтуючись на домовленостях місцевого керівництва. Вказуючи на великі розміри єврорегіону "Карпатський", запорукою підвищення ефективності його функціонування дослідник вважає роздроблення єврорегіону на низку під'єврорегіонів [379, с. 14].

У розвідці О. Обухової та Л. Стрільчук [482] чинники, що гальмують розвиток транскордонного співробітництва між двома державами, згруповано в три групи: економічні, політичні й суспільні. До першої групи дослідниці віднесли відмінні темпи, напрями та характер трансформації суспільства, брак фінансових можливостей, оборотних капіталів та банківської інфраструктури, недостатнє інвестиційне забезпечення проєктів. Другу групу чинників утворили неузгодженість правничо-юридичних систем України та Польщі, нестабільність економічного законодавства та правничого поля для транскордонної співпраці. До третьої групи було віднесено негативні стереотипи громадської свідомості, психологічну неготовність громадян до співпраці, низький рівень зацікавленості широкого загалу в результатах прикордонного та міждержавного співробітництва [482, с. 128].

Зауважимо, що зі вступом Польщі до Євросоюзу в 2004 р. вчені констатують суттєві зміни в українсько-польській транскордонній співпраці. З перетворенням державного кордону України й Польщі на складову частину нового східного кордону ЄС взаємини між ними почали зазнавати

безпосереднього впливу Євроспільноти. Одним із вкрай важливих наслідків розширення Євросоюзу стали зміни у фінансовому забезпеченні транскордонної взаємодії. Деяким надбанням вітчизняної регіоналістики у дослідженні цього аспекту взаємин двох держав стала розвідка О. Філіповської [683]. У ній проаналізовано інструменти фінансування взаємодії прикордонних регіонів у трикутнику Польща – Білорусь – Україна, визначено етапи її надання. Розглянувши співробітництво між Україною та Польщею у 1993–2007 рр., дослідниця виокремила три етапи його фінансування. У праці зазначається, що з моменту створення першого за участю України й Польщі єврорегіону "Карпатський" та до вступу Польщі у ЄС на розбудову транскордонних зв'язків зі східними сусідами урядова Варшава отримувала допомогу у рамках програми PHARE "Східний кордон Польщі". Фінансування України, будучи розпочатим у 1996 р., здійснювалося у рамках програми TACIS CBC [683, с. 45–46].

Відлік нового етапу фінансування дослідники датують 2004 р. та пов'язують його зі схваленням Єврокомісією Програми сусідства "Польща – Білорусь – Україна у рамках реалізації програм INTERREG III A / TACIS CBC на 2004–2006 рр.". Програма, метою реалізації якої, згідно з О. Філіповською, було покращення координації між програмами INTERREG та TACIS CBC, стала свого роду підготовкою до реалізації Програм сусідства на зовнішніх кордонах ЄС. Пріоритетами програми було визначено зростання конкурентоспроможності прикордонних регіонів через модернізацію і розбудову транскордонної інфраструктури, розвиток людського потенціалу та інституційних форм співпраці, а також зміцнення безпеки на кордоні ЄС. За підрахунками, що мають місце в публікації Н. Буглай, на забезпечення участі Польщі у розбудові взаємин з прикордонними Львівською, Закарпатською та Волинською областями України ЄС виділив близько 9 млн євро [72, с. 114]. Погоджуючись із очевидною своєчасністю програми, авторка вказала на притаманні їй недоліки, насамперед недостатню продуманість організації та механізму фінансування.

На бюджетний період 2007–2013 рр. Євросоюзом було розроблено ряд нових Програм сусідства, одна з яких – "Польща – Білорусь – Україна" – вдруге охопила

українсько-польське партнерство. Після детального ознайомлення із нею, дослідниця дійшла до неоднозначних висновків. Так, очевидно на користь проекту позначається розширення пріоритетів та збільшення фінансування. Разом з тим, з огляду на неготовність українських регіонів абсорбувати адресовані їм великі фінансові вливання, відсутність цілісної багаторівневої системи управління співробітництвом та належного досвіду розробки і просування Україною у структури ЄС конкретних проектів транскордонного співробітництва, очікувані успіхи авторка назвала сумнівними [72, с.117]. Окремі складові українсько-польського транскордонного співробітництва у рамках реалізації Програми сусідства "Польща – Білорусь – Україна" висвітлено у працях В. Волошка [117], О. Гребельника [167]. Вчені розглянули програмні цілі та основні напрями співпраці, визначили перешкоди на шляху її здійснення.

Варто зазначити, що загальною ознакою багатьох праць, у яких автори звертаються до розгляду реальних здобутків українсько-польського транскордонного співробітництва, є констатація неповного використання потенціалу євро регіонів. Так, ознайомившись із діяльністю євро регіонів, К. Васьківська та Г. Кушнірук, зокрема, дійшли висновку, що "на сьогодні згадані транскордонні утворення є більшою мірою паперовими угодами, а не реальним знаряддям транскордонної співпраці" [101, с. 38]. Схожі міркування знаходимо у роботах Н. Роїк [554, 556]. Аналізуючи надбання України й Польщі по розбудові євро регіонів "Карпатський" та "Буг", найбільш переконливими з них авторка вважає тривалі культурні та звичайні товариські контакти [565, с. 189]. Названі здобутки, можливо і є серйозними кроками на шляху подолання "шрамів історії", проте, зважаючи на потенціал українсько-польського прикордоння, їх очевидно замало. Обґрунтування невідповідності транскордонного співробітництва України з Польщею, а також іншими державами-сусідами із регіону ЦСЄ наявному потенціалу "червоною ниткою" проходить крізь роботу відомої української дослідниці Є. Кіш [306]. У ситуації, що склалася, науковець відзначає нагальну потребу швидкого та ефективного включення України у систему транскордонного співробітництва. Цілком очевидно, що зв'язки між прикордонними регіонами

України та Польщі, а також іншими державами-членами Євроспільноти є важливими з огляду на євроінтеграційні наміри офіційного Києва. Окрім того, дослідниця наголошує на необхідності створення передумов для залучення фінансових ресурсів ЄС для розв'язання проблем українсько-польського прикордоння. Євген Рябінін, дослідивши усі напрями співробітництва держав-сусідів по розбудові єврорегіонів, виявив, що останні, попри щедрі проектні субсидії, у досягненні своїх амбітних цілей залишаються далекими від успіху. "Існує припущення, – підвів підсумок дослідник, – що реальна цінність єврорегіонів може полягати швидше в стимулюванні діалогу й інституційних інновацій і у меншій мірі в досягненні амбітних цілей регіонального розвитку" [563, с. 77].

Одним із вкрай важливих аспектів транскордонних взаємин України та Польщі, що по сьогодні продовжує зберігати свою актуальність та потребує врегулювання, є режим та порядок перетину державного кордону. Як зазначається у публікації Л. Стрільчук [618], вперше про необхідність вирішення проблеми повноважні представники почали говорити наприкінці 1991 р. Одним із головних завдань було визначено формування нормативно-правової бази регулювання процедури перетину кордону. Першим здобутком на означеному шляху дослідниця назвала Угоду між Урядом України та Урядом Республіки Польща про пункти пропуску через державний кордон, підписану у Варшаві 18 травня 1992 р. Упродовж 1992–1996 рр. вчена констатувала наявність позитивних зрушень у врегулюванні питання. Так, сторонами було підписано низку договорів та угод, відбулося відкриття нових міждержавних переходів. Значним здобутком, на думку авторки, виявилось підписання у травні 1996 р. Угоди про безвізовий туризм [618, с. 163–165]. У жовтні 2003 р., готуючись до вступу у Євросоюз, Польща в односторонньому порядку запровадила для громадян України візовий режим.

Нормотворча діяльність сторін супроводжувалася очевидними практичними зрушеннями. Найбільш показовими у цьому плані виявилися досягнення по розбудові прикордонної інфраструктури. Так, якщо на початку 1990-х рр.

дослідники констатували наявність лише двох пунктів перетину кордону – залізничний "Мостиська – Медика" та автомобільний "Шегині – Медика", то вже в другій половині 1990-х рр. їх було п'ять (три залізничні та два автомобільні), а в 2004 р. – дванадцять. Окрім того, що розширення пропускних можливостей кордону безпосереднім своїм наслідком має активізацію загальнодержавної взаємодії, воно позначається на користь прикордонним регіонам. Ця думка знайшла відображення в роботі К. Кондратюка, який, зокрема, зазначив, що "відкриття нових пунктів перепуску через кордон призвело до значної активізації життєдіяльності населення у прикордонних територіях, підвищення його життєвого рівня" [340, с. 244]. Підкреслимо, що, попри очевидні успіхи, ряд проблем українсько-польського кордону збереглися й після вступу Польщі до ЄС. Так, наприкінці 2008 р. О. Моцик [458] вказував на проблему величезних черг на кордоні двох держав. Шляхом до їхнього подолання дипломат назвав створення нових та реконструкцію вже діючих пунктів пропуску, а також спрощення процедури перетину кордону шляхом запровадження механізму спільного контролю. Проблемою, що потребує нагального вирішення, О. Моцик назвав візовий режим для українських громадян.

Візову проблему висвітлено в статті Н. Роїк [555]. Авторка звернула увагу на те, що з підписанням Україною та Польщею 30 липня 2003 р. Угоди про асиметричний візовий режим польські громадяни зберігали можливість безвізового в'їзду до України, тоді як для українців були запроваджені візи, нехай і безкоштовні. Безпосередніми наслідками виконання угоди у праці названо "рекордне" зростання товарообігу між державами, активізацію трудової міграції. Разом з тим, запровадження візового режиму для українців негативно вплинуло на прикордонну торгівлю. 1 січня 2008 р. із приєднанням Польщі до Шенгенської угоди про відсутність митного та прикордонного контролю проблема суттєво загострилася. І якщо, наприклад, Угорщина та Словаччина, підписавши у другій половині 2007 р. з Україною відповідні угоди про місцевий прикордонний рух, спростили перетин кордону для українців, що проживають у п'ятидесятикілометровій прикордонній зоні, то Польща, чий кордон з Україною є

найдовшим з усіх зовнішніх східних кордонів країн-членів ЄС, із підписанням такої угоди зволікала. Наслідком таких дій Н. Роїк назвала загострення конфліктної ситуації на українсько-польському кордоні наприкінці 2007 р. – на початку 2008 р. [555, с. 87].

Зауважимо, що 4 березня 2004 р. у Варшаві сторони підписали міжурядовий договір про спрощення перетину українсько-польського кордону громадянами двох держав. Відповідно до нього, для мешканців 50-кілометрової прикордонної зони запроваджувався спрощений режим перетину кордону. Проте, за наполяганням Єврокомісії, Україна й Польща були змушені переглянути зміст угоди і вже 28 березня 2008 р. підписали протокол, відповідно до якого ширина прикордонної смуги зменшувалася до 30 км. Визначаючи значення угоди для розвитку прикордонних територій, дослідниця розглядає її як засіб подолання традиційної їх депресивності та активізації інтеграційних процесів загалом. "Спілкування, туристичні візити, культурні взаємини, ділові контакти мають шанс перетворити кордон із розмежувальної смуги на об'єднуючу", – переконана авторка [555, с. 89].

Перспективи лібералізації візового режиму між Україною та Польщею, а також іншими сусідами на західному кордоні досліджено в праці С. Мітрьєвої [452]. Розглянувши статистичні дані щодо видачі українським громадянам шенгенських віз та дозволів на місцевий прикордонний рух, дослідниця дійшла висновку про їхню обумовленість специфікою існуючих домовленостей. Зважаючи на те, що з моменту започаткування видачі дозволів на місцевий прикордонний рух і до 1 липня 2010 р. консульствами Угорщини в Закарпатській області було видано 62 029 таких дозволів, а консульствами Польщі у Львівській та Волинській областях – 39 316, С. Мітрьєва вказує на ліберальність українсько-угорської домовленості, її прогресивність та дієвість і обґрунтовує, як наслідок, доцільність поширення практики її використання на інші суміжні з Україною країни ЄС [452, с. 98]. Аспекти проблеми проаналізували І. Артёмов та О. Вайнарух [20].

Висвітлення регіонального та транскордонного співробітництва у Європі у світлі участі у них Російської Федерації є загальною ознакою наукових розвідок

російських учених. У той же час серед опублікованих на сьогодні праць нами не було виявлено жодної, у якій б піднімалися питання транскордонної взаємодії України та Польщі, їхньої участі у розбудові євро регіонів. Певний інтерес становлять роботи І. Бусигіної [83], І. Іванова [265], Г. Ярового [753], в яких висвітлюються теоретичні аспекти співпраці між прикордонними регіонами європейських держав, її основні форми та напрямки. Регіональну інтеграцію розглянуто в світлі процесів європейської інтеграції, дано оцінку співпраці держав Європи на рівні регіонів, обґрунтовано її обумовленість специфікою форми взаємодії, а також характером взаємин між державами в цілому. В роботах О. Плотнікової [530–532] досліджено характерні риси міжрегіонального та прикордонного співробітництва у Європі, з'ясовано особливості транскордонної взаємодії. Високий науковий рівень, виваженість в оцінках та об'єктивність вигідно вирізняють праці авторки з-поміж робіт інших російських фахівців у сфері регіоналістики. Чимало уваги дослідниця приділила розгляду транскордонної взаємодії. Процеси регіональної інтеграції у Європі проаналізовано крізь призму участі в них Росії.

Таким чином, дослідження транскордонного співробітництва України та Польщі на сьогодні формують окремий напрям вітчизняної історіографії, про що свідчить як численний тематичний доробок, так і сформованість спеціальних наукових осередків із вивчення проблеми. Зважаючи на євроінтеграційні прагнення України, а також труднощі, що виникають на цьому шляху, в активізації транскордонної співпраці вчені вбачають передумову "наближення" нашої держави до Європи. І якщо теперішній рівень такого роду взаємодії оцінюється доволі неоднозначно, то на рахунок її перспективності наукова думка є винятково злагодженою. Зі вступом Польщі до ЄС, а відтак появою додаткових можливостей для реалізації євроінтеграційних намірів України, історіографія проблеми, представлена великою кількістю наукових статей, монографічними та дисертаційними працями, почала швидко поповнюватися новими роботами. Різні аспекти транскордонної взаємодії двох держав продовжують викликати стійкий науковий інтерес, незмінно перебуваючи у полі зору дослідників.

РОЗДІЛ 4

НАУКОВЕ ОСМИСЛЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ І ПОЛЬЩІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

4.1. Дослідження еволюції українсько-польських зв'язків крізь призму інтеграції Польщі до НАТО

Одним із безпосередніх наслідків внутрішньополітичних трансформацій, що відбулися у Польщі наприкінці 1980-х рр., стала переорієнтація зовнішньої політики на інтеграцію до євроатлантичних та європейських структур. Перші офіційні заяви, в яких йшлося про прагнення інтеграції до НАТО та ЄС, були зроблені в 1989 р. прем'єром Т. Мазовецьким та міністром МЗС К. Скубішевським. Зі схваленням основних доктринальних документів, зокрема, таких, як Концепція зовнішньої політики Польщі (1990 р.), Основи польської політики безпеки (1992 р.), Політика безпеки та оборонна політика Польщі (1992 р.), дослідники пов'язують документальне закріплення офіційною Варшавою нового зовнішньополітичного курсу.

До наукового обґрунтування проблеми євроатлантичної інтеграції Польщі українські науковці почали звертатися у другій половині 1990-х рр. У той час історіографія проблеми поповнилася науковими публікаціями О. Їжака [280], О. Санжаревського [569]. Вчені спробували пояснити євроатлантичний вибір офіційної Варшави, проаналізувати перші її кроки на обраному шляху. Прикметною рисою розвідок є обґрунтування історичної обумовленості євроатлантичної інтеграції Польщі, трактування її як єдино виправданої та можливої гарантії безпеки й стабільності власне як самої Польщі, так і Європи загалом. Перші дипломатичні контакти Польської держави з Північноатлантичним альянсом дослідники датують 1988–1989 рр. – часом, коли країна організаційно належала до соціалістичного табору й була учасницею ОВД та РЕВ, утворених за ініціативою Радянського Союзу та контрольованих ним.

Тривалий час зволікаючи з відповіддю Польщі, а також іншим країнам із регіону Центрально-Східної Європи на їхні неодноразові заяви про прагнення потрапити під "парасольку НАТО", керівництво Альянсу 20 грудня 1991 р. зважилося здійснити "крок назустріч". З метою налагодження партнерських відносин із країнами, які впродовж тривалого часу перебували під контролем кремлівського керівництва, а також поєднання зусиль задля підтримки безпеки в Європі, НАТО оголосила про утворення Ради Північноатлантичного співробітництва (РПАС). Попри те, що Програма РПАС не передбачала надання гарантій безпеки країнам, що приєдналися до неї, і не гарантувала їхнє наступне членство в НАТО, з її реалізацією дослідники, серед яких Ю. Мороз [456] та О. Томашевич [642], пов'язують початок євроатлантичної інтеграції Польщі. В доробку українських дослідників стосовно проблеми, що аналізується, наявною також є інша точка зору. В праці В. Колесника, зокрема, початок втілення у життя Польщею намірів про вступ до НАТО датовано липнем 1992 р. [330]. Вкрай важливим, на думку автора, виявився візит до Брюсселя прем'єр-міністра РП Г. Сухоцької у жовтні 1992 р. У ході його здійснення курс Польщі на інтеграцію до НАТО отримав "обережну, але позитивну відповідь із боку керівництва НАТО" [330, с. 50].

В українській історіографії наявною є низка праць, у яких дослідники висвітлюють цілі та завдання НАТО, ключові напрями діяльності її у постбіполярному світі, взаємини з європейськими та іншими державами. З-поміж них привертає увагу робота П. Демчука [189]. Окрім висвітлення ситуації, в якій відбувалася зміна зовнішньополітичних орієнтирів Польської держави, започатковувалася її співпраця з НАТО, увагу приділено аналізу діяльності останньої, конкретним заходам, у реалізації яких вона бере участь. Певне місце у праці займає обґрунтування ролі російського чинника в розширенні на Схід кордонів Альянсу, взаєминах із ним Польщі. Непозбавлені актуальності колективні праці під загальною редакцією Д. Дзвінчука [526] та Я. Малика [572]. Попри підручниковий жанр, у них на відповідному рівні проаналізовано міжнародні відносини, відтворено ситуацію, в якій Польща, а також інші держави

з регіону ЦСЄ здійснили переорієнтацію своїх зовнішньої та безпекової політик на розбудову взаємин із НАТО. В дослідженні О. Брусиловської [69] увагу привертають роздуми щодо пошуку колишніми кремлівськими сателітами зі Східної Європи свого місця в системі геополітичних координат, що почала формуватися по розпаду СРСР. У ситуації, коли колишній гарант припинив своє існування, а регіон опинився у "сірій зоні" безпеки, розбудову взаємин із НАТО авторка називає єдиним виправданим виходом із ситуації, що склалася.

Не обійшли увагою проблеми євроатлантичної інтеграції Польщі й відомі львівські історики Л. Зашкільняк та М. Крикун. У праці "Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів" [240] вони наголошують на геополітичній обумовленості взаємин Польщі з НАТО, аналізують події, які вирішальним чином позначилися на них. Співпрацю сторін учені висвітлили у взаємозв'язку з внутрішніми та деякими зовнішніми чинниками.

Політика Польщі у військово-політичній сфері, її відносини з НАТО стали предметом спеціальних досліджень П. Грицака [172–173], Р. Ковальчука [323]. Автори розглянули історичні умови, в яких формувався курс Польщі на інтеграцію до НАТО, проаналізували ставлення до нього як польських громадян, так і світового співтовариства, висвітлили ключові події у взаєминах сторін. Насичені великою кількістю фактологічного матеріалу, почерпнутого з різноманітних джерел, ці праці мають неабияке пізнавальне значення та займають чільне місце в українській історіографії.

Переорієнтацію зовнішньої політики Польщі на користь співробітництва з НАТО, конкретні кроки на обраному шляху проаналізовано в роботах Т. Герасимчук [144–145, 147]. Дослідниця обґрунтувала прагнення Польщі розбудовувати взаємини з НАТО з наступним вступом до неї, розглянула конкретні кроки на обраному шляху. В безпосередньому зв'язку з успіхами євроатлантичної інтеграції висвітлено взаємини Польщі з країнами ЦСЄ. Чимало уваги приділено стосункам Польщі з сусідами на Сході, насамперед з Україною. З оголошенням нашою державою європейського вибору зовнішньої політики

дослідниця пов'язує наповнення новим змістом взаємин двох держав, набуття ними європейського контексту.

Окрім внутрішніх трансформацій, які задля досягнення відповідності союзним стандартам була змушена реалізувати урядова Варшава, поглиблення взаємин із НАТО спричинило зміни в зовнішній політиці Польщі, її стосунках з іншими державами. Так, у працях вітчизняних дослідників доводиться обумовленість українсько-польського співробітництва взаєминами Польщі з Альянсом. Перші розвідки, в яких було зроблено спробу розібратися у наслідках "східного розширення" НАТО для України й українсько-польської співпраці, були опубліковані незадовго до очікуваної події. Одними з перших еволюцію міждержавного співробітництва у зв'язку з трансформацією безпекового простору Європи проаналізували Є. Бершеда [42], О. Їжак [280], А. Мартинов [425]. Апелюючи до того, що з розпадом СРСР регіон Центрально-Східної Європи виявився позбавленим будь-яких гарантій безпеки, дослідники доводять відсутність для Польщі, а разом з нею і для України інших альтернатив, окрім співпраці з НАТО. Розбудову взаємин з Альянсом вони вважають цілком виправданою та прихильно ставляться до неї.

На підпорядкованості українсько-польського партнерства успіхам інтеграції Польщі до НАТО наголошують Д. Васильєв [95], О. Знахоренко [260], О. Крамаревський [523], С. Пирожков [523], Л. Чекаленко [95] та ін. Дослідники прослідковують наявність зв'язку, наприклад, між ставленням нашої держави до розширення на Схід кордонів НАТО та політикою щодо неї Польщі, між успіхами, що їх вдалося досягти офіційній Варшаві в співпраці з Альянсом, та характером польсько-українських взаємин тощо. Обґрунтування сьогоденних стосунків Варшави й Києва здобутками євроатлантичної інтеграції Польщі та спроможністю України впливати на них притаманне дослідженням В. Куйбіди [376], О. Полторацького [537]. У роботі Ю. Котляра [352] взаємодію двох держав у контексті євроатлантичної, а також європейської інтеграції названо одним із найважливіших вимірів сучасних українсько-польських відносин.

Ключові аспекти проблеми зазнали обґрунтування в колективній монографії Л. Алексієвець, М. Алексієвця, Н. Чорної "Польща: на шляху до НАТО та ЄС" [10]. На основі використання великої кількості зарубіжних і вітчизняних джерел у роботі проаналізовано еволюцію українсько-польських міждержавних взаємин, доведено наявність зв'язку між динамікою реалізації Польщею інтеграційної стратегії та характером її відносин з Україною. Багато уваги приділено аналізу адаптації військово-політичної сфери РП до натовських стандартів. Обґрунтовано зацікавленість у вступі Польщі до Альянсу Сполучених Штатів Америки.

Важливі питання піднімаються в роботі А. Кирчіва [303]. Дослідник вивчив безпекову ситуацію в Європі, політику Польщі щодо забезпечення національної безпеки та дійшов висновку, що від спроможності офіційної Варшави гарантувати власну безпеку залежить безпека всієї Європи. Посилаючись на геополітичне становище Польської держави, А. Кирчів віщує їй центральну позицію у зрівноваженні потуг об'єднаної Європи та Росії. Єдино виправданим шляхом до забезпечення безпеки Польщі, регіону та Європи загалом, він називає вступ держави до НАТО за умови збереження продуктивної співпраці з Україною. Близьким у своїх міркуваннях є О. Полторацький [537]. Комплексно проаналізувавши передумови євроатлантичної інтеграції Польщі, він дійшов висновку, що, попри будь-які геополітичні розрахунки, членство в НАТО означає для неї насамперед відчуття безпеки [537, с. 9]. Одночасно, – переконаний науковець, – членство в НАТО означає для Польщі також членство в Євросоюзі та гарантує, таким чином, стабілізацію ринкової економіки, розбудову демократії, безперервне зростання добробуту. Розглядаючи шлях Польщі до НАТО, А. Кирчів та О. Полторацький вказують на те, що, на відміну від України, питання членства в Альянсі, рівно як і в Євросоюзі, для поляків було предметом не партійних ігор та владних колізій, а суспільного консенсусу і згоди. Позбавленою серйозного суспільного невдоволення названо також сприяння Польщею нашій державі у співпраці з Заходом.

Певне місце проблема займає в дисертаційному дослідженні О. Бабак [27]. У роботі доводиться виняткова важливість українського фактора для національної

безпеки Польської держави. Впродовж тривалого часу будучи залежною від політики Росії, розбудову взаємин з Україною та сприяння їй у долученні до європейського безпекового простору Польща, на думку авторки, вважає запорукою стабільності на своєму східному кордоні.

Прагненням сформуванню навколо себе стабільне безпекове середовище та остаточно дистанціюватися від Росії з її великоімперськими амбіціями пояснює зацікавленість польської дипломатії у входженні нашої держави до структур Західного світу український вчений М. Жулинський [224]. Попри незначну фактологічну наповненість, публікація викликає інтерес з огляду на часто несподіване трактування багатьох питань, виняткову влучність висновків та авторську неупередженість у цілому.

Ознайомлення з дослідженнями українських фахівців засвідчило їхню переконаність у тому, що зі здобуттям політичної незалежності Польща намагалася зробити все можливе, аби забезпечити собі вступ до НАТО. Пріоритетність курсу на інтеграцію в Альянс зумовлювалася, насамперед, прагненням РП якомога швидше покінчити з небезпекою повторного включення у сферу впливу Росії. З огляду на те, що будь-який із проектів регіональної безпеки априорі був приречений на поразку, приєднання до НАТО виявилось єдиним виходом із ситуації. Природно, усі інші напрями зовнішньополітичної активності Польщі підпорядковувалися успіхам її євроатлантичної інтеграції. В реалізації цієї мети Польща вдавалася до тісної співпраці з державами, які мали такі ж стратегічні цілі. Показово, що Україна, попри усю свою важливість для Польщі, упродовж тривалого часу такою не вважалася. Йдеться, насамперед, про початок 1990-х рр., протягом якого Польща докладала максимальних зусиль для поглиблення відносин з НАТО. Серед факторів, які шкодили нашій державі, П. Чернега, зокрема, називає багатовекторну зовнішню політику та економіко-енергетичну залежність від Росії, що часто виходила на рівень політичного протистояння [706], О. Мітрофанова [450] та В. Моцок [459], окрім невизначеності орієнтирів, звертають увагу на нерозв'язаність проблеми ядерної зброї. Слідуючи прикладу західних держав, у відносинах з Україною Польща

демонструвала збереження дистанції. З відсутністю у Польщі, а також інших центрально-східноєвропейських держав "інтересу" до взаємин з Україною, В. Моцок пов'язує неспроможність української влади у той час проводити "цілеспрямовану політику на вступ своєї країни до НАТО" [459, с. 29]. Серед факторів, які заважали розвиткові українсько-польських відносин, він називає побоювання польської політичної еліти, що стосунки з Україною негативно позначаться на інтеграції Польщі до НАТО та ЄС, узалежнення відносин з Україною від успіхів євроатлантичної інтеграції РП, позицію впливових держав Заходу щодо України та рівень порозуміння між Києвом і Брюсселем. У статті О. Знахоренко [258] до чинників, що "заважали" офіційній Варшаві розбудовувати стосунки з Україною, окрім перерахованих, віднесено також позицію Кремля, невдоволення інтенсифікацією взаємин по лінії Варшава – Київ, непевність політичної еліти Польщі в перспективності відносин з Україною, протест останньої проти просування НАТО на Схід [258, с. 32–33].

Початок позитивних зрушень у взаєминах України і Польщі вчені датують 1994 роком. В. Моцок, зокрема, пов'язує його з відмовою України від ядерного потенціалу [459, с. 31], П. Чернега – з оголошенням президентом України Л. Кучмою програми реформ та прагнення інтенсифікувати співробітництво з західними державами [706, с. 3]. У той період, – переконаний дослідник, – було "підтверджено перспективність співробітництва України й Польщі не лише на рівні двосторонніх відносин, а й у міжнародних організаціях, зокрема НАТО".

Еволюцію військово-політичної співпраці, здобутки двох держав у цій сфері розглянуто в роботі А. Пивоварова [521]. Пояснюючи зміну позиції офіційного Києва щодо "східного розширення" НАТО та вступу до неї Польщі, вчений вказує на усвідомлення політико-владними колами нашої держави "марності таких спроб". Зі зміною позиції України її взаємини з Польщею суттєво активізувалися. Їхній вихід на рівень стратегічного партнерства супроводжувався взаємною репрезентацією на світовій політичній арені, дипломатичним сприянням [521, с. 711–712]. З позиції України останнє полягало в підтримці Польщі на шляху інтеграції до НАТО та ЄС, з позиції Польщі – у допомозі Україні в її становленні

як повноправного члена ЦЄІ та СЕФТА. Про "місію Польщі" сприяти євроатлантичній інтеграції України у статті, разом з тим, не йдеться.

Спрямованість України та Польщі на участь у процесах європейської та євроатлантичної інтеграції розглянув В. Бочаров [60]. Дослідник послідовно відстоює ідею підпорядкованості "української політики" Польщі відносинам із Заходом. Так, активізацію стосунків Варшави з Києвом у 1996 р. він пов'язує з порозумінням між польськими дипломатами й НАТО стосовно майбутнього членства у ній Польщі, "просування" України в структури Західного світу розглядає у взаємозв'язку з прагненням офіційної Варшави забезпечити зміцнення міжнародного авторитету Польщі та гарантувати посилення її геополітичної ваги. Аналогічний прагматизм присутній в оцінці автором прагнення Польщі у відносинах з Україною позбутися "тяжкої спадщини минулого". Свідченням усвідомлення політико-владними колами двох держав важливості розбудови взаємовигідних взаємин, забезпечення їхнього виходу на новий рівень у праці названо підписання президентом України Л. Кучмою та президентом РП А. Квасневським у червні 1996 р. Спільної Декларації. З однієї сторони, Декларація стала свідченням успіху міждержавного партнерства, з іншої, – підтвердженням перспективності подальшої взаємодії.

До розгляду проблеми у своїх працях звернулася В. Гевко [131–133]. Як і ряд інших дослідників, непростий характер відносин України та Польщі в першій половині 1990-х рр. вона пов'язує з відсутністю в українській сторони чіткої позиції стосовно розширення на Схід кордонів НАТО. В ситуації, коли визначальною метою зовнішньої політики офіційної Варшави оголошувалася інтеграція до НАТО та ЄС, Польща вдавалася до посилення співпраці з країнами Заходу, за сприяння яких можна було наблизити власні інтеграційні перспективи, а також з країнами ЦСЄ, що мали тотожні стратегічні цілі. Україна, яка в той час не піднімала питання про вступ до НАТО, не викликала в Польщі серйозного інтересу. Припускаючи, що активні взаємини з Україною матимуть для Польщі невтішні наслідки, адміністрація над Віслою демонструвала збереження у них дистанції. Початок позитивних зрушень у стосунках Києва та Варшави В. Гевко

датує 1994 р. У той час сторони почали декларувати "європейський контекст" взаємин та наголошувати на стратегічності їхнього значення. Високі оцінки в роботі отримали зусилля, яких докладала Польща для активізації участі України в діяльності ЦЄІ та її вступу до Ради Європи. Відображенням зацікавленості двох держав у розбудові взаємин В. Гевко називає військово-політичне співробітництво, до здійснення якого сторони долучилися у 1994 р. з приєднанням до Програми НАТО "Партнерство заради миру". Підтвердженням подальших зрушень у взаєминах сторін дослідниця вважає підписання у червні 1996 р. президентами України та Польщі Спільної Декларації, у якій обидві держави зобов'язалися підтримувати одна одну в прагненні інтегруватися у структури безпеки, а також оголошення президентом України Л. Кучмою заяви про відсутність в Україні заперечень щодо вступу Польщі до НАТО.

Ключові питання теми зазнали висвітлення у монографії львівських вчених К. Кіндрата й С. Трохимчука [305]. Проаналізувавши співпрацю держав упродовж 1989–2001 рр., науковці зробили слушний висновок про спільну діяльність України і Польщі в напрямку інтеграції з європейськими та євроатлантичними структурами. Попри високий науковий рівень та фактологічну наповненість, вважаємо за доцільне звернути увагу на дещо необ'єктивне висвітлення в дослідженні позиції України щодо східного розширення Альянсу. Вкрай дискусійною, на наш погляд, є думка авторів про відсутність в українських державних діячів принципових заперечень щодо зміщення на Схід кордонів НАТО й підтримки ними вступу до цієї організації Польщі.

Аналізом українсько-польського співробітництва позначені роботи Л. Чекаленко [698–699, 701–702]. Зосередившись на розгляді еволюції взаємин у контексті європейської геополітики, авторка робить висновок, що завдяки досягнутим успіхам урядова Варшава утверджується в якості "форматора простору безпеки". У публікації зроблено спробу оцінити внесок України й Польщі в безпеку та стабільність регіону, визначити місце кожної з держав у зовнішньополітичній стратегії партнера. Аналогічно до К. Кіндрата й С. Трохимчука, Л. Чекаленко наголошує на толерантному ставленні нашої

держави до прагнення поляків набути членства в Альянсі, розумінні їхнього вибору, хоча, як відомо, упродовж тривалого періоду взаємини України й Польщі здійснювалися "під знаком" неприйняття офіційним Києвом ідеї "східного розширення" НАТО.

Взаємини України та Польщі крізь призму інтеграції останньої до НАТО і ЄС проаналізувала Г. Зеленько [247]. Нехважаючи на високі оцінки співпраці, дослідниця, разом з тим, звернула увагу на небезпеку трансформації політики Польщі щодо нашої держави по вступі до Альянсу. Попри численні заяви повноважних представників адміністрації над Віслою, що "з власної ініціативи Польща від України не відмовиться", з переходом під натовську "парасольку безпеки" урядова Варшава, – переконана авторка, – буде змушена відповісти на питання "наскільки доцільним є наявний рівень українсько-польських відносин" [247, с. 163]. З огляду на це, міру зацікавленості Польщі у взаєминах з Україною авторка пропонує розглядати у взаємозв'язку не стільки з позицією Варшави, скільки з успіхами, яких на означеному шляху вдавалося досягати нашій державі.

Вважаємо необхідним зазначити, що з наближенням перспективи вступу Польщі до Альянсу, українських науковців, власне як і інших свідомих громадян, все більше турбували ймовірні наслідки цієї події для нашої держави. На рахунок зазначеного дослідники робили абсолютно різні прогнози, проте, як показали перші роки по приєднанню РП до НАТО, розширення кордонів останньої на Схід не лише не спричинило до погіршення становища нашої держави та її взаємин з Польщею, а навпаки, активізувало українсько-польське співробітництво, зумовило його вихід на вищий щабель. Так, В. Колесник у своїй розвідці [330] вказує на доцільність розпочати з березня 1999 р. відлік нового етапу міждержавної взаємодії, так званого "пріоритетного стратегічного партнерства", ключовою ознакою якого він називає "посилення інтегративності українсько-польських відносин". Відчутну активізацію взаємин Польщі з сусідами на Сході по її вступі до Альянсу констатує Т. Сидорук [591]. До з'ясування наслідків вступу Польщі до НАТО для її відносин з Україною звернувся С. Стоєцький

[612]. Зібрані факти дали йому підстави аргументовано стверджувати про активізацію двостороннього співробітництва та його вихід на якісно новий рівень.

Близьким у своїх міркуваннях виявився О. Полторацький [537]. Одночасно дослідник відзначив, що зі вступом Польщі до НАТО її відносини з Україною трансформувалися з відносин між державами з однаковим міжнародно-правовим статусом на відносини за особливим регіональним напрямом – між НАТО та його східними сусідами. Відтепер, співпрацюючи з Польщею, Україна бачитиме в ній члена Альянсу. З однієї сторони, це породжуватиме для неї додаткові труднощі, з іншої, – даватиме можливість поглиблювати взаємини з НАТО, – переконаний дослідник. Труднощі, безперечно, зумовлювалися тим, що зі вступом Польщі до НАТО українсько-польський кордон перетворився на своєрідний рубіж, який відмежовує захищену альянсівською "парасолькою безпеки" Європу від України, безпека якої підтримується власними силами. З огляду на безпосереднє сусідство нашої держави з Росією, сам факт якого є потенційно небезпечним, вступ Польщі до НАТО став своєрідним викликом її національній безпеці. З іншої сторони, приєднання РП до Альянсу, з огляду на готовність Варшави сприяти нашій державі у співпраці з ним, зумовлену, насамперед, її прагненням захистити свій східний кордон державою-членом НАТО, відкриває перед Україною нові можливості.

Співробітництво України та Польщі по вступі останньої до НАТО проаналізували В. Бочаров [60], В. Бурдяк [80], О. Ващенко [103], В. Гевко [128], І. Мороз [80], А. Пивоваров [521] та ін. Загальною ознакою їхніх праць є показ динамічної взаємодії сторін, обґрунтування позитивного її розвитку. Доводячи важливість безпекового співробітництва двох держав, науковці звертають увагу на досягнуті успіхи. Написані з використанням великої кількості конкретного фактологічного матеріалу, публікації складають добру основу для подальшого вивчення військово-політичної співпраці двох держав.

Звернення до польської історіографії засвідчило, що польськими вченими, на відміну від українських, питання євроатлантичної інтеграції Польщі почали досліджуватися ще в першій половині 1990-х рр. Дослідницький інтерес,

безперечно, перебував у підпорядкуванні успіхам інтеграції: чим більших здобутків у відносинах із НАТО вдавалося досягти офіційній Варшаві, тим більше уваги аспектам теми відводилося у наукових дискурсах. Одними з перших до наукового обґрунтування проблеми у своїх працях звернулися Г. Бух [767], Я. Дрозд [782], П. Лятовський [827], Я. Онишкевич [843], Я. Стефанович [871]. Дослідники наполягали на доцільності вступу Польщі до НАТО, трактували цей крок "історичною подією" не лише для Польщі, але й для решти держав регіону та Європи. Ознакою розвідок є пояснення євроатлантичного вибору Польської держави історично сформованим страхом перед Росією, прагненням назавжди позбутися небезпеки повторного повернення у сферу її впливу.

Відчутним було зростання наукового інтересу до проблеми напередодні вступу Польщі до Альянсу та в перші роки по тому. Історіографія теми поповнилася великою кількістю наукових розвідок, найбільш вартісними серед яких, на нашу думку, є праці Р. Купецького [820], А. Кшечуновича [816], С. Козєя [815], А. Магдзіак-Мішевської [831], В. Малендовського [833], Ч. Мойшевича [835]. Цікавими є розміщені на шпальтах газет роздуми Є. Бачинського [754], А. Кшемінського [817], Г. Янковського [801]. Дослідники зосередилися на висвітленні ключових аспектів співпраці, перебігу переговорного процесу, внутрішніх трансформацій, покликаних забезпечити досягнення відповідності союзним стандартам, позиції політичних сил та широкої громадськості щодо вступу держави до Альянсу. Показово, що інтеграція Польщі до НАТО, на думку науковців, була позбавлена будь-яких альтернатив, спроможних захистити державу від глобальних та регіональних викликів безпеці. Привертають увагу тематичні розвідки у часописі "Справи міжнародні", опубліковані польськими дипломатами Д. Росаті [859], А. Ротфельдом [860], К. Скубішевским [867] у переддень вступу Польщі до НАТО. Слугуючи перш за все цілям агітації, публікації містять вкрай високі оцінки очікуваного членства. Висвітлення зазнали як здобутки, яких офіційній Варшаві вдалося досягти у взаєминах із НАТО, так і найближчі перспективи.

У ході наукового обґрунтування євроатлантичної інтеграції РП польські дослідники, як і їхні українські колеги, неодноразово зверталися до вивчення

впливу цього процесу на співпрацю офіційної Варшави з сусідніми державами, зокрема з Україною. Показовими в цьому сенсі є роботи Б. Кліха [811], Т. Ольшанського [841], М. Цалки [770]. Окрім обґрунтування значимості українсько-польської співпраці для інтеграції Польщі в євроатлантичні структури, у них описано суспільні настрої щодо вступу Польщі до Альянсу, проаналізовано його наслідки для держави. На доцільності зближення Польщі з європейськими структурами, а також приверненні нею якнайбільшої уваги США та ЄС до утвердження України у європейському виборі наголошується в публікації відомого політика, історика, колишнього очільника МЗС РП Б. Геремека [148].

До розгляду проблеми звернувся М. Сівець [589]. Проаналізувавши взаємини України та Польщі, він зазначив, що їх розвиток сприяє формуванню позитивного іміджу двох держав та всього регіону. Саме це, – переконаний автор, – стало для НАТО потужним аргументом на користь Польщі, коли вирішувалося питання про її приєднання до Альянсу. Разом із тим, не залишалися без відповіді також заходи, що їх на підтримку України на міжнародній арені здійснювала Польща.

Українсько-польське співробітництво у світлі впливу на нього євроатлантичної інтеграції Польщі проаналізував Р. Якимович [800]. Цілком слушним, на нашу думку, є обґрунтування співпраці між двома державами потребою формування в регіоні відповідного безпекового середовища, а також їхнім прагненням дистанціюватися від Росії. У роботі наводяться конкретні факти з міждержавних взаємин, покликані активізувати співпрацю сторін із НАТО. Зі вступом Польщі до Альянсу Р. Якимович констатує збереження у її відносинах з Україною позитивної динаміки.

Ґрунтовного аналізу проблема зазнала у розвідках Я. Драуса [203], А. Джевіцького [783], А. Тошя [882]. Подібно до українських авторів, прохолодність в українсько-польських відносинах упродовж першої половини 1990-х рр. вони пояснювали незгодою України щодо розширення на Схід кордонів НАТО. Відповідно зі зміною позиції Києва й офіційною його відмовою від протесту щодо перетворення західних кордонів України на кордони Альянсу,

у взаєминах двох держав розпочався відлік нового етапу. Обґрунтовуючи еволюцію позиції України стосовно східного розширення НАТО, А. Тош [882], зокрема, звертається до офіційних заяв президента України Л. Кучми, який у листопаді 1994 р. публічно висловив застереження щодо можливості вступу Польщі до НАТО, у квітні 1996 р. зауважив, що Україна не матиме нічого проти розширення Альянсу, якщо на території новоприєднаних членів не буде розміщено ядерну зброю, а процес розширення буде явним і супроводжуватиметься консультаціями з Росією та Україною, а вже в червні того ж року заявив, що Україна підтримує вступ Польщі до НАТО. На підтвердження співпраці держав-сусідів заради збереження в регіоні ЦСЄ ситуації безпеки у роботі наведено конкретні факти. Високу оцінку згоди України на східне розширення кордонів Альянсу дав Я. Драус [203]. З офіційним її оголошенням автор пов'язує зростаючу переконаність вітчизняних політиків, що вступ Польщі до Альянсу відіграє позитивну роль для безпеки ЦСЄ, у тому числі й України, та спроможний сприяти євроінтеграційним устремлінням останньої. Наслідком офіційного декларування Україною згоди на "східне розширення" НАТО та проєвропейського курсу зовнішньої політики в роботі названо зміцнення присутності українського чинника в європейській та світовій політиці, а також активізацію взаємин по лінії Варшава – Київ [203, с. 34].

У російській історіографії проблемі інтеграції Польщі до НАТО, попри усю її важливість для Російської держави, приділено небагато уваги. Практична значимість дослідження процесу інтеграції Польщі до НАТО для РФ, на нашу думку, зумовлюється насамперед тим, що безпосереднім наслідком цієї події є зміщення на Схід кордонів НАТО, яке ставить під сумнів імперські амбіції Кремля. Показово, що, попри очевидну небажаність східного розширення НАТО, науковці, разом з тим, дають йому досить стримані, часто цілком об'єктивні оцінки.

Одним із небагатьох, хто проаналізував військово-політичну переорієнтацію Польщі на користь розбудови взаємин із НАТО з наступним набуттям членства у ній, є А. Мошес [466]. Для Польщі, рівно як і для інших держав із регіону ЦСЄ,

зміщення зовнішньополітичних векторів на користь Заходу, згідно з автором, було безальтернативним. На підтвердження думки наведено низку аргументів, серед яких – необхідність гарантувати зміцнення державного суверенітету, забезпечувати безпеку й стабільність в умовах постійно існуючої загрози з боку Росії, а також відсутність реальних гарантій недоторканості кордонів від можливих територіальних претензій з боку сусідів. Здобутком автора є осмислення подій, визначальних для співпраці НАТО з країнами регіону, та їх оцінка.

У роботі О. Майорової [416], присвяченій зовнішньополітичним пріоритетам Польщі в світлі розгляду програмних документів діючих у державі політичних партій, зазначається, що, як для політичного бомонду, так і для суспільства загалом, основною зовнішньополітичною метою був вступ Польської держави до НАТО та ЄС. І, що цікаво, інтеграцію до Північноатлантичного альянсу дослідниця вважає більш пріоритетною, ніж вступ до ЄС. Історичне минуле Польщі, позначене експансією з боку Німеччини та імперськими амбіціями Росії, зумовило нагальність пошуку офіційною Варшавою гарантій безпеки і стабільності та зоріентувало її на членство в НАТО.

Наукову цінність має дослідження Д. Сергєєва "Польща: чотири роки у НАТО" [583]. Вступ до Альянсу автор розглядає як факт реалізації однієї з ключових зовнішньополітичних цілей Польщі протягом 1990-х рр., який ознаменував у розвитку держави початок нового етапу. Дивідендами від нього названо зміцнення внутрішньої безпеки та позиції на міжнародній арені, зокрема перехід на більш високий рівень взаємин зі США та Росією. Певне місце в розвідці займає обґрунтування впливу євроатлантичної інтеграції Польщі на взаємини з Україною. Аналізуючи зацікавленість офіційної Варшави у вступі нашої держави до НАТО, автор вказує на прагнення польської сторони в такий спосіб посилити позицію Польщі в організації та убезпечити її східні кордони. Варто зазначити, що, проаналізувавши перспективу євроатлантичної інтеграції України, дослідник назвав її малоімовірною [583, с. 181].

Показово, що попри незгоду Кремля з розширенням на Схід кордонів НАТО, науковці майже одноставно заявляють, що долучення Польщі до Альянсу позитивно позначилося на її взаєминах з Україною. Так, Ю. Седякін [573], зокрема, зауважує, що зі вступом Польщі до НАТО її відносини з Україною набули особливого характеру. Окрім того, відчутно посилилася підтримка офіційною Варшавою країн-кандидатів на шляху до Альянсу. В дослідженні А. Мошеса [464] зростання інтересу Польщі до співпраці з Україною обґрунтовано остаточним оформленням списку країн, що потрапили до "першої хвилі" його розширення. Не виключає дослідник і того факту, що на інтенсифікацію контактів РП з Україною наявною була згода учасників НАТО. Показовими, на нашу думку, є міркування вченого на рахунок тривалого протесту України щодо розширення на Схід кордонів організації. Так, у роботі зауважується, що позицію України зумовлювала небезпека бути перетвореною у буфер між протидіючими блоками. Окрім того, вкрай ризикованим керівництвом держави вважало входження до НАТО країн-сусідів, які мали територіальні претензії до України. Небезпідставним також було побоювання, що у випадку посилення російського тиску на компроміс з Росією, вкрай небезпечний для нашої держави, разом зі США можуть піти країни з регіону ЦСЄ [464, с. 102]. Зважаючи на такого роду розрахунки, згоду України на східне розширення кордонів Альянсу дослідник вважає результатом зусиль представників дипломатичних кіл зацікавлених країн Заходу.

Чимало уваги дослідженню євроатлантичної інтеграції Польщі приділили західні науковці. Показово, що розширення на Схід кордонів НАТО, яке розглядається у взаємозв'язку з перерозподілом сфер впливу в Європі та дистанціюванням від подій у регіоні ЦСЄ Російської Федерації, оцінюється ними однозначно позитивно. Найбільших успіхів у дослідженні проблеми, на нашу думку, вдалося досягти американському аналітику С. Буранту [79]. Констатуючи в 1995 р. близькість для Польщі перспективи поглиблення співпраці з НАТО, він відзначив появу в політико-владній еліті країни розуміння того, що "за відсутності політики встановлення тісних взаємовідносин з Україною та сприяння

їй щодо інтеграції в Європу" небезпека перерозподілу останньої набуває особливої актуальності. Намагаючись продемонструвати українцям, що над Віслою про них пам'ятають, урядова Варшава розпочала реалізовувати стосовно Києва низку ініціатив [79, с. 104]. У свою чергу Україна, яка впродовж тривалого часу виступала категорично проти розширення на Схід кордонів НАТО, насамперед за рахунок Польщі, почала переглядати свою позицію. З приходом до влади у Польщі президента А. Кваснєвського взаємини двох держав відчутно "потеплішали", а про небезпеку бути перетвореною в буферну державу між Росією і НАТО, яка, власне, і обумовлювала неприйняття українцями ідеї східного розширення Альянсу, в Україні почали згадувати дедалі рідше. Упродовж 1996 р. С. Бурант констатував контакти між президентами двох держав, позначені винятковою зацікавленістю А. Кваснєвського у "наближенні України до Європи". Попри окремі непорозуміння, що періодично з'являлися між двома державами, дослідник зауважував, що вже наприкінці 1996 р. в Україні рішуче заявляли про підтримку прагнення Польщі вступити до НАТО, одночасно у Варшаві наголошували на сприянні нашій державі в підписання хартії, яка б визначала її відносини з Альянсом. Зміну ставлення офіційного Києва до розширення на Схід кордонів НАТО С. Бурант назвав одним із найважливіших чинників успішного завершення усього процесу.

Аналізуючи дослідження, пов'язані зі східним розширенням НАТО та вступом до неї Польщі, неможливо обійти увагою розвідку Ш. Гарнетта [127]. На його думку, розширення на Схід кордонів Альянсу є важливим кроком на шляху гарантування безпеки й стабільності Європи, а одночасно мінімізації російської загрози. Вступ Польщі до НАТО дослідник вважає відображенням успішної реалізації однієї з ключових зовнішньополітичних цілей, а співпрацю з Україною – запорукою захисту польських східних кордонів.

Багато уваги проблемам безпеки Центрально-Східної Європи приділив З. Бжезінський [45]. Як і інші американські науковці, розширенню на Схід кордонів НАТО та вступу до неї Польщі, яка досить часто сприймається світовою спільнотою як держава, в якій особливо зацікавлені США, З. Бжезінський дає

високі оцінки. Щодо обумовленості українсько-польського співробітництва взаєминами Польщі з НАТО політолог пропонує доволі неоднозначну тезу про те, що примирення держав-сусідів стало можливим лише завдяки східному розширенню Альянсу.

Отже, проблема розвитку українсько-польських відносин у світлі інтеграції Польщі до НАТО зазнала певного представлення у доробку вітчизняних та зарубіжних науковців. Дослідження окремих її аспектів свідчать про схильність науковців доводити обумовленість міждержавного співробітництва взаєминами Польщі з НАТО, обґрунтовувати важливість для них позиції України. Означену проблему дослідники, як правило, трактують з урахуванням еволюції системи міжнародних відносин, у контексті геополітичних викликів. Відповідне концептуальне її осмислення, предметний аналіз окремих питань, разом з тим, супроводжується відсутністю спеціальних праць комплексного характеру, що зумовлює необхідність продовження наукової роботи.

4.2. Євроатлантичний вибір України та місце Польщі в його реалізації у висвітленні науковців

Проблема зовнішньополітичної орієнтації України – одна з тих, які впродовж тривалого часу привертають увагу дослідників. Визначаючи геополітичні пошуки Української держави, науковці, зазвичай, обмежують їх площиною Захід – Схід чи, що в даному випадку є синонімом, Європа – Росія. Зі здобуттям Україною незалежності євроатлантичний вектор зовнішньої політики перетворюється для неї на один із визначальних. "Україна як велика європейська держава не може залишатися осторонь співпраці з Північноатлантичним альянсом, зокрема у розбудові архітектури безпеки", – слушно зауважили у своїй праці відомі українські історики-міжнародники С. Віднянський та А. Мартинов [111, с. 74]. Окрім вказаної, аналізом євроатлантичних устремлінь нашої держави відзначаються також інші роботи зазначених авторів [110–111].

Чільне місце в українській історіографії проблеми займають дослідження Б. Губського [178], М. Кордона [345–346], А. Кудряченка [369–371], Г. Перепелиці [516], І. Тодорова [638], С. Федуняка [680] та ін. Звернувшись до розгляду організаційної структури та історичного досвіду діяльності НАТО, науковці з'ясували роль організації для підтримання безпеки й стабільності у Європі та світі. У приєднанні України до НАТО вони вбачають, відповідно, запоруку захисту держави від різноманітних викликів сучасного світу. Не останню роль у прагненні України вступити до НАТО, на думку дослідників, відіграє також той факт, що членство держави в Альянсі є своєрідною гарантією її майбутнього вступу до ЄС.

Пізнавальний інтерес викликає колективна праця Т. Брежневої, О. Їжака, А. Шевцова "Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти" [66]. Окрім висвітлення організаційної структури та аспектів діяльності НАТО, робота відображає досягнення, проблеми та перспективи євроатлантичної інтеграції України. Важливою та своєчасною є колективна праця "Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства" за редакцією

Г. Перепелиці [641]. Дослідники обґрунтували значення для нашої держави взаємин із НАТО, критично та неупереджено проаналізували внутрішній та зовнішній виміри її євроатлантичної інтеграції. Важливим є осмислення досвіду набуття членства в Альянсі країнами з регіону Центрально-Східної Європи.

Варті уваги дослідження, присвячені аналізу окремих аспектів проблеми. Так, політико-економічна складова взаємин Україна – НАТО знайшла відображення в роботах В. Бадрака [29], А. Березного [41]. Висвітленням проблеми військово-технічного співробітництва сторін відзначаються праці В. Борохвостова [51], І. Фаніна [674–675]. Важливі аспекти проблеми євроатлантичного вибору України висвітлено у розвідках О. Брусиловської [67], У. Ільницької [273], М. Павлюка [503], О. Полторацького [537].

Аналіз тематичних праць дозволив зробити висновок, що першу спробу формулювання Україною євроатлантичних прагнень дослідники датують 1990 р. та пов'язують її зі схваленням Декларації про державний суверенітет, відповідно до якої наша держава проголосила курс на участь у загальноєвропейському процесі та євроатлантичних структурах. Затвердження у 1993 р. Верховною Радою України програмного документу "Основні напрями зовнішньої політики України", положеннями якого одним із головних пріоритетів було визначено повномасштабну інтеграцію держави в євроатлантичні структури та участь у розбудові загальноєвропейської системи безпеки, на думку В. Бурдяк [80], Л. Голопатюка [158], І. Мороза [80] та ін., у черговий раз продемонструвало прагнення України розбудовувати взаємини з НАТО.

Очевидно, що в стосунках з Альянсом Україна послуговується відповідним досвідом своїх найближчих сусідів, які, вийшовши з-під контролю Москви, спромоглися упродовж відносно короткого проміжку часу набути членства у ньому. Певною мірою звертаючись до надбань Угорщини, Чехії та Словаччини, Україна, разом з тим, найбільшій уваги приділяє польському досвіду. Місце Польщі у взаєминах України з НАТО обґрунтовано у роботах М. Алексієвця та Я. Секо [14], Є. Бершеди [42], В. Васюка [100], В. Глібова та Д. Горуна [155], А. Кирчіва [301], Я. Матійчика [430], Ф. Медвідя [435], А. Пивоварова [521].

Пояснюючи репрезентацію офіційною Варшавою українських інтересів у НАТО, вчені, як правило, вважають її відображенням стратегічного партнерства двох держав. Разом із тим, спільною ознакою наукових досліджень є пояснення проукраїнської позиції Польщі її геополітичними розрахунками.

Зацікавленість офіційної Варшави в реалізації Україною курсу на євроатлантичну інтеграцію проаналізовано в дисертаційному дослідженні С. Стоєцького [612]. Вивчення наукового доробку українських та зарубіжних вчених, опублікованих документів підвело автора до висновку, що підтримка співпраці й зближення України з НАТО, а згодом – і рішення про інтеграцію до неї є характерною рисою "української політики" Польщі. Виявом конструктивної позиції офіційної Варшави щодо євроатлантичних устремлінь України в роботі названо сприяння зміцненню позиції офіційного Києва на міжнародній арені, заохочення до дво- та багатостороннього військового співробітництва за програмою Альянсу ПЗМ, активну підтримку ідеї підписання Хартії Україна – НАТО. З оголошенням нашою державою у 2002 р. курсу на вступ до НАТО вкрай важливою, на думку дослідника, стала підтримка Варшавою ідеї приєднання України до ПДЧ. Апелюючи до того, що результативність намагань Польської держави сприяти євроатлантичним устремлінням України залежить від загального стану взаємин між Києвом та НАТО, появу нових можливостей для цього вчений пов'язує з перемогою Помаранчевої революції. На основі аналізу фактологічного матеріалу та власних логічних міркувань дослідник дійшов висновку, що урядова Варшава й надалі підтримуватиме євроатлантичні устремління України, продовжуватиме захищати її інтереси на міжнародній арені. Одночасно не відкидає він і того, що в силу дії внутрішніх та зовнішніх чинників Україна може бути змушена відмовитися від претензій на членство в Альянсі, обмежившись розбудовою партнерських відносин із ним. У будь-якому випадку, – переконаний С. Стоєцький, – євроатлантичний контекст взаємин двох держав і надалі зберігатиме свою актуальність.

У роботі Віталія Моцока [459] успіхи українсько-польського, а також українсько-євроатлантичного співробітництва обґрунтовано позицією "великих

держав". Дослідник небезпідставно стверджує, що покращення відносин України з країнами Заходу, насамперед США, в середині 1990-х рр. "розблокувало зовнішню політику України, створивши можливості для активізації українсько-польських взаємин" [459, с. 33]. Із виходом відносин України та Польщі на рівень стратегічного партнерства одним із напрямів міждержавної взаємодії стало поєднання зусиль для участі в процесах європейської та євроатлантичної інтеграції, взаємне сприяння її успіхам.

Роль Польщі у взаєминах України з НАТО високих оцінок зазнала в роботі Я. Матійчика [430]. Разом з тим, дослідник вказав на ряд проблем внутрішнього характеру, що позначалися не на користь взаєминам нашої держави як з Польщею, так і з НАТО. Істотним обмеженням можливостей ідеальної моделі українсько-польської, а відтак і українсько-євроатлантичної співпраці названо низький рівень соціально-економічного розвитку України. Попри очевидну зацікавленість Польщі в поглибленні взаємин офіційного Києва з Альянсом, автор переконаний: у Варшаві підтримуватимуть Україну доти, поки це не суперечитиме репутації РП та не ставитиме під сумнів її зовнішньополітичні успіхи.

Проаналізувати проблеми євроатлантичної інтеграції України та з'ясувати місце Польщі в цьому процесі спробувала О. Обухова [480]. Розглядаючи розвиток українсько-польських взаємин у світлі реалізації кожною з держав стратегії інтеграції до НАТО, авторка зауважує, що в політичних колах Польщі можливість вступу нашої держави до Альянсу почали обговорювати задовго до того, як до нього вступила Польща. Аргументуючи думку, авторка згадує про міжнародну конференцію Стратегічної групи зі зміцнення співробітництва в Центральній та Східній Європі, що відбулася у лютому 1995 р. у Празі. Виступаючи на ній, у той час вже колишній міністр МЗС РП К. Скубішевський закликав країни НАТО до співпраці з Україною, підтримки її євроатлантичних устремлінь. Показово, що в той час, як взаємини України з НАТО дослідниця вважає непослідовними та невизначеними, стосункам Польщі з Альянсом вона дає високі оцінки та називає їх гідними наслідування.

На доцільності використовувати польський досвід євроатлантичної інтеграції у своїй розвідці [298] наголошує А. Киридон. Періодом виняткової зацікавленості Польщі у взаєминах України з НАТО вчена називає 1999–2004 рр. Аргументуючи думку, вона згадує про підтримку, яку офіційна Варшава надавала нашій державі в період її політичної ізоляції на міжнародній арені. Такими, що позначаються на користь євроатлантичним устремлінням України, в публікації О. Антонюка [17] названо долучення держави до Програми ПЗМ, задіяність у діяльності миротворчого батальйону. З однієї сторони, означений напрям співробітництва покликаний гарантувати зміцнення безпекового середовища Європи, з іншої, – формувати в українській сторони досвід взаємин із НАТО.

Допомога, що її у взаєминах із НАТО надає Україні Польща, була високо оцінена багатьма вченими. Так, В. Бочаров, зокрема, звертає увагу на військово-співробітництво двох держав, завдяки якому, – переконаний дослідник, – Україна "полегшила собі просування до НАТО" [60, с. 134]. П. Сардачук та І. Цепенда вказують на те, що за сприяння Польщі євроатлантичні устремління нашої держави підтримали лідери багатьох європейських держав, вдалося налагодити діалог між Україною та США. Окрім того, польсько-українська співпраця, – переконані вони, – сприяє закріпленню вагової ролі України в європейській політиці безпеки [526, с. 359–360].

На аналізі євроатлантичного виміру взаємин України та Польщі зупинився О. Полторацький [537]. Високо оцінюючи інтеграційні успіхи Польщі, вчений одночасно вказує на задіяність офіційної Варшави в реалізації курсу НАТО на розширення "кордонів безпеки" далі на Схід. Україна, рухаючись шляхом поглиблення співпраці з НАТО, прагне переймати польський досвід інтеграції та всіляко підтримувати зовнішньополітичні ініціативи РП. Однозначно на користь розбудові українсько-польського стратегічного партнерства, а також взаєминам двох держав із НАТО, на думку автора, позначається їхня задіяність у численних ініціативах Альянсу, насамперед миротворчих операціях. Підводячи підсумок євроатлантичним успіхам Польщі, дослідник визначає ряд аспектів, скористатись якими варто й Україні. Окрім того, він зазначає, що, здійснюючи взаємини як з

Польщею, так і з НАТО, Україна повинна постійно зважати на характер співпраці між ними, а також на геополітичні реалії східноєвропейського регіону [537, с. 15–16].

Серйозною проблемою, з якою зіткнулася Україна на шляху зближення з Альянсом, науковці називають розколотість українського суспільства щодо доцільності обраного курсу. На дезорієнтації українського народу, його розрізненості на предмет зовнішньополітичних орієнтацій та вподобань наголошується у працях С. Віднянського [110, 112], Т. Возняка [115], Ю. Макара [417], А. Мартинова [110, 112] та ін. У дослідженні С. Віднянського та А. Мартинова, зокрема, зауважується, що налаштованість "прозахідної частини української політичної еліти на поетапний вступ до НАТО не була погоджена з громадською думкою, яка залишалася розколотою" [112, с. 68]. "Пік" політичного протистояння між прихильниками та противниками євроатлантичної інтеграції України співпав із виборчою кампанією 2006 р. до Верховної Ради України. У той час питання взаємин України з НАТО стало свого роду "лакмусовим папірцем" для політичних партій, з огляду на який суспільство визначалося у своєму ставленні до них. Аргументи пронатовських та антинатовських політичних сил, а також протистояння між ними, що суттєво загострилося у 2006–2008 рр., представлено в роботі Ю. Макара [417]. Проаналізувавши ситуацію, вчений зробив висновок про "необізнаність населення в означеному питанні", а також послуговування цим фактом політичних сил, що мають чітко виражену проросійську орієнтацію. Очевидно, що розширення НАТО на Україну безпосередньо зачіпає інтереси Росії, тому без врахування російського фактора розуміння ситуації, на думку вченого, є поверховим та позбавленим необхідної долі об'єктивності. Характерними рисами вищезазначених праць є розгляд взаємин України з НАТО в контексті розвитку геополітичної парадигми нашої держави, обґрунтування її зовнішньополітичних устремлінь комплексом взаємопов'язаних чинників.

Підвищенню свідомої підтримки суспільством ідеї вступу України до НАТО покликана сприяти колективна монографія "Вступ до НАТО – стратегічний вибір

України" [121]. Написана за участю відомих українських, а також деяких зарубіжних фахівців, робота привертає увагу до найактуальніших аспектів проблеми, дає відповідь на питання, які в силу відповідної зацікавленості антинатовських, як правило, проросійськи налаштованих сил, зазнають дещо викривленого трактування. Значну увагу приділено обґрунтуванню безпідставності характерної для багатьох українців боязні, що співпраця з НАТО зашкодить розвитку держави.

Важливе місце в історіографії проблеми посідає праця чернівецьких дослідників В. Бурдяк та І. Мороза "Перспективи співробітництва "Україна – НАТО" і роль у ньому польського фактора" [80]. Проаналізувавши взаємини України з НАТО упродовж 1991–2008 рр., автори виокремили у них окремі етапи, означили зміст кожного з них. Належного висвітлення у роботі зазнало нормативно-правове забезпечення взаємин сторін. Високі оцінки отримали Програма "Партнерство заради миру", Індивідуальна програма партнерства (ІПП–95), Хартія про особливе партнерство України з НАТО. Звертаючи увагу на виклики безпеці та стабільності, перед якими постали національні держави у ХХІ ст., дослідники відзначили доцільність поглиблення військового співробітництва України з Альянсом. Очевидним здобутком В. Бурдяк та І. Мороза, на нашу думку, є розгляд євроатлантичних перспектив України в світлі сьогоденних геополітичних викликів. Показовим є звернення до взаємин у трикутнику Україна – Польща – НАТО. Автори переконані: співробітництво держав у безпековій сфері є важливим як для них обох, так і для регіону в цілому. "Польща – член Північноатлантичного Альянсу, вона – форпост НАТО на його східних кордонах. Членство в НАТО створює для Польщі реальні підстави забезпечення її безпеки і оборони. У свою чергу, інтеграція України до європейських та євроатлантичних структур має істотне значення для безпеки всього континенту, відтак Польща підтримує прагнення України в цьому напрямі" [80, с. 170]. Проукраїнську позицію Польщі в євроатлантичних структурах дослідники обґрунтовують також її прагненням позбутися статусу прикордонної держави, захистити свої східні кордони від російської загрози. Одночасно поява в

складі Організації слабшого члена, яким, на думку авторів, є Україна, автоматично означатиме посилення польської позиції в Альянсі [80, с. 173].

До розгляду проблеми звернувся М. Янків [751]. Розглянувши еволюцію євроатлантичних орієнтирів України, автор з'ясував, що до середини 90-х рр. ХХ ст. наша держава "мала застереження щодо потреби і темпів розширення НАТО на Схід". Свого роду "точкою відліку" у її взаєминах з Альянсом стала заява президента України Л. Кучми про "бажання України підняти свої взаємини з Альянсом на новий рівень", зроблена ним 1 червня 1995 р. у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі [751, с. 162–163]. Свідченням підтримки Польщею євроатлантичного вибору нашої держави М. Янків називає створення того ж року українсько-польського миротворчого батальйону. У липні 1997 р. з ініціативи президента РП А. Квасневського сторони підписали Хартію про особливе партнерство між НАТО і Україною. Зі вступом Польщі до Альянсу дослідник пов'язує посилення зацікавленості офіційної Варшави у взаєминах із нашою державою, закріплення за нею ролі своєрідного містка у взаєминах Україна – НАТО. З приходом до влади у Польщі президента Л. Качинського адміністрація над Віслою почала проводити чітку лінію на перспективу вступу України до НАТО й активно сприяти їй у цьому. Вагомими досягненнями співпраці двох держав, на думку вченого, стали надання Польщею допомоги нашій державі в утилізації ракетного палива, розміщеного на її території, консультації щодо реформування української армії, створення литовсько-польсько-української бригади тощо.

Подібно, як і у випадку інтеграції до НАТО Польщі, співробітництво України з Альянсом викликало категоричну незгоду Росії. Як уже зазначалося, інтеграція України до НАТО означала зміщення на Схід системи безпеки, членом якої Росія не була, та перетворення, таким чином, українсько-російського кордону на кордон між двома різними безпековими системами. Вступ України до НАТО, окрім того, означав втрату офіційною Москвою контролю над нашою державою. З огляду на великоімперські амбіції, Росія намагалася будь-якою ціною не допустити цього. Конкретні факти на підтвердження зазначеного мають місце у працях С. Віднянського та А. Мартинова [110, 112]. Вчені, зокрема, зазначили, що

з приходом до влади в Україні "помаранчевої команди" та оголошенням навесні 2005 р. президентом В. Ющенком готовності України приєднатися до ПДЧ, Росія у відповідь заявила, що "не збирається субсидіювати дешевим газом євроатлантичну інтеграцію України" [110, с. 42]. Не менш показовим дослідники вважають також той факт, що під час роботи Бухарестського саміту НАТО, на якому розглядалося питання про приєднання України до ПДЧ, російські дипломати заявили, що "прийом України в Північноатлантичний альянс є способом назавжди відокремити її від Росії та провокувати останню до реваншу" [112, с. 68]. Очевидно, що такого роду заява не могла залишитися без відповіді: відмову Україні від участі у ПДЧ, озвучену на саміті, дослідники трактують виключно як поступку Росії, спричинену небажанням Заходу загострювати свої відносини з нею [112, с. 70].

Черговою поступкою Росії, яка не найкращим чином позначилася на співпраці нашої держави з Альянсом, стало прийняття 1 липня 2010 р. Закону України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики". Із декларуванням відмови від вступу до Альянсу та оголошенням позаблокового статусу, євроатлантичні перспективи України вкотре стали невизначеними. Як слушно зауважив з цього приводу А. Кудряченко, прийняття закону стало "рубіжним, якщо не кінцевим підсумком відповідного етапу" [369, с. 12]. У відсутності успіхів у взаєминах України з НАТО, окрім впливу російського чинника, історик вбачає відображення неготовності суспільства та влади до реалізації курсу на інтеграцію до Альянсу. Розділяючи прагнення України поглиблювати взаємини з ЄС та згодом вступити до Спільноти, А. Кудряченко, разом з тим, наголошує на приреченості її взаємин з Альянсом та одночасній "безальтернативності" партнерства з Росією. Негативну оцінку відмові України від претензій на вступ до НАТО та проголошенню нею позаблокового статусу дала О. Снігир [599]. Окрім того, що згорання євроатлантичного курсу негативно позначилося на міжнародному авторитеті нашої держави, одним із його наслідків дослідниця вважає послаблення українсько-польського партнерства. З огляду на зростаючу активність Польщі в обговоренні важливих європейських проблем, у тому числі в

сфері безпекового співробітництва, до розв'язання яких дедалі частіше залучається Росія, О. Снігир звертає увагу на імовірність розгортання невтішного для України сценарію бути перетвореною на споживача безпеки, що твориться без її участі.

Разом з тим, в історіографії наявними є також спроби довести виправданість для нашої держави відмови від поглиблення співробітництва з НАТО та вступу до неї. Серед аргументів, що наводилися на користь позаблоковості України, історики, як правило, називають невідповідність військово-політичної сфери стандартам Альянсу, неготовність до цього кроку суспільства, розколотість влади тощо. У публікації колишнього радника президента України Л. Кучми з питань зовнішньої політики А. Орла [494], зокрема, зазначається, що проголошення політики позаблоковості за умови нормалізації відносин із Росією є чи не єдиною можливістю суттєво поліпшити міжнародні позиції нашої держави, гарантувати її безпеку. Проте, як показав час, вже зовсім скоро українське суспільство отримало всі підстави зрозуміти не лише безперспективність позаблоковості, але й неприпустимість пов'язування гарантій державної безпеки з Росією.

Розібратися з викликами, що постали перед Україною на шляху розбудови взаємин із НАТО, спробували також інші дослідники. Так, у роботі О. Ващенко [103] на основі аналогії між Україною та Польщею зроблено висновок про те, що, на відміну від останньої, яка зі вступом до НАТО, а згодом і до ЄС перетворилася на впливового суб'єкта міжнародних відносин, наша держава приречена маневрувати між чотирма центрами геополітичної ваги, зокрема, РФ, ЄС, США та НАТО, для яких вона є лише об'єктом впливу. В той час, як на користь євроатлантичній інтеграції Польщі позначилася консолідована позиція суспільства та виняткова зацікавленість у цьому США, в Україні склалася зовсім інша ситуація: ідея євроатлантичної інтеграції не має належної підтримки ні серед громадян, ні у владних ешелонах США, від позиції яких, як відомо, багато в чому залежить стратегічний курс Альянсу. З прийняттям Закону України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" дослідниця пов'язує появу в українській політиці чергового парадоксу: проголосивши позаблоковий статус та

відмовившись від євроатлантичної інтеграції як стратегічної мети, Україна, разом з тим, продовжувала брати участь практично у всіх операціях та місіях під егідою НАТО. Співпраці нашої держави з Польщею, яка з власної ініціативи, а також "за дорученням" США сприяє розбудові діалогу Україна – НАТО, О. Ващенко дала високі оцінки.

У дослідженнях М. Куницького [383], О. Обухової [383], О. Яніної [750] суперечливість та непослідовність названо візитівкою зовнішньої і безпекової політик України. Окрім погіршення міжнародного авторитету, її наслідками автори називають також ускладнення взаємин нашої держави з Польщею, унеможливлення активного представлення нею українських інтересів на Заході та лобіювання їх у структурах НАТО і ЄС. Даючи адвокатству Польщі загалом високі оцінки, вчені, разом з тим, зауважують, що у випадку, якщо Україна й надалі здійснюватиме непослідовну зовнішню політику, Польща відмовиться від виконання своєї "місії".

Ознакою польської історіографії проблеми є доведення важливості взаємин України з НАТО для Польщі, обґрунтування політики сприяння нашій державі у реалізації її євроатлантичного вибору одним із магістральних напрямів українсько-польських стосунків. Як і українські науковці, зацікавленість в Україні польські вчені пояснюють геополітичними розрахунками офіційної Варшави. Цілком очевидно, що у випадку розширення на Схід кордонів Альянсу та вступу до нього України, Польщі, нарешті, вдасться вирішити проблему безпеки своїх східних кордонів та дистанціюватися від Росії. Високо оцінюючи роль польського чинника у взаєминах України з НАТО, вчені, разом з тим, зауважують, що успіх їх здійснення залежить, насамперед, від самої України.

Сприяння контактам Альянсу з Україною одним із головних напрямів зовнішньополітичної активності Польщі вважають В. Балюк [757], Л. Осінська [847–848]. Їхні праці містять слушні зауваження щодо місця двох держав у геополітичному просторі Європи, а також взаємин кожної з них із НАТО та ЄС. Вступ Польщі до НАТО в квітні 1999 р. науковці, як правило, називають серйозним випробуванням для українсько-польської взаємодії. А. Глапінський

[152] та К. Зельке [248], зокрема, вказують на те, що євроатлантична інтеграція, маючи однозначно позитивні наслідки для польської сторони, спричинила до появи викликів для безпеки України. В такій ситуації єдино виправданим для нашої держави виходом дослідники назвали активізацію співпраці з Альянсом за підтримки Польщі.

У контексті аналізу проблеми доречно згадати публікацію А. Джевільського [783]. Зі вступом Польщі до Альянсу дослідник відзначає збереження проукраїнської позиції Варшави, активне представлення нею інтересів нашої держави у НАТО. У цьому зв'язку досить показовим, на думку автора, є закріплення в прийнятій у 2000 р. "Стратегії безпеки Республіки Польща" положення про те, що найважливішим чинником формування безпекового простору Європи є розвиток співпраці по лінії НАТО – Україна. В цьому документі, а також у схваленій у 2003 р. Стратегії національної безпеки Республіки Польща урядова Варшава декларувала готовність підтримувати євроатлантичні устремління України та сприяти їм.

Слушні зауваження щодо взаємин України з НАТО містяться у монографії М. Ольхави [840]. Аналіз проблеми здійснено в контексті розгляду місця України в геополітичній стратегії США, осмислення впливу на ситуацію у ній Росії. Автор переконаний, що успіхи співпраці України з НАТО залежать не лише від її спроможності досягти відповідності стандартам Альянсу, але й прихильності Німеччини та Франції, позиції США. Поділяючи думку З. Бжезінського, що збереження контролю над Україною є питанням, украй принциповим для Росії, дослідник не виключає небезпеки розгортання Кремлем повномасштабної війни проти нашої держави у випадку поглиблення її взаємин з ключовими суб'єктами євроатлантичного простору. Запорукою недопущення воєнного конфлікту М. Ольхава вважає членство України в НАТО. За такої умови, – переконаний автор, – Росія на такий крок не наважиться [840, с. 192].

Ряд аспектів проблеми, що досліджується, знайшли відображення в роботі Я. Драуса [203]. Свідченням виконання Польщею "місії" наближення України до Європи, налагодження нею взаємин із НАТО історик назвав підтримку нашої

держави у її вступі до Ради Північноатлантичного співробітництва (1991 р.) та долученні до Програми "Партнерство заради миру" (1994 р.). За сприяння Польщі 9 липня 1997 р. у Мадриді була підписана Хартія про особливе партнерство між НАТО та Україною. Серйозним випробуванням для українсько-польських взаємин Я. Драус вважає інтеграцію Польщі до Альянсу. Не найкращим чином на співпраці сторін позначилася політична криза в Україні на початку XXI ст. У такій ситуації, намагаючись зберегти міжнародний авторитет нашої держави, напередодні Празького саміту НАТО у 2002 р. Польща ініціювала проведення у Варшаві міжнародної конференції "Україна в Європі", участь у якій, окрім президентів та лідерів політичних сил Польщі й України, взяв президент Швеції, високопосадовці з НАТО і ЄС. Конференція, – переконаний Я. Драус, – певною мірою знизила напруження по лінії Україна – Захід, проте повністю його не пододала. На підтвердження думки дослідник вказує на відсутність для президента Л. Кучми запрошення на саміт НАТО в Празі та винесення "українського питання" на обговорення засідання Ради Європи, результатом якого стало оголошення нашої державі попередження про можливе виключення з числа членів [203, с. 36–37]. Наслідком такого перебігу подій, на думку вченого, стало охолодження взаємин по лінії Варшава – Київ та тимчасове дистанціювання польської дипломатії від представлення інтересів України на міжнародній арені.

Повернення Польщі до активного відстоювання позиції нашої держави в структурах Заходу та продовження виконання нею ролі адвоката України Я. Драус розглядає у взаємозв'язку з перемогою Помаранчевої революції та приходом до влади в ній демократично налаштованих політиків. У квітні 2005 р. Україна за підтримки Польщі розпочала переговори про вступ до НАТО. Проте хід подій у середині держави, а також міжнародна ситуація спричинили до того, що в квітні 2008 р. на Бухарестському саміті НАТО нашої державі було відмовлено у приєднанні до ПДЧ. Проаналізувавши ситуацію в Україні, а також міру зацікавленості Заходу у взаєминах із нею, Я. Драус дійшов висновку про невизначеність її перспектив [204, с. 43].

Аналогічно до українських науковців, польські дослідники чимало уваги приділили осмисленню впливу на взаємини України з НАТО російського чинника. Одним із наслідків поглиблення співпраці між ними вони вважають погіршення відносин нашої держави з Росією. Разом з тим, автори наводять чимало фактів, які свідчать про значну підпорядкованість стосунків по лінії Україна – НАТО політиці Москви. Одним із найбільш красномовних тому підтверджень виявилася відмова Україні у приєднанні до ПДЧ, озвучена на Бухарестському саміті НАТО у квітні 2008 р. Так, у публікаціях Я. Корейби [350], А. Шептицького [732] відмову нашій державі обґрунтовано небажанням держав-членів погіршувати свої взаємини з Росією, які, порівняно з відносинами з Україною, на думку дослідників, були для них більш пріоритетними. Серед чинників, які негативно позначилися на позиції України у європейській та євроатлантичній політиці, в праці Я. Корейби [350] названо також нестійкість зовнішньої політики офіційного Києва, її тенденційність та підпорядкованість внутрішнім трансформаціям. Повертаючись до доробку А. Шептицького, зауважимо, що, попри відмову Україні в приєднанні до ПДЧ, наслідки Бухарестського саміту НАТО для неї він оцінює доволі неоднозначно [732]. З однієї сторони, автор констатує прихильне ставлення держав-членів Альянсу до прагнення нашої держави в майбутньому стати учасницею організації, з іншої, наголошує на мінімальному практичному значенні саміту: зважаючи на те, що про жодні конкретні терміни мова не йшла, євроатлантичне майбутнє України й надалі продовжувало залишатися під великим знаком питання. Значну увагу в праці приділено обґрунтуванню проукраїнської позиції Польщі. В іншій роботі [735] А. Шептицький розглянув трансформацію взаємин України з НАТО в світлі політичного курсу В. Януковича. Попри антинатовську налаштованість українського президента, науковець констатував готовність офіційної Варшави і надалі "сприяти продовженню співпраці Україна – НАТО на існуючому рівні або її розвитку, якщо того буде хотіти влада України".

У роботі М. Кузьбиди [374] взаємини України з НАТО висвітлено у взаємозв'язку з внутрішньополітичними трансформаціями. Так, одну з перших

заяв, що суперечила євроатлантичним устремлінням України, дослідниця датує 14 вересня 2006 р. Саме тоді в Брюсселі тогочасний прем'єр-міністр України В. Янукович заявив, що Україна відкладає на невизначений термін подання заявки на приєднання до ПДЧ. Проте, з огляду на європейські устремління президента України В. Ющенка, наміри керівника уряду в той час залишилися без відповіді. Можливість їхньої реалізації авторка пов'язує з початком президентства В. Януковича у лютому 2010 р. Із того часу визначальними ознаками зовнішньої політики України стають багатовекторність та позаблоковість із переважанням проросійського та антинатовського спрямування [374, с. 148].

У російській історіографії означена проблема представлена вкрай нечисленними працями, які, окрім того, характеризуються поверховим її аналізом. Ознакою тематичних напрацювань є обґрунтування антиросійської спрямованості євроатлантичного вибору України, доведення важливості для стосунків Києва та Вашингтона позиції Польщі, налаштованої посередництвом підтягування нашої держави до Альянсу вивести її зі сфери впливу Кремля. Зауважимо, що нечисленні розвідки, в яких піднімаються означені питання, були опубліковані наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Активізацію наукового інтересу до проблеми вважаємо за доцільне розглядати у зв'язку з розширенням на Схід кордонів НАТО. Загалом же хронологія праць та їх змістова наповненість дозволяють зробити висновок, що проблема взаємин України з НАТО як така особливого інтересу в російських науковців не викликає. З огляду на те, що приєднання до Альянсу України є питанням першочергового значення для Кремля, майже повна відсутність до нього уваги з боку наукової громадськості свідчить, на нашу думку, про сумніви останньої щодо можливості успішної реалізації євроатлантичного вибору України.

Одним із небагатьох, хто у своїх роботах піднімає питання взаємин України з НАТО, є А. Мошес. В одній із праць [464], зосередившись на вивченні широкого кола питань, пов'язаних із геополітичними трансформаціями Центрально-Східної Європи в період по розпаду СРСР, дослідник звернувся до вивчення пошуку офіційним Києвом нових зовнішньополітичних орієнтирів, його взаємин із

державами регіону в світлі формування безпекового середовища під "парасолькою НАТО". Євроатлантичні устремління України А. Мошес пояснив реаліями, в яких вона опинилася зі здобуттям незалежності. На рахунок Польщі в роботі зауважено, що очевидну зацікавленість у взаєминах з Україною вона почала демонструвати лише в середині 90-х рр. ХХ ст. Власне з того часу, – переконаний вчений, – і варто починати відлік зацікавленості Польщі в євроатлантичних устремліннях української дипломатії [464, с. 103–104]. В іншій своїй роботі [466] інтерес України до західних структур А. Мошес розглядає як противагу російському впливу, а конкретні успіхи, насамперед приєднання до Програми ПЗМ та підписання Хартії про особливе партнерство, вважає відображенням інтересу Альянсу до взаємин із нею. Констатуючи зацікавленість Польщі в співпраці України з НАТО, вчений, разом з тим, ставить під сумнів підтримку польською владою ідеї розширення кордонів Альянсу на Схід за рахунок приєднання нашої держави. Адже за такої умови, – переконаний А. Мошес, – Польща втратить своє політичне та економічне значення для головних учасників НАТО як держава, яка поєднує її з країнами, розміщеними між нею та Росією.

Певний інтерес викликає праця М. Кучинської [390]. Активність проукраїнської політики Польщі дослідниця пов'язує, з однієї сторони, з успіхами російсько-білоруської інтеграції, з іншої, – з еволюцією західноєвропейської та євроатлантичної політики України. Зважаючи на успіхи співпраці офіційної Варшави з НАТО та зростаючий інтерес до цієї структури України, початок нового етапу міждержавних взаємин, а також євроатлантичних успіхів нашої держави авторка датує серединою 1990-х рр. Попри те, що, згідно з Декларацією про державний суверенітет, Україна була проголошена позаблоковою державою, її зовнішньополітичні орієнтири почали відчутно змінюватися. У Києві, – зауважує М. Кучинська, – дедалі частіше почали говорити про "особливі взаємини" з НАТО, а вже у березні 1997 р. тогочасний очільник МЗС України Г. Удовенко під час зустрічі з Х. Соланою заявив, що стратегічною метою Української держави є вступ до Альянсу [390, с. 29]. Поділяючи євроатлантичні наміри офіційного

Києва, Польща чимало зробила для підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. У травні 1997 р. документ було парафровано, а в липні того ж року підписано на саміті НАТО у Мадриді. Високі оцінки у роботі отримало лобіювання Польщею інтересів України у колах західноєвропейських політиків, доведення їм того факту, що "українська державність – явище не тимчасове" [390, с. 30].

Вартою уваги є наукова розвідка білоруського дослідника А. Лисюка [414]. Серед питань, до розгляду яких звернувся автор, – позиція суспільства та влади щодо взаємин України з НАТО, ступінь відповідності держави стандартам Альянсу, перспективи вступу до нього та ін. На відміну від більшості вітчизняних та зарубіжних дослідників, головними перешкодами на шляху євроатлантичної інтеграції нашої держави А. Лисюк вважає не позицію країн-членів, а внутрішні проблеми, зокрема розколотість суспільної думки, незрілість та нерозвиненість демократичних інститутів, громадського суспільства та ринкової економіки, а також низку військово-політичних обставин. Забезпечити їх подолання у найближчому майбутньому, на думку науковця, спроможна лише одна умова – "екстремальна міжнародна ситуація, що вимагатиме залучення України до активних військових операцій, відповідних інтересам країн-членів НАТО". Одним із можливих таких варіантів дослідник називає "наростання імперіалістичного азарту Росії". Окрім зазначеного, уваги потребує низка інших міркувань автора, які у світлі останніх подій видаються особливо актуальними.

Спробами аналізу взаємин України з НАТО позначені дослідження західних науковців. Показово, що, як і у випадку російських істориків, перші праці, в яких піднімаються аспекти теми, були опубліковані ними наприкінці ХХ ст. Зосереджуючись на з'ясуванні місця України в системі міжнародних взаємин постбіполярного періоду, найбільшої уваги дослідники приділяють обґрунтуванню її значення для Європи. На важливості розбудови взаємин між Україною та НАТО для безпеки континенту наголошується у роботах Т. Буккволла [768], С. Буранта [79], Д. Шерра [736]. У розвідці Т. Буккволла [768], окрім того, в контексті розгляду питань регіональної та європейської безпеки

висвітлено питання українсько-польської взаємодії. Її характер та спрямованість дослідник схильний розглядати у взаємозв'язку з розширенням на Схід кордонів Альянсу та ставленням до цього процесу офіційного Києва. Вартою уваги є праця С. Буранта [79]. Визнаний фахівець у сфері українсько-польських відносин, відображення інтересу Польщі до стосунків України з НАТО він знаходить у представленні позиції нашої держави серед вищої політико-владної еліти Європи та США, участь у діяльності спільного миротворчого батальйону. Свідченням підтримки українських інтересів офіційною Варшавою, на думку вченого, був Таллінський саміт 27 травня 1997 р., у ході якого президент РП А. Кваснєвський зробив заяву про готовність Польщі сприяти своїм сусідам у вступі до НАТО [79, с. 107]. У публікації американського історика українського походження Р. Шпорлюка [740] сприяння офіційною Варшавою євроатлантичним успіхам України названо справою, яка безпосередньо стосується безпеки Польської держави, її державного інтересу.

Таким чином, серед наукового доробку вітчизняних та зарубіжних вчених маємо чимало студій, у яких піднімається питання євроатлантичної інтеграції України. Наукового обґрунтування проблема зазнала щонайменше у двох площинах: з однієї сторони, наявним є масив праць, у яких взаємини України з НАТО розглядаються як самостійний напрям її зовнішньої політики, з іншої, з огляду на виняткову зацікавленість у цьому процесі офіційної Варшави, – як складова стратегічного партнерства двох держав. По-різному обґрунтовуючи інтерес III Речі Посполитої до взаємин України з НАТО, дослідники наполягають на необхідності використовувати польський досвід євроатлантичної інтеграції. Попри високий рівень наукового осмислення, в історіографії теми наявними є окремі прогалини, які, потребуючи якомога швидшого заповнення, визначають перспективи подальших пошуків. Такими, зокрема, є питання, пов'язані зі впливом на співпрацю України з НАТО настроїв українського суспільства, позиції політико-владних сил, а також сусідніх та інших держав, від яких залежать успіхи нашої держави на шляху до Альянсу.

4.3. Історіографічна оцінка ролі України і Польщі у забезпеченні стабільності Європи та світу

Аналіз численних публікацій, у яких піднімаються питання історичного поступу Центрально-Східної Європи, розвитку України та Польщі, системи міжнародних відносин, невіддільною ознакою яких є процеси європейської та євроатлантичної інтеграції, свідчить, що науковці, зосереджуючись на вивченні будь-якої з означених проблем, як правило, рідко оминають увагою питання геополітичної ваги українсько-польського партнерства, його значення для безпеки й стабільності Європи і світу. Окрім істориків, до розгляду проблеми долучилися політологи, найбільш значимими здобутками серед яких вирізняються В. Бурдяк [80], Г. Зеленько [246–247], Ф. Медвідь [435], І. Мороз [80], О. Полторацький [537], Л. Чекаленко [698–699] та ін. У їхніх працях проаналізовано геополітичний потенціал українсько-польського партнерства, з'ясовано спроможність двох держав впливати на події у Центрально-Східній Європі в постбіполярний період. Добре обґрунтованою є здатність держав-сусідів зрівноважувати претензії Росії та США на вплив у регіоні.

У світлі розгляду означеної проблеми очевидно виправданим, на нашу думку, видається звернення до праць, у яких автори намагалися дати оцінку геополітичному потенціалу України та Польщі, з'ясувати місце кожної з них на континенті. З-поміж великої кількості студій, у яких піднімаються зазначені питання, увагу привернули дослідження С. Стоєцького. Так, у роботі [611] науковець проаналізував геополітичні пошуки Варшави та Києва. Звернення до ідейно-концептуальних засад політики Польщі щодо України, бачення польською владою місця нашої держави в безпековому просторі Європи підвело автора до висновку, що зацікавленість Польщі в співпраці з Україною зумовлюється, перш за все, геополітичним потенціалом останньої, а також спроможністю партнерства між двома державами виступати потужним стабілізуючим чинником для подій у регіоні та Європі загалом. В іншій своїй праці [609] С. Стоєцький здійснив порівняльний аналіз геополітичної ваги кожної з держав. Вивчаючи

позиціонування України й Польщі в європейському політичному процесі, він відзначив, що, приступаючи до формування самостійної зовнішньої політики, обидві держави постали перед необхідністю обрати з-поміж двох альтернатив: або залишитися в рамках модернізованого Східного блоку, тобто в межах домінації Росії, або приєднатися до Заходу через членство в його структурах. Від цього вибору багато в чому залежала подальша доля кожної з держав. І якщо Польща, однозначно визначившись із прагненням вступу до ЄС та НАТО, успішно пішла шляхом його реалізації, то Україна, застосувавши практику балансування між Заходом та Сходом, справитися із завданням не змогла. Як наслідок, у той час, як світове співтовариство сприймає Польщу прогнозованим та досить бажаним партнером, Україна через непослідовність у виборі зовнішньополітичних орієнтирів має не найкращий міжнародний авторитет.

У полі дослідницького пошуку постійно перебуває питання геополітичного потенціалу партнерства між нашими двома державами. У розвідці В. Будкіна [78], зокрема, обґрунтовується принципова важливість взаємин між Україною та Польщею для Центрально-Східної Європи, причиною якої, на думку науковця, є їхня розміщеність в контактній зоні між європейським та євразійським простором. Вартим уваги є зауваження про те, що від характеру українсько-польських стосунків "залежить, чи перетвориться цей регіон у зону конфронтації між зазначеними геополітичними просторами, чи в центр найбільшої взаємодії між ними" [78, с. 48]. Роль українсько-польського партнерства в консолідації Центрально-Східної Європи, зрівноваженні геополітичних претензій Заходу та Сходу на вплив у регіоні намагалися з'ясувати також Н. Житарюк [221], Б. Параховський [507], М. Рябчук [565]. Констатуючи інтерес до України та Польщі з боку Росії, з однієї сторони, та держав Європи і США, з іншої, у випадку зміщення центру тяжіння українсько-польського партнерства чи то на Схід, чи то на Захід науковці прогнозують зміну сучасної конфігурації Європи. Проаналізовано прийнятність виконання нашими двома державами функції "мосту", що пов'язує між собою Росію та Європу.

Взаємозв'язок між характером українсько-польських відносин та стабільністю Європи спробували встановити також інші дослідники. Так, у розвідці С. Павленка [499] вказується на спроможність партнерства України й Польщі запобігати появі нової лінії поділу Європи на кордоні між ними, сприяти зміцненню відносин Заходу і Сходу, Півночі і Півдня. Розвиваючи думку, дослідник зазначає, що за своїм змістом та масштабами впливу партнерство Києва та Варшави "виходить далеко за межі двостороннього співробітництва, долучається до європейської інтеграції та євроатлантичного партнерства" [499, с. 30–31]. Г. Зеленько, проаналізувавши потенціал взаємин між двома державами, зробила висновок, що від їхнього змісту та характеру "значною мірою залежить формування геополітичної карти Європи початку третього тисячоліття, а відтак – стабільність всього східноєвропейського регіону і, напевне, всієї Європи" [247, с. 163].

У низці праць взаємини України та Польщі розглядаються у зв'язку з розвитком безпекового простору Європи. Заслуговує на увагу праця О. Полторацького [537]. Відзначаючи важливість міждержавної співпраці для кожної з держав, дослідник, разом з тим, наполягає на доцільності розглядати значення партнерства між ними в дещо більшому масштабі. "Польща і Україна належать до числа найважливіших учасників сучасних європейських відносин, і це є одним із ключових факторів, що визначають шляхи геополітичної трансформації в Центрально-Східній Європі", – зазначив він у роботі [537, с. 7]. На важливості українсько-польського партнерства для збереження миру і стабільності в Європі, а також геополітичних розрахунках двох держав наголошують Є. Бершеда [42], А. Кирчів [303], В. Куйбіда [376]. Їхнім роботам притаманний комплексний аналіз процесу формування єдиного безпекового простору Європи, невіддільною складовою якого є партнерство і співробітництво між Україною та Польщею. Називаючи українсько-польські зв'язки принципово важливими для європейської безпеки, Є. Бершеда, зокрема, аргументує свою думку таким чином: по-перше, сам регіон Центрально-Східної Європи, до якого належать Україна та Польща, є найперспективнішим з погляду динаміки

розвитку; по-друге, Україна і Польща – найбільші держави Центральної Європи, які, і це є особливо принциповим, знаходяться по різний бік колишнього радянського кордону та докладають взаємних зусиль, аби цей кордон у світлі сьогоденних трансформацій геополітичного простору Європи не став розмежувальним вододілом між ними [42]. Рухаючись шляхом інтеграції до НАТО та ЄС, Україна й Польща вдаються до взаємного визнання та підтримки зовнішньополітичних орієнтирів одна одної, чим, на думку дослідника, роблять спільний внесок у гарантування взаємної безпеки та безпеки Європи. В контексті формування безпекового простору Європи стосунки між двома державами розглянув Я. Матійчик [430]. У роботі обґрунтовано прагнення двох держав до участі в політичному діалозі, що ведеться у євроатлантичному співтоваристві, готовність Києва та Варшави до взаємної підтримки на міжнародній арені. Погоджуючись із перспективністю українсько-польського партнерства, дослідник, разом з тим, неоднозначно оцінює досягнуті успіхи.

Значну увагу науковці приділили аналізу проектів регіональної безпеки, ініціаторами реалізації яких неодноразово виступали українська та польська сторони. Зважаючи на те, що зі здобуттям Польщею політичної незалежності та проголошенням незалежності України обидві держави опинилися у своєрідному "вакуумі безпеки", кожна з них, таким чином, була змушена власними зусиллями гарантувати особисту безпеку. Аби поєднати сили для спільного гарантування безпеки в регіоні, Україна та Польща ініціювали низку проектів, проте жоден з них реалізувати так і не вдалося. Звернення до проблеми засвідчило відсутність серед науковців єдності щодо пояснення причин такої ситуації. Так, у праці В. Глібова та Д. Горуна [155], які одними з перших звернулися до розгляду питання, проекти безпеки для Центрально-Східної Європи, ініційовані українською та польською сторонами, були названі такими, що "не мають шансу на втілення" з огляду на неготовність сторін до формування між Росією та Європою так званого "санітарного кордону". Для України така ситуація не була бажаною зважаючи на енергетичну залежність від Росії, для Польщі – з огляду на прагнення якомога швидше інтегруватися у НАТО [155, с. 18]. У розвідці

А. Кирчіва [303], в якій, зокрема, згадується про польську ініціативу "НАТО – біс" та проект української сторони "Центральноєвропейська зона стабільності й безпеки", приреченість проектів на поразку пояснено їх недостатністю для гарантування в регіоні ЦСЄ стабільності та миру, а також неспроможністю вписатися в контекст загальної архітектури європейської безпеки. Олена Яніна [748] безнадійність регіональних сценаріїв безпеки спробувала обґрунтувати позицією впливових західноєвропейських держав, рішуче налаштованих на домінування в регіоні. Вбачаючи у будь-якому проекті регіональної безпеки України та Польщі загрозу своєму впливу, Захід означив лише одну перспективу – розширення на Схід кордонів НАТО.

До розгляду проблеми у своїх працях неодноразово звертався В. Моцок. Так, у розвідці [459], в якій взаємини України та Польщі показано в світлі впливу політики "великих держав", нереалізованість проектів безпеки для регіону ЦСЄ дослідник пояснив небажанням держав Європи та США ставити під сумнів свою присутність у цій частині континенту та готовністю підтримувати поширення на неї "парасольки" НАТО. Чимало уваги проблемам безпеки Центрально-Східної Європи, місцю України та Польщі в її забезпеченні В. Моцок приділив у дисертаційному дослідженні [463]. Комплексно проаналізувавши ситуацію, що склалася у регіоні в першій половині 1990-х рр., науковець констатував у регіональній інтеграції з питань безпеки кризу. Значною мірою вона була спровокована різницею в пріоритетах, цілях та завданнях зовнішньої політики України та Польщі. У той час, як у Києві в інтеграційних процесах у Центрально-Східній Європі вбачали передумову творення регіональної системи колективної безпеки, у Варшаві участь у них розглядали виключно в світлі підготовки Польщі до вступу в НАТО та ЄС. Неоднакове трактування регіональної інтеграції, – переконаний В. Моцок, – спричинило суперечність українських та польських інтересів. Інтенсифікацію співпраці між Україною та Польщею науковець пов'язує з формуванням в українському суспільстві позитивного ставлення до євроінтеграційного курсу Польщі.

Пропоновані українською й польською сторонами концепції регіональної інтеграції проаналізував М. Генік [138]. На відміну від вищезазначених дослідників, які в своїх працях торкалися задумів виключно 1990-х рр., найпершої уваги він приділив проектам співпраці, обґрунтованим проукраїнськи налаштованими польськими опозиціонерами в середині 1970-х рр. Їхньою спільною ознакою автор називає відверто антиросійський характер, налаштованість на дистанціювання від Росії, вивільнення з її "тісних обіймів". Окрім того, концепціям регіональної інтеграції притаманною була також налаштованість двох держав спільно долучитися до участі в європейських процесах. Відмову Польщі від реалізації проекту Л. Валенсі "Європа-біс", "плану Кравчука", розширення Вишеградської групи за рахунок України М. Генік, як і більшість інших вчених, пояснює побоюванням офіційної Варшави, що "втягування Польщі у конфліктогенний пострадянський простір означатиме уповільнення її руху до ЄС і НАТО" [138, с. 33].

Однією з проблем, на розгляді яких науковці зосереджуються достатньо часто, є взаємини України з Вишеградською групою. Історіографічний огляд засвідчив, що спільною ознакою багатьох праць є спроба пояснити прагнення України приєднатися до Вишеграду нічим іншим, як намаганням наблизитися до НАТО та ЄС. Зважаючи на те, що з розпадом ОВД Україна, рівно як і інші учасники колишнього соціалістичного табору, опинилася у так званій "сірій зоні", в приєднанні до Вишеграду дослідники вбачали засіб гарантування її національної безпеки. Безумовно виправданим виявився розгляд передбачуваного членства України у Вишеградській групі у взаємозв'язку з перспективою посилення її ролі в європейській політиці, зміцненням міжнародної суб'єктності. Проте Україні було відмовлено. Попри офіційні заяви про те, що за темпами політичних та економічних реформ вона очевидно відставала від країн об'єднання, науковці знаходять також інші пояснення ситуації. Так, В. Трофимович [647, с. 123] відмову Україні пояснює небажанням країн-учасниць Вишеграду погіршувати взаємини з Росією, яка традиційно розглядала нашу державу сферою свого впливу, В. Глібов та Д. Горун – нейтральним статусом

України [155, с. 16]. Цілком погоджуючись зі слушністю зазначених міркувань, вважаємо за доцільне звернути увагу також на той факт, що Вишеградське об'єднання дуже часто сприймалося державами-членами як платформа для спільної координації взаємин з НАТО з наступним досягненням членства у ній. Приєднання до Вишеграду України, на переконання держав-учасниць, могло зашкодити цьому процесу.

Вартими уваги є праці, в яких аналізується спроможність українсько-польського партнерства протистояти великодержавним амбіціям сусідніх та інших країн. Окрім того, що співпрацю між Україною і Польщею дослідники схильні розглядати у взаємозв'язку з їх внутрішньою безпекою, досить частими також є заяви про її важливість для зниження рівня зовнішньої загрози, насамперед ризику повторно потрапити під вплив Росії. Попри те, що небезпека "бути поглинутою" Росією для Польщі є значно меншою, ніж для України, П. Чернега [706], О. Яніна [740] та ін. вказують на переважаючу стурбованість у вирішенні проблеми не стільки офіційного Києва, як Варшави. Прагненням не допустити перетворення Польщі в "останнє поле битви між Сходом і Заходом" В. Васюк пояснює ініціювання офіційною Варшавою у 1994 р. включення України до франко-німецько-польської групи "Веймарський трикутник" [100, с. 70].

У праці О. Ващенко [103] міждержавні взаємини України й Польщі розглянуто в світлі політики Росії та США. Авторка переконана: регіон Центрально-Східної Європи, невід'ємною складовою якого є Україна та Польща, і в Москві, і в Вашингтоні розглядають сферою свого впливу. Очевидно, що з розширенням кордонів НАТО на Схід відбулося розширення американської сфери впливу та, відповідно, витіснення з Європейського континенту Росії. Зі вступом Польщі до НАТО авторка відзначає зростання до неї інтересу з боку керівництва структури. Так, перетворившись на східний рубіж Альянсу, Польща стала "важливим інструментом його "східного виміру", зокрема, саме вона покликана сприяти діалогу Україна – НАТО" [103, с. 130]. Зважаючи на зацікавленість НАТО в розбудові українсько-польського партнерства, а також геополітичний

потенціал двох держав, у роботі вказано на їхню спроможність спільними діями впливати на ситуацію безпеки в регіоні та Європі.

Зі вступом Польщі до НАТО дедалі більшої уваги дослідники почали приділяти питанням миротворчої діяльності української та польської сторін. У розвідці О. Митрофанової, зокрема, йдеться про українсько-польський батальйон, утворений у відповідності до угоди, підписаної в 1995 р. міністрами оборони двох держав [442, с. 156]. О. Полторацький згадує про формування спільних миротворчих підрозділів у рамках Програми НАТО "Партнерство заради миру", їхню присутність у подіях у Косово [537, с. 14]. Окремі зауваження стосовно миротворчості присутні в роботі В. Бочарова [60]. Якісний та кількісний склад УкрПолбату розглянуто в праці О. Ващенко. Посилаючись на польських та українських військових, а також керівництво НАТО, дослідниця високо оцінює діяльність батальйону, обґрунтовує перспективи його діяльності на майбутнє [103, с. 130]. Про військову співпрацю українців та поляків у складі багатонаціональної дивізії в Іраку йдеться у роботах О. Антонюка [17], В. Бурдяк та І. Мороза [80]. В поле зору П. Сардачука та І. Цепенди потрапили аспекти діяльності литовсько-польсько-української бригади, створеної у листопаді 2009 р. [526, с. 365].

Звернули увагу науковці також на інші напрями військово-політичної взаємодії Києва й Варшави. В. Бурдяк та І. Мороз, наприклад, згадують про консультації з питань безпеки й оборони, обмін досвідом у реформуванні армії, співробітництво в сфері контролю над озброєнням та його утилізацією тощо [80, с. 170]. О. Митрофанова окремим напрямом співробітництва визначає обмін між військовими навчальними закладами, поєднання зусиль у сфері воєнної промисловості [442, с. 156]. А. Пивоваров звертає увагу на успіхи в рамках реалізації Програми ПЗМ, військово-технічну взаємодію, військові тренування [537, с. 714]. У праці О. Ващенко [103] важливими напрямками співпраці названо боротьбу з міжнародним тероризмом, участь у діяльності Ради Євроатлантичного партнерства та Комісії Україна – НАТО.

Аспекти проблеми, що досліджується, розглянуто в дисертаційному дослідженні В. Гевко [136]. Розвиток повноцінної співпраці між Україною та Польщею авторка назвала передумовою зміцнення внутрішньої безпеки, зниження рівня зовнішньої загрози, унеможливлення появи "нових завіс". Такий стратегічний курс, на її думку, відповідає одночасно інтересам інших центральноєвропейських країн "як певна гарантія стабільності та миру в цьому регіоні" [136, с. 11]. В науковій статті В. Гевко [127] розглянуто еволюцію військово-політичної співпраці України та Польщі, її нормативно-правове забезпечення, проаналізовано конкретні заходи за участю двох держав, зокрема реалізацію Програми "Партнерство заради миру", інші ініціативи Альянсу. Так, у роботі присутня інформація про спільні навчання військових "Міст співпраці" та "Кооперейтив спірит", що відбулися у 1994 р. у рамках програми ПЗМ відповідно у Польщі та Голландії, діяльність українсько-польського миротворчого батальйону, який зарекомендував себе в подіях у Косово (2001 р.) та Іраку (2003 р.). Визначаючи внесок українсько-польського партнерства в забезпечення стабільності двох держав, а також миру й безпеки континенту, В. Гевко спробувала виважено оцінити його.

Військово-політичне співробітництво України і Польщі наукового обґрунтування зазнало в монографії М. Янкова [751]. Прихильний до євроатлантичного вибору України, автор доводить, що з оголошенням офіційним Києвом курсу на вступ до НАТО військово-співробітництво між нашими двома державами суттєво активізувалося. Подібних висновків М. Янків дійшов на основі аналізу чималої кількості фактологічного матеріалу, офіційних документів та тематичних праць. Значну увагу в дослідженні займає огляд миротворчої діяльності та військових навчань за участю сторін.

Окремі аспекти теми зазнали висвітлення в роботі О. Знахоренко [258]. У ній розвиток взаємин розглянуто у взаємозв'язку з зовнішніми детермінантами, зокрема позицією Альянсу та окремо взятих держав-членів. Військово-технічну взаємодію, спільні навчання, участь у миротворчих операціях авторка вважає свідченням успіхів співпраці сторін. Таким, що зумовили її поглиблення, названо

підписання сторонами у 2003 р. угоди про створення побратимських авіачастин, що дислокуються у Кракові та Львові.

У безпосередньому зв'язку з проблемою, що досліджується, перебуває питання регіонального лідерства України та Польщі. Прикметно, що науковці, як правило, не ставлять під сумнів претензії Польщі на першість у регіоні. Одночасно можливості України претендувати на позицію лідера Центрально-Східної Європи, на думку більшості, є вкрай обмеженими. Так, претензії Польщі на першість у регіоні були високо оцінені А. Киридон [299]. Аргументом, що позначається на користь державі, названо авторитет, яким вона користується у кулуарах НАТО та ЄС. Стосовно перспектив України висновки є очевидно невтішними: на фоні зростаючої геополітичної ваги Польщі "падіння престижу" нашої держави стає все більш відчутним [299, с. 52]. Слушні зауваження на рахунок претензій III Речі Посполитої на регіональне лідерство присутні у роботах Т. Возняка [115], О. Обухової [480], Л. Чекаленко [701], О. Яніної [749] та ін. Усім їм характерне обґрунтування виправданості польських намірів.

Вартими уваги є зауваження С. Павленка [500]. Проаналізувавши політику Польщі щодо України, дослідник дійшов висновку про відсутність у Варшави інтересу до перетворення нашої держави на центр впливу в Центрально-Східній Європі. Не заперечуючи зацікавленість III Речі Посполитої у зовнішньополітичних успіхах України, автор наполягає на тому, що вона вітатиме їх до тих пір, поки це не суперечитиме її геополітичним розрахункам. Посилення безпеки України, стабільний її розвиток, на думку С. Павленка, жодною мірою не суперечать цьому. Разом з тим, домінація України в регіоні ЦСЄ не входить у плани польської влади. Прагнення України до першості в регіоні та протидія їй у цьому Польщі зазнали висвітлення також у працях В. Куйбіди [376], О. Митрофанової [442].

Геополітичну вагу України та Польщі, перспективи закріплення за ними статусу лідерів Центрально-Східної Європи проаналізовано в роботі О. Воловича [116]. На відміну від А. Киридон, С. Павленка та ін., науковець переконаний, що Польща, так само як і Україна, не володіє потенціалом, достатнім для того, аби

справитися з роллю лідера наодинці, а тому необхідним є поєднання їхніх спільних зусиль. За такої умови партнерство України та Польщі для регіону ЦСЄ матиме таке ж значення, як тандем Франції та Німеччини для Західної Європи. Продовжуючи думку, дослідник зазначає, що в ситуації, коли на Заході і Сході Великої Європи (від британських островів до Уралу) оформилися два соціокультурні світи – Європейський Союз та Євразійське об'єднання під контролем Росії, "існує реальна можливість створення серединного об'єднання у складі держав Центральної і Східної Європи, яке може стати третім субрегіональним компонентом Великої Європи". Одним із результатів зближення України та Польщі, на думку О. Воловича, стане зменшення стороннього впливу на них, мінімізація спроб "розтягнути" східноєвропейські країни між Заходом та Росією".

У польській історіографії ключові аспекти означеної проблеми презентовані дослідженнями В. Балюка [756–757], С. Беленя [760], Б. Борусевича [763], Я. Корейби [348–350], В. Лисека [829], Е. Орльоф [844] та ін. Як і українські автори, вказані науковці значну увагу приділили розгляду геополітичного потенціалу України та Польщі, з'ясуванню значення партнерства між ними для збереження в Європі безпеки й порядку. Важливість стосунків двох держав для сучасного світу дослідники обґрунтовують їхньою спроможністю забезпечувати консолідацію центрально-східноєвропейського регіону, зрівноважувати геополітичні претензії Росії та США на вплив у ньому. Подібно до українських вчених, роль партнерства України й Польщі для Європи сьогоденної польські науковці порівнюють зі значенням тандему Німеччини та Франції для Європи післявоєнної. Разом з тим, очевидно більшої ваги в цьому питанні вони надають Польській державі.

Не обійшли увагою польські вчені також проекти регіональної безпеки, ініційовані обома державами упродовж 1990-х рр. Окрім аналізу історичних передумов, у яких відбувалося їх формування, обґрунтування цілей та ключових напрямів діяльності, науковці зосереджувалися на розгляді чинників, під впливом яких жоден із проектів реалізувати не вдалося. Показово, що, попри неоднакове

бачення причин їхньої приреченості, "відповідальність" за нереалізованість дослідники, зазвичай, перекладають на Польщу. Так, у статті відомого дипломата Є. Козакевича [326] нереалізованість проектів безпеки пояснено небажанням Польської держави бути співучасницею задумів, що об'єднують держави з різним мілітарним потенціалом та рівнем економічного розвитку, а також неоднаковими взаєминами з Заходом. Не забув дипломат і про історично вкорінені конфлікти між потенційними членами об'єднань, взаємні їхні антипатії та претензії. Чинником, навколо якого, ймовірно, вдалося б об'єднати країни Центрально-Східної Європи, у публікації названо російську загрозу, проте формувати на такій основі міждержавний форум, на думку вченого, було б більше, ніж фатальною помилкою. Щодо приреченості проектів безпеки для Центрально-Східної Європи дослідники мають також інші пояснення. Так, А. Джевіцький [783], наприклад, відсутність у Польщі інтересу до регіональної співпраці в сфері безпеки пов'язує з її небажанням ставити під питання перспективи членства держави в НАТО. Більше, ніж очевидно, що обравши за мету вступ до Альянсу, польська дипломатія не вважала за доцільне реалізовувати проекти регіональної безпеки. А. Тошь [882], окрім того, безперспективність "НАТО – біс" та "плану Кравчука" обґрунтовує позицією Росії, налаштованої не допустити появу на своїх західних кордонах будь-яких нових форматів безпеки.

Аналіз тематичних напрацювань засвідчив, що у впливі Росії польські вчені схильні вбачати одну з визначальних передумов підвищеного інтересу Польщі до співпраці з Україною. У розвідці К. Маляка [832], зокрема, зазначається, що за умови зростаючої зовнішньополітичної агресії Росії й закріплення її контролю над Білоруссю, співпраця з Україною, територія якої є своєрідним буфером, що відділяє Росію від Польщі, набуває для останньої особливої значимості. Одночасно для України, змушеної балансувати у "сірій зоні" безпеки, перспективи посилення гарантій захищеності пов'язані насамперед з Польщею, зв'язками співпраці поєднаної з НАТО. Про антиросійську обумовленість співпраці України та Польщі щодо підтримання регіональної безпеки йдеться також у дослідженнях А. Джевіцького [783], К. Єндрачик [802].

України й Польщі здійснювати вплив на безпеку регіону ЦСЄ та Європи загалом вчені пов'язують із дистанціюванням двох держав від Росії.

Відповіддю на розширення євроатлантичного простору безпеки на регіон ЦСЄ та переорієнтацію української дипломатії на співпрацю з Альянсом стало зростання наукового інтересу до військово-політичного співробітництва України й Польщі. Зазначимо, що до середини 1990-х рр. дослідники відзначали його формальний характер, що полягав здебільшого у взаємних візитах очільників профільних міністерств, обміні здобутим у цій царині досвідом. Із приєднанням держав до Програми ПЗМ, а згодом із підписанням президентами Декларації про стратегічне партнерство співпраця між ними почала набувати все більш практичного характеру. З цими подіями у праці А. Джевіцького [783], зокрема, пов'язується розгортання науково-технічного співробітництва щодо створення нових систем озброєння, початок роботи по формуванню УкрПолБату тощо. Участь української сторони в миротворчості, на думку дослідника, надала їй можливість безпосереднього знайомства зі стандартами НАТО, що, безумовно, стимулювало реформування структури армії. Зверненням до аналізу діяльності українсько-польського миротворчого батальйону позначена розвідка Л. Осінської [848]. Аналізуючи питання в контексті розгляду стратегічного партнерства між двома державами, військову співпрацю між ними в рамках реалізації завдань НАТО авторка вважає одним із найважливіших аргументів на його користь [848, с. 40]. Аспекти співробітництва двох держав у військово-політичній сфері ґрунтовного висвітлення зазнали в колективних працях науковців під керівництвом Є. Козакевича [874], Б. Гротта [875]. Даючи оцінку досягнутим успіхам, науковці звертають увагу на низку чинників, які ускладнюють його розвиток.

На відміну від українських та польських науковців, погляди яких на ключові аспекти теми багато в чому є близькими, а інколи навіть і тотожними, російські вчені презентують підходи, які часто дисонують із ними, а водночас не завжди поділяються й нами. Такими, зокрема, є погляди одного з найбільш одіозних російських фахівців у сфері геополітики, заповзятого прибічника ідеї "руського

миру" О. Дугіна [206–207]. Захисник великоімперських амбіцій Російської держави, прихильник об'єднання під "великою рукою" російського керманіча простору історичної Русі, вчений заперечує спроможність офіційних Києва й Варшави власними зусиллями гарантувати свою безпеку, а водночас впливати на безпеку Європи. І якщо Польщі в концепції О. Дугіна відводиться другорядна роль, то Україна, поступ якої осмислюється виключно в світлі російської домінації, займає у ній пріоритетне місце.

Більш послідовним у своєму баченні ролі України й Польщі в забезпеченні стабільності континенту є А. Мошес. У розвідці [464], обґрунтовуючи характер і зміст сучасних взаємин України та Польщі російським чинником, науковець констатує прагнення держав-сусідів дистанціюватися від Росії й назавжди вийти зі сфери її впливу. Вагомим фактором, який так само зумовлює активізацію українсько-польської співпраці, названо усвідомлення Україною своєї європейської приналежності. Безумовно корисним дослідник вважає лобіювання Польщею інтересів нашої держави не лише в ЄС та НАТО, але й на рівні інтеграційних структур регіону ЦСЄ, до участі в яких українські політики мають стійкий інтерес. Продовжуючи думку, історик згадує про намагання України приєднатися до Вишеградської групи. Причиною відмови їй у цьому, на думку вченого, яка багато в чому співпадає з поглядами українських та польських фахівців, було ніщо інше, як небажання "вишеградців" нашкодити особистим успіхам наближення до НАТО [464, с. 99]. У зближенні України й Польщі, що об'єктивно поглиблює суперечності між Москвою і Києвом, Москвою та Варшавою, А. Мошес вбачає передумову послаблення російської присутності в регіоні.

Відповідним чином у працях російських вчених осмислено претензії Польщі на роль лідера Центрально-Східної Європи. Попри категоричність в оцінках, дослідники погоджуються з обґрунтованістю польських намірів, щоправда аргументи на їхню користь наводять доволі різноманітні. Серед розвідок, у яких піднімаються означені питання, увагу привертають публікації М. Кучинської [390], Ю. Седякіна [573–574], Д. Сергєєва [582] та ін. Так, посилаючись на

геополітичний потенціал, а також прагнення впливати на ситуацію в регіоні, набуття Польщею необхідних для цього важелів М. Кучинська [390] розглядає у взаємозв'язку зі вступом держави до НАТО. Завдяки євроатлантичній інтеграції урядова Варшава отримала можливість "по-новому вибудовувати свої взаємини з Росією" та виконувати роль "експортера стабільності" в Центральну та Східну Європу", – переконана дослідниця [390, с. 19–20]. Прагнення Польщі до перетворення на регіонального лідера, "вожака" країн у регіоні ЦСЄ крізь призму зацікавленості в цьому НАТО та ЄС розглянуто в дослідженні Д. Сергєєва [582]. Виняткову підтримку, яку Україні в її намірі інтегруватися до Європи надає урядова Варшава, вчений трактує не інакше, як засіб її "сателізації". Без цього, – переконаний він, – претензії Польщі на регіональне лідерство приречені на поразку.

Цілком виправданим прагнення Польщі до лідерства у регіоні ЦСЄ вважає Ю. Седякін [573–574]. Такими, що позначаються на користь Польській державі, він називає історичний досвід відносин із сусідами на Сході, обізнаність із ситуацією у кожній із держав. Принагідно зауважимо, що у коротко- та середньостроковій перспективі науковець не виключає можливості формування у цій частині Європи нового порядку, пов'язаного з розвитком українсько-польського партнерства. Захист інтеграційних перспектив України, сприяння їй у відносинах з ЄС та НАТО вчений пояснює "месіанським прагматизмом" Польщі.

Польські претензії на вплив у центрально-східній частині Європи спробував пояснити М. Сімон [593]. У праці констатується прагнення Польщі, залишаючись центром поширення демократії в регіоні, визначати східну політику Євроспільноти. Дослідник проаналізував позицію щодо цього Росії, яка за звичкою продовжує сприймати європейську частину пострадянського простору сферою свого впливу. Принагідно зазначимо, що обґрунтування претензій Польщі на першість у Центрально-Східній Європі в світлі спільного прагнення держав регіону дистанціюватися від Росії є ознакою багатьох розвідок російських дослідників.

Вагомим внеском в історіографію теми є роботи інших зарубіжних авторів. Принципове теоретико-концептуальне значення для формування фундаментальних уявлень про аналізовані процеси мають праці Ф. Фукуями [687], Н. Хаггера [688], С. Хангтінгтона [689], Р. Челлена [703]. В них у контексті розгляду глобальних викликів та геополітичних трансформацій висвітлюються головні тенденції поступу світового співтовариства, аналізуються взаємини між ключовими його суб'єктами, осмислюються плани "великих держав" щодо подібних до себе та інших країн тощо. Без з'ясування цих, а також багатьох інших питань осягнення проблеми, що досліджується нами, було б поверховим.

Спільною ознакою студій західних, насамперед американських, науковців, у яких піднімаються питання українсько-польського співробітництва, є доведення взаємозв'язку між характером взаємин між двома державами та рівнем загальноєвропейської безпеки. Найбільшим здобутком зарубіжної історіографії проблеми, винесеної на розгляд у даному параграфі, вважаємо праці американського політолога, одного з найвідоміших геостратегів сучасності З. Бжезінського. В низці праць, опублікованих ним упродовж 1990–2000-х рр., серед іншого обґрунтування зазнали питання змісту й характеру взаємин України і Польщі, розширення на Схід кордонів НАТО, геополітичних розрахунків сторін, будь-якою мірою дотичних до процесів євроатлантичної інтеграції. Поза сумнівом, найбільш принципові міркування щодо цього мають місце у праці "Велика шахівниця: американська першість та її стратегічні імперативи" [45]. Одночасно не меншої уваги заслуговують також інші роботи політолога [46–49]. У них значну увагу приділено обґрунтуванню перспективності українсько-польського партнерства, високо оцінено його роль у підтриманні й збереженні європейської безпеки. Детально проаналізувавши стосунки у чотирикутнику Україна – Росія – Польща – Захід, науковець дійшов висновку, що українсько-польське примирення, яке є наслідком впливу системи безпеки НАТО, стало можливим завдяки просуванню на Схід кордонів Альянсу. Наскрізною ідеєю геополітичної парадигми З. Бжезінського є доведення історичності місії українсько-польського партнерства. Вчений переконаний: Україна і Польща, включені в процеси євроатлантичної та

європейської інтеграції, "допомагатимуть формувати нову Європу" [48]. Показово, що інтеграційні успіхи України він схильний розглядати у взаємозв'язку з зацікавленістю у них Польщі. Наполягаючи на важливості співпраці з Україною для польської національної безпеки, науковець зауважив: "Якщо Польщі доведеться вибирати між НАТО і Україною, вона повинна вибрати останню" [48].

На важливості українсько-польського партнерства для формування геополітичної конфігурації Європи по закінченню "холодної війни" наголошує Ян Бжезінський, старший науковий співробітник Атлантичної ради США, а водночас син Збігнева Бжезінського [766]. Аби зберегти на континенті стабільність та безпеку, він закликає Захід надати рішучу й послідовну підтримку взаєминам України і Польщі.

До розгляду проблеми звернувся аналітик Центру вивчення проблем міжнародної безпеки ім. Карнегі (США) Ш. Гарнетт. У розвідці [127] значну увагу приділено обґрунтуванню важливості факту існування незалежної України для постбіполярної Європи. Перспективи зміцнення безпеки й стабільності континенту вчений пов'язує з розвитком українсько-польського партнерства. Водночас розбудову взаємин з Україною він називає одним із ключових зовнішньополітичних завдань польської дипломатії, а найбільш перспективним партнером нашої держави вважає Польщу. Виправданим виявився розгляд українсько-польських міждержавних відносин у світлі впливу на них східного розширення кордонів НАТО, зміцнення присутності в Європі американської дипломатії.

У світлі вивчення безпеки Центрально-Східної Європи та Європи загалом значення українсько-польського співробітництва для її підтримання проаналізували Т. Буккволл [768], С. Ларрабі [394], Х. Тіммерман [633], Д. Шерр [736] та ін. Спільною ознакою їхніх розвідок є доведення виняткової значимості взаємин між Україною та Польщею для безпеки й стабільності континенту. Пов'язуючи зі вступом до НАТО вирішення питання національної безпеки Польщі, дослідники звертають увагу на необхідність активізації зусиль щодо розв'язання проблеми безпеки України. Першочергову роль у цьому вони відводять Польщі.

Показово, що перспективи зміцнення безпеки України у працях зазначених авторів висвітлюються у взаємозв'язку з поглибленням нашої державою взаємин співпраці з НАТО й наступним вступом до неї.

Певну цінність для нашого дослідження становить публікація чеського науковця В. Чігака [711]. У ній важливість взаємин для кожної з держав обґрунтовано комплексом п'яти взаємопов'язаних чинників. Такою, що позначається на користь Україні, окрім того, названо готовність Польщі сприяти нашій державі в розбудові взаємин із НАТО. Значну увагу дослідник приділив з'ясуванню ролі РП у розбудові взаємин між Європою Західною та Центрально-Східною (насамперед Україною). Проаналізувавши потенціал українсько-польського партнерства, його спроможність впливати на події у Європі, співпрацю між двома державами В. Чігак назвав "не лише запорукою стабільності в регіоні, але й посилення стабільності на усьому європейському континенті".

Таким чином, обґрунтуванню значення українсько-польського партнерства для підтримки й збереження європейської безпеки і стабільності вітчизняні та зарубіжні дослідники приділили чимало уваги. Разом з тим, багатьом проаналізованим працям притаманні фрагментарний характер та контекстне висвітлення проблеми. Головне інформаційне навантаження, як правило, несуть студії, в яких аспекти взаємин України і Польщі аналізуються крізь призму процесів європейської та євроатлантичної інтеграції. Чимало уваги вчені приділили розгляду проектів регіональної безпеки, ініційованих Києвом та Варшавою у 1990-х рр., аналізу претензій держав-сусідів на першість у Центрально-Східній Європі. Певною мірою в історіографії представлена проблема військово-політичного співробітництва України та Польщі. Показово, що всі ці питання у проаналізованих працях отримали неоднакові, часто неоднозначні та суперечливі оцінки. Як наслідок, формування виваженого підходу до визначення ролі українсько-польського партнерства для безпеки й стабільності у Європі та світі залишається на часі.

РОЗДІЛ 5

ІСТОРИОГРАФІЯ ВПЛИВУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК ВЗАЄМИН УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

5.1. Дослідження трансформації українсько-польських відносин у світлі інтеграції Польщі до ЄС

Інтеграційні процеси, що стали візитівкою сьогоденного світопорядку, традиційно викликають стійкий науковий інтерес, свідченням якого є нагромадження чималого доробку, присвяченого різним аспектам проблеми. У розрізі питання, що досліджується нами, в поле зору потрапили наукові напрацювання вітчизняних та зарубіжних фахівців, предметом дослідження у яких стали процеси європейської інтеграції, насамперед "велике розширення" 2004 р., пов'язане зі зміщенням на Схід кордонів Євроспільноти, поповненням її складу країнами з регіону ЦСЄ. Для України, пріоритетним напрямом зовнішньої політики якої є курс на євроінтеграцію, що спрямовує державу на вступ до Євросоюзу, принципового значення набула розбудова взаємин із країнами-членами об'єднання. Винятково важливими серед них є відносини з Польщею, яка, будучи стратегічним партнером нашої держави, зацікавленим у її європейському майбутньому, з власної ініціативи та за погодженням з ЄС опікується взаєминами між Києвом та Брюсселем.

Польща, яка впродовж тривалого часу була приналежною до соціалістичного табору та перебувала у фарватері політики Кремля, зі здобуттям політичної незалежності здійснила переорієнтацію зовнішньої політики на користь ЄС і, менше, ніж за два десятиліття, вступила до нього. Для України польський досвід європейської інтеграції є більше, ніж показовим, а тому заслуговує на увагу. Як засвідчив історіографічний огляд, початок становлення дипломатичних відносин Польщі з Євросоюзом дослідники пов'язують з укладенням сторонами у вересні 1988 р. преференційної угоди про торгівлю та економічну співпрацю. Її підписання стало можливим, насамперед, завдяки

політиці "міжнародної розрядки", ініційованої М. Горбачовим, та укладеній у ході її реалізації в червні 1988 р. спільної Декларації про встановлення офіційних відносин між ЄС та РЕВ. Із підписанням 16 грудня 1991 р. Угоди про асоціацію між ЄС та Польщею розпочалося формування якісно нової системи взаємин, закладення правових та інституційних передумов для набуття країною членства в Європейському Союзі.

Слід зазначити, що у вітчизняній історіографії одними з перших до розгляду проблеми звернулися Б. Забарко [227], Є. Камінський [288], С. Фомін [686]. Оpubліковані в 1990-х рр. ХХ ст., їхні праці висвітлюють відносини Польщі з ЄС у контексті співпраці з ним також інших держав Центрально-Східної Європи. Брак спеціальних досліджень, у яких піднімаються питання взаємин Польщі з Євроспільнотою, був зумовлений, на нашу думку, відсутністю серйозних успіхів у цій царині. Як відомо, упродовж тривалого часу в політиці Брюсселя щодо держав із регіону ЦСЄ останні фігурували здебільшого гуртом, і лише з визнанням на Амстердамському саміті Ради ЄС у червні 1996 р. успішності підготовки країн-кандидатів відчутним стало оформлення окремих ліній співпраці, в тому числі з Польщею.

Тематичних розвідок, присвячених проблемі європейської інтеграції, побільшало на початку ХХІ ст. У поле зору науковців все частіше почали потрапляти різноманітні сюжети, пов'язані з п'ятим розширенням Євросоюзу. Окрім низки статей у періодичних виданнях, історіографія проблеми поповнилася монографічними працями, найбільш значимими серед яких, на нашу думку, були дослідження О. Горенка [164], О. Ковальнової [322], В. Копійки [344]. У них предметом найпершої уваги стали витoki розширення Європейського Союзу, ключові події та тенденції інтеграційного процесу, його геостратегічні наслідки. Чимало місця у працях займають питання взаємин ЄС з Україною. Що стосується студій із проблеми європейської інтеграції Польщі, то їх і надалі продовжувало бракувати. З огляду на зазначене, дослідження М. Басараба [37, 39], Н. Буренко [82], у яких аспекти теми зазнали комплексного осмислення, заслуговують особливої уваги.

Наукові праці, в яких піднімаються питання інтеграції Польщі до Євроспільноти, ознакою української історіографії стали після того, як 1 травня 2004 р. Польща приєдналася до Європейського Союзу, а українсько-польський кордон перетворився на кордон України з ЄС. Широке коло питань, серед яких – історичні передумови переорієнтації Польської держави на вступ до ЄС, становлення і розвиток співпраці між Варшавою та Брюсселем, перетворення, покликані забезпечити досягнення Польщею відповідності стандартам Спільноти, висвітлено в працях В. Кучера [386], А. Лизогуба [398], Т. Сидорук [590]. Вартими уваги також є публікації, у яких аналізуються лише окремі аспекти проблеми. Так, соціально-економічні та політичні перетворення у Польщі розглянуто в праці В. Дем'янця [190]. Правові аспекти європейської інтеграції проаналізував С. Дириза [196]. Перетворення в податковій системі РП наукового осмислення зазнали в розвідці О. Гаєвського [124]. Проблеми інституційного будівництва та адміністративно-територіальних змін у Польщі предметом дослідження стали в роботах С. Федонюка [677–678]. Позначені зверненням до конкретних питань теми, у комплексі ці праці дозволяють сформулювати цілісне її бачення.

Важливе місце в історіографії проблеми європейської інтеграції Польщі займає науковий доробок С. Бочарова. Дослідник опублікував низку робіт, присвячених як проблемі "східного розширення" Євроспільноти загалом [61], так і участі в цьому процесі Польщі, її місця у Європейському Союзі по вступі до нього [63–64]. У 2011 р. науковець видав працю "Шлях Польщі до Європейського Союзу" [65], яка стала першим в українській історіографії монографічним дослідженням, в якому проблема реалізації Польською державою курсу на інтеграцію до ЄС зазнала комплексного, ґрунтовного висвітлення. Основні напрацювання автора синтезовані в дисертаційному дослідженні [62]. Першочергового висвітлення у ньому зазнали передумови європейської інтеграції, внутрішні трансформації, що їх із метою досягнення відповідності союзним стандартам була змушена реалізувати урядова Варшава. Належним рівнем предметності відзначається висвітлення інституційного забезпечення

європейської інтеграції Польщі. В світлі розгляду переговорного процесу по лінії Польща – ЄС проаналізовано вплив на нього позиції "великих держав". Очевидно на користь роботі позначається використання великої кількості офіційних документів та наукового доробку західних авторів.

Ряд аспектів європейської інтеграції Польської держави проаналізував В. Ложечкін. Певне місце в історіографії проблеми займає його робота, присвячена політичним передумовам інтеграції Польщі до ЄС [410]. Серед чинників, що зумовили зовнішньополітичний вибір держави, автор назвав геополітичні зміни, спричинені припиненням "холодної війни", розпадом соціалістичного табору та СРСР, прагнення урядової Варшави й суспільства загалом до вступу в Євроспільноту, зацікавленість у цьому провідних держав Західної Європи. В наступній праці [411] дослідник зосередився на вивченні участі Польщі в організаціях міжнародного та регіонального співробітництва, яку, цілком слушно, на нашу думку, назвав "важливою передумовою вступу країни до ЄС". Цікавими та своєчасними виявилися також інші роботи історика [408–409].

Вартує уваги наукова стаття В. Кучера [386]. Дослідник розглянув передумови інтеграції Польщі до ЄС, проаналізував ключові події, посередництвом "проживання" яких держава рухалася обраним шляхом. Серед чинників, які відіграли вирішальну роль у вступі Польської держави до Євросоюзу, названо твердість та рішучість влади у відстоюванні намічених цілей, колосальну підтримку інтеграційних ідей польським суспільством, а також виняткову зацікавленість Німеччини та Франції. Констатуючи схожість ситуації у Польщі та Україні, В. Кучер наголошує на доцільності для нашої держави в розбудові взаємин з ЄС послуговуватися польським досвідом.

Окрім глибоких внутрішніх трансформацій, інтеграція до ЄС спричинила перегляд Польщею зовнішньополітичних пріоритетів з наступним приведенням їх у відповідність до "союзних симпатій". Наслідком розбудови взаємин з Європейським Союзом, таким чином, стало "переосмислення" офіційною Варшавою стосунків із сусідніми та іншими державами. Так, значними змінами європейська інтеграція позначилася на відносинах Польщі з Україною. У працях

вітчизняних науковців цій темі приділено чимало уваги. Сформований масив праць, безумовно, потребує аналізу.

Одним із перших до вивчення еволюції відносин України та Польщі в контексті інтеграції останньої до ЄС звернувся Д. Горун [166]. Проаналізувавши ключові напрями міждержавної взаємодії, дослідник дав оцінку впливу на них зовнішньополітичної кон'юнктури. Природно, що з огляду на відсутність у той час серйозних успіхів у просуванні Польщі до ЄС, він зосередився на розгляді не стільки дійсних його наслідків для взаємин між двома державами, як прогнозованих. Із наближенням Польщі до ЄС Д. Горун пов'язав загрозу вільному режиму перетину українсько-польського кордону, усунення якої, на його думку, виходить за межі компетенції держав-сусідів.

Зверненням до проблеми позначені праці В. Моцока. На основі проведеного аналізу дослідник зробив висновок, що динаміка співробітництва між обома державами була зумовлена, перш за все, характером співпраці Варшави з Брюсселем. Не бажаючи, аби стосунки з Україною стали на перешкоді євроінтеграційним успіхам, політико-владні кола Польщі неодноразово демонстрували відсутність інтересу до нашої держави [459]. Наполягаючи на пріоритетності для Польщі європейської інтеграції, її вступ до ЄС В. Моцок назвав одним з основних питань-тестів, які визначали долю стратегічного партнерства між двома державами [463]. Прогнозуючи найближчий розвиток взаємин сторін, автор обґрунтував його підпорядкованість процесам подальшого розширення НАТО та ЄС.

До аналізу проблеми в своїх працях неодноразово зверталася тернопільська дослідниця В. Гевко. У розвідці [129], присвяченій розвитку політичної складової українсько-польського міждержавного співробітництва, у другій половині 1993 р. у відносинах сторін авторка діагностувала поширення застійних тенденцій, причиною яких, на її думку, була поява розбіжностей у зовнішньополітичних орієнтирах держав-сусідів. В умовах, коли позиція Української держави не відповідала курсу Польщі на інтеграцію до НАТО та ЄС, офіційна Варшава вважала за доцільне активізувати взаємини з західними

державами, спроможними сприяти їй у цьому, а також із країнами з регіону ЦСЄ, що мали такі ж стратегічні цілі. Стосунки з Україною, таким чином, на якийсь час відійшли на другий план. У черговий раз до розгляду проблеми авторка звернулася у дисертаційному дослідженні [136]. В ньому наслідки європейської інтеграції Польщі для взаємин між обома державами вона оцінила більш позитивно. Так, з 1998 р., відколи польські дипломати все більш активно почали вести переговори щодо вступу РП до ЄС, політика Польщі стосовно України стала більш вираженою. Зацікавленість Варшави в європейському майбутньому нашої держави проявилася у готовності політико-владних кіл Польщі ділитися з нею інтеграційним досвідом, сприяти активізації співпраці з Брюсселем. Одночасно зі вступом Польщі до ЄС дослідниця пов'язує появу для українсько-польського партнерства не лише нових перспектив, але й викликів, спричинених, насамперед, запровадженням нових союзних стандартів. Як наслідок, аби й надалі розвивати відносини, Україна й Польща були змушені здійснити великий обсяг роботи щодо "визначення всього комплексу передумов, можливостей та інтересів" [136, с. 15].

Близькою у своєму баченні проблеми виявилася А. Киридон [298]. З наближенням Польщі до Євроспільноти у її політиці щодо України авторка діагностувала суперечливі тенденції: сприяння євроінтеграційним успіхам нашої держави, з однієї сторони, поєднувалося зі спробами дистанціюватися від співпраці з нею, з іншої. Тенденційність у взаєминах України та Польщі А. Киридон пов'язує з тим фактом, що підтримка офіційною Варшавою України негативно сприймалася деякими країнами Євросоюзу, а це, в свою чергу, ставило під сумнів успіхи польського просування до ЄС [298, с. 5].

Українсько-польські взаємини в світлі інтеграції Польщі до ЄС проаналізували також інші автори. У роботі О. Малиновської [421] осмислення зазнали національні інтереси двох держав, цілі їхньої участі в інтеграційних процесах. У статті Я. Матійчика [430], в якій польський напрям зовнішньої політики було названо пріоритетним для України, проаналізовано практичні інтереси кожної з держав. Вартими уваги є шляхи активізації політико-

економічного співробітництва України з Євросоюзом, запропоновані автором. Приєднання Польщі до ЄС серйозним випробуванням для українсько-польського партнерства вважає О. Бабак [27]. Одночасно активність офіційної Варшави у відносинах із Києвом авторка розцінює як внесок поляків у стрімку інтеграцію їхньої держави з Заходом.

Спільною ознакою цих, а також багатьох інших праць, опублікованих напередодні вступу Польщі до Євроспільноти, є обґрунтування ймовірних наслідків цієї дійсно історичної події як для кожної з держав, так і для партнерства між ними. Показово, що більшість прогнозів були несприятливими для нього. Так, С. Павленко, в працях якого [499–500] наголошується на важливості співробітництва між Україною та Польщею для консолідації Європи й недопущення появи у ній нових ліній розподілу, наслідком вступу РП до ЄС вважає актуалізацію проблеми візового режиму, що проявилася вже напередодні приєднання Польщі до Євроспільноти. В дослідженні Г. Зеленько [247], попри констатацію спільності зовнішньополітичних цілей та пріоритетів двох держав, які, на думку авторки, були одним із найсуттєвіших стимуляторів партнерства між ними, зауважувалося, що зі вступом Польщі до Євросоюзу активність міждержавної взаємодії спаде, а українсько-польський кордон набуде ознак лінії, що розділяє Європу і Росію. У праці В. Будкіна [78] неминучим наслідком європейської інтеграції Польщі названо перетворення українсько-польського кордону на бар'єрну лінію між ЄС та його східними сусідами, що, в свою чергу, мало спричинити до посилення східного вектора зовнішньої орієнтації України. Спробою обґрунтування можливих наслідків долучення Польщі до ЄС для українсько-польських взаємин позначені також уже згадувані праці О. Малиновської [421] та Я. Матійчика [430], проте у них однозначні оцінки щодо цього відсутні.

Зі вступом Польщі до ЄС розгляд українсько-польського співробітництва в світлі розгортання інтеграційних процесів став ознакою більшості тематичних розвідок вітчизняних науковців. Відтоді, зосереджуючись на вивченні сьогоденних взаємин між двома державами, дослідники рідко оминають увагою її

євроінтеграційну компоненту й дедалі частіше називають Польщу адвокатом України у ЄС, розглядають її як своєрідний міст, що пов'язує нашу державу з Євроспільнотою. Серед великої кількості таких праць, найпершої уваги заслуговують дослідження В. Васюка [100], О. Знахоренко [260], В. Колесника [330–321], Т. та Л. Кондратюків [341–342], Ю. Котляра [352], О. Обухової [480], С. Стоєцького [609], В. Трофимовича [647], Л. Чекаленко [701–702] та ін. Насичені великою кількістю фактологічного матеріалу, вони висвітлюють ключові події й визначальні тенденції у взаєминах двох держав упродовж періоду становлення й розвитку сучасної їх моделі. Ознакою розвідок є показ українсько-польського партнерства у взаємозв'язку з геополітичною конфігурацією Європи.

Одним із питань, до осмислення якого українські науковці зверталися особливо часто, були наслідки вступу Польщі до ЄС для її взаємин з Україною. Попри те, що прогнози, зроблені напередодні розширення на Схід кордонів Євроспільноти, як нами вже зазначалося, були переважно песимістичними, вже упродовж перших років по тому стало очевидно, що більшість із них не виправдалася, а взаємини України та Польщі, попри передбачення, отримали потужний імпульс для наступного розвитку. Так, у роботі О. Знахоренко [260] зазначається, що, з огляду на потенціал, українсько-польське партнерство спроможне визначати мінімальний стандарт взаємин між країнами-членами ЄС та країнами, які такими не являються. Аби в нових геополітичних умовах по максимуму скористатися з цього, обидві держави, на думку авторки, зобов'язані узгоджувати свою зовнішньополітичну діяльність. І. Гуцуляк [185] зі вступом Польщі до ЄС пов'язує активізацію євроінтеграційної складової взаємин Варшави та Києва. Одночасно він звертає увагу на необхідність здійснення "інвентаризації" існуючих домовленостей, приведення їх у відповідність до європейських стандартів. Нові шанси для співпраці двох країн у європейській інтеграції Польщі вбачають Ю. Котляр [352], О. Яніна [748]. Співробітництво України та Польщі у контексті їхньої участі в процесах європейської інтеграції дослідники називають основою розвитку між ними відносин стратегічного партнерства. Обґрунтовуючи

перспективність українсько-польської співпраці в нових геополітичних умовах, історики одночасно звертають увагу на появу для неї нових викликів.

Основні наслідки інтеграції Польщі до ЄС для розвитку українсько-польського співробітництва обґрунтував С. Стоєцький [612]. У дослідженні визначено місце кожної з держав у реалізації євроінтеграційної стратегії одна одної. З'ясовано, що Польща, рухаючись шляхом європейської інтеграції, доклала чимало зусиль, аби пом'якшити для нашої держави можливий негативний ефект від розширення на Схід кордонів об'єднання. Дослідивши питання, вчений дійшов висновку, що участь України й Польщі у процесах європейської інтеграції є невід'ємною складовою партнерства між ними.

Серед проблем, з якими зіткнулася Польща зі вступом до ЄС, вкрай актуальною для нашої держави виявилася візова проблема. Проявившись ще напередодні запланованої події, після її здійснення це питання вкотре постало на порядок денний. Відсутність спеціальних тематичних праць певною мірою компенсують публікації В. Бочарова [60], А. Васюка [98], О. Яніної [748], в яких зміни у візовому режимі аналізуються в контексті інших питань. Дослідники цілком слушно зауважують, що обмеження, які застосовувалися стосовно українських громадян при перетині ними кордону, були відображенням політики Євросоюзу, але в жодному випадку не ініціативою Польщі. Офіційна Варшава, намагаючись розв'язати проблему з мінімальною шкодою для взаємин з Україною, пішла на максимальне спрощення усіх адміністративних процедур, запровадила для українців безкоштовні візи. Появу чергових труднощів для розвитку й оптимізації співпраці між двома державами фахівці пов'язують із приєднанням Польщі до Шенгенської зони у грудні 2007 р. Рухаючись шляхом скасування внутрішніх кордонів між державами-членами Спільноти, Брюссель пішов на посилення охорони й підвищення безпеки на зовнішньому кордоні. Зміни в процедурі та правилах перетину українсько-польського кордону стали "новим випробуванням" для стосунків між двома державами, – переконаний А. Васюк [98, с. 48]. До висвітлення проблем, що постали перед Україною внаслідок приєднання Польщі до Шенгену, в своїх працях звернулися А. Киридон

[298], Є. Кіш [311] та ін. Загалом же, означені питання продовжують залишатися недостатньо вивченими та потребують продовження наукових пошуків.

Окрім українських науковців, у розробку проблеми значний внесок зробили польські вчені. Закономірно, що питання інтеграції Польщі до ЄС, які у вітчизняній історіографії презентовані не надто численним доробком, польськими дослідниками вивчені очевидно більш комплексно. Про актуальність теми для польського суспільства, безумовно, свідчать численні тематичні розвідки, кількість яких збільшувалася паралельно з поглибленням інтеграційного процесу. Предметом найпершої уваги, як правило, ставали історичні передумови інтеграції РП, її обумовленість внутрішніми процесами та глобальними викликами, а також значення для політичного, соціально-економічного, культурного розвитку, геополітичної ваги держави тощо. Окрім низки наукових статей, у яких піднімаються ключові аспекти теми, протягом означеного періоду науковцями було опубліковано декілька ґрунтовних монографій, найбільш вартісними серед яких, на нашу думку, виявилися праці Е. Кавецької-Виржиковської [809–810], Р. Сухоцької [876]. У них предметом найпершої уваги стали питання становлення й розвитку взаємин Польщі з ЄС, перебігу переговорного процесу між ними. Ознакою досліджень є обґрунтування доцільності курсу на європейську інтеграцію для Польської держави. Написані з використанням великої кількості праць попередників, офіційних документів, дослідження характеризуються багатством фактологічного матеріалу, вираженням його аналізом та узагальненням.

Із поглибленням взаємин Польщі з ЄС наукова розробка проблеми суттєво активізувалася. Історіографія теми, таким чином, поповнилася низкою праць, позначених зверненням як до окремих її аспектів, так і комплексним їх висвітленням. Політичні передумови європейської інтеграції Польщі, а також ключові події, що мали місце на шляху вступу країни до ЄС, проаналізував А. Дудек [784]. Еволюцію взаємин Польщі з Європейською спільнотою у світлі впливу на них низки внутрішніх та зовнішніх чинників розглянули Р. Гродзкий [793], Й. Дзвоньчик [785], Б. Кошель [812], Р. Кузняр [821], Р. Чахор [774]. Значну увагу, окрім того, дослідники приділили з'ясуванню впливу на перебіг

інтеграційного процесу позиції Німеччини та Франції, а також, безсумнівно, Росії і США. Нормативно-правове та інституційне забезпечення членства Польщі в ЄС у своїх працях розглянули Е. Поплавська [856], З. Чахор [775], С. Чьок [773]. Вартою уваги є колективна розвідка "Переговори про членство: Польща на шляху до Європейського Союзу" [837]. Проаналізувавши стосунки між Польщею та ЄС у 1989–1999 рр., автори в хронологічній послідовності показали календар основних подій та дали їм оцінку. Предметом аналізу взаємини Польщі з Євросоюзом стали в колективній праці "Східний вимір" ЄС – шанс чи ідея фікс польської політики" під редакцією П. Ковалю [888]. Вступ Польщі до Європейського Союзу автори розглядають як відображення геополітичного вибору держави на користь долучення до європейської цивілізації та розвитку в контексті цінностей західної демократії.

Певною мірою аналізу проблеми у своїх працях торкаються А. Смоляр та К. Пелчинська-Наленч. У роботі А. Смоляра "Польська східна політика і членство у Європейському Союзі" [868] роль Польщі в Європі обґрунтовано характером її взаємин із сусідами на Сході, а також спроможністю впливати на політику ЄС та США в регіоні ЦСЄ. Зауважується, що зацікавленість Польщі у взаєминах зі східними сусідами не повинна мати антиросійську спрямованість. На необхідності розбудовувати стосунки з країнами, розміщеними на східному польському кордоні, зберігаючи при цьому дружні відносини з Росією, яка "була і надалі залишається державою, винятково важливою для Європейського Союзу", наголошується у розвідці К. Пелчинської-Наленч [849]. Підготовлені в час, коли урядова Варшава вже фактично вийшла на "фінішну пряму" інтеграції до ЄС, ці праці відображають геополітичні розрахунки III Речі Посполитої, її очікування від приєднання до Спільноти.

Знаковим для польської історіографії стало опублікування у 2005 р. монографії З. Доліви-Клепацького [780], присвяченої проблемам європейської інтеграції та участі в них Польської держави. З-поміж широкого кола питань, висвітлених у роботі, в світлі проблеми, що аналізується нами, на увагу заслуговують ті з них, які безпосередньо стосуються європейської інтеграції

Польщі. Зважаючи на високий науковий рівень, а також коло проаналізованих питань, робота поправу займає одну з центральних позицій у польській історіографії теми. Викликає інтерес наукова праця З. Доліви-Клепацького, опублікована у співавторстві з А. Долівою-Клепацькою [779]. Як і в попередній роботі, в ній висвітлено ряд загальних проблем, пов'язаних із функціонуванням Євроспільноти, поповненням її новими державами-членами, а також питання, безпосередньо пов'язані зі вступом до ЄС Польщі. Проте, на відміну від попередньої праці, в ній значно більше місця займає осмислення проблеми європейської інтеграції Польщі. Основну увагу дослідники приділили нормативно-правовій основі вступу Польщі до ЄС, у той же час проблеми адаптації держави до стандартів Спільноти зазнали побічного висвітлення.

Інтеграцію Польщі до ЄС крізь призму аналізу трьох стовпів союзної політики висвітлено в роботі Є. Латошек [828]. Для розгляду адаптації РП до спільної сільськогосподарської політики, митного союзу та спільного ринку, економічного й монетарного союзу (так званий перший "стовп" ЄС), спільної безпекової та зовнішньої політичної діяльності (другий "стовп"), співробітництва у сфері правосуддя і внутрішніх справ (третій "стовп") дослідниця скористалася численним джерельним комплексом, представленим, насамперед, офіційними документами ЄС та Польщі. Значну увагу авторка приділила з'ясуванню успіхів, яких вдалося досягти офіційній Варшаві на означеному шляху, та проблем, які не були вирішені навіть по приєднанню РП до Спільноти.

Важливою є монографія А. Домагли "Інтеграція Польщі з Європейським Союзом" [781]. Історичні передумови європейської інтеграції, її вплив на правову систему держави, розвиток політичної, економічної, соціальної та інших сфер, дослідник аналізує з огляду на наслідки кількарічного перебування Польщі у Євроспільноті. Порівнявши втрати та здобутки суспільства й держави від інтеграції до ЄС, автор, разом з тим, ухиляється від однозначної їх оцінки.

Слід зазначити, що питання впливу європейської інтеграції Польщі на взаємини між Києвом та Варшавою, наслідків вступу РП до Європейського Союзу для нашої держави польськими науковцями вивчені порівняно менше, ніж їх

українськими колегами. Зазвичай, дослідники наполягають на тому, що офіційна Варшава, рухаючись шляхом інтеграції, робила все можливе, аби вступ Польщі до Спільноти не спричинив до негативних наслідків для нашої держави, а українсько-польський кордон не перетворився на рубіж, що зачиняє для неї "двері" до Європи. У роботах К. Єндрачик [802], Р. Кузняра [821], К. Федоровича [788], А. Харасімовича [794] та ін. наголошується на готовності Польщі сприяти нашій державі в розбудові взаємин з ЄС, у тому числі представляти її інтереси в союзних інституціях, ділитися інтеграційним досвідом тощо. Подібно до українських істориків, розбудову взаємин у світлі євроінтеграційних процесів вони вважають ознакою стратегічного партнерства між Україною та Польщею.

Аналіз проблеми європейської інтеграції Польщі, безсумнівно, потребує звернення до російської історіографії. Очевидно, що розширення на Схід кордонів Євроспільноти у 2004 р. стало подією, історичною не лише для ЄС та десяти держав, що стали його новими членами, але й для Росії, західний кордон якої з того часу перетворився на кордон з ЄС. На осмисленні аспектів проблеми розширення на Схід кордонів Євроспільноти зосередилися С. Биховський [89], К. Воронов [119], С. Ганжа [533], С. Глінкіна [153–154], І. Іванов [263–264], І. Орлик [154], В. Поздняков [533], Л. Шишеліна [737] та ін. Прикметно, що передумови "східного розширення" Європейського Союзу, перебіг переговорного процесу між ЄС та країнами-кандидатами тощо, дослідники розглядають, зазвичай, крізь призму позиції щодо цього Росії. Чимало уваги, окрім того, приділено обґрунтуванню наслідків євроінтеграційного процесу для Російської держави. В публікаціях І. Кобринської [315], О. Семенова [641], В. Толкачова [641] розширення Євросоюзу показано у взаємозв'язку з політикою "великих держав".

Проблемі інтеграції Польщі до ЄС присвячені роботи Л. Парфенової [510], Д. Скворцової [598]. Науковці обґрунтували обумовленість європейського вибору Польської держави, проаналізували її успіхи на обраному шляху, означили ймовірні перспективи. На висвітленні аспектів теми зосередилися Є. Кольцова [336], О. Міхалєв [443]. Всупереч загальноприйнятим міркуванням щодо

зовнішньополітичного вибору Польщі, дослідники наполягають на тому, що вибору як такого у неї не було. В ситуації, що склалася після розпаду соціалістичного табору та СРСР, іншої альтернативи, аніж взяти курс на зближення з ЄС з наступним вступом до нього, Польська держава, на думку вчених, не мала. Показово, що інтеграцію Польщі до ЄС дослідники аналізують у взаємозв'язку з її інтеграцією до НАТО. Певне місце в історіографії займає розвідка О. Майорової [416], у якій взаємини Польщі з ЄС проаналізовано крізь призму програм політичних партій та суспільних настроїв. Вступ РП до Європейського Союзу дослідниця вважає відображенням спільної мети абсолютної більшості діючих у країні політичних сил та громадськості загалом. Консолідованість суспільства навколо ідеї вступу Польщі до ЄС була високо оцінена авторкою.

Певною мірою взаємини Польщі з Євросоюзом проаналізовано в колективних працях російських вчених [614, 694]. Присвячені перетворенням у регіоні ЦСЄ, спричиненим ліквідацією підзвітного радянському керівництву соціалістичного табору, роботи позначені спробами обґрунтувати трансформаційні зміни, що відбулися в Польщі. Інтеграцію держави до ЄС дослідники розглядають у контексті реформування її політичної та економічної систем. Попри те, що в працях фактично обійдено увагою вплив європейської інтеграції на взаємини Польщі з Україною, своє місце в історіографії проблеми вони займають з огляду на відтворення ситуації, в якій реалізовувалася польська зовнішня політика, в тому числі й по відношенню до нашої держави.

У світлі російських інтересів європейську інтеграцію Польщі розглянули Н. Захматов [239], А. Мошес [465], В. Фомічев [239]. Сприймаючи геополітичні трансформації, спричинені розширенням на Схід кордонів ЄС, як виклик російській безпеці, вчені спробували означити місце Росії в новій системі світобудови та по-новому підійти до осмислення російсько-польських відносин. Показово, що, попри не надто приязну позицію Кремля щодо зміщення на Схід кордонів Євроспільноти, збереження у взаєминах з Польщею нормального режиму співпраці дослідники вважають виправданим для Росії.

Еволюцію взаємин Польщі з сусідами, розміщеними на її східному кордоні, у зв'язку з процесами європейської інтеграції проаналізував С. Беспалов [43]. Звернення до концептуальних основ зовнішньої політики III Речі Посполитої й аналіз її східної політики підвели дослідника до висновку, що шляхом розробки й реалізації політики Євросоюзу щодо сусідів на Сході Польща намагається підвищити свій авторитет у Спільноті, закріпити за собою імідж "експерта" у взаєминах із східноєвропейськими державами та перетворитися у своєрідний "міст", що поєднує захід та схід Європи. Підтримку Польщею європейських амбіцій України, а також Білорусі дослідник вважає відображенням її прагнення дистанціювати ці країни від кремлівського керівництва та перетворитися на ключового союзника США на континенті. Зі вступом Польщі до ЄС автор пов'язує зміцнення її "українського інтересу".

Слід відзначити також дослідження Є. Трещенкова [645]. В ньому розгляд політики сусідства ЄС стосовно Білорусі, Молдови та України автор поєднав з обґрунтуванням у взаєминах Брюсселя з кожною із держав ролі Польщі. Зі вступом останньої до Євросоюзу дослідник пов'язує активізацію союзного інтересу до України, свідченням чого називає формування так званого "українського лобі". Роботі притаманні комплексний аналіз взаємин ЄС з сусідами на Сході протягом 2003–2010 рр., виважені оцінки українсько-польської взаємодії в контексті реалізації Брюсселем політики сусідства. На позитивних зрушеннях, які розпочалися у взаєминах двох держав зі вступом до ЄС Польщі, наголошується також у праці І. Грецького [170].

Таким чином, звернення до наукового доробку українських та зарубіжних дослідників засвідчило наявність чималої кількості розвідок, присвячених інтеграції Польщі до ЄС. Природно, найбільший внесок в наукове осмислення проблеми зробили польські вчені. Разом з тим, маємо підстави констатувати чималі здобутки українських фахівців, свідченням чого є велика кількість наукових праць, у яких з різною мірою предметності проаналізовано як проблему загалом, так і окремі її аспекти. Представниками російської наукової думки європейська інтеграція Польщі досліджувалася, насамперед, в аспекті її наслідків

для Росії. Щодо наукового обґрунтування еволюції українсько-польських взаємин у контексті вступу Польщі до Євроспільноти маємо підстави констатувати нерівномірність представлення проблеми в українській та зарубіжній історіографії. З огляду на суттєвий вплив європейської інтеграції Польщі на зміст та характер українсько-польського співробітництва, відносини ЄС з Україною та місце останньої в європейській політиці, тема зумовлює очевидний практичний інтерес для нашої держави, а тому найбільше дослідженою є саме вітчизняними науковцями. Певний внесок у її розробку зробили також польські та російські вчені, проте на фоні здобутків української історіографії він виглядає дещо стримано.

5.2. Визначення науковцями місця польського чинника у взаєминах ЄС та України

Європейський вибір, який вже на початку 1990-х рр. став ознакою зовнішньої політики України та впродовж усього періоду незалежного державотворення підтримується політико-владною елітою й залишається дороговказом для внутрішньої трансформації суспільства, незмінно перебуває в полі зору вітчизняних дослідників, зазнає відповідного теоретико-методологічного та концептуального обґрунтування в наукових працях. Доробок з проблеми постійно поповнюється новими розвідками, і на сьогодні маємо підстави констатувати наявність масиву праць, у якому знайшли відображення ключові аспекти теми. Слід зазначити, що наукова робота над вивченням проблеми відчутно активізувалася упродовж останнього часу, що зумовлено успіхами, яких нашій державі вдалося досягти у співпраці з ЄС, з однієї сторони, та агресивною політикою Росії, налаштованої не допустити виходу України зі сфери впливу Кремля, з іншої. Серед вітчизняних вчених, які своїми дослідженнями зробили значний внесок у наукове обґрунтування проблеми, вважаємо за доцільне відзначити О. Горенка [164], С. Василенко [93–94], С. Віднянського [109–112], О. Ковальову [322], В. Копійку [344], М. Кордона [345], А. Кудряченка [369–371], Ю. Макара [417], В. Манжолу [424], А. Мартинова [110–112], І. Тодорова [638] та ін. На основі комплексного аналізу процесу європейської інтеграції України науковці дають оцінку ключовим подіям та тенденціям взаємин нашої держави з ЄС, доводять обумовленість курсу на вступ до Євроспільноти зовнішніми викликами та внутрішніми потребами. З огляду на високий теоретико-методологічний рівень, об'єктивність та критичність аналізу, ці праці формують потужний джерельний комплекс, що закладає "фундамент" для наступних досліджень за тематикою.

Стійкий інтерес до євроінтеграційних намірів Української держави, її прагнень поглиблювати взаємини співпраці з Євроспільнотою з наступним вступом до неї демонструє Польща. Зацікавленість офіційної Варшави в

європейському майбутньому України "червоною ниткою" проходить крізь низку публікацій. З огляду на надії, які покладаються українською владою на підтримку Польщею її євроінтеграційних прагнень, цілком логічно, що означений аспект проблеми у роботах українських вчених зазнав досить предметного аналізу. Разом з тим, вважаємо за доцільне звернути увагу на той факт, що стосовно підстав зацікавленості Польщі в співпраці України з ЄС погляди вітчизняних науковців розходяться. Так, львівські дослідники К. Кіндрат та С. Трохимчук у монографії [305], опублікованій за кілька років до вступу Польщі до ЄС, з цього приводу зазначили, що, лобіюючи інтереси України у Європі, Польща намагалася прискорити власне входження до Євроспільноти, а також посилити свій вплив та авторитет на міжнародній арені. В приєднанні України до ЄС дослідники схильні також бачити запоруку її безпеки, очевидно вигідну для польської сторони. "Більше не викликає сумніву, що шлях до Європи проходить для України насамперед через Варшаву", – зазначили науковці [305, с. 72].

Схожими є аргументи тернопільських істориків М. Алексієвця та Я. Секо [14]. Проаналізувавши зовнішню політику України в світлі сучасних геополітичних викликів, вони дійшли висновку, що зацікавленість Польщі у взаєминах нашої держави з ЄС зумовлюється, перш за все, її прагненням розширити у Європі зону миру та стабільності, створити умови для розвитку економічної співпраці, зміцнення демократичних інститутів, протистояння глобальним загрозам. Природно, що стабільна та процвітаюча Україна в колі держав-членів Європейського Союзу сприймається офіційною Варшавою як запорука безпеки й спокою на східному польському кордоні. Неварто також забувати і про той факт, що посередництвом сприяння успіхам європейської інтеграції України Польська держава прагне посилити свою позицію у Євроспільноті.

Спільною рисою багатьох розвідок, разом з тим, є обґрунтування інтересу Польщі до європейського майбутнього України російським фактором. Показовою в світлі зазначеного є наукова стаття В. Каспрука [291], у якій зазначається, що для країн пострадянського простору, розміщених між Європою та Росією, зі

зміщенням на Схід кордонів Євроспільноти внаслідок п'ятого етапу її розширення актуальною стала небезпека потрапити в російську сферу впливу. Намагаючись не допустити повторного перетворення України в складову модернізованої Російської імперії, урядова Варшава, таким чином, докладає чималих зусиль, аби наблизити її до Європи. На антиросійській природі інтересу Польщі до України наголошується також у праці Т. Возняка [115]. Подібно до В. Каспрука, дослідник зазначає, що інтеграція України до Євросоюзу означає її виключення з російської сфери впливу, однозначно бажане для офіційної Варшави. Разом з тим, автор ставить під питання зацікавленість Польщі в швидкому вступі України до ЄС. Адже очевидно, що внаслідок приєднання нашої держави до Євроспільноти, обсяги допомоги, яку з союзних фондів отримує Польща, суттєво скоротяться. Будучи у цьому найменше зацікавленою, польська влада, на думку дослідника, підтримуватиме Україну настільки, аби вона й надалі продовжувала залишатися "буфером", що відділяє Польщу від Росії та не претендує при цьому на союзні кошти. Із зауваженням Т. Возняка цілковито погоджується О. Знахоренко. Зі вступом України до ЄС, окрім конкуренції за фінансування, двом країнам доведеться змагатися також за інвестиції, ринки збуту та увагу з боку впливових країн Заходу загалом, – переконана дослідниця [260, с. 97].

Офіційні заяви, в яких Польща відкрито та однозначно почала свідчити про готовність сприяти Україні на шляху європейської інтеграції, дослідники датують 1996 р. Так, у роботах В. Гевко [129], О. Знахоренко [260], В. Трофимовича [647], зокрема, зазначається, що перша офіційна заява про прагнення Польщі надавати нашій державі практичні консультації щодо інтеграції до ЄС була зроблена президентом РП А. Квасневським у ході офіційного візиту до Варшави глави Української держави Л. Кучми в червні 1996 р. У Декларації, підписаній президентами під час зустрічі, йшлося також про готовність України підтримувати Польщу в її співпраці з ЄС.

Чимало уваги дослідники приділили аналізу конкретних заходів, реалізованих польською стороною на користь нашої держави. В світлі зазначеного чималий інтерес викликає вже згадувана розвідка В. Гевко [129].

Показово, що перші конкретні кроки, зроблені офіційною Варшавою на підтримку євроінтеграційних устремлінь України, авторка пов'язує з подіями, що передували офіційній заяві А. Кваснівського, та датує їх кінцем 1995 р. Так, у публікації згадується про Варшавську зустріч парламентських делегацій держав із регіону ЦСЄ у грудні 1995 р., до участі в якій було запрошено українських парламентарів. Повноважні представники країн-членів ЦЄІ, а водночас кандидатів на членство у ЄС, з-поміж іншого обговорили можливості співпраці України з Євросоюзом. І хоча Україна, з огляду на економічні проблеми, не порушувала питання про членство в Спільноті, в заяві О. Мороза, що представляв на зустрічі її інтереси, йшлося про прагнення нашої держави долучитися до процесів політичної інтеграції, у тому числі в межах ЄС. Відображенням підтримки Польщею курсу України на інтеграцію в загальноєвропейські економічні й політичні структури дослідниця називає запрошення президентом А. Кваснівським українського колеги Л. Кучми до участі в неофіційній зустрічі керівників держав європейського регіону, що відбулася 7–8 червня 1996 р. у Ланьцуті. Залучаючи Україну до обговорення питань розширення НАТО та входження до ЄС, офіційна Варшава демонструвала прихильність до європейського вибору нашої держави.

Важливими у цій царині є напрацювання також інших науковців. Так, у праці С. Павленка [499] згадується про Постійну українсько-польську конференцію з питань європейської інтеграції. Створена в 1999 р. з метою обопільного сприяння розбудові взаємин з ЄС, конференція, на думку дослідника, була "вінцем" українсько-польської співпраці. Її засідання, що відбувалися під патронатом прем'єр-міністрів України та Польщі, не лише стали формою передачі українським колегам інтеграційного досвіду Польщі, знань про входження до ЄС, але й надали можливість комплексно проаналізувати співпрацю двох держав у світлі досягнення кожною з них відповідності союзним стандартам. Людмила Чекаленко [698] відображенням зацікавленості Польщі в поглибленні співпраці України з Євросоюзом вважає оприлюднення МЗС РП наприкінці 2002 р. пропозицій щодо "Східного виміру" ЄС, положеннями яких, з-поміж іншого, передбачалося, що Україна за умови виконання "копенгагенських критеріїв" має отримати чітку

перспективу вступу до ЄС, водночас рівень відносин ЄС з Україною не повинен бути нижчим за рівень відносин ЄС з Росією. У статті О. Антонюка [17] високі оцінки отримало створення Парламентської асамблеї України та Республіки Польща, одним із завдань якої визначалося формування спільних підходів щодо адаптації національних законодавств до нормативних актів Євроспільноти. На першій сесії, що відбулася в жовтні 2003 р., на обговорення було винесено питання подальшого розвитку українсько-польських відносин у контексті розширення ЄС. Окремі заходи, що їх здійснила урядова Варшава на підтримку євроінтеграційного курсу України, проаналізував Ф. Медвідь. Його розвідка [435], зокрема, містить огляд та критичний аналіз ініціатив і пропозицій, представлених польськими політиками союзним інституціям.

Обґрунтовуючи роль Польщі у взаєминах Києва та Брюсселя, дослідники, зазвичай, звертають увагу на необхідність використання Україною польського досвіду європейської інтеграції. На цьому, зокрема, в своїх працях наголошують В. Бочаров [60], О. Брусиловська [68], С. Василенко [93], Д. Васильєв [95], А. Васюк [98], А. Киридон [298–299], Ф. Медвідь [435], Л. Чекаленко [95] та ін. Серед аргументів на користь зазначеного дослідники називають схожість ситуації в Польщі (напередодні вступу до Євроспільноти) та Україні, а також готовість офіційної Варшави надавати українським колегам дієву допомогу у вибудовуванні взаємин із Брюсселем. Найбільшу цінність для України, на думку фахівців, становить польський досвід ринкових трансформацій, адаптації до стандартів ЄС економічної системи та законодавчої бази.

Осмисленню польського досвіду європейської інтеграції окремий розділ дисертаційної праці присвятив Мирослав Басараб [38]. Проаналізувавши політичні та економічні взаємини РП з Європейським Союзом, їх нормативно-правове й інституційне забезпечення, дослідник відзначив найбільші успіхи польської сторони. Констатуючи в процесі інтеграції України до ЄС низку помилок, що зумовили тривалу відсутність позитивних зрушень, автор запропонував ряд заходів, реалізація яких, на його думку, спроможна виправити ситуацію [38, с. 11].

Зі вступом Польщі до ЄС фахівці пов'язують появу для офіційної Варшави додаткових можливостей не лише для впливу на східну політику Спільноти, але й для безпосередньої участі в її реалізації. Природно, що, як член Європейського Союзу, Польща отримала можливість сприяти підписанню союзних угод і порозумінь з Україною, за участю останньої та країн ЄС на українсько-польському кордоні розвивати спільні проекти. Як слушно зауважив Ф. Медвідь, "серед провідних членів ЄС уперше з'явилася країна, яка чітко заявила про підтримку курсу України на членство в ЄС. Таким чином, істотно поліпшуються умови лобіювання українських інтересів і позицій безпосередньо в центрах прийняття рішень Європейського Союзу" [435, с. 35]. Констатуючи важливу підтримуючу роль, що її по відношенню до України відіграє Польща, А. Пивоваров назвав її "послом європейського вибору" нашої держави [521, с. 715].

Роль Польщі в розбудові взаємин України з ЄС, а водночас перспективи, які відкрилися перед Україною внаслідок зміщення на Схід кордону Євроспільноти, спробувала з'ясувати В. Гевко [136]. Авторка проаналізувала зусилля урядової Варшави, спрямовані на поглиблення стосунків сторін, визначила вплив на них європейської інтеграції Польщі та високо оцінила його. Одночасно дослідниця звернула увагу на виклики, які з'явилися перед партнерством наших двох держав, зокрема небезпеку перетворення українсько-польського кордону в лінію поділу між Україною та розширеним ЄС. Аби цього не сталося, Україна, звернувшись до відповідного досвіду Польщі, має забезпечити адаптацію правових та господарських умов до союзних стандартів.

У світлі проблеми, що розглядається, на увагу заслуговують роботи С. Стоєцького [609–612]. З наближенням "великого розширення" Спільноти дослідник пов'язує активізацію Польщею готовності до "будівництва мостів між ЄС та східними сусідами РП, участі у виробленні концепції східного виміру в Євросоюзі, загалом східної політики ЄС" [611, с. 147]. Зазначено, що політика сприяння Україні в її відносинах з Євросоюзом підтримувалася на рівні вищих органів державної влади Польщі і не викликала суперечностей серед ідейно-

політичних сил країни. Вивченню позиції Польщі щодо європейської інтеграції України С. Стоєцький присвятив окремий розділ дисертації [612]. У ньому дослідник вказав на зусилля, яких змушена була докладати Польща, аби не допустити негативного впливу на Україну свого вступу до ЄС. З огляду на неясність перспективи членства нашої держави у Спільноті, її підтримку Польщею автор вважає особливо значимою.

Певного відображення у наукових дискурсах зазнав вплив на взаємини України з Євросоюзом подій Помаранчевої революції. Як відомо, за посередництва Польщі в особі діючого в той час президента РП А. Кваснєвського керівництво Спільноти пішло на зміну ставлення стосовно нашої держави. Свідченням відмови Брюсселя від "мовчазної позиції", на думку О. Брусилівської [68], стало прибуття до Києва союзної делегації на чолі з Х. Соланою, його участь у врегулюванні конфлікту. Безсумнівним здобутком Польщі дослідниця називає прийняття Європарламентом 13 січня 2005 р. безпрецедентної для інституцій ЄС резолюції щодо України. У ній європарламентарі закликали Раду, Комісію та держави-члени розглянути додаткові форми асоціації з Україною, надати їй чітку європейську перспективу. Окрім того, Європарламент зобов'язався "допомагати і підтримувати Україну" в процесі трансформації, покликаної забезпечити їй повноправне членство в Євроспільноті. Попри спалах союзного інтересу, фахівці, разом з тим, відзначають, що досягти реальних успіхів у взаєминах з Брюсселем "помаранчевій команді" так і не вдалося. Причиною цього Ольга Брусилівська [68], зокрема, вважає незрозумілість пріоритетів нової влади, Володимир Посельський [542] вказує на неспроможність глави держави сформулювати цілісну й довгострокову стратегію інтеграції України до ЄС, Олена Яніна [748] – на суперечності в таборі переможців.

За таких умов виняткового значення для нашої держави вкотре набули взаємини з Польщею, яка в той час вже була членом ЄС і надалі продовжувала докладати чималих зусиль для підтримки європейського курсу України. Так, О. Брусилівська [67] вказує на підготовку польськими фахівцями більшої частини документів, яких потребувала Єврокомісія для переговорів з Україною, а також

відчутне збільшення заяв повноважних представників Польщі на підтримку розширення ЄС на Схід та вступу до нього України. Ю. Котляр [352] звертає увагу на намагання Польщі шляхом активізації взаємин із державами-членами Євросоюзу сприяти формуванню відповідних політичних передумов для приєднання нашої держави до нього вже в найближчій перспективі. А. Кудряченко [370] достатньо показовим вважає створення у 2009 р. в Управлінні Комітету європейської інтеграції Польщі спеціального підрозділу – відділу технічної допомоги Україні. Попри те, що органу, який би займався проблемами країни-не члена об'єднання, немає в жодній з країн Євросоюзу, створений він був з ініціативи Польщі без наполягань української сторони.

Багатством фактологічного матеріалу та виваженим аналізом історичних подій приваблюють дослідження А. Киридон [298–299]. Комплексне вивчення взаємин України та Польщі, з'ясування їхнього змісту та характеру динаміки дозволили авторці зробити висновок, що позиція Варшави як одного з найважливіших партнерів України на міжнародній арені, захисника її інтеграційних прагнень формувалася упродовж тривалого періоду, проте остаточного оформлення набула зі вступом Польщі до НАТО та ЄС. Першим серйозним кроком на шляху підтримки Польщею українських інтересів на Заході, на думку дослідниці, стала висунута польськими дипломатами в січні 2003 р. ініціатива розробки "східного виміру" політики Євросоюзу, що з-поміж іншого мав містити концепцію особливих відносин з Україною. Проте пропозиції, що передбачали чітке визначення перспективи членства України в ЄС, а також негайне надання їй статусу країни з ринковою економікою, бажаної підтримки серед країн-членів Спільноти не отримали. Вступ Польщі до ЄС та Помаранчева революція в Україні наповнили взаємини двох держав новим змістом, сформуvalи підстави для лобіювання польськими дипломатами євроінтеграційних устремлінь нашої держави. Безпосереднім їх відображенням А. Киридон називає польсько-шведську ініціативу "Східне партнерство", покликану забезпечити "реальне прискорення процесу долучення України (поряд з іншими східноєвропейськими державами) до інтеграції з ЄС" [299, с. 50].

Заходи, ініційовані Польською державою на підтримку розвитку східної політики Євросоюзу, поглиблення взаємин Спільноти з сусідами на Сході, проаналізувала Т. Сидорук [591]. Датуючи закріплення за Польщею ролі адвоката східних сусідів 1989 роком, авторка розглянула її еволюцію, проаналізувала представленість у конкретних заходах. Доволі показовим, на її думку, виявився неофіційний документ із пропозиціями щодо майбутніх взаємин розширеного ЄС з його новими східними сусідами, розроблений МЗС РП у грудні 2002 р. У ньому Польща аргументувала виняткову важливість для Європи співпраці з Україною. Черговим виявом підтримки Польщею співпраці ЄС з Україною авторка вважає представлення офіційною Варшавою на розгляд Брюсселя у 2006–2007 рр. документів "Європейська політика сусідства – Східний вимір" та "Відносини ЄС – Україна: польські пропозиції", наскрізною ідеєю яких було обґрунтування необхідності переглянути союзна політику сусідства, більшу увагу приділити взаєминам із сусідами на Сході. Найбільшим успіхом Польщі в цьому напрямку, на думку авторки, стала розроблена спільно зі Швецією ініціатива "Східне партнерство". На її розгляді дослідниця зосередилася найбільш ґрунтовно. Вона проаналізувала зусилля, яких довелося докласти Польщі, аби програма була схвалена Спільнотою; визначила цілі, досягнення яких покликана забезпечити ініціатива; представила бачення програми політичними колами Польщі.

Слід зазначити, що питання "Східного партнерства" в сучасному історіописанні займає помітне місце. Разом з тим, з огляду, напевне, на "коротку історію", дослідникам важко дати йому однозначну оцінку. На цьому, зокрема, наголошується у розвідці О. Брусиловської: "Аналітики й досі не можуть погодитись: розглядати це як успіх українсько-польського тандему чи навпаки" [68, с. 645]. У розвідці А. Гетьманчук [149], наприклад, зауважується, що, будучи відображенням проукраїнської позиції Польщі, "мірилом польських дій" на користь України в ЄС, програма не має для нашої держави жодної додаткової вигоди. Очевидно, що для України, яка декларує прагнення поглиблювати двосторонні взаємини з Євроспільнотою, такого роду ініціатива не є особливо значимою. Передумови запровадження "Східного партнерства", його зміст, цілі, а

також значення для України комплексного відображення зазнали в статті Ю. Макара та О. Добржанської [418]. В аспекті сприйняття ініціативи в Україні, розуміння її важливості для наближення нашої держави до Євроспільноти, автори констатували плюралізм поглядів. Обґрунтовуючи неспроможність "Східного партнерства" забезпечити в майбутньому країнам-учасницям членство в ЄС, майже повну відсутність у його рамках дієвих проєктів, незрозуміле фінансування, а також недостатню зацікавленість у його успіхах як країн-учасниць, так і самого ЄС, дослідники назвали ініціативу малоефективною. Андрій Кудряченко [370] та Ярослав Матійчик [429] оцінили програму ще більш негативно: вони відзначили недостатню її результативність і назвали такою, що не відповідає інтересам України.

Прикметно, що з приходом у 2010 р. до влади в Україні президента В. Януковича, науковці все більш однозначно почали заявляти про появу перед українсько-польським партнерством, його розбудовою у напрямку європейської інтеграції серйозних викликів. Так, зміна глави держави спричинила до серйозних змін у зовнішній політиці: обрання за модель розвитку політики стратегічної рівноваги на порядок денний поставило необхідність поєднання курсу на інтеграцію до ЄС з наступним розвитком взаємин стратегічного партнерства зі США й співробітництвом із НАТО з активізацією та поглибленням співпраці з Росією. Окрім того, дедалі більше прагматизму в зовнішній політиці почала демонструвати Польща, очолювана президентом Б. Коморовським. Вказуючи на "втому" Європи від української багатовекторності, а також "вербальний характер" прагнення України будувати європейське майбутнє, дослідники почали ставити під питання подальше застосування Польщею практики лобіювання євроінтеграційного курсу офіційного Києва. Зауваження на цей рахунок присутні в роботах А. Васюка [98], А. Киридон [298–299], В. Трофимовича [647] та ін.

Задля забезпечення комплексності й всебічності історіографічного аналізу співпраці України з ЄС, а також ролі у ній Польщі, до розгляду було залучено тематичні напрацювання польських, російських та деяких інших зарубіжних дослідників.

З'ясовано, що в польській історіографії проблема європейської інтеграції України, попри очевидний суспільний інтерес та значущість для держави, рідко ставала предметом спеціального наукового дослідження. З огляду на брак комплексних наукових праць за тематикою, помітним історіографічним фактом стало опублікування монографії М. Ольхави "Зірки і тризуб. Європейська інтеграція України" [840]. Проаналізувавши взаємини України з ЄС протягом 1991–2013 рр., перспективи інтеграції для нашої держави дослідник називає цілком реальними. Показово, що зі вступом України до Євроспільноти він пов'язує позитивні наслідки не лише для держав-членів ЄС та самої України, але в подальшому і для Росії, незважаючи навіть на те, що Кремль буде позбавлений, таким чином, багатьох важелів впливу на неї. Констатуючи стійкий інтерес ЄС до взаємин з Україною, сприяння успіхам останньої з боку офіційної Варшави, що вже давно стало ознакою зовнішньополітичної стратегії РП, М. Ольхава наголошує на необхідності реалізації нашою державою глибоких внутрішніх трансформацій задля досягнення відповідності союзним стандартам.

Певне місце в історіографії займає дослідження Я. Корейби [350]. Ознакою праці є розгляд взаємин ЄС з Україною в світлі геополітичних розрахунків Росії. Так, активізацію інтересу Брюсселя до взаємин з країнами пострадянського простору дослідник називає приводом для наростання занепокоєння та спротиву з боку російської влади, а участь України в процесах європейської інтеграції – відображенням перегляду офіційним Києвом стратегічних цілей та взаємин із Кремлем. Наслідком переорієнтації зовнішньої політики України на користь інтеграції до ЄС, на думку автора, стала автоматична зміна умов співпраці по лінії Київ – Москва.

Значно більше уваги польські дослідники приділили обґрунтуванню ролі у взаєминах України з ЄС урядової Варшави. Зверненням до проблеми, зокрема, позначені праці Л. Адамські [3], В. Балюка [756–757], Я. Драуса [203–204], М. Мруза [467–468], Л. Осінської [804–805], М. Сенкевича [580] та ін. Подібно українським дослідникам, зацікавленість Польщі в європейському майбутньому України вони пояснюють геополітичними розрахунками Варшави. Окремої уваги

заслуговує розвідка Я. Ксьонжека [365]. У ній сприяння Польщею поглибленню взаємин по лінії Київ – Брюссель пояснено двома взаємопов'язаними чинниками. Як і більшість польських вчених, підтримку нашої держави у взаєминах з ЄС Я. Ксьонжек пояснює прагненням Польщі не допустити відновлення на неї російського впливу. Окрім того, "український інтерес" Польщі він пов'язує з налаштованістю офіційної Варшави, з огляду на тривалий досвід взаємин із сусідами на Сході, стати не тільки свого роду "експертом ЄС зі східних питань, але й співавтором союзної політики, збагативши її фактором, взятим із двостороннього досвіду" [365, с. 87]. Аналізуючи інтеграцію Польщі до Євроспільноти в аспекті її наслідків для України, польські політики, дипломати Б. Геремек [148] та П. Залевський [234] зауважили, що, будучи налаштованою на підтримку європейського вибору України, а також інших сусідів на Сході, офіційна Варшава прагне, аби її кордони залишалися відкритими для тих із них, хто не потрапить до Євроспільноти. Очевидним польським інтересом автори вважають недопущення негативного впливу євроінтеграційних успіхів РП на її взаємини з Україною.

Трансформацію українсько-польської співпраці в світлі європейської інтеграції проаналізував Я. Драус [203–204]. Зі вступом Польщі до ЄС дослідник пов'язує посилення інтересу Спільноти до євроінтеграційного курсу України. Такими, що позначилися на користь взаєминам нашої держави з ЄС, у праці названо події Помаранчевої революції. Проте вже наприкінці 2005 р. позиція України у Європі почала погіршуватися. Дезінтеграція в таборі "помаранчевих" та прихід до влади у серпні 2006 р. уряду В. Януковича спричинили балансування офіційного Києва між Брюсселем та Москвою. Попри це, ставлення Польщі щодо України, на думку автора, не зазнало суттєвих змін: урядова Варшава й надалі продовжувала сприяти євроінтеграційним устремлінням президента В. Ющенка, подальшого розвитку зазнала польсько-українська співпраця й репрезентація інтересів нашої держави на міжнародній арені. Щоправда, зважаючи на не надто втішні перспективи України щодо вступу до ЄС та НАТО, Польща дедалі більше демонструвала відхід від "своєї колишньої ролі регіонального лідера у

Центрально-Східній Європі на користь східної політики ЄС", – зауважує вчений [204, с. 43].

Чимало уваги польські вчені приділили обґрунтуванню польсько-шведської ініціативи "Східне партнерство". Розгляд змісту й основних її напрямів дослідники поєднували з обґрунтуванням цілей, які поставила перед собою офіційна Варшава, ініціюючи схвалення програми Євроспільнотою. У дослідженні керівника сектора зовнішньої політики РП Вроцлавського університету М. Мруза [467] опікування Польщі програмою названо відображенням її прагнення не лише сприяти взаєминам своїх східних сусідів, насамперед України, з ЄС, але й посилити власну позицію в Спільноті, остаточно закріпитися в якості експерта і фахівця ЄС зі східної проблематики. Посилаючись на невідповідність економічних та гуманітарних контактів між Україною й Польщею рівню стратегічного партнерства, "шансом для виправлення ситуації" назвав ініціативу аналітик Польського інституту міжнародних справ Л. Адамські [3]. Шляхом залучення ЄС до вирішення існуючих в Україні політичних, економічних та деяких інших проблем, урядова Варшава, – переконаний він, – прагне забезпечити інтенсифікацію польсько-українських відносин, вивести їх за межі "політичних декларацій і кількох символічних ініціатив" [3, с. 52]. Механізмом реалізації Польщею через зовнішню політику Євросоюзу своїх інтересів на східному напрямку вважає програму аналітик Фондації "Форум Східної політики" М. Сенкевич [580]. Відзначаючи очевидну невідповідність українсько-польських відносин рівню стратегічного партнерства, а також мінімальну спроможність Польщі самостійно впливати на швидкість модернізаційних процесів в Україні, дослідники трактують "Східне партнерство" як своєрідний механізм залучення до розв'язання назрілих проблем багаторазово більшого потенціалу Спільноти. Очевидно, що, будучи зацікавленою в європейському контексті взаємин з Україною, офіційна Варшава в такий спосіб намагалася забезпечити поглиблення співпраці нашої держави з Євросоюзом. Окрім того, дослідники констатують спроможність програми активізувати співробітництво двох держав, наповнити його новим змістом.

З моменту проголошення програми і по сьогодні фахівцями було зроблено чимало спроб з'ясувати, яким чином її реалізація позначається на співпраці України з ЄС, які наслідки має для розвитку українсько-польських відносин. Показово, що оцінки, початково здебільшого схвальні, вже через кілька років від початку реалізації ініціативи набули негативного забарвлення. Як слушно зауважив М. Мруз, польській дипломатії лише на початку виконання програми вдалося досягти певних успіхів, зокрема "ефекту примноження сили впливу східної політики РП, у тому числі стосовно України", проте вже незабаром вона зазнала тимчасового призупинення, а точніше – стагнації [468, с. 32]. Серед чинників, що спричинили до цього, вчений називає ескалацію політичного конфлікту в Україні й пов'язане з нею уповільнення переговорів про асоціацію з ЄС, застрягання нашої держави на мертвій точці розвитку демократії, громадянського суспільства й вільного ринку, а водночас поступову втрату інтересу до "Східного партнерства" з боку самого ЄС. Попри відсутність бажаних результатів, урядова Варшава, на думку М. Мруза, й надалі залишається стороною, найбільше зацікавленою в реалізації програми, і розраховує хоча б на частковий, можливо, навіть половинчастий її успіх, особливо по відношенню до України [468, с. 34].

Заслуговує на увагу розвідка А. Шептицького [734]. Проаналізувавши значення "Східного партнерства" для українсько-польської співпраці, його реалізацію дослідник вважає передумовою послаблення відносин по лінії Варшава – Київ. Аргументуючи думку, автор звертає увагу на те, що пріоритетом програми є співробітництво всього ЄС із шістьма країнами на Сході, відтак Польщі, яка особливо активно задіяна в її реалізацію, доводиться розпорозувати свої зусилля щодо всіх держав-учасниць, як наслідок, її відносини з Україною, на думку А. Шептицького, зазнають послаблення.

З огляду на очевидний інтерес Польщі до нашої держави, готовність сприяти їй у реалізації взаємин з Європейським Союзом, зміцненні позиції в регіоні ЦСЄ та Європі загалом, загальновідомим є сформований щодо неї стереотип "Польща – адвокат України в Європі". І якщо підтримці Варшавою

українських інтересів у Європі фахівці дають високі оцінки, то позицію України у відстоюванні власних європейських пріоритетів вони називають інертною та непослідовною. В багатьох із них складалося враження, що у вирішенні питання європейського майбутнього Україна більше покладається на Польщу, аніж на власні сили. Намагаючись "вирвати" Україну з російської сфери впливу, офіційна Варшава, за словами польського політика, депутата Європарламенту П. Залевського [234], підтримувала Україну навіть тоді, коли партнери на Заході втрачали терпіння.

Проте з приходом до влади в Україні та Польщі у 2010 р. президентів В. Януковича та Б. Коморовського, польські історики, подібно до українських науковців, почали прогнозувати прагматизацію політики РП щодо нашої держави й початок якісних змін у взаєминах між ними. Так, Т. Іванський [269] та М. Мруз [467] звертають увагу на те, що, не відмовляючи Україні в підтримці її євроінтеграційних устремлінь, урядова Варшава все більш однозначно почала наголошувати на необхідності для нашої держави подолати цю дорогу ціною власних модернізаційних зусиль. На важливості для України внутрішніх перетворень, покликаних забезпечити їй досягнення європейських стандартів, наголошується у розвідці П. Залевського [234]. Адже більше, ніж очевидно, – зауважує дослідник, – що за умови цілковитої невідповідності внутрішньодержавної розбудови стандартам Євроспільноти однієї лише підтримки Польщі нашій державі виявиться замало. Про небезпеку зменшення зацікавленості офіційної Варшави у взаєминах України з ЄС йдеться у розвідці А. Шептицького [735].

Ознакою російської історіографії упродовж тривалого періоду залишалася майже повна відсутність наукових праць, присвячених проблемі європейської інтеграції України. Дослідницький пошук обмежувався, зазвичай, вивченням відносин ЄС з Росією, одночасно в обґрунтуванні співпраці ЄС з країнами пострадянського простору, Україною зокрема, сформувалася прогалина. "Першою ластівкою", поява якої ознаменувала початок вивчення російською науковою думкою взаємин ЄС з Україною, стала дисертаційна праця Д. Каці [295]. На

основі опрацювання широкого кола джерел дослідник проаналізував умови, в яких формувалася політика ЄС щодо України, розглянув політичну тактику Брюсселя, висвітлив основні події та факти, що характеризували розвиток взаємин сторін упродовж 1994–1998 рр., дав оцінку досягнутим результатам, з'ясував роль у цьому процесі Російської держави. Стосунки ЄС з Україною Д. Каці розглянув у взаємозв'язку зі взаєминами ЄС з Білоруссю.

Із розширенням на Схід кордонів Євроспільноти та активізацією євроінтеграційних устремлінь України інтерес російських вчених до взаємин ЄС з нашою державою суттєво активізувався. Упродовж другої половини 2000-х рр. було опубліковано ряд праць, присвячених східній політиці ЄС, почали з'являтися розвідки, предметом наукового пізнання в яких стали аспекти означеної теми. Такими, зокрема, є роботи І. Грецького [170], Д. Малишевої [422], І. Селіванової [576], М. Сімона [593], О. Стрелкова [615], І. Тарасова [630], Є. Трещенкова [170] та ін. Певне місце в історіографії проблеми займають дослідження О. Донової [200], Л. Косікової [351], предметного аналізу в яких зазнала європейська політика сусідства. Спільною ознакою праць є обґрунтування її реалізації геополітичними розрахунками Євросоюзу, його прагненням вивести Східну Європу з російської сфери впливу.

Нагромадження масиву праць про взаємини ЄС з Україною супроводжувалося, разом з тим, незначним інтересом до ролі в їхньому розвитку польського чинника. Нечисленний виняток у світлі зазначеного становлять роботи А. Мальгіна [423], О. Неменського [476], Ю. Седякіна [573–574], в яких у контексті розгляду східної політики Польщі, польсько-російських взаємин зроблено спробу з'ясувати роль Польщі в співпраці ЄС з Україною. До осмислення зацікавленості Польщі в реалізації європейського вибору України звернувся А. Мальгін [423]. Її "витоки", які, на думку автора, мають тривалу історію, він знаходить у концепції східної політики Є. Гедройця та Ю. Мерошевського. Польща, яка з розпадом СРСР та переходом колишніх радянських республік до незалежного державотворення почала реалізовувати політику нормалізації двосторонніх відносин зі своїми східними сусідами,

насамперед Україною та Білоруссю, нагромадила колосальний капітал впливу на них. Проте, на думку автора, з часом виявилось, що його було замало, аби, розраховуючи лише на власні сили, зберігати у взаєминах потрібну динаміку. У такій ситуації Польща, ще не будучи членом Євроспільноти, намагалася європеїзувати свою східну політику, в обмін на ідеї та досвід отримавши ресурси Євросоюзу [423, с. 13–14].

Проаналізувати взаємини України та Польщі в контексті "східного розширення" Євросоюзу спробував Ю. Седякін [574]. Відзначаючи зацікавленість офіційної Варшави у взаєминах із сусідами на Сході, перш за все з Україною, автор звернув увагу на сформовану звичку розглядати українські успіхи виключно крізь призму польського адвокатування. В іншій праці [573] в поле зору Ю. Седякіна потрапило "Східне партнерство", трактувати яке дослідник схильний як найвищий успіх східної політики Польщі в ЄС. Участь у реалізації програми він називає одним із головних завдань РП як члена Євроспільноти. Зі вступом до Євросоюзу Польська держава, на його думку, не лише отримала можливість реалізувати власну політику стосовно держав на Сході, але й стала важливим суб'єктом східної політики ЄС.

Слід зазначити, що питання польсько-шведської ініціативи, виконання якої зачіпає інтереси Кремля, російськими дослідниками проаналізовано досить ґрунтовно. Принагідно зауважимо, що "Східне партнерство" сприймається ними здебільшого як виклик Кремлю та оцінюється або негативно, або скептично. Значними напрацюваннями у цій царині позначений доробок О. Сергуніна. В публікації "Східний вимір ЄС та Росія" [585] ґрунтовного розгляду зазнали зміст програми та "російські страхи" щодо її цілей і наслідків запровадження. Важливою є праця "Східне партнерство": виклик російській дипломатії у Східній Європі" [586]. У ній польську участь у реалізації ініціативи названо відображенням зростаючого утвердження РП у ролі лідера в стосунках ЄС з його новими сусідами на Сході, а задіяність у програмі України пояснено прагматичними міркуваннями офіційного Києва, налаштованого у такий спосіб отримати від ЄС фінансово-економічну та технічну допомогу. Не останню роль у

підтримці Україною союзної ініціативи, на думку автора, відіграє також її прагнення "розіграти антиросійську карту по всьому геополітичному спектру своїх амбіцій з метою якнайшвидшої інтеграції у євроатлантичні структури" [566, с. 206]. У цілому, – переконаний О. Сергунін, – "Східне партнерство" спрямовується, насамперед, на піддрив геополітичного впливу Росії у Східній Європі за умови одночасного зміцнення в регіоні позиції ЄС. До розгляду цілей "Східного партнерства", його сприйняття державами-членами Євроспільноти, а також тими, на кого воно безпосередньо поширюється, О. Сергуній звернувся також у розвідці [22], підготовленій спільно з О. Арутюнян. Укотре звертаючи увагу на антиросійську спрямованість ініціативи, дослідники негативно оцінили успіхи реалізації програми й гостро розкритикували їх.

Еволюції взаємин Євроспільноти з Україною, а також Молдовою та Білоруссю присвячена дисертаційна праця Є. Трещенкова [645]. Серед питань, проаналізованих автором, – зміни у внутрішній та зовнішній політиці східних сусідів ЄС у зв'язку з реалізацією політики сусідства, роль міжнародних та регіональних факторів у взаєминах ЄС з сусідами на Сході. Чинником, під впливом якого еволюціонувала політика сусідства, названо позицію Росії. Не меншого значення автор надає польському фактору. Можливості Польщі впливати на політику ЄС щодо сусідів на Сході, певною мірою обмежені до 2004 р., з її вступом до Спільноти, на думку дослідника, очевидно розширилися. Керуючись інтересом посилення геополітичної ваги й зміцнення позиції регіонального лідерства, урядова Варшава з огляду на досвід взаємин зі східними сусідами та за погодженням із Брюсселем перетворилася на головного модератора східної політики Спільноти.

Певну цінність у світлі проблеми, що аналізується, має публікація Є. Трещенкова, опублікована ним у співавторстві з І. Грецьким [170]. У ній наголошується на гострому неприйнятті "Східного партнерства" кремлівським керівництвом, яке сприймає ініціативу не інакше як відображення курсу Євроспільноти на остаточне виведення ряду держав із російської сфери впливу. Попри те, що питання європейської інтеграції України й участі у цьому процесі

Польщі дослідниками безпосередньо не піднімалися, робота є значимою з огляду на обґрунтування ситуації, в якій формувалося та реалізовувалося "Східне партнерство", здійснювалися відносини України та Польщі.

Вдалою спробою аналізу проблеми позначена наукова робота Г. Чернової "Польський фактор" у формуванні та просуванні політики ЄС щодо України у 1991–2011 роках" [708]. З огляду на роль Польщі в реалізації європейського вибору України, розвитку взаємин нашої держави з ЄС, авторка виокремила у політиці Польщі та ЄС стосовно України три етапи. Перший із них, датований 1991–2004 рр., авторка називає періодом гальмування польського посередництва по налагодженню зв'язків між Києвом та Брюсселем, спричиненого нечіткою позицією української влади, яка тяжіла до Росії, та позицією самого ЄС, який демонстрував відсутність довіри до українського керівництва та не бажав псувати взаємини з Москвою. Упродовж другого етапу (2004–2009 рр.) зацікавленість Польщі у взаєминах України з ЄС, на думку дослідниці, досягла максимального вираження. Разом з тим, попри активність, польській стороні не вдалося досягти суттєвих зрушень у наближенні України до Євросоюзу. Початок третього етапу в політиці Варшави та Брюсселя щодо Києва Г. Чернова датує 2010 р. і пов'язує його з приходом до влади у Польщі й Україні президентів Б. Коморовського і В. Януковича. Попри невідповідність економічної й політичної систем України союзним стандартам, авторка обґрунтовує готовність Польщі і на далі сприяти Україні на обраному шляху. Не маючи можливості відмовити собі в підтримці євроінтеграційних намагань України, офіційна Варшава в 2010 р. виступила з ініціативою "Східне партнерство", ключову роль у якій було відведено Україні. Розділяючи думку про те, що зацікавленість Польщі в європейській інтеграції України має антиросійську спрямованість, серед чинників, що забезпечують підтримку офіційною Варшавою євроінтеграційних намірів нашої держави, Г. Чернова називає також прагнення Польщі зміцнити свою вагу в Європі, позбутися периферійного статусу та стати лідером у регіоні ЦСЄ [708, с. 37].

Осмисленню українського напрямку східної політики Польщі присвячена колективна праця М. Бухаріна, К. Фурман, С. Волотова, Н. Фейт [84].

Зацікавленість Варшави у взаєминах з Україною, її вступі до НАТО та ЄС дослідники, традиційно для російської історіографії, пояснюють антиросійськими настроями політичної еліти Польщі, її прагненням позбутися впливу на Україну кремлівського керівництва. І якщо до вступу в євроатлантичні структури антиросійська спрямованість польської східної політики камуфлювалася, – йдеться у розвідці, – то після нього така необхідність відпала. На підтвердження прагнення офіційної Варшави "відірвати" Україну, а також Білорусь від Росії, вчені навели ряд аргументів. Ознакою розвідки є обґрунтуванням претензій Кремля на збереження контролю за пострадянським простором.

Певну цінність для дослідження має праця білоруського дослідника А. Лисюка [414]. У ній розглянуто широку сукупність внутрішніх та зовнішніх чинників, що здійснюють вплив на процес інтеграції України до ЄС, починаючи від інституційних та закінчуючи культурологічними. Значну увагу в роботі займає аналіз суспільної думки щодо європейського вибору зовнішньої політики держави. Проаналізувавши готовність України та ЄС до реалізації процедури вступу, А. Лисюк назвав її скоріше потенційною, ніж реальною. Принагідно зауважимо, що очевидно більш виправданою для нашої держави, на його думку, є інтенсифікація зв'язків з Росією.

Серед зарубіжних авторів, які своїми працями зробили внесок у наукову розробку теми, відзначимо доробок німецького історика, наукового співробітника Фонду науки і політики Х. Тіммерманна [633–636, 880]. Принагідно зауважимо, що взаємини ЄС з Україною дослідник розглядає у взаємозв'язку зі стосунками ЄС з Білоруссю. З розширенням на Схід кордонів ЄС він пов'язує зміну геополітичного становища двох держав: з однієї сторони, вони стали географічно ближчими до Євросоюзу, з іншої, – союзні кордони, які зазнали відчутного укріплення, зумовили появу нових бар'єрів для співпраці [880, с. 1605]. У статті [634] значну увагу приділено з'ясуванню впливу на інтеграційні успіхи України російського чинника. Науковець не заперечує, що будь-які спроби "перетягнути" нашу державу на сторону ЄС неодмінно викликають роздратування Москви, яка вважає її своєю пріоритетною сферою впливу. Водночас не відкидає він також

небезпеки того, що поглиблення співпраці України з ЄС може спричинити ускладнення внутрішньої ситуації в державі, її міжнародних зв'язків та взаємин із найближчим оточенням. Виходячи з зазначеного, Х. Тіммерманн констатує відсутність у ЄС згоди щодо його майбутніх взаємин з Україною. Показовою, разом з тим, автор вважає позицію стосовно нашої держави Польщі. Вона, а також інші сусіди України, що водночас є членами Спільноти, докладають зусиль для розвитку співпраці по лінії Київ – Брюссель та прагнуть шляхом поглиблення інтеграційних успіхів України покінчити зі своїм периферійним становищем на сході Євросоюзу, а разом з тим, обмежити небезпеку появи нової загрози зі Сходу. Дискусійною, на нашу думку, особливо у світлі останніх подій, є теза Х. Тіммерманна про те, що, попри декларовану Брюсселем відкритість кордонів ЄС для нових членів, бажаним, з точки зору об'єднаної Європи, є утвердження на території, розміщеній між ЄС та Росією, держав, які візьмуть на себе виконання функції "моста" й "шарніра" між ними та будуть відкриті одночасно і на Схід, і на Захід [633, с. 82].

Подібно до Х. Тіммерманна, значну увагу проблемам і перспективам розвитку України та Білорусі, спричиненим зміщенням на Схід кордонів Євроспільноти, приділила науковий співробітник Університету Манхейма, а пізніше – директор Мінського міжнародного освітнього центра ім. Й. Рай Астрід Зам [861]. Авторка звертає увагу на те, що Україна й Білорусь, які на початку 90-х рр. ХХ ст. у геополітичному плані сприймалися світовим співтовариством як "міст між Сходом та Заходом", у подальшому визначили пріоритетними різні вектори: Україна почала рухатися шляхом інтеграції у Європу, Білорусь – шляхом поглиблення співпраці з Росією. Окрім викликів, що породжуються розміщенням між ЄС та Росією, А. Зам звертає увагу на можливості, скористатися з яких можуть обидві держави. Серед головних із них дослідниця називає співробітництво з ЄС та НАТО у рамках пропонованих ними програм, активізацію зусиль заради досягнення відповідності критеріям членства.

Окремі зауваження стосовно взаємин України з ЄС присутні в публікації британських дослідників С. Уайта, А. Макаллістера [655]. Предметом уваги у ній

став пошук Україною свого місця в системі геополітичних координат, труднощі реалізації якого автори пов'язують із цивілізаційною її розірваністю між Сходом, частиною якою вона була упродовж тривалого часу, та Заходом, частиною якою вона хоче стати.

Таким чином, здійснений історіографічний аналіз дозволяє зробити висновок, що проблема інтеграції України до Європейського Союзу незмінно викликає стійкий науковий інтерес, є предметом багатьох розвідок, дискусій та суперечок у середовищі науковців. Водночас в аспекті присутності польського чинника у взаєминах України з ЄС маємо напрацювання, яких, з огляду на роль, що її по відношенню до нашої держави відіграє Польща, є очевидно недостатньо. Наукова думка досі не запропонувала спеціального конкретно-історичного дослідження, у якому б на належному рівні було обґрунтовано значення Польщі для розбудови взаємин нашої держави з Євроспільнотою, прослідковувалася еволюція польської позиції щодо європейського майбутнього України.

ВИСНОВКИ

Історіографічний аналіз дослідження сучасних українсько-польських взаємин у період з 1990-х рр. до 2014 р. дає підстави зробити висновки як загальнотеоретичного, так і конкретно-історіографічного змісту.

Дослідження засвідчило нерозривність зв'язку історіографічного процесу з розвитком держав, генезою взаємин між ними. Так, у вітчизняній історіографії проблеми знайшли відображення зміни, що розпочалися в історичній науці зі здобуттям Україною державної незалежності, з однієї сторони, та події й тенденції, якими упродовж досліджуваного періоду були позначені відносини нашої держави з Польщею, з іншої. Модернізація теоретико-методологічних засад вивчення, що відбувалася відповідно до суспільно-політичних реалій, таким чином, супроводжувалася розширенням спектру аналізованих сюжетів, нагромадженням вагомого масиву тематичних праць.

Студії процесу становлення та розвитку сучасних українсько-польських міждержавних відносин формують окремий напрям української та зарубіжної історіографії. Більше як за два десятиріччя, створено вагомий масив наукової, навчальної і публіцистичної літератури з означеної проблеми, яка потребує аналізу, систематизації та узагальнення. Доробок вітчизняних та зарубіжних істориків, разом з тим, свідчить, що студій історіографічного характеру, спроможних дати відповідь на питання про процес та результати дослідження науковцями сучасних українсько-польських взаємин у період з 1990-х рр. до 2014 р., на сьогодні є очевидно недостатньо. Представлена здебільшого невеликими історіографічними оглядами у наукових статтях, вступними чи окремими історіографічними розділами дисертаційних досліджень та монографій, а також нечисленними фаховими статтями власне історіографічного характеру, проблема потребує продовження наукового пошуку не лише з метою підведення підсумків у вивченні теми, але й означення перспективних напрямів наступних досліджень. Усе зазначене зумовлює актуальність пропонованої праці, її необхідність та своєчасність.

Всебічне вивчення досліджень про сучасні українсько-польські взаємини стало можливим завдяки широкому застосуванню відповідного понятійно-категоріального апарату, фундаментальними компонентами якого є такі поняття, як "історіографія", "історіографічний процес", "історіографічна ситуація", "історіографічний факт", "історіографічне джерело", новітнього теоретико-методологічного інструментарію, представленого сукупністю наукових принципів (історизм, об'єктивність, системність, всебічність, наступність), методів (історіографічний аналіз і синтез, історико-хронологічний, історико-порівняльний, системно-структурний, історико-генетичний, історико-типологічний, ін.) та підходів (системний, міждисциплінарний, плюралістичний). Теоретико-методологічні засади цієї праці сформовані на основі досліджень учених, які зробили визначальний внесок у розробку уявлень про наукові моделі-концепти історіографічного процесу (М. Грушевський, Д. Дорошенко, О. Оглоблин, Н. Полонська-Василенко), вивчають їх розвиток у світлі сьогоденних викликів (Я. Калакура, Л. Зашкільняк, І. Колесник, К. Кондратюк, О. Сухий, В. та А. Коцури, В. Потульницький та ін.). Виправданим виявилось осмислення процесу нагромадження наукових історичних знань про взаємини двох держав, визначення проблем, які гальмували їхній розвиток, окреслення перспективних напрямів подальших досліджень у зв'язку розвитком теоретико-методологічних засад дослідження, а також суспільно-політичними процесами, які впродовж досліджуваного періоду визначали розвиток Європи та світу. На користь вивченню проблеми позначилася також відмова від лінійності у розумінні історіографічного процесу.

Дослідження сучасних українсько-польських взаємин засвідчило, що ключовими питаннями історіографії означеної теми є історичні передумови становлення нової моделі міждержавних зв'язків, розвиток співпраці у політичній, економічній та соціокультурній сферах, еволюція транскордонного та військово-політичного співробітництва, модернізація стратегічного партнерства у контексті процесів європейсько-атлантичної інтеграції, прогнозування варіантів його розвитку в найближчому майбутньому. Наріжною парадигмою історіографії

проблеми є трактування українсько-польського співробітництва невід'ємною складовою системи міжнародних відносин, яка, з однієї сторони, визначається сформованим світопорядком, а з іншої, – впливає на нього. Ознаками історіографічного процесу є постійно триваюче підвищення рівня наукового аналізу проблеми, домінування при висвітленні подій та фактів історичної минувшини оціночних суджень, переважаюча зосередженість авторів на розгляді взаємин двох держав у секторальному вимірі. Загалом, як засвідчив аналіз джерельного комплексу, історіографія аспектів проблеми характеризується різною глибиною та об'єктивністю відображення конкретно-історичних тем, а відтак і неоднаковою науковою вартістю окремих його складових.

Зауважимо, що аналіз динаміки нагромадження знань із означеної проблеми дозволив виокремити в історіографічному процесі два періоди. Упродовж першого з них, що тривав протягом 90-х рр. ХХ ст., мали місце лише поодинокі спроби з'ясувати розгортання історіографічних студій щодо передумов становлення й розвитку двосторонніх взаємин між Україною і Польщею, аналізу окремих аспектів налагодження міждержавної взаємодії у світлі трансформації європейського геополітичного простору. За умов дефіциту конкретно-історичних досліджень і так званого "методологічного шоку", історіографічні студії носили здебільшого характер бібліографічно-анотаційних оглядів. Другий історіографічний період, що розпочався наприкінці 1990-х рр., побудований на аналізі новітніх праць, підготовлених на сучасних теоретико-методологічних засадах. Автори вийшли на якісно вищий рівень критичного осягнення історіографічного процесу, пов'язаного з дослідженням відносин обох держав, урізноманітнення підходів і методів наукового пізнання, утвердження більш об'єктивних оцінок. Суттєво збільшилось число науковців, які долучилися до історіографічного вивчення проблеми, чому сприяло розширення масштабів і географії досліджень. Відчутно зросла історіографічна складова у тематиці наукових конференцій та круглих столів. Ознакою етапу стало розширення спектру досліджуваних сюжетів. Окрім того, що звернення до історіографії проблеми стало

ознакою більшості конкретно-історичних досліджень, побачила світ низка власне історіографічних праць.

Джерельний комплекс, виходячи з походження, змісту, специфіки та характеру історіографічного матеріалу, диференційовано на декілька груп. Предметом найпершої уваги стали дослідження, представлені узагальнюючими спеціальними історичними працями, колективними та індивідуальними монографіями, науковими статтями, дисертаційними дослідженнями, матеріалами наукових конференцій. Крім того, в роботі були використані офіційні документи державних органів; виступи та спогади політиків і дипломатів; матеріали преси; підручники і навчальні посібники; публіцистичні праці; довідково-енциклопедичні видання; бібліографічні покажчики. Виявлення та впорядкування джерельної бази, представленої близько 900 назв, створило умови для всебічного вивчення теми та переосмислення усталених в українських та зарубіжних історіографічних джерелах стереотипів, заангажованих міркувань, контрверсійних поглядів. Різні за ступенем документальної достовірності, походженням та історичною цінністю, у своїй сукупності джерела дозволяють комплексно проаналізувати проблему, вирішити поставлені у праці історіографічні завдання. Переплетення процесу нагромадження історіографічних, історичних та соціально-гуманітарних знань зумовило виразний міждисциплінарний характер дослідження.

Сучасна історіографія розглядає українсько-польські взаємини як складний і багатоаспектний комплекс партнерства й співробітництва в політичній, торговельно-економічній, інвестиційно-господарській, військово-технічній, соціокультурній, транскордонній та інших сферах. З огляду на геополітичний потенціал партнерства між двома державами, дослідники обґрунтовують його здатність забезпечувати стабільність, безпеку та успішний розвиток Центрально-Східної Європи, а також визначати конфігурацію взаємин між головними центрами геополітичного домінування, насамперед, Росією, США та ЄС. Особливої актуальності дослідження українсько-польських стосунків набуває у світлі сучасних глобальних викликів і намагання Російської Федерації

перешкодити цивілізаційному вибору України, порушити цілісність, анексувати частину її території, стимулювати рух сепаратистських сил.

Аналіз відображення в науковій літературі взаємин України та Польщі здійснювався переважно під кутом доведення їхньої безперервності, поступу та специфічності. Маючи украй непростий досвід спільного історичного минулого, який досі не перестає про себе нагадувати, обидві держави зі здобуттям незалежності взяли курс на розбудову взаємовигідного партнерства, зміцнення позиції у регіоні ЦСЄ, відстоювання спільних інтересів на міжнародній арені. Упродовж усього періоду незалежності нашої держави польський вектор у її зовнішній політиці залишався одним із найважливіших і водночас достатньо контроверсійних, як з погляду окреслення пріоритетів зовнішньої політики та наповнення реальним змістом доктрини взаємовигідного партнерства, так і в контексті використання тих геополітичних переваг, якими володіють обидві держави. Вже традиційно Польща виступає союзницею України в питаннях європейської та євроатлантичної інтеграції, відіграє конструктивну роль у розв'язанні нею складних внутрішніх та зовнішніх завдань. Водночас, історіографія позначена низкою розвідок, у яких наголошується на часто непослідовному характері міждержавних відносин, їх ситуативності та тенденційності, підпорядкованості впливу різноманітних внутрішніх та зовнішніх детермінант. Зазначене підштовхує дослідників до пошуку шляхів поглиблення співпраці, посилення інтеграційної її складової, виявлення у партнерстві двох держав невикористаних резервів з наступним їх застосуванням задля спільної користі.

На думку як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, формування між Україною та Польщею взаємин нового типу стало можливим завдяки докорінним змінам у Європі, зокрема падінню комуністичного режиму в Польщі, розпаду СРСР і появі незалежної України, активізації демократичних процесів у регіоні. На користь взаєминам позначилися територіальна близькість двох держав, історично сформовані зв'язки в політичній, економічній, соціокультурній сферах, очевидний взаємний інтерес. Украй важливими, окрім того, дослідники називають

контакти між опозиційними до комуністичного режиму силами, завдяки яким на межі 1980–1990-х рр. було закладено підґрунтя для становлення якісно нових українсько-польських стосунків. Їх розвиток супроводжувався формуванням відповідних нормативно-правових та інституційних основ, переосмисленням концептуальних засад. Зазначимо, що у той час, як парадигма польської східної політики, маючи тривалу історичну традицію, на сьогодні є достатнього обґрунтованою, концепти політики України щодо західного сусіда та стратегічного партнера залишаються недостатньо сформованими.

Значними є здобутки науковців у визначенні в поступі міждержавної взаємодії окремих етапів, обґрунтуванні їх змісту й ідейної спрямованості. Взявши за основу, як правило, політичні чинники, дослідники (О. Бабак, В. Васюк, В. Гевко, В. Глібов, Д. Горун, А. Киридон, В. Моцок, Ю. Присяжнюк, Л. Чекаленко, Б. Сурмач, К. Федорович, ін.), разом з тим, запропонували різну періодизацію міждержавних взаємин. Упродовж 1990-х рр. науковці традиційно виокремлюють у них три етапи, основним змістом яких, відповідно, є "активізація", "стагнація" та "пожвавлення з наступним виходом на рівень стратегічного партнерства". Своєрідними точками відліку для започаткування наступних етапів визначаються події, пов'язані зі вступом Республіки Польща до НАТО та ЄС. Із плином часу міждержавні взаємини наповнюються новим змістом, унаслідок чого дослідники констатують їх вихід на наступний щабель. Варто зазначити, що, визначаючи у взаєминах України та Польщі окремі етапи, науковці намагаються виявити існуючі у них резерви, означити місце партнерства двох держав на політичній мапі об'єднаної Європи.

Характерною ознакою багатьох праць є обґрунтування обумовленості українсько-польських взаємин політикою "великих держав". Серед тих із них, під впливом яких еволюціонували відносини України та Польщі, дослідники називають, насамперед, Росію, США та ЄС. Констатуючи їхній інтерес до ситуації у Центрально-Східній Європі, найбільшу увагу вони приділяють російському фактору. На думку українських (В. Бочаров, В. Глібов, Д. Горун, О. Знахоренко, А. Кирчів, В. Моцок, ін.) та зарубіжних (Л. Сиккульський, Р. Чахор,

В. Гулевич, Ю. Седякін, Г. Чернова, З. Бжезінський, С. Бурант, ін.) авторів, проблема геополітичного домінування у Центрально-Східній Європі найактуальнішою є саме для Росії, яка з розпадом СРСР продовжує ідентифікувати себе з великою імперією, для якої втрата контролю за регіоном рівнозначна втраті імперського статусу. Не випадково в історичній літературі еволюція українсько-польського партнерства розглядається переважно у континуумі підпорядкованості російському чиннику. Дослідники зазначають, що Росія, яка ціною значних поступок зі сторони Заходу погодилася на вступ до НАТО та ЄС Польщі, а також інших країн із регіону ЦСЄ, вступу до них України перешкоджатиме до останнього. Геополітичними розрахунками науковці пояснюють присутність у подіях українсько-польського сьогодення також інших впливових держав Європи та світу. Будучи дослідженими порівняно менше, ці питання потребують продовження наукових пошуків.

Попри неабияке розмаїття аспектів взаємин, найпершої уваги дослідники надають осмисленню політичної, торговельно-економічної та соціокультурної їх компоненти. На основі аналізу наукового доробку з досліджуваної теми, було зроблено висновок, що найбільша його частка припадає на роботи, предметом дослідження у яких визначаються політичні аспекти співпраці (Л. Алексієвець, В. Гевко, О. Знахоренко, А. Киридон, В. Колесник, В. Трофимович, Л. Чекаленко, Я. Драус, К. Єндращик, Б. Кліх, А. Тошь, К. Федорович, ін.). Сформованою є традиція вивчення дипломатичних, міжурядових та міжпарламентських відносин. Значними є здобутки в осмисленні впливу на міждержавні взаємини президентського чинника. У зарубіжній, зокрема польській та російській, історіографіях чимало уваги приділено вивченню впливу на стосунки двох держав подій Помаранчевої революції в Україні. У полі зору дослідників постійно перебуває проблема відповідності взаємин між обома державами рівню заявленого стратегічного партнерства. Загалом погоджуючись із тим, що політична складова відносин є найбільш адекватною йому, питання продовжує залишатися достатньо контроверсійним. Як свідчить аналіз історіографії проблеми, політичні стосунки між Україною та Польщею пройшли складний та

непозбавлений суперечностей, але, разом з тим, конструктивний шлях становлення та розвитку.

Чільне місце у доробку з проблеми займають дослідження економічної складової українсько-польського співробітництва. Найпершої уваги серед них заслуговують праці В. Борщевського, В. Мельника, Я. Ошуркевич, Є. Савельєва, Я. Столярчук, С. Чеботаря, М. Янкова та ін. Їхні роботи виконані на високому теоретичному рівні і є вагомим внеском у дослідження українсько-польських зв'язків. Разом з тим, взаємини двох держав в економічній площині вони розглядають виключно з позицій економічної науки, а питання встановлення міждержавного економічного співробітництва та його розвитку аналізують лише у рамках поставлених завдань. Отже, деякі складові співпраці двох країн, які не зачіпали самого механізму функціонування господарських стосунків, виявилися поза увагою. Проаналізувавши ключові аспекти економічної співпраці держав-сусідів, дослідники з'ясували, що її потенціал використовується лише частково, а відтак, на відміну від політичного співробітництва, економічна складова взаємин потребує активізації. Одночасно зазначається, що рівень наукового осмислення економічних аспектів взаємин між Україною і Польщею певною мірою не відповідає ступеню їхньої значущості. Аналіз наукових студій, присвячених економічній взаємодії двох держав, свідчить, що переважаючу увагу дослідники зосереджують на розгляді торговельної та інвестиційної співпраці, тоді як інші аспекти проблеми продовжують залишатися недостатньо опрацьованими.

Аналізуючи історіографію розвитку українсько-польських відносин, варто підкреслити, що упродовж останнього часу суттєво збільшилася кількість праць, предметом дослідження у яких стала соціокультурна компонента взаємин двох держав. Детального аналізу у роботах зазнала діяльність громадських організацій і культурних центрів в Україні та Польщі, проведення у кожній із держав спільних наукових конференцій, фестивалів української й польської культур, організація культурних обмінів, співробітництво щодо збереження та охорони місць національної пам'яті й увіковічення пам'яті жертв воєн і політичних репресій. Аспекти взаємин у соціокультурній сфері у своїх працях проаналізували

Н. Буглай, І. Винниченко, Л. Зашкільняк, В. Кирилич, В. Лишко, Н. Медведчук, А. Олещук, В. Петрик, Л. Стрільчук, О. Токарчук та ін. Загалом же, означений аспект міждержавного співробітництва в науковій літературі представлений найбільш поверхово, що зумовлює необхідність активізації дослідницького пошуку.

Окремий напрям історіографії формують праці, предметом дослідження яких визначаються аспекти транскордонного співробітництва між двома державами. Як свідчить історіографічний огляд, з друку вийшла значна кількість праць, присвячених політичним, економічним, екологічним, соціальним та іншим складовим транскордонних взаємин України та Польщі. Свідченням важливості транскордонного співробітництва для кожної з держав є численні тематичні форуми, наукові конференції, симпозиуми, круглі столи, ділові зустрічі й наради, проведені за участю повноважних представників сторін. Значним внеском в українську історіографію проблеми стали праці таких науковців, як І. Артёмов, Н. Буглай, К. Васьківська, В. Волошко, О. Гребельник, Н. Доценко-Білоус, В. Колодяжна, О. Каплинський, Є. Рябінін, Н. Роїк, В. Сухенко, І. Студенніков, Т. Терещенко, О. Харчинська та ін. Ознакою більшості з них є констатація неповного використання потенціалу прикордонних регіонів, причинами якого, – переконані дослідники, – є відсутність належної кількості пунктів пропуску, відповідної прикордонної інфраструктури та спільного прикордонно-митного контролю, а також недостатнє фінансування, невідповідність законодавств двох держав, різний рівень розвитку кожної із них тощо. Зважаючи на євроінтеграційні прагнення нашої держави та труднощі, що виникають на цьому шляху, дослідники обґрунтовують доцільність активізації українсько-польського співробітництва по розбудові євро регіонів "Карпатський" та "Буг". У його успіхах вони небезпідставно вбачають передумову наближення України до Європи. Якщо теперішній рівень такого роду взаємодії двох держав учені оцінюють доволі неоднозначно, то на рахунок її перспективності вони сумніву не мають.

Продуктивним є науковий дискурс навколо військово-політичного співробітництва України та Польщі. Спільною ознакою розвідок українських

(А. Кирчів, В. Моцок, С. Павленко, О. Полторацький, С. Стоєцький та ін.) та зарубіжних (А. Джевіцький, Е. Орльоф, А. Мошес, Д. Сергеев, М. Сімон та ін.) науковців є обґрунтування важливості взаємин держав-сусідів для безпеки й стабільності Європи, насамперед, її центрально-східноєвропейського регіону. Зі вступом Польщі до НАТО історики пов'язують активізацію українсько-польських взаємин. Сприяння Польщею стосункам України з НАТО дослідники пояснюють стратегічним партнерством між двома державами, а також геополітичними розрахунками офіційної Варшави, її прагненням посередництвом наближення України до Альянсу зміцнити свою позицію у ньому. Значне місце у працях посідають питання участі України та Польщі у миротворчій діяльності, спільних військових навчаннях, обміну військовим досвідом.

Характерною рисою багатьох праць є дослідження взаємин двох держав у контексті їхньої участі в процесах європейської та євроатлантичної інтеграції. У працях як українських (В. Бочаров, В. Бурдяк, В. Гевко, Г. Зеленько, О. Полторацький, А. Пивоваров, В. Трофимович, І. Тодоров та ін.), так і зарубіжних, насамперед польських (Я. Дрозд, С. Кожей, А. Кшемінський, А. Кшечунович, А. Магдзіак-Мішевська, В. Малендовський, Ч. Мойшевич, Л. Осінська та ін.), російських (М. Кучинська, А. Мошес, Ю. Седякін, Д. Сергеев, М. Сімон), західних (З. Бжезінський, Т. Буккволл, А. Зам, Ш. Гарнетт, С. Ларрабі, Х. Тіммерман, Д. Шерр) авторів доводиться обумовленість взаємин сторін успіхами інтеграції Польщі до НАТО та ЄС. З'ясовуючи їхні наслідки для відносин Польщі з Україною, науковці констатують необхідність активізації роботи щодо ширшого застосування польського досвіду як чинника виходу на вищий рівень співпраці з ЄС. Дослідники звертають увагу на схожість ситуації у Польщі (напередодні вступу до Євроспільноти) та Україні, а також готовності Варшави надавати Києву дієву допомогу у вибудовуванні взаємин із Брюсселем. Попри те, що проблема інтеграції України до ЄС незмінно викликає стійкий інтерес та упродовж тривалого часу перебуває у центрі наукових дискусій, в аспекті присутності у взаєминах Києва та Брюсселя польського чинника на сьогодні маємо незначні напрацювання. Наукова думка досі не запропонувала

спеціального дослідження, предметом якого була б позиція офіційної Варшави щодо європейського майбутнього України, а також роль Польщі у розбудові стосунків нашої держави з Євроспільнотою. Із підписанням та ратифікацією Угоди про асоціацію України з ЄС роль Польщі у взаєминах сторін набула нового звучання, що зумовлює необхідність продовження наукового пошуку з урахуванням сьогоденних реалій.

Високо оцінюючи здобутки українсько-польського співробітництва, віддаючи належне політиці сприяння Польщею зміцненню позиції України у європейській політиці, посиленню її міжнародного авторитету й правосуб'єктності, науковці, разом з тим, роблять неоднозначні прогнози на рахунок розвитку взаємин у майбутньому. Більшість фахівців наполягає на збереженні позитивної динаміки, обґрунтовує перспективу поглиблення співпраці. Натомість деякі інші автори, констатуєючи прагматизацію політики Польщі, допускають можливість її дистанціювання від України.

Історіографічний аналіз дозволив персоніфікувати внесок істориків у наукове осмислення означеної проблеми. Упродовж трохи більше, ніж двох десятиліть, в Україні та Польщі відбулося становлення й професійне зростання співтовариств істориків, праці яких закладають наукову канву дослідження проблеми, збагачують історіографію відносин двох держав. Сформувалися й потужні наукові осередки із вивчення українсько-польських взаємин новітньої доби. Найбільшими здобутками у цій царині в Україні відзначаються Інститут історії України НАН України (відділ історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України), Інститут всесвітньої історії НАН України, Інститут зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України, Інститут українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України, національні університети у Львові, Чернівцях, Івано-Франківську, Луцьку, Тернополі, Херсоні, у Польщі – Південно-Східний Інститут у Перемишлі, Інститут Центрально-Східної Європи у Любліні, університети у Варшаві, Кракові, Вроцлаві та ін.

Таким чином, українсько-польські відносини означеного періоду отримали достатнє відображення в історіографії. Констатуєючи належний фаховий рівень

розробки проблеми, очевидним є існування тенденції посилення уваги до її дослідження. Кожен історіографічний етап нарощування знань про взаємодію України і Польщі відзначається поступальністю і специфічною змістовою наповненістю. Разом із цим, у висвітленні аспектів проблеми спостерігається диспропорційність, що, безсумнівно, є свідченням неоднакової їх важливості для істориків, з однієї сторони, та інертністю, часто шаблонністю дослідницької діяльності останніх, з іншої. Суперечливість підходів до оцінки окремих фактів у взаєминах сторін зумовлена приналежністю дослідників до різних наукових течій, шкіл, неоднаковим використанням новітніх теоретичних концептів та методологічних розробок, а інколи і специфікою їхніх уподобань, різнобічністю поглядів та інтересів. Звідси випливає доцільність продовження наукових студій як в руслі означеної теми загалом, так і окремих її аспектів. Більш ґрунтовної розробки, зокрема, потребують передумови і сам процес становлення між двома державами нової моделі взаємин; обумовленість їх еволюції з наступним виходом на рівень стратегічного партнерства; позиції українського та польського суспільств щодо оздоровлення й нормалізації міждержавних взаємин; місця й ролі у стосунках України й Польщі "великих держав"; лобіювання Польщею українських інтересів у колах європейського та світового істеблішменту; зацікавленості офіційної Варшави у вступі України до ЄС та НАТО, ін.

Продовження наукових пошуків шляхом застосування теоретико-методологічних новацій та творчого використання здобутків української і зарубіжної історіографії дозволить заповнити існуючі прогалини, одночасно сприяючи подальшому розвитку українсько-польських відносин, їхньому виходу на новий рівень. Дослідження історіографії українсько-польського співробітництва, таким чином, зберігає не лише науковий, але й очевидний практичний інтерес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 20 років українсько-польських відносин: випробовування часом і спільна перспектива на майбутнє // Зовнішні справи. – 2010. – №7/8. – С. 52–53.
2. 65-та річниця волинської трагедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inst-ukr.lviv.ua/news/news/?newsid=23>
3. Адамські Л. Східне Партнерство і польсько-українські відносини / Лукаш Адамські ; пер. І. Коноваленко // Східне Партнерство та ідея європейської інтеграції. Можливості, обмеження і сфери співробітництва з точки зору Польщі і України : матер. міжнар. експерт. круглого столу (Київ, 23 листопада 2010 р.). – Вроцлав, 2010. – С. 50–57.
4. Акулов-Муратов В. Польща до і після Смоленська: Quo vadis? / В. Акулов-Муратов, О. Будько // Зовнішні справи. – 2010. – №1. – С. 22–25.
5. Акулов-Муратов В. Польща до і після Смоленська: Quo vadis? / В. Акулов-Муратов, О. Будько // Зовнішні справи. – 2010. – №2. – С. 19–23.
6. Акулов-Муратов В. Польща до і після Смоленська: Quo vadis? / В. Акулов-Муратов, О. Будько // Зовнішні справи. – 2010. – № 3/4. – С. 21–25.
7. Аладьина Н. В. Приоритеты внешней политики Украины 1991–2008 гг. : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.15 "История международных отношений и внешней политики" / Н. В. Аладьина. – М., 2008. – 26 с.
8. Александров О. С. Україна – НАТО: нові умови та реалії співробітництва: аналіт. доп. / О. С. Александров ; упорядн. В. М. Бегма, Н. Г. Діденко, О. О. Резнікова ; за заг. ред. О. В. Литвиненка. – К. : НІСД, 2011. – 56 с.
9. Алексієвець Л. Історіографічні оцінки суспільно-політичного розвитку Польщі в постсоціалістичний період (1989–2001) / Леся Алексієвець // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 11. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – С. 226–231.

10. Алексієвець Л. Польща: на шляху до НАТО та ЄС / Леся Алексієвець, Микола Алексієвець, Наталія Чорна. – Тернопіль : Вектор, 2012. – 268 с.
11. Алексієвець Л. Україна в системі міжнародних відносин: деякі особливості й проблеми / Леся Алексієвець, Степан Прийдун // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 10. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – С. 179–183.
12. Алексієвець Л. Україна і Польща: шляхи співробітництва (1991–2004 рр.) / Л. Алексієвець, В. Гевко. – Тернопіль : Ред.-вид. центр ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – 153 с.
13. Алексієвець Л. Українсько-польські відносини на етапі стратегічного партнерства та європейської інтеграції / Леся Алексієвець, Ігор Ільницький // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Вип. 2. – С. 319–325.
14. Алексієвець М. Зовнішня політика України в контексті сучасних цивілізаційних викликів / Микола Алексієвець, Ярослав Секо // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – Вип. 3. – С. 85–106.
15. Андрушків Б. Україна і Польща: економічні аспекти співпраці / Б. Андрушків, Я. Бакушевич // Економіка України. – 2005. – №11. – С. 82–85.
16. Андрущенко (Гринько) С. В. Україна в сучасному геополітичному середовищі : монографія / С. В. Андрущенко (Гринько). – К. : Логос, 2005. – 286 с.
17. Антонюк О. С. Становлення та розвиток українсько-польських відносин (1991–2003) / О. С. Антонюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – Вип. 74–76. – К., 2004. – С. 4–7.
18. Антонюк С. Інтеграція Республіки Польщі до НАТО / С. Антонюк, О. Антонюк // Університет. – 2009. – №5. – С. 37–46.

19. Аріель К. Схід і Захід: розвиток українського суверенітету та незалежності в умовах балансу геополітичних векторів / Коен Аріель // Незалежність України в глобалізованому світі: вектори ХХІ століття : зб. матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 22 серпня 2011 р.) : до 20-річчя незалежності України / упоряд. Я. А. Жаліло, С. О. Янішевський. – К. : НІСД, 2011. – С. 159–165.

20. Артёмов І. В. Лібералізація візового режиму з Європейським Союзом – необхідна умова ефективного транскордонного співробітництва / І. В. Артёмов, О. О. Вайнарук // Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 8–9 квітня 2011 р.). – Ужгород, 2011. – С. 68–78.

21. Артёмов І. В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України : монографія / І. В. Артёмов. – Ужгород : Ліра, 2009. – 520 с.

22. Арутюнян О. Восточное партнерство ЕС: второе дыхание / Оксана Арутюнян, Александр Сергунин // Обозреватель-Observer. – 2012. – №1. – С. 90–97.

23. Афанасьев І. Польсько-українські економічні стосунки у 1991–1997 рр. / Ілля Афанасьев // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття : зб. матер. конф. (Київ, 25–27 червня 1999 р.) / упоряд. Т. Балабушевич, Н. Довженко. – К., 1999. – С. 126–131.

24. Афанасьев І. Ю. Зміни обсягу польсько-українського товарообігу у 1992–2000 рр.: основні причини / І. Ю. Афанасьев // Наукові записки НАУКМА. Історичні науки. – 2003. – Т. 21. – С. 34–37.

25. Афанасьев І. Ю. Польсько-українські відносини 1991–1999 рр. в українських наукових та публіцистичних працях / І. Ю. Афанасьев // Магістеріум (Нац. ун-тет "Києво-Могилянська Академія": історичні студії). – К., 2001. – Вип. 7. – С. 108–112.

26. Афанасьев І. Ю. Польсько-українські відносини 1991–2000 рр.: політична та економічна взаємодія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 "Всесвітня історія" / І. Ю. Афанасьев. – К., 2004. – 20 с.

27. Бабак О. І. Політика Польщі щодо України (кінець 1980-х – 1990-ті роки) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 "Всесвітня історія" / О. І. Бабак. – К., 2002. – 19 с.
28. Бабак О. І. Українсько-польські відносини (від 1980-х років до 2005 р.) / О. І. Бабак ; відп. ред. В. М. Даниленко ; Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2005. – 142 с.
29. Бадрак В. Випробування на сумісність: Україна намагається "підлаштуватися" під стандарти НАТО / Валентин Бадрак // День. – 2006. – 16 березня.
30. Баженов Л. В. Важкі питання українсько-польського діалогу істориків (1991–2002 рр.) [Електронний ресурс] / Л. В. Баженов. – Режим доступу: <http://www.tovtry.km.ua/ua/history/statti/dialog.html>
31. Байор П. Дорогою стратегічного партнерства / Пітер Байор // Політика і час. – 2007. – №6. – С. 14–16.
32. Балюк В. Польше нужна новая концепция восточной политики [Електронний ресурс] / Валентин Балюк. – Режим доступу: <http://ru.forsecurity.org/профессор-вроцлавского-университета-польша-польше-нужна-новая-концепция-восточной-политики>
33. Балян А. В. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу : монографія / А. В. Балян. – Ужгород : Ліра, 2006. – 325 с.
34. Балян А. В. Трансрегіональне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу : монографія / А. В. Балян. – Ужгород : Ліра, 2005. – 345 с.
35. Бар Є. Польща може бути хорошим союзником для України / Єжи Бар // Українське слово. – 1999. – 27 травня.
36. Бар Є. Україна – Польща: якісно новий рівень взаємин / Єжи Бар // Політика і час. – 1997. – №4. – С. 37–41.
37. Басараб М. Євроінтеграція Польщі. У сусіда "хата біла"? / Мирослав Басараб // Віче. – 2002. – №10. – С. 39–42.

38. Басараб М. Б. Досвід європейської інтеграції Польщі: перспективи для України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 21.01.01 "Основи національної безпеки держави" / М. Б. Басараб. – К., 2004. – 15 с.
39. Басараб М. Б. З досвіду євроінтеграції Польщі / М. Б. Басараб // Стратегічна панорама. – 2003. – №1. – С. 206–211.
40. Бердыховская Б. Польша и Украина: вызовы современности / Богумила Бердыховская // Новая Польша. – 2005. – №10. – С. 6–9.
41. Березний А. Економічні наслідки розширення НАТО для України / Андрій Березний // Економічний часопис–XXI. – 2004. – №11–12. – С. 14–17.
42. Бершеда Є. Українсько-польські стосунки та європейська безпека [Електронний ресурс] / Євген Бершеда // Ї. – 1998. – №14. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n14texts/bersheda.htm>
43. Беспалов А. С. Традиции геополитического мышления в современной восточной политике Польши : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. полит. наук : спец. 23.00.04 "Политические проблемы международных отношений и глобального развития" / А. С. Беспалов. – М., 2008. – 26 с.
44. Беленький П. Ю. Транскордонне співробітництво: проблеми і перспективи / П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула, В. П. Герич. – Львів : ІРД НАН України, 1996. – 75 с.
45. Бжезінський З. Велика шахівниця: американська першість та її стратегічні імперативи [Електронний ресурс] / Збігнев Бжезінський. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 236 с. – Режим доступу: <http://toloka.hurtom.com/viewtopic.php?t=34077>
46. Бжезінський З. План для Європи / Збігнев Бжезінський // Політика і час. – 1995. – №5. – С. 21–30.
47. Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади / Пер. з англ. Г. Лелів / Збігнев Бжезінський. – Львів : Літопис, 2012. – 168 с.
48. Бжезінський З. Україна – Польща: роль та місце в європейській інтеграції [Електронний ресурс] / Збігнев Бжезінський // Ї. – 1998. – №14. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n14texts/brzez-st.htm>

49. Бжезінський З. Україна й Польща в контексті європейської інтеграції [Електронний ресурс] / З. Бжезінський // Стратегічна панорама. – 1998. – №3–4. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/panorama/brzez.htm>
50. Биркович Т. І. Принципи дипломатичних відносин між Україною та Польщею у сучасний період / Т. І. Биркович // Гуманітарні науки. – 2009. – №1. – С. 75–78.
51. Борохвостов В. К. Деякі аспекти реалізації політики України у сфері військово-технічного співробітництва за умови євроатлантичної інтеграції / В. К. Борохвостов // Стратегічна панорама. – 2006. – №1. – С. 131–138.
52. Борщевський В. Українсько-польське економічне співробітництво в умовах євроінтеграції : монографія / Віктор Борщевський. – Львів : Аверс, 2007. – 328 с.
53. Борщевський В. В. Інвестиційні пріоритети українсько-польського співробітництва: регіональний аспект / В. В. Борщевський // Стратегічні пріоритети. – 2007. – №3 (4). – С. 140–147.
54. Борщевський В. В. Інституційні аспекти підготовки до ЄВРО–2012 / В. В. Борщевський // Стратегічні пріоритети. – 2009. – 34 (13). – С. 89–93.
55. Борщевський В. В. Оптимізація торговельного співробітництва України і Польщі на сучасному етапі європейської інтеграції / В. В. Борщевський // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – №3 (44). – С. 25–29.
56. Борщевський В. В. Оптимізація українсько-польського економічного співробітництва в процесі наближення України до ЄС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра ек. наук : спец. 08.00.02 "Світове господарство і міжнародні економічні відносини" / В. В. Борщевський. – К., 2009. – 32 с.
57. Борщевський В. В. Перспективи функціонування вільних (спеціальних) економічних зон у контексті розвитку українсько-польського співробітництва / В. В. Борщевський // Стратегічні пріоритети. – 2008. – №4 (9). – С. 201–206.
58. Борщевський В. В. Україна і Польща в умовах розширеного ЄС: економічна оптимізація та глобальне партнерство : монографія / В. В. Борщевський. – Львів : Аверс, 2009. – 227 с.

59. Борщевський В. В. Українсько-польське транскордонне співробітництво в контексті європейської інтеграції України / В. В. Борщевський // Економічні науки : зб. наук. пр. Серія: Економічна теорія та економічна історія / За ред. З. В. Герасимчук. – Луцьк : Луцьк. нац. техн. ун-тет, 2009. – Вип. 6 (23). – Ч. I. – С. 66–80.

60. Бочаров В. В. Євроінтеграційні орієнтири стратегічного партнерства України і Республіки Польща / В. В. Бочаров // Сучасна українська політика. Спецвипуск: Україна як суб'єкт сучасних цивілізаційних процесів. – К. : Фенікс, 2011. – С. 129–136.

61. Бочаров С. В. Передумови п'ятої хвилі розширення Європейського Союзу / С. В. Бочаров // Вісник ДонНУЕТ. – 2010. – №2. – С. 91–98.

62. Бочаров С. В. Польща на шляху до Європейського Союзу: внутрішньополітичний та міжнародний виміри (1989–2004 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук / С. В. Бочаров . – Донецьк, 2012 . – 38 с.

63. Бочаров С. В. Роль і місце Польщі в інституційній системі Європейського Союзу (2004–2010) / С. В. Бочаров // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 57 (№2). – С. 207–212.

64. Бочаров С. В. Соціальний вимір членства Польщі у ЄС (2004–2010 рр.) / С. В. Бочаров // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 55 (№12). – С. 212–216.

65. Бочаров С. В. Шлях Польщі до Європейського Союзу : монографія / С. В. Бочаров. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – 271 с.

66. Брежнєва Т. Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти : монографія / Т. Брежнєва, О. Їжак, А. Шевцов / Під ред. В.П. Горбуліна. – Дніпропетровськ : Пороги, 2003. – 160 с.

67. Брусиловська О. У пошуках місця під сонцем. Відносини України із країнами Східної та Центральної Європи: крізь призму наукових досліджень та реальної політики / Ольга Брусиловська // Політика і час. – 2005. – №8. – С. 64–72.

68. Брусиловська О. І. Зовнішня політика України після 2004 року: східноєвропейський вимір / О. І. Брусиловська // Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки. – Одеса : Астропринт, 2009. – Т. 14. – Вип. 13. – С. 641–647.
69. Брусиловська О. І. Посткомуністична Східна Європа: зовнішні впливи, внутрішні зміни : монографія / О. І. Брусиловська. – Одеса : Астропринт, 2007. – 352 с.
70. Буглай Н. М. Особливості функціонування українсько-польсько-білоруського єврорегіону "Буг" в контексті реалізації євроінтеграційних планів України / Н. М. Буглай // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 19. – С. 47–55.
71. Буглай Н. М. Польща в реалізації євроінтеграційного курсу України: міжрегіональне співробітництво (1999–2008 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 "Всесвітня історія" / Н. М. Буглай. – К., 2009. – 20 с.
72. Буглай Н. М. Польща та Україна в Європейській політиці сусідства ЄС / Н. М. Буглай // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 42. – С. 110–118.
73. Буглай Н. М. Регіональний формат відносин України та Польщі: історико-методологічний аспект / Н. М. Буглай // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 58. – С. 175–181.
74. Буглай Н. М. Республіка Польща і Україна: міждержавне співробітництво нового формату / Н. М. Буглай // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 59. – С. 188–194.
75. Буглай Н. М. Українсько-польське міжрегіональне співробітництво: історіографія проблеми / Н. М. Буглай // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. Серія:

Історичні науки / ред. В. Д. Будак. – Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2012. – Вип. 3.32. – С. 188–197.

76. Буданова Д. С. Североатлантический Альянс и Европейский Союз во внешней политике Польши в 1989–2005 годах : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.03 "Всеобщая история (новая и новейшая история)" / Д. С. Буданова. – Иваново, 2011. – 24 с.

77. Будкін В. Співробітництво прикордонних регіонів України і Польщі: сучасний стан та можливі перспективи / Віктор Будкін, Зоя Петренко // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – С. 46–52.

78. Будкін В. Українсько-польське співробітництво в контексті відносин України з СНД та ЄС / Віктор Будкін // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття : зб. матер. конф. (Київ, 25–27 червня 1999 р.) / упоряд. Т. Балабушевич, Н. Довженко. – К., 1999. – С. 48–50.

79. Бурант С. Україна і Польща: до стратегічного партнерства / С. Бурант // Політична думка. – 1997. – №3. – С. 99–111.

80. Бурдяк В. Перспективи співробітництва "Україна – НАТО" і роль у ньому польського фактора / Віра Бурдяк, Ігор Мороз // Політичний менеджмент. – 2008. – №3. – С. 165–174.

81. Буренко Н. М. Еволюція політики Європейського Союзу щодо країн Центральної та Східної Європи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 "Політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку" / Н. М. Буренко. – К., 2004. – 26 с.

82. Буренко Н. М. Політичні складові концепції наближення країн ЦСЄ до стандартів Європейської спільноти. Здобутки та втрати Польщі в процесі опанування досвідом інтеграції / Н. М. Буренко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2002. – Вип. 33. – Ч. 2. – С. 216–221.

83. Бусыгина И. М. Региональная политика: новые тенденции и вызовы / И. М. Бусыгина // Европейский Союз на пороге XXI века: Выбор стратегии

развития / Под ред. Ю. А. Борко, О. В. Буториной. – М. : Эдиториал УРСС , 2001. – С. 95–104.

84. Бухарин Н. Восточная политика новых членов ЕС [Электронный ресурс] / Николай Бухарин, Екатерина Фурман, Сергей Волотов, Надежда Фейт // Аналитические записки. – 2010. – №2(№30). – Режим доступа: <http://analyticmz.ru/?p=577>

85. Бухарин Н. Россия и Польша: обозримые перспективы / Николай Бухарин // Современная Европа. – 2001. – №2. – С. 79–84.

86. Бухарин Н. Вступление Польши в Европейский Союз и Россия / Николай Бухарин // Новая и новейшая история (далее – ННИ). – 2008. – №4. – С. 60–73.

87. Бухарин Н. И. Концепция восточной политики / Н. И. Бухарин // Посткоммунистическая Восточная Европа: новые межгосударственные отношения и внешнеполитические ориентиры : сб. статей, обзоров, рефератов. – М. : ИНИОН РАН, 1996. – С. 11–26.

88. Бухарин Н. И. Польша: десять лет по пути реформ / Н. И. Бухарин, И. С. Сеницына, Н. А. Чудакова // Новая и новейшая история. – 2000. – №4. – С. 38–58.

89. Бухарин Н. И. Россия – Польша: опыт двадцатилетних отношений / Н. И. Бухарин. – СПб : Нестор-История, 2013. – 190 с.

90. Быховский С. Расширение ЕС на Восток / С. Быховский // Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития / Под ред. Ю. А. Борко и О. В. Буториной. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – С. 298–322.

91. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східні Європи від Середньовіччя до сьогодні / П. Вандич. – К. : Критика, 2004. – 464 с.

92. Василенко В. "Касетний скандал": геополітичний і національний виміри / Володимир Василенко // День. – 2011. – 2 вересня.

93. Василенко С. Європейський вектор української геополітики / Світлана Василенко // Людина і політика. – 2000. – №2. – С. 57–61.

94. Василенко С. Д. Європейський вибір України : монографія / С. Д. Василенко. – Одеса : Видавінформ ОНМА, 2003. – 212 с.
95. Васильєв Д. Українсько-польські відносини наприкінці ХХ ст. / Дмитро Васильєв, Людмила Чекаленко // Нова політика. – 1998. – №4. – С. 13–17.
96. Васильєва Л. Д. Українська діаспора у Польщі / Л. Д. Васильєва // Український історичний журнал. – 1992. – №10. – С. 54–62.
97. Васильєва-Чекаленко Л. Україна в міжнародних відносинах (1944–1996 рр.) : навч. посіб. / Л. Васильєва-Чекаленко. – К. : Освіта, 1997. – 175 с.
98. Васюк А. В. Стратегія і перспективи українсько-польського співробітництва: вимір взаємодії у сфері культури / А. В. Васюк // Слов'янський вісник : зб. наук. пр. – Вип. 10. – К., 2010. – С. 48–51.
99. Васюк А. В. Українсько-польські відносини у сфері культури (2001–2010 рр.): українознавчий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 09.00.12 "Українознавство" / А. В. Васюк. – К., 2012. – 16 с.
100. Васюк В. Базові засади становлення й еволюції сучасних українсько-польських відносин / В. Васюк // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. пр. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2009. – Вип. 15. – С. 69–72.
101. Васьківська К. В. Транскордонне співробітництво України в умовах євроінтеграції / К. В. Васьківська, Г. В. Кушнірук // Вісник Львівської державної фінансової академії / За ред. П. Ю. Буряка. – Львів : ЛДФА, 2010. – №18. – С. 33–41.
102. Вахніна Л. Відродження польської діаспори в Україні / Лариса Вахніна // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Центр українсько-польських студій / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – С. 137–145.
103. Ващенко О. Співробітництво України та Польщі у американській проекції євроатлантичної безпеки / Олена Ващенко // Актуальні проблеми

вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. пр. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2011. – Вип. 22. – С. 127–131.

104. Верхованцева К. В. Развитие современного трансграничного сотрудничества России и стран Европы: сравнительный анализ : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. полит. наук : спец. 23.00.04 "Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития (политические науки" / К. В. Верхованцева. – М., 2009. – 26 с.

105. Вжосек В. Історія – Культура – Метафора. Постановня неklasичної історіографії; Про історичне мислення : монографія / Войцех Вжосек; пер. з польськ. В. Сагана, В. Склокіна, В. Сєрякова; наук. ред. А. Киридон, С. Троян, В. Склокін. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 296 с.

106. Винницьки З. Ю. Заметки о значении современных межцивилизационных отношений в Центральной и Восточной Европе / Здислав Ю. Винницьки // Между Востоком и Западом. В поисках новых плоскостей и инструментов регионального сотрудничества : матер. междунар. эксперт. конф. (Вроцлав, 15–16 ноября 2012 г.). – Вроцлав, 2012. – С. 69–80.

107. Винниченко І. Про перспективи розвитку гуманітарних та культурних польсько-українських взаємин / Ігор Винниченко // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – С. 146–150.

108. Вичівський П. Зовнішньополітичний курс України в інтерпретаціях польських та російських істориків / Павло Вичівський // Українознавство. – 2012. – №4. – С. 33–36.

109. Віднянський С. Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією / Степан Віднянський // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 6–7. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – С. 24–38.

110. Віднянський С. В. Еволюція зовнішньої політики України (1991–2006 рр.) / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов // Український історичний журнал. – 2006. – №4. – С. 32–51.

111. Віднянський С. В. Зовнішня політика України як предмет історичного аналізу: концептуальні підходи та перспективи / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов // Український історичний журнал. – 2001. – Вип. 4. – С. 41–57.
112. Віднянський С. В. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов // Український історичний журнал. – 2011. – №4. – С. 55–76.
113. Власюк О. Міжнародні і геополітичні аспекти необхідності європейської та євроатлантичної інтеграції / Олександр Власюк // Євроатлантикінформ. – 2005. – №6. – С. 58–60.
114. Воєнна безпека України на межі тисячоліть / Під ред. Г. М. Перепелиці. – К. : Стилос, 2002. – 393 с.
115. Возняк Т. Польща: контексти відносин / Тарас Возняк // День. – 2004. – 25 травня (№89).
116. Волович О. Регіональне лідерство України у Центрально-Східній Європі: міф чи реальний шанс? [Електронний ресурс] / Олексій Волович // Актуальні питання євроатлантичної інтеграції України / За заг. ред. В. П. Горбуліна. – Вип. 5. – К., 2005. – Режим доступу: www.niss.od.ua/p/55.doc
117. Воловой В. Украина, Таможенный союз и ЕС [Електронний ресурс] / Вадим Воловой. – Режим доступу: <http://www.geopolitika.lt/?artc=4702>
118. Волошко В. Реалії та перспективи транскордонного співробітництва України / Віталій Волошко // Регіональна економіка. – 2005. – №4. – С. 123–131.
119. Воронов К. Пятое расширение ЕС: судьбоносный выбор / К. Воронов // Международная экономика и международные отношения. – 2002. – №9. – С. 59–69.
120. Восточная Европа: двадцать лет спустя : материалы круглого стола / [подготовил к печати Н. Бухарин] // Новая и новейшая история. – 2009. – №6. – С. 3–31.
121. Вступ до НАТО – стратегічний вибір України / За заг. ред. О. І. Соскіна. – К. : Вид-во "Інститут трансформації суспільства", 2008. – 192 с.

122. Вышеградская Европа: откуда и куда? Два десятилетия по пути реформ в Венгрии, Польше, Словакии и Чехии / Под ред. Л.Н. Шишелиной. – М. : Весь Мир, 2010. – 568 с.
123. Гаджиев К. С. Введение в геополитику : учеб. для вузов / К. С. Гаджиев. - М. : Логос, 1998. – 416 с.
124. Гаєвський О. Податкова політика Республіки Польща / О. Гаєвський // Вироблення державної політики: рекомендації для України в контексті євроінтеграційного досвіду країн Балтії та Польщі : зб. аналіт. звітів учасників Програми урядового стажування / уклад. : О. І. Кілієвич, В. В. Терличка. – К. : Вид-во "К.І.С.", 2006. – С. 28–36.
125. Газін В. П. Актуальні проблеми сучасності: історія, світова політика : монографія / В. П. Газін. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2009. – 424 с.
126. Гальчинський А. С. Україна на перехресті геополітичних інтересів / А. С. Гальчинський. – К. : Знання України, 2002. – 180 с.
127. Гарнетт Ш. Перекрестки Европы: Россия, Запад и новые сопредельные государства / Ш. Гарнетт // США – Канада: Экономика. Политика. Культура. – 1999. – №3–4. – С. 84–113.
128. Гевко В. Військово-політична співпраця між Україною та Польщею у 1992–2003 роках / Вікторія Гевко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2004. – Вип. 1. – С. 238–245.
129. Гевко В. Основні тенденції політичного українсько-польського співробітництва в 1993–1996 роках / Вікторія Гевко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2003. – Вип. 3. – С. 364–370.
130. Гевко В. Україна в контексті тенденцій сучасного світового розвитку / Вікторія Гевко // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвць. – Вип. 3. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – С. 78–82.

131. Гевко В. Україна і Польща: до двадцятиріччя співпраці / Вікторія Гевко // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 6–7. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – С. 151–160.

132. Гевко В. Україна і Республіка Польща: від багатосторонньої співпраці до стратегічного партнерства / Вікторія Гевко // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 5. – Ч. 1. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – С. 140–152.

133. Гевко В. Українсько-польські відносини в контексті євроатлантичної інтеграції / Вікторія Гевко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2005. – Вип. 1. – С. 171–175.

134. Гевко В. Українсько-польські відносини в контексті європейської інтеграції: історіографічний огляд і аналіз джерельної бази / Вікторія Гевко // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 1. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 235–249.

135. Гевко В. Українсько-польські відносини в українській історіографії (1991–2011 рр.) / Вікторія Гевко // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 10. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – С. 354–363.

136. Гевко В. Р. Україна і Польща: особливості розвитку двосторонніх відносин (1991–2004 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" / В. Р. Гевко. – Чернівці, 2005. – 20 с.

137. Гедройц Є. "Ініціатива повинна належати Польщі" ... / Є. Гедройц // Універсум. – 1995. – №7–8. – С. 36–37.

138. Генік М. Європейська інтеграція України у політичних концепціях польської опозиції / Микола Генік // Вісник Наукового інформаційно-аналітичного центру НАТО Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – Випуск 3. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 29–34.

139. Генік М. Інтеграційні процеси Балто-Чорноморського регіону у політичних концепціях польської антитоталітарної опозиції / Микола Генік. – Політична наука в Україні: стан і перспективи : матеріали конференції (Львів, 10–11 травня 2007 р.) / укл. Поліщук М., Скочиляс Л., Угрин Л. – Львів : ЦПД, 2008. – С. 268–275.

140. Генік М. Історіографія польсько-українських відносин другої половини ХХ ст. / Микола Генік // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2012. – Ч. 20–21. – С. 454–468.

141. Генік М. Історіографія польсько-українських відносин періоду незалежності / Микола Генік // Українознавчі студії. – 2012–2013. – №13–14. – С. 171–183.

142. Генік М. А. Польсько-українське примирення у політичній діяльності Богдана Осадчука / М. А. Генік // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Спецвипуск. – С. 529–535.

143. Герасимчук С. Яцек Ключковський: "НАТО не стало тягарем для економіки" [Електронний ресурс] / Сергій Герасимчук. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/4624.html>

144. Герасимчук Т. Україна – Польща: стратегічне партнерство / Таміла Герасимчук // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2002. – Вип. 5. – С. 168–174.

145. Герасимчук Т. Ф. Країни Центральної Європи в політиці Європейського Союзу (1989–2004 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 "Всесвітня історія" / Т. Ф. Герасимчук. – К., 2005. – 23 с.

146. Герасимчук Т. Ф. Теоретико-концептуальні основи та методи дослідження міжнародних відносин / Т. Ф. Герасимчук // Український історичний журнал. – 2006. – №5. – С. 186–199.

147. Герасимчук Т. Ф. Формування зовнішньополітичних пріоритетів країн Центральної Європи на початку 1990-х років / Т. Ф. Герасимчук // Слов'янський вісник : зб. наук. пр. Серія: Історичні та політичні науки. – Рівне, 2011. – Вип. 11. – С. 171–175.

148. Геремек Б. Основні напрямки зовнішньої політики Польщі / Броніслав Геремек // Політична думка. – 1998. – №1. – С. 62–75.

149. Гетьманчук А. Польские страхи Украины [Електронний ресурс] / Алена Гетьманчук. – Режим доступу: <http://www.inosmi.ru/ukraine/20100601/160326784.html>

150. Гетьманчук А. Рік Польщі в Україні: мінімум політики, максимум культури / Алена Гетьманчук // Дзеркало тижня. – 2004. – 3 квітня (№13).

151. Гетьманчук О. Павел Залевські: "Якщо Україна думає про членство в Євросоюзі, вона має переглянути роль Бандери в історії" / Олена Гетьманчук // Дзеркало тижня. – 2010. – 12 березня (№10).

152. Глапінський А. Логіка геополітичного вибору: досвід Польщі для України / Адам Глапінський // Політична думка. – 2000. – №1. – С. 106–110.

153. Глинкина С. П. Накануне вступления в Евросоюз / С. П. Глинкина // Современная Европа. – 2001. – №3. – С. 37–51.

154. Глинкина С. П. Россия и Центрально-Восточная Европа на рубеже XX–XXI веков / С. П. Глинкина, И. И. Орлик // Новая и новейшая история. – 2006. – №4. – С. 3–26.

155. Глібов В. Українсько-польські взаємини в пострадянський період. Деякі аспекти політичного й економічного співробітництва / Віктор Глібов, Дмитро Горун // Політика і час. – 1997. – №5–6. – С. 15–21.

156. Голибард Є. По-сусідськи. Польський вектор. Документальна розповідь про динамічне п'ятнадцятиріччя 1989–2004 рр., про роль і наслідки використання національної ідеї в Україні і Польщі / Є. Голибард. – К. : Пульсари, 2004. – 432 с.

157. Голий Є. Віза вчить, як на світі жити / Є. Голий // Політика і культура. – 2002. – №8. – С. 26–28.

158. Голопатюк Л. Військові аспекти співробітництва України з НАТО: стан і перспективи розвитку / Леонід Голопатюк // Національна безпека і оборона. – 2004. – №8. – С. 31–33.
159. Гончар М. Наслідки харківських домовленостей з Росією для реалізації євроінтеграційного курсу України / Михайло Гончар // International Review : Відносини Україна – ЄС: "Східне партнерство" у регіональному вимірі. – 2010. – №3 (жовтень). – С. 20–27.
160. Гончаренко М. Українсько-польський миротворчий батальйон та перспектива його застосування у Центральній та Східній Європі [Електронний ресурс] / Микола Гончаренко. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/Perepel/011.htm>
161. Гончаров В. В. Ягеллонская идея в польской историографии XX – начала XXI вв. [Електронний ресурс] / В. В. Гончаров. – Режим доступу: <http://ostpreussen.do.am/publ/1-1-0-15>
162. Горбулін В. Внутрішні трансформації та зовнішні загрози. Євроатлантична інтеграція як інструмент політики національної безпеки України / Володимир Горбулін // День. – 2008. – 5 липня (№116).
163. Горбунов А. "Восточное партнерство" уже становится бременем для ЕС [Електронний ресурс] / Артем Горбунов. – Режим доступу: <http://inosmi.ru/world/20090508/248965.html>
164. Горенко О. М. Соціально-політичний вимір європейської інтеграції та Україна / Олег Миколайович Горенко. – К. : Інститут історії України НАН України, 2002. – 154 с.
165. Горун Д. Українсько-польські гуманітарні взаємини в 1991–2001 рр. / Д. Горун // Історія в школі. – 2002. – №5/6. – С. 40–49.
166. Горун Д. О. Українсько-польські відносини (1991–1997 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 "Всесвітня історія" / Д. О. Горун. – Одеса, 1999. – 17 с.
167. Грабовський С. Яка Україна потрібна Польщі? / С. Грабовський // Сучасність. – 2004. – №2. – С. 59–62.

168. Грановський В. Мрії і кошмари □ української зовнішньої політики / Володимир Грановський // Дзеркало тижня. 2004. – 20–28 травня (№20).
169. Гребельник О. П. Сучасні тенденції транскордонного торговельно-економічного співробітництва України та Польщі / О. П. Гребельник // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2009. – №1. – С. 167–172.
170. Грецкий И. Европейская политика соседства: нюансы восприятия в России [Електронний ресурс] / Игорь Грецкий, Евгений Трещенков // Международные процессы. – 2012. – Т. 10. – №3 (30–31). – С. 124–133. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/thirtieth/Gretskiy.pdf>
171. Грецкий И. В. Роль внешнеполитических факторов в президентских выборах 2004 г. в Украине : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.15 "История международных отношений и внешней политики" / И. В. Грецкий. – Спб., 2008. – 26 с.
172. Грицак П. Зовнішня політика Польщі у військово-політичній сфері та сфері міжнародної безпеки (1989–2000) / Павло Грицак // Молода нація: Альманах. – 2001. – №1. – С. 161–183.
173. Грицак П. Процес інтеграції Польщі до НАТО та її роль в Альянсі / Павло Грицак // Сучасність. – 2002. – №12. – С. 84–94.
174. Грищенко К. Лінія поділу між сходом і заходом Європи пролягла по Україні / Костянтин Грищенко // Дзеркало тижня. – 2011. – 4–11 лютого (№4).
175. Грищенко Т. Геостратегія постбіполярності (сучасні американські концепції та Україна) / Т. Грищенко // Політична думка. – 1997. – №1. – С. 112–129.
176. Гроніцкі М. Значення Польщі для України: приклад для наслідування, держава, яка межує з Україною, інтегратор? / М. Гроніцкі // Україна на шляху до Європи / За ред. Л. Хоффмана, Ф. Мьоллерс. – К. : Фенікс, 2001. – С. 39–46.
177. Грушевський М. Звичайна схема "руської" історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / М. Грушевський // Вивід прав України. – Львів : МП "Слово", 1991. – С. 7–14.

178. Губський Б. Євроатлантична інтеграція України / Б. Губський. – К. : ЛОГОС, 2003. – 328 с.
179. Гудь Б. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект / Богдан Гудь. – Харків : Акта, 2011. – 472 с.
180. Гулевич В. "Треугольная" політика Польщі: Росія може воспользуватися моментом [Електронний ресурс] / В. Гулевич. – Режим доступу: http://www.odnako.org/blogs/show_12426/
181. Гулевич В. Восточная політика Веймарського трикутника [Електронний ресурс] / Владислав Гулевич. – Режим доступу: http://www.csef.ru/studies/politics/projects/russia_germany_new_union/articles/1201/
182. Гулевич В. Геополітична ситуація у західних границях Євразійського Союзу [Електронний ресурс] / Владислав Гулевич. – Режим доступу: <http://geopolitica.ru/Articles/1358/>
183. Гулевич В. Польський акцент української незалежності [Електронний ресурс] / Владислав Гулевич. – Режим доступу: <http://www.edrus.org/content/view/16442/68/>
184. Гулевич В. Представництво Польщі в ЄС і перспективи Східного партнерства [Електронний ресурс] / В. Гулевич. – Режим доступу: <http://interaffairs.ru/print.php?item=7610>
185. Гуцуляк І. Курс на подвійне лідерство, або еволюція політичного виміру польсько-українського стратегічного партнерства / Ігор Гуцуляк // Політика і час. – 2007. – №7. – С. 37–40.
186. Гуцуляк І. Р. Центральна та Східна Європа у зовнішній політиці Республіки Польща : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 "Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку" / І. Р. Гуцуляк. – К., 2007. – 18 с.
187. Дашевська О. В. Польський вектор в українській зовнішньоекономічній політиці: життя після кризи / О. В. Дашевська // Збірник наукових праць Національного університету податкової служби України. – 2009. – №2. – С. 38–46.

188. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс ; [пер. з англ. П. Таращук]. – К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2008. – 1080 с.
189. Демчук П. О. Міжнародні відносини та проблеми євроатлантичної інтеграції : навч. посіб. / Павло Олексійович Демчук. – К. : "ППП", 2004. – 264 с.
190. Дем'янець В. Політична та соціально-економічна трансформація в Польщі у 90-х роках / Валерій Дем'янець // Людина і політика. – 2000. – №4. – С. 29–34.
191. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / За ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
192. Деркач О. Т. Українсько-польський батальйон. Історія і сучасність : Нарис / О. Т. Деркач, Л. В. Коберський. – Львів : Плай, 2001. – 128 с.
193. Джевіцкі А. Роль Польщі в реалізації регіонального виміру "Східного партнерства" / Артур Джевіцкі // International Review : Відносини Україна – ЄС: "Східне партнерство" у регіональному вимірі – 2010. – №3 (жовтень). – С. 13–20.
194. Джонсон П. Современность. Мир с двадцатых по девяностые годы / Пол Джонсон : [в 2-х ч.]. – М. : Изд-во "Ануби", ТОО "Вилад", 1995. – Ч. 2. – 479 с.
195. Динис Г. Г. Сучасний статус та перспективи відносин між Україною та Вишеградською четвіркою: механізм міжнародно-правового регулювання / Г. Г. Динис // Часопис Київського університету права. – 2010. – №4. – С. 328–333.
196. Дириза С. І. Правове регулювання Республікою Польща процесів європейської інтеграції / С. І. Дириза // Нормативно-правове забезпечення процесів євроатлантичної інтеграції України : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 вересня 2004 р.). – К., 2004. – С. 122–126.
197. Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі / М. С. Дністрянський. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 310 с.
198. Добош Г. Українсько-польські відносини: потреба перезавантаження чи продовження? [Електронний ресурс] / Г. Добош. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2169860.html>

199. Довганюк І. І. Адаптація Польщі до економічного простору ЄС як досвід для України / І. І. Довганюк // Проблеми науки. – 2009. – №12. – С. 48–56.
200. Донова Е. В. Европейская политика соседства в контексте современной геополитической карты Европы / Е. В. Донова // Политическая наука. – 2006. – №2. – С. 112–128.
201. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право / Д. Дорошенко. – К. : Українознавство, 1996. – 257 с.
202. Доценко-Білоус Н. Торгово-економічні відносини Польщі та України на початку ХХІ століття / Наталія Доценко-Білоус // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – С. 93–96.
203. Драус Я. Дослідження польсько-українських стосунків у 1991–2008 роках: нарис проблематики / Ян Драус // Чорноморський літопис. Науковий журнал. – 2010. – Вип. 1. – С. 32–41.
204. Драус Я. Процес становлення та розвиток польсько-українських відносин у 1991–2009 роках: політичний дискурс / Ян Драус // Економічний часопис–ХХІ. – 2009. – №11–12. – С. 38–44.
205. Дроздовський Д. Україна – Польща: недосконалі віддзеркалення у повсякденні / Д. Дроздовський // Слово просвіти. – 2010. – 18–24 лютого. – С. 8.
206. Дугин А. Г. Геополитика : учеб. пособ. для студ. вузов / А. Г. Дугин. – М. : Гаудеамус, 2011. – 583 с.
207. Дугин А. Г. Геополитика России : учеб. пособие для студ. вузов / А. Г. Дугин. – М. : Гаудеамус, 2012. – 424 с.
208. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюррозель ; [пер. з фр. Є. Марічека, Л. Погорелової, В. Чайковської]. – К. : Основи, 1995. – 903 с.
209. Ебергард П. Результати суспільно-економічних перетворень у Польщі та Україні / П. Ебергард // Економіка України. – 1999. – №4. – С. 80–86.
210. Европа: вчера, сегодня, завтра / РАН Институт Европы; ред. Н. П. Шмелёв. – М. : Экономика, 2002. – 823 с.

211. Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития / Под ред. Ю. А. Борко и О. В. Буториной. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 472 с.
212. Енциклопедія історії України / Ред. кол. : В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2005. – Т. 3. – 672 с.
213. Євроатлантичний вибір і система національної безпеки України і Польщі [Електронний ресурс] : Матеріали круглого столу (Київ, 20 жовтня 2000 р.) // Економічний часопис–XXI. – 2000. – №10. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2000/10/zmist.html>
214. Європейський вектор розвитку: стратегія інтеграційної політики України : науково-допоміжний бібліографічний покажчик / уклад. З. М. Горова, В. В. Косенко. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – 240 с.
215. Європейський вибір : Виступ Президента України Л. Д. Кучми у Верховній Раді України 18 червня 2002 р.; Послання Президента до Верховної Ради України. – К. : Преса України, 2002. – 94 с.
216. Європейський Союз : словник-довідник / Ред.-упоряд. М. Марченко. – 2-ге вид, оновл.– К. : К.І.С., 2006. – 138 с.
217. Єврорегіон "Буг": Волинська область / За ред. Б. П. Клімчука, П. В. Луцишина, В. Й. Лажніка. – Луцьк : Ред.-вид. від. Волин. ун-ту, 1997. – 448 с.
218. Євросоюз та європейські горизонти України : бібліографічний покажчик. – Вид. 2-е, перероб і доп. / уклад. Т. Г. Безвушко. – Хмельницький : ОУНБ ім. М. Островського, 2007.– 44 с.
219. Жбіковська А. Україна – мета для розширення польських компаній / Агнешка Жбіковська // Маркетинг в Україні. – 2010. – №5. – С. 10–13.
220. Жильцов С. С. Неоконченая пьеса для "оранжевой" Украины: по следам событий / С. С. Жильцов. – М. : Международные отношения, 2005. – 263 с.
221. Житарюк Н. Україна і Польща на геополітичній карті Європи / Наталя Житарюк // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття :

зб. матер. конф. (Київ, 25–27 червня 1999 р.) / упоряд. Т. Балабушевич, Н. Довженко. – К., 1999. – С. 132–134.

222. Жовква І. І. Виклики українсько-польському стратегічному партнерству / І. І. Жовква // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – №42. – Ч. II. – К., 2003. – С. 130–138.

223. Жовква І. І. Стратегічне партнерство у зовнішній політиці України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 "Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку" / І. І. Жовква. – К., 2004. – 20 с.

224. Жулинський М. Україна і Польща: перспективи набуття реальної Європи / М. Жулинський // Всесвіт. – 2002. – №1/2. – С. 143–150.

225. Журавський-Граєвський П. Україна – Польща – ЄС. Хто у трикутнику зайвий? / П. Журавський-Граєвський // Україна молода. – 2002. – 4 липня.

226. Журба І. Є. Транскордонне співробітництво країн Центральної та Східної Європи в умовах розширеного ЄС (питання теорії та практики) : монографія / І. Є. Журба. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 311 с.

227. Забарко Б. Європейський Союз і Східна Європа / Борис Забарко // Політика і час. – 1996. – №8. – С. 47–55.

228. Заборовський М. Польська дипломатія без комплексів / Марчин Заборовський // День. – 2011. – 11 січня (№1).

229. Заброварний С. До повного примирення і щирого порозуміння / С. Заброварний // Політика і час. – 1997. – №9. – С. 5–11.

230. Загурська-Антонюк В. Ф. Політична суб'єктивація національних меншин в Україні (на прикладі суспільно-громадянської діяльності польської національної меншини) / В. Ф. Загурська-Антонюк // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 40. – С. 464–468.

231. Зайончковський В. Восточная Европа в польской дипломатии / Войцех Зайончковський // Pro et Contra. – Т. 3. – №2. – Весна 1998. – С. 39–52.

232. Зайцев Ю. Польська антикомуністична опозиція і рух опору в Україні: від порозуміння до координації дій / Ю. Зайцев // Історіографічні дослідження в Україні. – К. : Інститут історії України НАН України, 2003. – Вип. 13. У 2-х ч. : Україна–Польща: історія і сучасність. – Ч. 2. – С. 17–33.

233. Зайцев Ю. Польська опозиція 1970–80-х років про засади українсько-польського порозуміння / Ю. Зайцев // Депортації українців та поляків: кінець 1939 – початок 50-х років (до 50-річчя операції "Вісла") / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України / упоряд. Ю. Ю. Сливка. – Львів, 1998. – С. 52–64.

234. Залевські П. Місце і роль України в Європі [Електронний ресурс] / Павел Залевські. – Режим доступу: <http://www.pawelzalewski.eu/ua/publikacje/46,miejsce-i-rola-ukrainy-w-europie.html>

235. Залевські П. Тривожний сигнал лунає для Києва [Електронний ресурс] / Павел Залевські. – Режим доступу: <http://www.pawelzalewski.eu/ua/publikacje/202,.html>

236. Залевські П. Україна на роздоріжжі та польська політика [Електронний ресурс] / Павел Залевські. – Режим доступу: <http://www.pawelzalewski.eu/ua/publikacje/175,.html>

237. Зарецька Т. Українсько-польські політичні відносини (1991–2001 рр.) / Таїсія Зарецька // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Центр українсько-польських студій / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – С. 7–12.

238. Заставний Ф. Д. Українська діаспора. Розселення українців у зарубіжних країнах / Ф. Д. Заставний. – Львів : Світ, 1991. – 119 с.

239. Захматов Н. В. Интеграция Польши в ЕС и интересы России / Н. В. Захматов, В. И. Фомичев // Современная Европа. – 2001. – №4. – С. 71–81.

240. Зашкільняк Л. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів : Львів. нац. ун-тет ім. І. Франка, 2002. – 752 с.

241. Зашкільняк Л. Співробітництво українських і польських істориків на сучасному етапі / Леонід Зашкільняк // Проблеми слов'янознавства. – 2013. – Випуск 62. – С. 173–180.

242. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія : навч. посіб. для студ. іст. спец. ун-тів. / Л. Зашкільняк. – Львів : ПАІС, 2007. – 312 с.

243. Зашкільняк Л. Центр історичної полоністики в Львівському державному університеті імені Івана Франка / Леонід Зашкільняк // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття : зб. матер. конф. (Київ, 25–27 червня 1999 р.) / упоряд. Т. Балабушевич, Н. Довженко. – К., 1999. – С. 147–154.

244. Зашкільняк Л. О. Україна між Польщею й Росією: історіографія та суспільна свідомість / Л. О. Зашкільняк // Український історичний журнал. – 2005. – №5. – С. 93–113.

245. Зашкільняк Л. О. Українсько-польські стосунки ХХ ст. у суспільній свідомості українців і поляків / Л. О. Зашкільняк // Вісник Львівського університету. Серія: соціологічна : зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 2. – С. 127–137.

246. Зеленько Г. "Навздогінна модернізація": досвід Польщі та України / Галина Зеленько. – К. : Критика, 2003. – 215 с.

247. Зеленько Г. Проблема українсько-польського партнерства в контексті членства Польщі в НАТО та ЄС / Галина Зеленько // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М.М. Алексієвця. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2002. – Вип. 5. – С. 162–164.

248. Зельке К. Нова геополітична ситуація після розширення НАТО і її наслідки для Польщі і України / Кшиштоф Зельке // Політична думка. – 2000. – №1. – С. 101–106.

249. Зимнін А. Немає альтернативи стратегічному партнерству України та Польщі [Електронний ресурс] / Анатолій Зимнін. – Режим доступу: <http://www2.polskieradio.pl/eo/print.aspx?iid=148680>

250. Зимнін А. Польща допоможе, якщо Україна матиме відповідні наміри і волю [Електронний ресурс] / Анатолій Зимнін. – Режим доступу: <http://www2.polskieradio.pl/eo/print.aspx?iid=153442>

251. Зібрання чинних міжнародних договорів України : Оф-не видання / За заг. ред. А. М. Зленка : В 2-х т. – Т. 1. : 1990–1991 рр. – К. : ВД "Ін Юре", 2001. – 455 с.

252. Зінчук В. Лех Валенса: "Міг донині бути президентом, але я вірив у демократію" [Електронний ресурс] / В. Зінчук. – Режим доступу: <http://www.yabluko.org.ua/yabl/cgi/view.cgi?golos/3037080404>

253. Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін / Анатолій Зленко. – Харків : Фоліо, 2003. – 559 с.

254. Зленко А. Нейтралітет чи позаблоковість: чи це в інтересах України? / Анатолій Зленко // Віче. – 2009. – №8. – С. 12–13.

255. Зленко А. Переосмислюючи зовнішню політику України: важкий шлях до досягнення консенсусу / Анатолій Зленко // День. – 2010. – 20 лютого (№6).

256. Зленко А. Україна на геополітичному роздоріжжі / Анатолій Зленко // День. – 2006. – 12 грудня (№217).

257. Зленко А. М. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму: Виступи, промови та статті / А. М. Зленко ; упоряд. К. П. Єлісеєв. – К. : Преса України, 2001. – 369 с.

258. Знахоренко О. Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах: державно-політичний та військовий аспекти / Оксана Знахоренко // Людина і політика. – 2004. – №3. – С. 29–40.

259. Знахоренко О. М. Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 "Політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку" / О. М. Знахоренко. – К., 2005. – 15 с.

260. Знахоренко О. М. Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах / О. М. Знахоренко // Історичний архів. Наукові студії : зб. наук. пр. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2008. – Вип. 2. – С. 90–98.

261. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991–2003) / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К. : Генеза, 2004. – 616 с.

262. Зубакова А. В. Україно-російські відносини в світлі нових геополітичних реалій : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. полит. наук : спец. 23.00.04 "Політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку" / А. В. Зубаков. – М., 2008. – 23 с.

263. Зюлковські М. Польсько-українські взаємини як складова архітектури сучасної Європи / Марек Зюлковські // Віче. – 2003. – №6. – С. 72–74.

264. Иванов И. Д. Европа регионов / И. Д. Иванов. – М. : Международные отношения, 1999. – 189 с.

265. Иванов И. Д. Расширение Евросоюза и интересы России / И. Д. Иванов // Современная Европа. – 2001. – №3. – С. 76–86.

266. Игнатик К. Изоляционизм и динамика общественного мнения Украины и Беларуси по вопросам внешней политики [Электронный ресурс] / Кирилл Игнатик // Палітычная сфера. – 2007. – №9. – С. 104–114. – Режим доступа: <http://palityka.org/pdf/09/0913.pdf>

267. Іваницька О. П. Зовнішня політика країн Західної Європи та Північної Америки у постбіполярний період (1990-і – 2000-і роки) : навч. посіб. / О. П. Іваницька. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2012. – 720 с.

268. Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки 1945–2013 рр. : навч. посіб. / О. П. Іваницька. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2014. – 1056 с.

269. Іванський Т. Україна як геополітичний буфер або стратегічний інтерес [Електронний ресурс] / Тадеуш Іванський. – Режим доступа: <http://polit.ua/analitika/2011/04/07/iwansky.html>

270. Івахів О. Геостратегічна парадигма для України через призму концепції євразійства / О. Івахів // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. пр. – Львів, 2008. – Вип. 20. – С. 18–22.

271. Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан / О. Івченко. – К. : РІЦ УАННП, 1997. – 687 с.
272. Івшина Л. Коли таємне стає явним – чи світлішає в країні / Лариса Івшина // День. – 2013. – 1–2 березня (№38–39).
273. Ільницька У. В. Україна – НАТО: організаційно-мотиваційний аспект відносин / У. В. Ільницька // Наукові праці: навчально-методичний журнал. Політичні науки. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Т. 79. – Вип. 66.– С. 157–161.
274. Ільюшин І. Актуальні проблеми методології та історіографії українсько-польських відносин ХХ століття [Електронний ресурс] / Ігор Ільюшин. – Режим доступу: <http://history.org.ua/JournALL/pro/16/1/39.pdf>
275. Ісаєвич Я. Українсько-польське наукова і культурна співпраця: сучасний стан / Ярослав Ісаєвич // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття : зб. матер. конф. (Київ, 25–27 червня 1999 р.) / упоряд. Т. Балабушевич, Н. Довженко. – К., 1999. – С. 18–21.
276. Історичне джерелознавство : підруч. / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. ; гол. ред. С.В. Головка. – К. : Либідь, 2002. – 488 с.
277. Історія сучасного світу: соціально-політична історія XV–XX ст. : навч. посіб. / Ред. Ю. А. Горбань. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Вікар, 2003. – 435 с.
278. Історія України: нове бачення / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, О. І. Гуржій та ін. ; під ред. В. А. Смолія. – К. : Альтернативи, 2000. – 464 с.
279. Історія Центрально-Східної Європи : навч. посіб. / За ред. Л. Зашкільняка. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2001. – 658 с.
280. Їжак О. Після колапсу СРСР: розширення НАТО і геополітична трансформація пострадянського простору / Олексій Їжак // Політика і час. – 1998. – №7. – С. 21–26.
281. Каганов Ю. О. Центрально-Східна Європа як історичний регіон: зміст та еволюція концепції / Ю. О. Каганов // Наукові праці історичного факультету

Запорізького національного університету : зб. наук. пр. – Запоріжжя : Просвіта, 2005. – Вип. XIX. – С. 333–341.

282. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті : монографія / О. Я. Калакура. – К. : Знання України, 2007. – 508 с.

283. Калакура Я. Зарубіжний світ у вимірі новітньої української історіографії / Ярослав Калакура // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 11. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – С. 207–219.

284. Калакура Я. Українська історіографія : курс лекцій / Ярослав Калакура. – 2-ге вид., допов. – К. : Генеза, 2012. – 512 с.

285. Калакура Я. Цивілізаційний вибір України: теоретико-методологічний, історичний та освітянський аспекти / Ярослав Калакура // Українська історія в світовій історії. – 2014. – №3 (52). – С. 224–241.

286. Калакура Я. Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії / Ярослав Калакура // Історіографічні дослідження в Україні: Інститут історії України НАН України. – Вип. 24. – К. : Інститут історії України НАН України, 2014. – С. 23–38.

287. Каліта В. Україна в польській зовнішній торгівлі / В. Каліта // Регіональна економіка. – 2007. – №1. – С. 282–289.

288. Камінський Є. На терезах європейської стабільності / Євген Камінський // Політика і час. – 1996. – №2. – С. 22–28.

289. Каплинський О.В. Роль Вишеградської четвірки в контексті національної безпеки України / Олександр В'ячеславович Каплинський // Стратегічні пріоритети. – 2009. – №2 (11). – С. 47–54.

290. Кара-Мурза С. Революции на экспорт / Сергей Кара-Мурза. – М. : Эксмо, 2006. – 525 с.

291. Каспрук В. Україну ніхто так не розуміє, як Польща / В. Каспрук // Сучасність. – 2008. – №7. – С. 27–29.

292. Касьянов Г. Украина между Россией и Европой: превратности выбора / Г. Касьянов // Новая и новейшая история. – 2005. – № 3. – С. 76–81.

293. Касьянов Г. В. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України / Г. В. Касьянов, О. П. Толочко // Український історичний журнал. – 2012. – №6. – С. 4–24.

294. Катая Д. В. Россия и Украина в новом геополитическом пространстве : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. полит. наук : спец. 23.00.04 "Политические проблемы международных систем и глобального развития" / Д. В. Катая. – М., 2000. – 24 с.

295. Кацы Д. В. Отношения Европейского Союза с Беларусью и Украиной (1994–1998 гг.) : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.15 "История международных отношений и внешней политики" / Д. В. Кацы. – СПб., 2000. – 21 с.

296. Квасневский А. Место Польши в новой Европе: Выступление президента РП на международной конференции во Французском институте международных отношений (IFRI) в Париже / А. Квасневский // Новая Польша. – Варшава, 2000. – № 1. – С. 6–11.

297. Киридон А. Новітня польська візія дослідження історичного минулого / Алла Киридон, Сергій Троян // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 9: Україна–Європа–Світ: творимо історію разом. Присвячується Євро–2102. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – С. 240–247.

298. Киридон А. Україна – Польща: сучасний стан і перспективи узгодження зовнішньополітичних орієнтирів / Алла Киридон // Історія України. – 2012. – №13–14 (749–750). – С. 3–9.

299. Киридон А. М. Україна – Польща: узгодження зовнішньополітичних орієнтирів / А. М. Киридон // Слов'янський вісник : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 11. – С. 47–53.

300. Кирилич В. П. Українці в Польщі: проблема збереження етнонаціональної ідентичності як чинник українсько-польських відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04

"Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку" / В. П. Кирилич. – К., 2001. – 20 с.

301. Кирчів А. Геополітичний вибір України: синдром суми різнонапрямлених векторів / А. Кирчів // Молода нація: Альманах. – 2000. – С. 185–193.

302. Кирчів А. Зовнішньополітична складова політики національної безпеки України / Андрій Кирчів // Ї. – 2001. – №22. – С. 53–69.

303. Кирчів А. Питання національної безпеки Республіки Польща на сучасному етапі [Електронний ресурс] / Андрій Кирчів // Ї. – 1998. – №14. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n14texts/kyrchiv.htm>

304. Кінах А. Скористаймося сприятливим моментом. Нові підходи до польсько-українського співробітництва / Анатолій Кінах, Павел Залевські // День. – 2010. – 7 вересня (№159).

305. Кіндрат К. Українсько-польські стосунки на зламі тисячоліть : монографія / К. Кіндрат, С. Трохимчук. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 112 с.

306. Кіш Є. За програмою сусідства. Транскордонне співробітництво України після східного розширення ЄС / Єва Кіш // Політика і час. – 2004. – №12. – С. 27–34.

307. Кіш Є. Новий кордон – нова модель відносин / Єва Кіш // Політика і час. – 2004. – №6. – С. 65–72.

308. Кіш Є. Українсько-польський кордон в контексті розширення Європейського Союзу / Єва Кіш // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – 2003. – Вип. 42. – Ч. I. – С. 55–61.

309. Кіш Є.Б. Формування системи транскордонного співробітництва України / Є. Б. Кіш, В. І. Ковач // Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 8–9 квітня 2011 р.). – Ужгород, 2011. – С. 243–250.

310. Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції : монографія / Єва Кіш. – Ужгород : Ліра, 2008. – 440 с.
311. Кіш Є. Б. Країни Центральної Європи в системі міжнародних інтеграційних процесів (1991–2007 роки) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук : спец. 07.00.02 "Всесвітня історія" / Є. Б. Кіш. – Ужгород, 2008. – 39 с.
312. Клайзнер А. М. Сегментація української меншини у країнах Центрально-Східної Європи (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія) / Анжеліка Матяшівна Клайзнер // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5). – С. 103–109.
313. Климець Н. Співпраця України та Польщі: два роки після розширення ЄС [Електронний ресурс] / Наталя Климець. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/1274.html>
314. Клімчук Б. П. Єврорегіон "Буг": концепція та стратегія розвитку : монографія / Б. П. Клімчук, Н. П. Луцишин, П. В. Луцишин. – Луцьк : Ред.-вид. відд. "Вежа" ВДУ імені Лесі Українки, 2002. – 416 с.
315. Кобринская И. Политика США в Центральной и Восточной Европе // И. Кобринская // США – Канада: Экономика. Политика. Культура. – 2000. – №2. – С. 55–71.
316. Коваленко О. М. Історіографічні дослідження розвитку українсько-польських культурно-освітніх та наукових відносин 2000–2010 рр. / О. М. Коваленко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах "Грані". – 2013. – №5 (97). – С. 39–44.
317. Коваленко О. М. Культурно-освітні організації України та Польщі (2000–2005 рр.) [Електронний ресурс] / О. М. Коваленко. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ltkp/2012_70/teor/teor7.pdf
318. Коваленко О. М. Освітнє та наукове співробітництво України та Польщі (2000–2005 рр.) [Електронний ресурс] / О. М. Коваленко. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ltkp/2012_69/teor/teor9.pdf

319. Коваленко О. М. Освітянська політика України та Польщі щодо національних меншин (2000–2005 рр.) / О. М. Коваленко // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах "Грані". – 2012. – №5 (85). – С. 34–39.

320. Коваленко О. М. Правові засади культурного співробітництва Польща – Україна (2000–2005 рр.) [Електронний ресурс] / О. М. Коваленко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ltkp/2012_71/teor/teor9.pdf

321. Ковальова О. Інтеграційні стратегії країн Центральної і Східної Європи на сучасному етапі розширення Євросоюзу / Олена Ковальова // Розширення ЄС: аналітичний щоквартальник / [ред. О. П. Дергачов]. – К. : Європейська комісія, 2003. – Вип. 1. – С. 20–38.

322. Ковальова О. Стратегія євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України : монографія / Олена Ковальова. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 340 с.

323. Ковальчук Р. Досвід Польщі на шляху до НАТО / Роман Ковальчук // Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива / За заг. ред. О. І. Соскіна. – К. : Вид-во "Інститут трансформації суспільства", 2007. – С. 58–63.

324. Ковач Л. Л. Українсько-польське економічне співробітництво в 1991–1999 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 "Історія України" / Л. Л. Ковач. – К., 2003. – 16 с.

325. Козакевич Є. На порозумінні і взаємному шануванні прав / Є. Козакевич, З. Найдер // Політика і час. – 1997. – №12. – С. 11–14.

326. Козакевич Є. Польща перед вибором вектора політики національної безпеки на зламі 80–90-х років / Єжи Козакевич // Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива / За заг. ред. О. І. Соскіна. – К. : Вид-во "Інститут трансформації суспільства", 2007. – С. 38–49.

327. Козакевич Є. Розширення НАТО та європейська політика України / Єжи Козакевич // Політична думка. – 1999. – №1–2. – С. 86–100.

328. Козакевич Є. Рухаємося у доброму і бажаному напрямі / Єжи Козакевич. – Політика і час. – 1995. – №4. – С. 21–26.

329. Козловський І. У переговорах з європейськими структурами Україна повинна відстоювати свої інтереси [Електронний ресурс] / Іван Козловський. – Режим доступу: <http://vgolos.com.ua/politic/koments/98.html>

330. Колесник В. П. Україна – Польща: від "рівновіддаленості" до "стратегічного партнерства" (перша половина 90-х років ХХ століття) / В. П. Колесник // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Науковий журнал. Серія: Міжнародні відносини. – 2009. – №3. – С. 49–53.

331. Колесник В. П. Український вектор східної політики Республіки Польща у 90-х роках ХХ століття / В. П. Колесник // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Науковий журнал. Серія: Міжнародні відносини. – 2010. – №26. – С. 4–8.

332. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія / Ірина Колесник. – К. : Інститут історії України НАН України, 2013. – 566 с.

333. Колодяжна В. Правові аспекти українсько-польського транскордонного співробітництва / Вікторія Колодяжна // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – №10. – С. 6–10.

334. Колодяжна В. Українсько-польське транскордонне співробітництво: правова регламентація торговельно-економічних проектів співпраці / Вікторія Колодяжна // Юридична Україна. – 2008. – №5. – С. 13–17.

335. Колосов В. А. Российско-украинские отношения в эпоху интенсивного национального и государственного строительства / В. А. Колосов // Политика. – 2001. – №1. – С. 103–140.

336. Кольцова Е. Г. Геополитическая мотивация вступления Польши в НАТО и Европейский Союз / Е. Г. Кольцова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2009. – №118. – С. 44–48.

337. Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.) / Володимир Комар. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. – 360 с.

338. Комар В. Ягайлонська традиція в політиці Польщі / Володимир Комар // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2012. – Ч. 20–21. – С. 216–222.
339. Кондратюк К. Сучасна національна історіографія новітньої історії України 1914–2009 рр. : навч. посіб. / К. Кондратюк, О. Сухий. – Львів : Видавний центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 262 с.
340. Кондратюк К. Українсько-польське транскордонне співробітництво (1992–2010) / Костянтин Кондратюк // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість / Відп. ред. М. Литвин; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2012. – Вип. 5. – С. 240–249.
341. Кондратюк Т. М. Україна – Польща: відносини добросусідства та стратегічного партнерства у контексті євроінтеграції / Т. М. Кондратюк, Л. Ф. Кондратюк // Проблеми політичної історії України : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 5. – С. 236–243.
342. Кондратюк Т. М. Українсько-польський діалог у світлі євроінтеграційної перспективи України / Т. М. Кондратюк, Л. Ф. Кондратюк // Проблеми політичної історії України : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 6. – С. 155–162.
343. Конечна Й. Польща – Україна: взаємний образ / Й. Конечна. – Варшава : Інститут публічних справ, 2001. – 82 с.
344. Копійка В. В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна : монографія / В. В. Копійка. – К. : Юридична думка, 2005. – 448 с.
345. Кордон М. В. Європейська та євроатлантична інтеграція України : навч. посіб. / М. В. Кордон. – К. : ЦУЛ, 2008. – 172 с.
346. Кордон М. В. Україна – НАТО: історія та сьогодення / М. В. Кордон. – Житомир : Полісся, 2008. – 148 с.
347. Корзун П. А. Восточное направление "политики соседства" Европейского Союза : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. полит. наук : спец. 23.00.04 "Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития (политические науки)" / П. А. Корзун. – М., 2010. – 25 с.

348. Корэйба Я. В. Концептуальные основы внешней политики Польши в отношении европейских стран постсоветского пространства / Я. В. Корэйба // Вестник МГИМО-университета. – 2011. – №6 (21). – С. 234–240.

349. Корэйба Я. В. Международные организации как катализатор интеграционного выбора государств постсоветского пространства в Европе / Я. В. Корэйба // Вестник международных организаций. – 2012. – №2. – С. 118–132.

350. Корэйба Я. В. Проблемы европейской политики в отношениях между Россией и Украиной : автореф. дис. на соиск. науч. степень канд. полит. наук : спец. 23.00.04 "Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития" / Я. В. Корэйба. – М., 2013. – 30 с.

351. Косикова Л. С. Евровосток как поле взаимодействия России и Евросоюза / Л. С. Косикова // Россия и современный мир. – 2006. – №3. – С. 152–174.

352. Котляр Ю. В. Україна і Польща в світлі інтеграційних процесів на початку ХХІ століття / Ю. В. Котляр // Історичний архів. Наукові студії : зб. наук. пр. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Вип. 1. – С. 120–126.

353. Коцан Н. Н. Сучасні проблеми розвитку польсько-українського транскордонного співробітництва в Євро регіоні "Буг" / Н. Н. Коцан, А. В. Вавринюк, Р. І. Коцан // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Географічні науки. – Луцьк, 2008. – №1. – С. 99–104.

354. Коцур В. П. Історіографія історії України. Курс лекцій : навч. посіб. для студ. іст. спец. вузів / В. П. Коцур, А. П. Коцур. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 526 с.

355. Кравченко В. Польша и Украина обходят визовые рифы / В. Кравченко // Корреспондент. – 2003. – №8. – С. 24–25.

356. Кравченко И. И. Европейская политика соседства / И. И. Кравченко // Международная жизнь. – 2006. – №12. – С. 67–77.

357. Кравчук Л. Маємо те, що маємо: спогади і роздуми / Леонід Кравчук. – К. : Століття, 2002. – 392 с.
358. Кравчук Л. Одна Україна, єдиний народ: політичні роздуми над записами в щоденнику / Леонід Кравчук. – Харків : Фоліо, 2010. – 541 с.
359. Крапивін О. В. Євроатлантична інтеграція України : навч. посіб. / О. В. Крапивін, І. Я. Тодоров. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 328 с.
360. Кресло А. Польсько-українські стосунки й образ України у польській пресі (1991–2003) : монографія / А. Кресло. – Львів, 2005. – 128 с.
361. Кресло С. А. Політика України щодо європейської інтеграції й НАТО у відображенні польської преси [Електронний ресурс] / Станіслав Анжей Кресло. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk26/Statti_Kreslo.htm
362. Кресло С. А. Польсько-українські стосунки: історіографія питання (1991–2003) [Електронний ресурс] / Станіслав Анжей Кресло. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk27/Statti27_Kreslo.htm
363. Критерії членства в СОТ, ЄС та НАТО. Інтеграційні перспективи України: аналітичне дослідження / [гол. ред. І. Жовква]. – К. : Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, 2007. – 84 с.
364. Кріль М. М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : навч. посіб. / М. М. Кріль. – 3-тє вид., виправл. і доповн. – К. : Знання, 2013. – 278 с.
365. Ксёнжек Я. Польско-российско-германское трехстороннее сотрудничество и "восточная политика" ЕС / Ярослав Ксёнжек // Восточная Европа. Перспективы. – 2011. – №2. – С. 86–89.
366. Кудряченко А. Між двома полюсами. Деякі аспекти взаємовідносин України, Польщі, Росії і Німеччини / А. Кудряченко // Політика і час. – 1993. – №3. – С. 15–18.
367. Кудряченко А. Місце і роль дипломатичної еліти у визначенні і реалізації зовнішньої політики Української держави / А. Кудряченко // Наукові

записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2010. – №1 (45). – С. 66–81.

368. Кудряченко А. І. Геополітика : підруч. / А. І. Кудряченко, Ф. М. Рудич, В. О. Храмов. – К. : МАУП, 2004. – 296 с.

369. Кудряченко А. І. Геополітичні виміри поступу України в глобалізованому світі: виклики і перспективи / А. І. Кудряченко // Сучасна українська політика. – Спецвипуск : Україна як суб'єкт сучасних цивілізаційних процесів. – К. : Фенікс, 2011. – С. 10–17.

370. Кудряченко А. І. Європейський вибір України: необхідність, реалії, перспективи / А. І. Кудряченко // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 2009. – Вип. 15. – С. 147–154.

371. Кудряченко А. І. Європейський вибір України: сучасний етап реалізації курсу [Електронний ресурс] / А.І. Кудряченко // Україна та Росія: потенціал взаємодії та співробітництва : зб. наук. пр. – К. : ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2010. – С. 76–88. – Режим доступу: <http://ivinas.gov.ua/node/25>

372. Кудряченко А. І. Політична історія України ХХ століття : підруч. / А. І. Кудряченко, Г. І. Калінічева, А. А. Костира. – К. : МАУП, 2006. – 696 с.

373. Кудряченко А. І. Україна і Вишеградська четвірка: стан та перспективи співпраці / Андрій Іванович Кудряченко // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин / упоряд. В. Пулішова, Т. Стражай. – Братислава, 2010. – С. 37–53.

374. Кузьбіда М. Концептуальні положення української політичної доктрини в глобальній теорії міжнародних відносин / Малгожата Кузьбіда // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. пр. – Львів, 2008. – Вип. 23. – С. 145–149.

375. Кузьменко А. Інформаційно-психологічна війна епохи глобалізації. – Ч. 7. Доктринальний підхід Республіки Польща [Електронний ресурс] / Анатолій Кузьменко. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2800>

376. Куйбіда В. Україна – Польща на шахівниці світу [Електронний ресурс] / Василь Куйбіда // Ї. – 1998. – №14. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n14texts/kujbida.htm>

377. Кулешова Г. Аналіз досліджень проблем транскордонного співробітництва та діяльності єврорегіонів у працях українських науковців / Галина Кулешова // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіон. зб. наук. пр. – Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2009. – Вип. 6 (1). – С. 205–210.

378. Кулик С. М. Труднощі та проблеми входження Польщі до НАТО / С. М. Кулик, Ю. В. Клімчук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Міжнародні відносини. – Луцьк, 2008. – №6. – С. 214–220.

379. Кулина С. Я. Державне регулювання транскордонного економічного співробітництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / С. Я. Кулина. – Львів, 2008. – 24 с.

380. Кулина С. Я. Державне регулювання українсько-польських транскордонних економічних відносин : монографія / С. Я. Кулина; За ред. І. Р. Михасюка. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – 228 с.

381. Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку / кер. авт. кол., наук. ред. А. І. Кудряченко. – К. : "Університет "Україна", 2010. – 405 с.

382. Кундера М. Трагедія Центральної Європи [Електронний ресурс] / Мілан Кундера // Ї. – 1995. – №6. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n6texts/kundera.htm>

383. Куницький М. Політика Польщі щодо України наприкінці 1980–1990-х років / Михайло Куницький, Олена Обухова // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія. – 2009. – Вип. 16. – С. 82–87.

384. Куспись П. Україна – Польща: 20 років партнерства [Електронний ресурс] / Петро Куспись. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2011/08/110822_independence_poland_it.shtml

385. Куцаб-Бонк К. Механізми інституційного забезпечення розвитку українсько-польського транскордонного регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.10.01 "Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка" / К. Куцаб-Бонк. – Львів, 2006. – 17 с.

386. Кучер В. Використання досвіду Польщі в процесі інтеграції України в Європейський Союз / В. Кучер // Дух і Літера : Польські студії (спеціальний випуск). – 2008. – №20. – С. 194–228.

387. Кучик О. С. Європейський та євразійський вибір у зовнішньополітичній стратегії України: геополітичний та цивілізаційний аспекти / О. С. Кучик // Національна консолідація в контексті європейської інтеграції : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 31 жовтня – 1 листопада 2013 р.). – С. 279–282.

388. Кучик О. С. Зовнішня політика України : навч. посіб. / О. С. Кучик, О. А. Заяць. – К. : Знання, 2010. – 576 с.

389. Кучик О. С. Україна в міжнародних організаціях : підруч. / О. С. Кучик. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 411 с.

390. Кучинская М. Новая парадигма польской восточной политики / Марина Кучинская // Pro et Contra. – Т. 3. – №2. – Весна 1998. – С. 18–38.

391. Кучма Л. После майдана 2005–2006. Записки президента / Леонид Кучма. – М. : Время, 2007. – 688 с.

392. Кучма Л. Україна – не Росія / Леонід Кучма. – К. : Время, 2004. – 607 с.

393. Ланг К.О. Німеччина – Польща – Україна. Шанси співробітництва у справі імплементації, поширення і подальшого розвитку Східного Партнерства / Кай Олаф Ланг ; пер. І. Коноваленко // Східне Партнерство та ідея європейської інтеграції. Можливості, обмеження і сфери співробітництва з точки зору Польщі і України : матер. міжнар. експерт. круглого столу (Київ, 23 листопада 2010 р.). – Вроцлав, 2010. – С. 58–67.

394. Ларраби С. Сложная эквилибристика Украины / Стивен Ларраби // Survival. – 1996. – Осень. – С. 67–79.

395. Лебедева М. М. Мировая политика : учеб. пос. / М. М. Лебедева. – М. : Аспект Пресс, 2007. – 365 с.
396. Лебецько С. Польща як трамплін для вихода на ринки ЄС: общественно-політична література / Сергей Лебецько // Діловий вісник. – 2007. – №12. – С. 7.
397. Лендъел М. Досвід Карпатського євро регіону: поштовх до переосмислення моделі транскордонного співробітництва / М. Лендъел // На шляху до Європи. Український досвід євро регіонів / За ред. С. Максименка, І. Студеннікова. – К. : "Логос", 2000. – С. 49–70.
398. Лизогуб А. Історико-правові передумови інтеграції Польщі з Євросоюзом / А. Лизогуб // Віче. – 2007. – №21–22. – С. 27–29.
399. Линкявичюс Л. Політика сусідства Європейського Союзу по відношенню к Україні / Линас Линкявичюс // Обзор литовской внешней политики. – 2008. – №20. – С. 64–91.
400. Литвин В. Зовнішня політика України: 1990–2000 / Володимир Литвин // Віче. – 2000. – №11. – С. 3–48.
401. Литвин В. Україна: хроніка поступу (1991–2000) / В. Литвин. – К. : Видавничий дім "Альтернативи", 2000. – 516 с.
402. Литвин В. М. Україна: Європа чи Євразія? / В. М. Литвин. – К. : ВД "Лі-Терра", 2004. – 512 с.
403. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. : монографія / Микола Литвин. – Львів : Світ, 1998. – 488 с.
404. Лишко В. Виставкова діяльність як елемент культурної співпраці між Україною та Польщею / Вікторія Лишко // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. Роль паризької "Культури" в становленні українсько-польського взаєморозуміння : зб. наук. пр. міжнар. круглого столу (Київ, 25–26 травня 2000 р.) / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – К. : Український фітосоціологічний центр, 2002. – С. 91–79.
405. Лишко В. В. Культурно-освітні та релігійні товариства як гарант добросусідства між Україною та Польщею / В. В. Лишко // Вісник Київського

інституту "Слов'янський університет". Серія: Історія. – К., 2000. – Вип. 7. – С. 90–100.

406. Лишко В. В. Політика України та Польщі щодо повернення культових цінностей релігійним організаціям / В. В. Лишко // Вісник Київського інституту "Слов'янський університет". Серія: Історія. – К., 2001. – Вип. 10. – С. 53–60.

407. Лишко В. В. Українсько-польські зв'язки в галузі культури 1991–1999 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" / В. В. Лишко. – К., 2002. – 16 с.

408. Ложечкін В. С. До питання восьмої річниці перебування Польщі в ЄС / В. С. Ложечкін // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах "Грані". – 2012. – №8 (87). – С. 39–44.

409. Ложечкін В. С. Етапи європейської інтеграції Республіки Польща (1989–2004 рр.) / В. С. Ложечкін // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – №2. – С. 49–53.

410. Ложечкін В. С. Політичні передумови європейської інтеграції Республіки Польща (1989–2004 рр.) / В. С. Ложечкін // Історичні і політологічні дослідження. – 2009. – №2. – С. 320–325.

411. Ложечкін В. С. Участь Республіки Польща в міжнародних та регіональних організаціях як передумова європейської інтеграції (1989–2004 рр.) / В. С. Ложечкін // Історичні і політологічні дослідження. – 2010. – №1–2. – С. 287–293.

412. Лотоцький С. Україна в світовому геополітичному просторі / С. Лотоцький, С. Трохимчук. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 192 с.

413. Луцишин П. В. Єврорегіон Буг: обласний суспільно-географічний комплекс: теорія, методика, практика / П. В. Луцишин. – К. : ІСД МО, 1996. – 207 с.

414. Лысюк А. Евроатлантические и европейские перспективы Украины или "долгая дорога в дюнах" [Електронний ресурс] / Анатолий Лысюк. – Wider

Europen Review. – Т. 4. – №3 (13). – Лето 2007. – Режим доступу: <http://review.w-europe.org/13/3.html>

415. Мазаракі А. А. Двостороннє співробітництво України та Польщі: стан та можливості активізації / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – №12. – С. 257–266.

416. Майорова О. Н. Приоритеты польской внешней политики в программах политических партий и обществе в целом / О. Н. Майорова // Центральная Европа в поисках новой региональной идентичности / Отв. ред. Ю. С. Новопашин. – М. : Институт славяноведения РАН, 2000. – С. 79–107.

417. Макар Ю. Зовнішня політика України: наміри і реалії / Юрій Макар // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – Вип. 1. – С. 189–198.

418. Макар Ю. Східне партнерство та Україна / Юрій Макар, Оксана Добржанська // Зовнішні справи. – 2011. – №3. – С. 15–19.

419. Макар Ю. І. Українці в Польщі: кількість і сучасне становище / Ю. І. Макар // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Міжвід. зб. наук. пр. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – Вип. 8. – С. 135–153.

420. Макогон Ю. В. Формы и направления межрегионального трансграничного сотрудничества : монография / Ю. В. Макогон, В. И. Ляшенко. – Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2003. – 512 с.

421. Малиновська О. Українсько-польське стратегічне партнерство: геополітичний вимір / Оксана Малиновська // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – С. 80–83.

422. Малышева Д. "Южный" и "восточный" фланги европейской политики / Д. Малышева // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – №9. – С. 40–48.

423. Мальгин А. Россия и Польша: сквозь призму "восточной политики" Евросоюза / Артем Мальгин // Восточная Европа. Перспективы. – 2011. – №2. – С. 6–10.

424. Манжола В. Проект будівництва Великої Європи або міжнародні імперативи зовнішньої політики України / В. Манжола // Зовнішні справи. – 2009. – №2. – С. 6–9.

425. Мартинов А. Українсько-німецько-польське військово-політичне співробітництво в контексті розширення НАТО / А. Мартинов // Студії політологічного Центру "Генеза". – 1997. – №1. – С. 39–41.

426. Мартинов А. Ю. Українсько-російські відносини у контексті європейського цивілізаційного вибору / А. Ю. Мартинов // Сучасна українська політика. Спецвипуск: Україна як суб'єкт сучасних цивілізаційних процесів. – К. : Вид-во "Фенікс", 2011. – С. 105–111.

427. Марущак Ю. Вишеградська група: можливості та перспективи співпраці з Україною / Юрій Марущак // International Review. Відносини Україна – ЄС: в умовах сучасних викликів. – 2010. – №2 (10). – С. 40–49.

428. Матвієнко В. Історія української дипломатії ХХ століття у постатях : монографія / Віктор Матвієнко, Володимир Головченко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2001. – 266 с.

429. Матійчик Я. Реалии отношений Евросоюз – Восточная Европа: имитация, лукавство и похороны интеграции / Ярослав Матійчик // Между Востоком и Западом. В поисках новых плоскостей и инструментов регионального сотрудничества : матер. междунар. эксперт. конф. (Вроцлав, 15–16 ноября 2012 г.). – Вроцлав, 2012. – С. 24–31.

430. Матійчик Я. Європейський екзамен. Українсько-польські відносини на тлі пан'європейської інтеграції / Я. Матійчик // Політика і час. – 2001. – №8. – С. 40–47.

431. Мачей М. Между Восточным партнёрством и Партнёрством во имя модернизации – в поисках новой формулы реализации польской политики по отношению к Украине [Електронний ресурс] / Мачей Мруз // Нижняя Силезия для

единой Европы международное региональное сотрудничество – фундамент развития и безопасности ; ред. А. Джевицки, Р. Фокс; пер. И. Коноваленко. – Вроцлав, 2012. – С. 32–38. – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/2013/01/e-book-nizhnjaja-silesia-dlja-edinoj-evropy-1.pdf>

432. Медведчук Н. А. Договірно-правове забезпечення системи українсько-польських культурних зв'язків у пострадянський період / Н. А. Медведчук // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки. – 2001. – №10. – С. 62–66.

433. Медведчук Н. А. Українсько-польське співробітництво в галузі освіти і науки наприкінці 80-х – у 90-х рр. ХХ ст. / Н. А. Медведчук // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки. – 2001. – №11. – С. 112–117.

434. Медведчук Н. А. Українсько-польське співробітництво в гуманітарній сфері: кінець 80-х – 90-ті роки ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 "Всесвітня історія" / Н. А. Медведчук. – Львів, 2004. – 20 с.

435. Медвідь Ф. М. Стратегічне партнерство України і Польщі в умовах багатопольярного світу / Ф. М. Медвідь // Наукові праці МАУП. – 2011. – Вип. 1 (28). – С. 33–38.

436. Мельникова І. Розвиток відносин України з країнами Центральної та Південно-Східної Європи (90-ті рр. ХХ ст. / І. Мельникова, А. Мартинов // Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Україна і Європа (1990–2000 рр.). Анотована історична хроніка. – К. : Генеза, 2001. – Ч. 1. – С. 5–14.

437. Мельникова І. М. Україна у взаємовідносинах з прикордонними державами Центрально-Східної Європи: створення міжнародно-правових підвалин добросусідства і співробітництва (90-ті роки) / І. М. Мельникова // Україна в європейських міжнародних відносинах. – К., 1998. – С. 59–87.

438. Мельничук І. Стратегічне партнерство України: Росія і Польща / І. Мельничук, В. Моцок // Політологічні та соціологічні студії : зб. наук. пр. – Т. 1. – Чернівці : Місто, 2000. – С. 124–138.
439. Мемхес Ф. Прометей серед трун. На шляху до нової східної політики [Електронний ресурс] / Філіп Мемхес. – Режим доступу: <http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=4787>
440. Мироявая политика и международные отношения : учеб. пособ. / Под ред. С. А. Ланцова, В. А. Ачкасова. – СПб. : Питер, 2007. – 448 с.
441. Мироненко В. И. Российско-украинские отношения в 1991–2001 гг. Историографический очерк : монография / В. И. Мироненко. – Чернигов : РВК "Деснянська правда", 2005. – 160 с.
442. Митрофанова О. Польща як стратегічний партнер України [Електронний ресурс] / Оксана Митрофанова // Політичний менеджмент. – 2006. – №6. – С. 153–160. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=65&c=1478&setcss=1&ncss>
443. Михалев О. Дилеммы польской политики / Олег Михалев // Международная жизнь. – 2005. – №11. – С. 30–42.
444. Михальченко М. Україна як нова історична реальність. Запасний гравець Європи / Микола Михальченко. – Дрогобич : Відродження, 2004. – 488 с.
445. Міждержавні відносини України та Республіки Польща : зб. док. / Відп. ред. проф. П. Сардачук. – К., 2011. – 547 с.
446. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / Б. О. Параховський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова ; За ред. К.А. Кононенка. – К. : НІСД, 2013. – 56 с.
447. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 рр.) : підруч. / Л. Ф. Гайдуков, В. Г. Кремень, Л. В. Губерський та ін. – К. : Либідь, 2001. – 624 с.
448. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2003. – 222 с.
449. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Надія Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

450. Мітрофанова О. Французький підхід до українського і польського чинників у європейському стратегічному просторі / Оксана Мітрофанова // Людина і політика. – 2001. – №1. – С. 69–74.

451. Мітряєва С. І. Карпатський єврорегіон – інструмент євроінтеграційної стратегії України / С. І. Мітряєва // Стратегічна панорама. – 2005. – №1. – С. 42–51.

452. Мітряєва С. І. Транскордонне співробітництво: візовий аспект / С. І. Мітряєва // Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 8–9 квітня 2011 р.). – Ужгород, 2011. – С. 93–101.

453. Міхнік А. "Часом демократія в Україні і Польщі нагадує канібалізм" [Електронний ресурс] / Адам Міхнік : Стенограма відеоконференції з головним редактором "Газети Виборчої" Адамом Міхніком, яка була організована Інститутом світової політики 8 червня 2011 р. – Режим доступу: <http://iwp.org.ua/ukr/public/391.html>

454. Мокрик Д. Мирон Сич: "Україна не може писати польську історію, а Польща – українську" [Електронний ресурс] / Данило Мокрик. – Режим доступу: <http://zaxid.net/article/89429/>

455. Мороз О. Законодавства України та Польщі потрібно уніфікувати / Олександр Мороз // Голос України. – 1995. – 7 жовтня.

456. Мороз Ю. М. Організація Північноатлантичного договору: зміст і характер діяльності / Ю. М. Мороз // Світова та європейська інтеграція : навч. посіб. / За заг. ред. Я. Й. Малика. – Львів : ЛРІДУ НАНУ, 2005. – С. 63–103.

457. Морозова О. Дослідження історії України представниками української діаспори Республіки Польща / Ольга Морозова // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: історичні науки. – Острог : Вид-во Нац. ун-тету "Острозька академія", 2013. – Вип. 21. – С. 132–136.

458. Моцик О. Україна і Польща – стратегічні партнери / О. Моцик // Політика і час. – 2006. – №5. – С. 3–8.

459. Моцок В. Вплив політики західних країн на розвиток українсько-польських взаємовідносин у 90-х роках ХХ ст. / В. Моцок // Людина і політика. – 2001. – №5. – С. 26–34.

460. Моцок В. Польська меншина в Україні в 1990-х рр.: досвід національного життя / В. Моцок // Міжнародний науковий конгрес "Українська історична наука на порозі ХХІ століття". – Чернівці, 16–18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення. – Чернівці : Рута, 2001. – Т. 2. – С. 329–333.

461. Моцок В. Польський вектор зовнішньої політики України (деякі аспекти стратегічного партнерства) / В. Моцок // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. Серія: Історія. – Чернівці : Рута, 2002. – Вип. 73–74. – С. 218–227.

462. Моцок В. Українці та українська ідентичність у сучасному світі / Віталій Моцок, Віталій Макар, Сергій Попик. – Чернівці : Прут, 2005. – 400 с.

463. Моцок В. І. Сучасні українсько-польські міждержавні відносини: політичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / В. І. Моцок. – Чернівці, 2002. – 20 с.

464. Мошес А. Геополитические искания Киева (Центральная и Восточная Европа в политике Украины) / Аркадий Мошес // Pro et Contra. – Т. 3. – №2. – Весна 1998. – С. 95–110.

465. Мошес А. Особый случай? [Електронний ресурс] / Аркадий Мошес // Россия в глобальной политике. – 2008. – №2. – Режим доступа: http://www.globalaffairs.ru/number/n_10631

466. Мошес А. Л. Военно-политическая переориентация стран Центральной и Восточной Европы и Балтии / А. Л. Мошес // Европа: вчера, сегодня, завтра / Ред. Н. П. Шмелёв; РАН Институт Европы. – М. : Экономика, 2002. – С. 674–688.

467. Мруз М. Между Восточным партнерством и партнерством во имя модернизации – в поисках новой формулы реализации польской политики по отношению к Украине / Мачей Мруз // Между Востоком и Западом. В поисках новых плоскостей и инструментов регионального сотрудничества : матер.

международ. експерт. конф. (Вроцлав, 15–16 ноября 2012 г.). – Вроцлав, 2012. – С. 32–38.

468. Мруз М. Польсько-українське стратегічне партнерство і програма Східного Партнерства у контексті відносин Варшава–Київ. Спроба оцінки і перспективи на майбутнє / Мачей Мруз ; пер. І. Коноваленко // Східне Партнерство та ідея європейської інтеграції. Можливості, обмеження і сфери співробітництва з точки зору Польщі і України : матер. міжн. експерт. круглого столу (Київ, 23 листопада 2010 р.). – Вроцлав, 2010. – С. 25–40.

469. Мудрієвська І. І. Головні етапи політичного співробітництва України з Республікою Польща (1991–2013 рр.) / І. І. Мудрієвська // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2013. – Випуск XXXVII. – С. 191–195.

470. Мусієнко І. Гуманітарні аспекти євроінтеграції Польщі: досвід для України (на матеріалах польського щоквартальника "Studia Europejskie") / Ірина Мусієнко // Українознавчий альманах. – 2012. – №8. – С. 64–68.

471. Мякушко С. Стан та перспективи українсько-польського міжакадемічного співробітництва / Сергій Мякушко, Анатолій Мирончук // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – С. 159–165.

472. На фоне оранжевої революції: Україна между Востоком и Западом: Вчера, сегодня, завтра / Ин-т стран СНГ (Ин-т диаспоры и интеграции) ; Под ред. К. Ф. Затулина. – М. : Московские учебники и картолитография, 2005. – 238 с.

473. На шляху до Європи: Український досвід єврорегіонів / Є. Кіш, О. Вишняков, Л. Лендсьєл та ін. ; за ред. С. Максименка, І. Студеннікова. – К. : Логос, 2000. – 224 с.

474. Нариси з історії дипломатії України / Під ред. В. А. Смолія. – К. : ВД "Альтернативи", 2001. – 736 с.

475. НАТО : довідник. – Брюссель, 2001. – 608 с.

476. Неменский О. Восточная политика Польши [Електронний ресурс] / Олег Неменский. – Режим доступу: http://gazeta-nd.com.ua/rubrics/dela_davno_minuvshih_dney/805.php

477. Неменский О. Пространства и идеологии восточной политики Польши [Електронний ресурс] / Олег Неменский. – Режим доступу: http://www.perspectivy.info/oykumena/europe/prostranstva_i_ideologii_vostochnoiy_politiki_polshi_2007-8-13-16-8.htm

478. Несук М. Україна в геополітичних стратегіях Польщі та США / М. Несук, Є. Камінський, В. Репринцев // Політична думка. – 1994. – №2. – С. 14–21.

479. Новак-Єжборанський Я. Україна потрібна Польщі не менше, ніж Польща – Україні / Ян Новак-Єжборанський // Політика і культура. – 2000. – 30 червня – 6 липня (№24). – С. 38–39.

480. Обухова О. Ю. Інтеграція України в європейські та євроатлантичні структури за посередництвом стратегічного партнерства з Республікою Польща / О. Ю. Обухова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Науковий журнал. Серія: Історичні науки. – 2008. – №11. – С. 119–124.

481. Обухова О. Ю. Польсько-українське транскордонне співробітництво: становлення та розвиток (90-ті роки ХХ – поч. ХХІ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 "Всесвітня історія" / О. Ю. Обухова. – Чернівці, 2012. – 20 с.

482. Обухова О. Ю. Українсько-польське транскордонне співробітництво як чинник євроінтеграційних намірів України / О. Ю. Обухова, Л. В. Стрільчук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Науковий журнал. Серія: Історичні науки. – 2007. – №1. – С. 127–131.

483. Оглоблин О. Українська історіографія. 1917–1956 / пер. з англ., підготували до друку І. Верба, О. Юркова / О. Оглоблин. – К., 2003. – 237 с.

484. Огризко В. Зовнішня політика України: погляд у майбутнє / В. Огризко // Всесвіт. – 1998. – №5–6. – С. 173–179.

485. Огрязко В. На сторожі національних інтересів держави. Зовнішньополітична діяльність Президента України у 1998 році / В. Огрязко // Всесвіт. – 1999. – №2. – С. 111–115.

486. Огрязко В. У глухому куті "позаблоковості", або "нова малоросійськість" української політики / Володимир Огрязко // Дзеркало тижня. – 2010. – 7–13 вересня (№28).

487. Октисюк А. Встановлення дипломатичних відносин між Україною та Республікою Польща (перша половина 90-х років ХХ ст.) / А. Октисюк // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – №7. – С. 142–145.

488. Октисюк А. Українсько-польські торговельно-економічні відносини й їх юридично-правова регламентація: 90-ті роки ХХ ст. / Алла Октисюк // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – №8. – С. 160–163.

489. Олейнюк Р. Польський капітал на банківському ринку України – успіхи і невдачі / Роман Олейнюк // Журнал європейської економіки. – 2010. – Т. 9 (№4). – С. 499–509.

490. Олещук А. Р. Ідея стратегічного партнерства у сферах польського та українського політикуму / А. Р. Олещук // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. 3. – С. 432–439.

491. Олещук А. Р. Польсько-українські відносини у наукових дослідженнях (90-ті роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.) / А. Р. Олещук // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2011. – Вип. 4. – С. 126–134.

492. Оніщук М. Польща – Україна: більше оптимізму / М. Оніщук // Діловий вісник. – 2003. – №10. – С. 10–11.

493. Онуфрив С. Польща в ЄС: український фактор / Соломія Онуфрив // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2002. – Вип. 5. – С. 174–179.

494. Орел А. В Європу нас штовхатиме Москва / А. Орел // 2000. – 2010. – 2 липня.
495. Орлик И. И. Очерки истории международных отношений: XX – начало XXI века / И. И. Орлик. – М. : Институт экономики РАН; СПб. : Нестор-История, 2013. – 288 с.
496. Осадчук Б. Єжи Гедройц – великий поляк, видавець, редактор, основоположник польсько-українського порозуміння / Богдан Осадчук // Сучасність. – 2000. – №1. – С. 125–135.
497. Осадчук Б. Україна, Польща, світ / Богдан Осадчук. – К. : Смолоскип, 2001. – 356 с.
498. Ошуркевич Я. М. Українсько-польські економічні відносини в процесі загальноєвропейської інтеграції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.05.01 "Світове господарство і міжнародні економічні відносини" / Я. М. Ошуркевич. – К., 2002. – 19 с.
499. Павленко С. Відносини України і Польщі в контексті європейської інтеграції / Сергій Павленко // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – С. 30–39.
500. Павленко С. Сучасний стан українсько-польських відносин та перспективи співпраці РП і України в контексті майбутнього членства Польщі в ЄС / Сергій Павленко // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – С. 97–107.
501. Павличко Д. Українсько-польські відносини на сучасному етапі / Д. Павличко // Голос України. – 1993. – 24 лютого.
502. Павлів В. Українсько-польські відносини на новому етапі серйозних випробувань / Володимир Павлів // Дзеркало тижня. – 2002. – 25 травня (№19).
503. Павлюк М. В. Відносини Україна – НАТО у контексті міжнародних угод / М. В. Павлюк // Держава і право. – 2009. – Вип. 44. – С. 626–632.

504. Павлюх М. Стереотипи й образи України та українця у сучасній польській журналістиці / М. Павлюх // Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика. – Львів, 2007. – Вип. 30. – С. 253–261.

505. Палій Н. Ф. Вступ Польщі до НАТО і досвід для України / Н. Ф. Палій, Т. І. Раєвич // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Міжнародні відносини. – Луцьк, 2008. – №6. – С. 59–64.

506. Папеж А. Віза стратегічного партнерства / А. Папеж // Політика і культура. – 2002. – №7. – С. 14–17.

507. Параховський Б. Україна в центральноевропейському регіоні: геополітична ситуація та перспективи розвитку / Борис Параховський // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття : зб. матер. конф. (Київ, 25–27 червня 1999 р.) / упоряд. Т. Балабушевич, Н. Довженко. – К., 1999. – С. 30–38.

508. Параховський Б. О. Концептуальні засади зовнішньополітичної стратегії України / Б. О. Параховський, Г. М. Яворська. – К. : НІСД, 2011. – 30 с.

509. Парусінський Я. Кінець доби: Польща повертається до ЄС [Електронний ресурс] / Якуб Парусінський // Європейські акценти : Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2010. – №9. – Режим доступу: http://icps.com.ua/pub/files/58/28/EF_9_2010_UKR.pdf

510. Парфенова Л. Интеграция Польши с Европейским Союзом: состояние и прогнозы / Л. Парфенова // Международная экономика и международные отношения. – 1999. – №4. – С. 75–80.

511. Пахльовська О. Ave, Europa! : статті, доповіді, публіцистика (1989–2008) / Оксана Пахльовська. – К. : Пульсари, 2008. – 656 с.

512. Пахльовська О. Польща – Україна – Росія: Бермудський трикутник / О. Пахльовська // Сучасність. – 2008. – №3–4. – С. 60–80.

513. Пачос Ю. В. Співробітництво вищих навчальних закладів України та Республіки Польща на сучасному етапі / Ю. В. Пачос // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського :

зб. наук. пр. Серія: Історія / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2012. – Вип. 20. – С. 173–176.

514. Пекло Я. Ягеллонське східне партнерство [Електронний ресурс] / Ян Пекло. – Режим доступу: <http://polit.ua/analitika/2011/02/03/peklo.html>

515. Передрій О. С. Економічна сфера – базова у транскордонному співробітництві / О. С. Передрій, С. В. П'ясецька-Устич // Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 8–9 квітня 2011 р.). – Ужгород, 2011. – С. 79–92.

516. Перепелиця Г. М. Вступ до НАТО як результат євроатлантичного вибору України / Г. М. Перепелиця // Економічний часопис–XXI. – 2001. – № 6. – С. 19– 22.

517. Петрик В. Діяльність української меншини в Польщі у час системної трансформації / Володимир Петрик // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 3. – С. 186–190.

518. Петрик В. Культурно-освітня діяльність українців у Польщі у час системної трансформації / Володимир Петрик // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 5. – С. 183–188.

519. Петрів Т. Україна розглядає Польщу як стратегічного партнера / Тарас Петрів // Голос України. – 1993. – 26 травня.

520. Пивоваров А. Україна і Польща: виміри стратегічного партнерства / А. Пивоваров // Історико-політичні проблеми сучасного світу : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2007. – Т. 15–16. – С. 230–236.

521. Пивоваров А. С. Основні аспекти українсько-польського стратегічного партнерства / А. С. Пивоваров // Держава і право. – 2008. – №1(39). – С. 710–716.

522. Пивоваров А. С. Проблема стратегічного партнерства в зовнішньополітичній діяльності України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. політ. наук : спец. 23.00.04 "Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку" / А. С. Пивоваров. – Чернівці, 2009. – 20 с.

523. Пирожков С. В контексті загальної архітектури безпеки. Польсько-українські відносини: погляд з України / С. Пирожков, О. Крамаревський // Політика і час. – 1996. – №1. – С. 14–25.

524. Писаренко С. М. Торговельне співробітництво України та Польщі в умовах розширеного ЄС / С. М. Писаренко, І. Л. Наслідник // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. – 2007. – Ч. 1. – С. 57–63.

525. Пиховшек В. Самый стратегический партнер / В. Пиховшек // Зеркало недели. – 1998. – 4–10 июля (№27).

526. Північноатлантичний альянс: історія, функції, структура, відносини з Україною : навч. посіб. / Кол. авт.; за заг. ред. проф. Д. І. Дзвінчука. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. – 604 с.

527. Під без'ядерною парасолькою: Україна та її ядерні можливості – ілюзії і реальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=19

528. Підлуцький О. Єжи Бузек: "Ми в Польщі платили дуже високу ціну за впровадження реформ" / Олекса Підлуцький // День. – 1999. – 25 лютого.

529. Підсумки року: особистий погляд. Посол України у Польщі Олександр Моцик: "У 2009 році українсько-польська співпраця продовжуватиметься по висхідній" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dpa.pi.net.ua/euroinegration/eu077.htm>

530. Плотникова О. В. Международное сотрудничество регионов: концептуальные подходы : монография / О. В. Плотникова. – Новосибирск : Изд-во СО РАН, 2005. – 356 с.

531. Плотникова О. В. Международные связи регионов государств: актуальность и степень исследования проблемы / О. В. Плотникова // Власть. – 2011. – №4. – С. 147–152.

532. Плотникова О. В. Теория, система и практика международных связей регионов : монография / О. В. Плотникова. – М. : Изд-во СО РАН, 2004. – 260 с.
533. Поздняков В. Новые страны на пороге Европейского Союза / В. Поздняков, С. Ганжа // Международная жизнь. – 1999. – №3. – С. 37–44.
534. Політична історія України. XX століття : У 6 т. – Т. 6: Від тоталітаризму до демократії (1945–2002) / О. М. Майборода, Ю. І. Шаповал, О. В. Гарань та ін. ; під ред. І. Ф. Кураса. – К. : Генеза, 2003. – 696 с.
535. Поліщук Л. Основні пріоритети співпраці українських і польських регіонів: реалії та перспективи / Ліна Поліщук // Економічний часопис–XXI. – 2008. – №3–4. – С. 30–37.
536. Полонська-Василенко Н. Українська історіографія / Н. Полонська-Василенко. – Мюнхен, 1971. – 104 с.
537. Полторацький О. Особливий випадок співпраці / Олександр Полторацький // Політика і час. – 2005. – №1. – С. 7–16.
538. Полянська Н. Історична пам'ять про Другу світову війну в українському та польському соціумах / Надія Полянська // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість : зб. наук. пр. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – Вип. 17. – С. 413–421.
539. Полянська Н. М. 65-та річниця українсько-польського збройного конфлікту на Волині в інформаційному просторі / Н. М. Полянська // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – Вип. 8. – С. 108–112.
540. Польская восточная политика после 1989 года [Електронний ресурс] // Россия и современный мир. – 2008. – №4 (61). – Режим доступу: <http://inosmi.ru/world/20080416/240822-print.html>
541. Польша в XX веке. Очерки политической истории / отв. ред. А. Ф. Носкова. – М. : Изд-во "Индрик", 2012. – 952 с.
542. Посельський В. У пошуках оптимальної стратегії євроінтеграції / Володимир Посельський // Дзеркало тижня. – 2006. – 10 лютого (№5).

543. Потехін О. Євроатлантична перспектива України: тьмяне світло зміни курсу [Електронний ресурс] / Олександр Потехін, Ігор Тодоров. – Режим доступу: <http://euroatlantica.info/statti/10-analytics/120-evroatlantichna-perspektiva-ukrajini-tmyane-svitlo-zmini-kursu.html>

544. Потульницький В. А. Україна і всесвітня історія : історіософія світової та української історії XVII–XX століть / В. А. Потульницький. – К. : Либідь, 2002. – 480 с.

545. Потульницький В. А. Щодо дослідницьких пріоритетів у справі створення нового академічного синтезу української історії в контексті історії світової / В. А. Потульницький // Український історичний журнал. – 2014. – №1. – С. 4–20.

546. Присташ Я. Павло Коваль: "Гедройць, Україна і польський державний інтерес" / Ярослав Присташ // Наше слово. – 2010. – 28 листопада (№48).

547. Присяжнюк Ю. Особливості розвитку польсько-українського співробітництва за сучасних геополітичних умов / Ю. Присяжнюк // Історія в школі. – 2002. – №5–6. – С. 35–40.

548. Прус І. Форми транскордонного співробітництва (на прикладі Волинської області) / Ірина Прус // Наукові записки "Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України". Серія: Політичні науки. – Острог : Вид-во Нац. ун-тету "Острозька академія", 2010. – Вип. 4. – С. 168–177.

549. Рафальський О. О. Національні меншини України у XX столітті: історіографічний нарис / О. О. Рафальський. – К. : Поліс, 2000. – 447 с.

550. Ризики європейського інтеграційного проекту: виклики та можливості для України / І. В. Клименко, І. В. Ус. – К. : НІСД, 2012. – 88 с.

551. Різник В. В. Роль транскордонного співробітництва в системі регіонального розвитку [Електронний ресурс] / В. В. Різник. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2012_19_1/Riznyk.pdf

552. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами / Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень "ЄвроРегіо Україна". – К. : "К.І.С.", 2004. – 360 с.

553. Розширення Європейського Союзу: нові можливості та перспективи для України : матеріали круглого столу. – К. : НІСД, 2004. – 80 с.

554. Роїк Н. Українсько-польське міжрегіональне й транскордонне співробітництво / Наталія Роїк // Вісник Прикарпатського університету. Науковий журнал. Серія: Політологія. – 2011. – №4–5. – С. 186–190.

555. Роїк Н. Г. Візова проблема в українсько-польському транскордонному співробітництві / Н. Г. Роїк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Науковий журнал. Серія: Міжнародні відносини. – 2009. – №4. – С. 85–90.

556. Роїк Н. Г. Інституційна транскордонна співпраця в контексті розширення ЄС: проблеми та перспективи Карпатського євро регіону / Н. Г. Роїк // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 43. – С. 683–691.

557. Ромащенко В. Немного о "многовекторности" [Електронний ресурс] / Виктория Ромащенко. – Режим доступу: <http://ia-centr.ru/expert/9055/>

558. Россия и Центрально-Восточная Европа: трансформации в конце XX – начале XXI века : в 2-х т. – Т. 1 : Преобразования / [Отв. ред. С. П. Глинкина, И.И. Орлик]. – М. : Наука, 2005. – 358 с.

559. Рудич Ф. М. Зовнішньополітична стратегія України після президентських виборів: сучасні виклики / Ф. М. Рудич // Сучасна українська політика. Спецвипуск: Україна як суб'єкт сучасних цивілізаційних процесів. – К. : Фенікс, 2011. – С. 18–23.

560. Рудіченко Н. Деякі аспекти українсько-польського співробітництва в 90-ті роки XX століття / Наталка Рудіченко // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. Роль паризької "Культури" в становленні українсько-польського взаєморозуміння : зб. наук. пр. міжнар.

круглого столу (Київ, 25-26 травня 2000 р.) / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – К. : Український фітосоціологічний центр, 2002. – С. 86–90.

561. Рудницький С. В. Чинник українсько-польської співпраці у процесі реалізації інтересів польської національної меншини в сучасній Україні / С. В. Рудницький // Політологічний вісник : зб. наук. пр. – К. : ІНТАС, 2011. – Вип. 52. – С. 371–382.

562. Рыбин Р. Н. Современная внешнеполитическая доктрина Польши и национальное самосознание поляков: политологический анализ : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. полит. наук : спец. 23.00.02 "Политические институты, процессы и технологии" / Р. Н. Рыбин. – М., 2003. – 20 с.

563. Рябінін Є. В. Транскордонне співробітництво в системі процесів регіональної інтеграції України (політологічний аналіз) : монографія / Є. В. Рябінін. – Маріуполь, 2011. – 157 с.

564. Рябкова Д. Без Леха: Как изменятся отношения Украины и Польши / Дария Рябкова // Инвестгазета. – 2010. – 20 апреля (№15).

565. Рябчук М. Подібна доля, різний досвід. Дещо про перспективи польсько-українського діалогу / Микола Рябчук // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття : зб. матер. конф. (Київ, 25–27 червня 1999 р.) / упоряд. Т. Балабушевич, Н. Довженко. – К., 1999. – С. 67–70.

566. Савельєв Є. В. Українсько-польські економічні відносини у контексті стратегічного партнерства : монографія / Є. В. Савельєв, В. В. Мельник, С. І. Чеботар. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 334 с.

567. Сагайдачний І. Україна – Польща: поговоримо, нарешті, про економіку ... / Іван Сагайдачний // Дзеркало тижня. – 2002. – 7 червня (№21).

568. Садула Л. М. Основні торговельні партнери України в Європейському Союзі / Л. М. Садула // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.1. – С. 144–153.

569. Санжаревський О. НАТО і Польща: головні аспекти співробітництва у перехідний період / О. Санжаревський // Науковий вісник Волинського

державного університету ім. Лесі Українки. Серія: Історія.– Луцьк, 1997. – Вип. 3. – С. 69–72.

570. Свешніков В. В. Аналіз геополітичних концепцій Польщі / В. В. Свешніков // Зб. наук. пр. Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. – 2011. – № 2(43). – С. 74–84.

571. Свиридов Л. Ежи Урбан: "Презрительное отношение поляков к русским проистекает из польского комплекса неполноценности" [Електронний ресурс] / Леонид Свиридов. – Режим доступу: <http://inosmi.ru/online/20050325/218360.html>

572. Світова та європейська інтеграція : навч. посіб. / За заг. ред. Я. Й. Малика. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 540 с.

573. Седякин Ю. Внешняя политика современной Польши / Юрий Седякин // Обозреватель-Observer. – 2010. – №6. – С. 58–69.

574. Седякин Ю. Польский фактор во внешней политике Украины / Юрий Седякин // Обозреватель-Observer. – 2007. – №7. – С. 79–85.

575. Селезньова О. Л. Сучасні тенденції європейської та єрвзійської інтеграції України / О. Л. Селезньова // Національна консолідація в контексті європейської інтеграції : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 31 жовтня – 1 листопада 2013 р.). – С. 298–303.

576. Селиванова И. Ф. Восточное направления политики соседства ЕС / И. Ф. Селиванова // Россия и современный мир. – 2008. – №2. – С. 97–111.

577. Семенович А. Відносини України з країнами Вишеградської групи на сучасному етапі / Андрій Семенович // Наукові записки "Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України". Серія: Політичні науки. – Острог : Вид-во Нац. ун-тету "Острозька академія", 2010. – Вип. 4. – С. 209–215.

578. Сеніч М. Проблема польсько-українського кордону в політичних концепціях паризької "Kultury" / Марія Сеніч // Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис "Галичина". Науковий журнал. – 2011. – Ч. 18–29. – С. 334–340.

579. Сеніч М. Проблема української незалежності в політичній думці Єжи Гедройця / Марія Сеніч // Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис "Галичина". Науковий журнал. – 2010. – Ч. 17. – С. 333–343.

580. Сенкевич М. Східне Партнерство і перспективи польської політики щодо України / Марчін Сенкевич ; пер. І. Коноваленко // Східне Партнерство та ідея європейської інтеграції. Можливості, обмеження і сфери співробітництва з точки зору Польщі і України : матер. міжнар. експерт. круглого столу (Київ, 23 листопада 2010 р.). – Вроцлав, 2010. – С. 99–106.

581. Сербіна Н. Українсько-польські відносини як важливий стабілізуючий фактор у Центрально-Східній Європі / Наталія Сербіна, Леся Алексієвець // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Вип. 2. – С. 308–311.

582. Сергеев Д. В. Польша в системе европейской безопасности (1989–2003 гг.) : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.03 "Всеобщая история (новая и новейшая история)" / Д. В. Сергеев. – М., 2007. – 28 с.

583. Сергеев Д. В. Польша: четыре года в НАТО / Д. В. Сергеев // Актуальные проблемы Европы. НАТО: проблемы и перспективы трансформации : сб. научн. трудов. – М., 2004. – С. 163–186.

584. Сергійчук В. І. Трагедія українців Польщі : монографія / В. І. Сергійчук. – Тернопіль : Тернопіль, 1997. – 438 с.

585. Сергунин А. Восточное измерение ЕС и Россия [Електронний ресурс] / Александр Сергунин. – Режим доступу: <http://polit.ru/article/2010/03/18/relation/>

586. Сергунин А. А. "Восточное партнерство": вызов российской дипломатии в Восточной Европе / А. А. Сергунин // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2010. – №1. – С. 205–210.

587. Середюк М. Музичне і фестивальне життя польської меншини в Україні у 1991–2009 рр. / Марія Середюк // Актуальні проблеми вітчизняної та

всесвітньої історії : зб. наук. пр. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2011. – Вип. 22. – С. 120–123.

588. Середюк М. Розвиток польсько-українських освітніх відносин у 1991–2009 рр. / Марія Середюк // Вісник Прикарпатського університету. Історія. До 20-ліття утворення кафедри історії слов'ян і 80-річчя професора Петра Федорчака. – 2013. – Вип. 23–24. – С. 447–453.

589. Сивець М. Україна и Польша: подытоживая достигнутое / Марек Сивець // Зеркало недели. – 2001. – 22 августа (№32).

590. Сидорук Т. Внутрішні і зовнішні фактори в процесі європейської інтеграції Польщі: висновки для України / Т. Сидорук // Досвід вступу Польщі до Європейського Союзу: уроки для України : матер. міжнар. круглого столу 21 травня 2009 р. / За ред. С. Федонюка. – Луцьк : Волин. нац. ун-тет ім. Лесі Українки, 2009. – С. 54–59.

591. Сидорук Т. Польське бачення Східної політики Європейського союзу / Тетяна Сидорук // Наукові записки "Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України". Серія: Політичні науки. – Острог: Вид-во Нац. ун-тету "Острозька академія". – 2010. – Вип. 4. – С. 188–198.

592. Силіна Т. Олександр Чалий: "Ми – хороші учні Європейського Союзу" / Тетяна Силіна // Дзеркало тижня. – 2003. – 14 листопада (№44).

593. Симон М. Е. Страны европейского постсоветского пространства в контексте взаимоотношений ЕС – РФ [Електронний ресурс] / Марк Евгеньевич Симон // Вестник научной информации. – М. : ИЭ РАН, 2011. – № 3–4. – Ч. I. – Режим доступу: http://www.imepi-eurasia.ru/baner/Simon_Vestnik_3-4.pdf

594. Сироватка С. Два фронти. Стратегічні питання економічних відносин Польщі й України залишаються без відповідей / Сергій Сироватка // День. – 2004. – 29 січня (№13).

595. Сірук М. 20 років взаємодії, або На чому ґрунтується історія великого успіху співпраці України та Польщі / Микола Сірук. – День. – 2010. – 26 жовтня (№194).

596. Сірук М. Лех Валенса: "Якби в мене була друга президентська каденція, то я не дозволив би, щоб Польща ввійшла в ЄС без України" / Микола Сірук // День. – 2011. – 29 вересня (№174).

597. Сірук М. Про небезпеки "концепції балансування" / Микола Сірук // День. – 2012. – 14 вересня (№164–165).

598. Скворцова Д. С. Польша и Европейский Союз: путь к интеграции (1989–2004) / Д. С. Скворцова // Научные ведомости. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика. – 2010. – №1 (72). – Вып. 13. – С. 92–97.

599. Снігир О. В. Зовнішня політика Польщі та перспективи українсько-польського стратегічного партнерства / Олена Валентинівна Снігир // Стратегічні пріоритети. – 2011. – №1 (№18). – С. 128–133.

600. Снігир О. В. Трансформація Європейського Союзу під впливом кризи єврозони. Висновки для України : аналіт. доп. / О. В. Снігир, С. А. Гуцал ; За ред. А. З. Гончарука. – К. : НІСД, 2012. – 64 с.

601. Соловьева А. А. Внешняя торговля Украины в условиях формирования рыночной экономики : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. эк. наук : спец. 08.00.14 "Мировая экономика" / А. А. Соловьева. – М., 2009. – 23 с.

602. Сорока М. М. Світ відкриває Україну: про зовнішню політику Української держави у 90-х рр. ХХ ст. : Статті. Документи. Коментарі / М. М. Сорока. – К. : Київська Правда, 2001. – 782 с.

603. Соскін О. Моделі розвитку країн посткомуністичного простору / О. Соскін // Економічний часопис. – 2000. – №6. – С. 6–7.

604. Старостенко Г. Г. Україна – Польща – ЄС: реалії та перспективи співробітництва / Г. Г. Старостенко, Л. П. Подсядло, Н. В. Мірко // Збірник наукових праць Національного університету податкової служби України. – 2009. – №2. – С. 339–349.

605. Стефанишин М. Вплив політичних концепцій еміграції й опозиції на процес польсько-українського примирення / Марія Стефанишин // Вісник Прикарпатського університету. Науковий журнал. Серія: Політологія. – 2011. – №4–5. – С. 212–218.

606. "Стіна впала ... і це – добра ознака" / Інтерв'ю Президента Польщі Олександра Кваснєвського // Європа. Україна. Львів: Саміт, 1999 р. : Шоста зустріч президентів країн Центральної Європи / упоряд. В.А. Базів, Н.В. Базів; ред. Л. Дячишин, М. Парцей. – Львів : Світ, 1999. – С. 77–94.

607. Стоєцький С. Торговельно-економічне співробітництво України з Польщею після приєднання Польщі до ЄС / Сергій Стоєцький // Політичний менеджмент. – 2007. – №4. – С. 93–102.

608. Стоєцький С. Україна в геополітичній концепції "Культури": історія і сучасність / Сергій Стоєцький // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. Роль паризької "Культури" в становленні українсько-польського взаєморозуміння : зб. наук. пр. міжнар. круглого столу (Київ, 25–26 травня 2000 р.) / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – К. : Український фітосоціологічний центр, 2002. – С. 73–79.

609. Стоєцький С. Україна і Польща в сучасних геополітичних координатах: проблема стратегічного вибору і асиметрії партнерства / Сергій Стоєцький // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – С. 76–79.

610. Стоєцький С. В. "Візове питання" в українсько-польських відносинах: пошуки оптимальної моделі в умовах розширення ЄС / С. В. Стоєцький // Політичний менеджмент. – 2006. – №1 (16). – С. 159–171.

611. Стоєцький С. В. Концепція стратегічного партнерства в політиці Республіки Польща щодо України / С. В. Стоєцький // Політичний менеджмент. – 2005. – №3 (12). – С. 147–158.

612. Стоєцький С. В. Україна в зовнішній політиці Республіки Польща: євроатлантичний та європейський інтеграційний вимір : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / С. В. Стоєцький. – К., 2007. – 18 с.

613. Столярчук Я. М. Польща в євроінтеграційних пріоритетах України / Я. М. Столярчук // Економіка та держава. – 2005. – №9. – С. 25–27.

614. Страны Центральной и Восточной Европы на пути в Европейский Союз / Отв. ред. Н. В. Куликова. – М. : Наука, 2002. – 205 с.
615. Стрелков А. Европейская политика соседства: непоследовательное движение к цели / А. Стрелков // Современная Европа. – 2009. – №3. – С. 119–126.
616. Стрільчук Л. В. Інституційні складові українсько-польських гуманітарних взаємин і співробітництва : монографія / Людмила Стрільчук, Віталій Стрільчук. – Луцьк : Волинські старожитності, 2013. – 258 с.
617. Стрільчук Л. В. Питання національних меншин у відносинах між Україною та Польщею / Л. В. Стрільчук // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – Вип. 8. – С. 96–102.
618. Стрільчук Л. В. Правове забезпечення транскордонного співробітництва України та Республіки Польща / Л. В. Стрільчук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Науковий журнал. Серія: Історичні науки. – 2008. – №11. – С. 162–167.
619. Стрільчук Л. В. Роль засобів масової інформації в налагодженні українсько-польських міждержавних відносин та подоланні історичних стереотипів / Л. В. Стрільчук // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2012. – Вип. 8. – С. 128–133.
620. Стрільчук Л. Україна – Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : монографія / Людмила Стрільчук. – Луцьк : Волинські старожитності, 2013. – 607 с.
621. Струтинський В. Україна і Польща на шляхах парламентаризму / Владислав Струтинський // Віче. – 1998. – №9. – С. 115–128.
622. Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його роль в процесі європейської інтеграції України / Ігор Студенніков // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідомч. зб. наук. пр. / Відп. ред. С.В. Віднянський. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2006. – Вип. 15. – С. 309–322.
623. Студенніков І. Феномен євро регіонів в контексті методології історико-регіональних досліджень / І. Студенніков // Історія України: маловідомі імена,

події, факти : зб. стат. / гол. ред. П. Т. Тронько. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 2003 . – Вип. 22–23. – С. 187–201.

624. Суботін А. А. Міжнародні відносини / А. А. Суботін // Українська дипломатична енциклопедія : У 2-х т. / Редкол. : Л. В. Губерський (голова) та ін. – К. : Знання України, 2004. – С. 103–104.

625. Сухенко В. В. Правове регулювання транскордонного співробітництва / В. В. Сухенко // Економіка та держава. – 2008. – №12. – С. 102–105.

626. Сюмар В. Загибель Качинського і геополітичні вигоди Москви [Електронний ресурс] / Вікторія Сюмар // Українська правда. – 2010. – 12 квітня. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/04/12/4930342/>

627. Сюта Б. Сучасна польська музика в Україні: сторінками міжнародних фестивалів / Богдан Сюта // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – С. 224–227.

628. Таланчук П. Польща і Україна: інтеграція в Європу та глобальний світ XXI ст. / П. Таланчук // Освіта. – 2005. – 15–22 червня. – С. 10–11.

629. Таран С. Украина и Польша: зигзаги добрососедства / Сергей Таран // Зеркало недели. – 1995. – 24 марта.

630. Тарасов И. Н. Конструирование новой "восточной политики" Европейского Союза / И. Н. Тарасов // Полития. – 2008. – №2. – С. 18–30.

631. Терещенко Т. В. Науково-методичні основи забезпечення розвитку транскордонного співробітництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.10.01 "Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка" / Т. В. Терещенко. – К., 2005. – 21 с.

632. Терещенко Т. В. Теоретичні засади транскордонного співробітництва / Т. В. Терещенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – №3. – С. 82–86.

633. Тиммерман Х. Внутреннее развитие и внешнеполитические перспективы Белоруссии и Украины (Европейский взгляд) / Х. Тиммерман // МЭ и МО. – 2007. – №7. – С. 82–88.

634. Тиммерман Х. Европейский Союз и его "новые соседи" [Электронный ресурс] / Хайнц Тиммерман // Россия в глобальной политике. – 2005. – №4. – Июль – Август. – Режим доступа: http://www.globalaffairs.ru/print/number/n_5464

635. Тиммерман Х. Россия и Европейский Союз: Современные тенденции во внешней политике, политике безопасности и экономике. Взгляд из Германии / Х. Тиммерман // Актуальные проблемы Европы. – 2002. – №1. – С. 134–176.

636. Тиммерман Х. Украина и Белоруссия: "новые соседи" Европейского Союза / Х. Тиммерман // Мировая экономика и международные отношения (далі – МЭ и МО). – 2004. – №6. – С. 49–60.

637. Титаренко Л. Стратегии постсоветской трансформации Беларуси и Украины в зеркале общественного мнения / Лариса Титаренко // Соціологічні студії. Науково-практичний журнал. – 2013. – №2. – С. 94–99.

638. Тодоров І. Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти : монографія / І. Я. Тодоров. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 268 с.

639. Тодоров І. Я. Співпраця України та Польщі: військово-технічний вимір [Електронний ресурс] / І. Я. Тодоров // Історичні і політологічні дослідження : зб. наук. пр. – 2008. – №3–4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Iipd/2008_3_4/todorov.htm

640. Токар Л. Україна і Польща в Центрально-Східній Європі: спадок і майбуття / Любомир Токар // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття : зб. матер. конф. (Київ, 25–27 червня 1999 р.) / упоряд. Т. Балабушевич, Н. Довженко. – К., 1999. – С. 16–17.

641. Толкачев В. В. Веймарский треугольник в международных отношениях в Европе: итоги и перспективы / В. В. Толкачев, О. Ю. Семенов // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2011. – № 5 (1). – С. 260–263.

642. Томашевич О. Програми партнерства НАТО наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 "Політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку" / О. Томашевич. – К., 2004. – 20 с.

643. Тоценко Ж. М. Українсько-польські культурні зв'язки: історичний поступ сучасних реалій / Жанна Михайлівна Тоценко // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : щоквартальний науковий журнал. – 2011. – К. : Міленіум, 2011. – №2. – С. 68–71.

644. Трегобчук В. Україна і Польща в геополітичній архітектурі об'єднаної Європи / Віктор Трегобчук // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття : зб. матер. конф. (Київ, 25–27 червня 1999 р.) / упоряд. Т. Балабушевич, Н. Довженко. – К., 1999. – С. 51–57.

645. Трещенков Е. Ю. Эволюция политики соседства Европейского Союза в отношении Беларуси, Молдовы и Украины : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.15 "История международных отношений и внешней политики" / Е. Ю. Трещенков. – Спб., 2011. – 25 с.

646. Три запитання до послів зарубіжних держав в Україні // Політика і час. – 2006. – №9. – С. 17–19.

647. Трофимович В. Політичні відносини України та Республіки Польща / Володимир Трофимович // Наукові записки "Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України". Серія: Політичні науки. – Острог : Вид-во Нац. ун-тету "Острозька академія". – 2010. – Вип. 4. – С. 121–133.

648. Трофімова Н. "Рука Польщі" : Межі й сенс партнерства / Н. Трофімова // День. – 2005. – 2 лютого (№17).

649. Трощинський В. П. Українці в світі / В. П. Трощинський, А. А. Шевченко. – К. : Альтернативи, 1999. – 352 с.

650. Троян С. Сучасна реконструкція пам'яті": українсько-польські відносини у форматі історичної політики / Сергій Троян // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 6–7. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – С. 277–282.

651. Трухан М. Негативний стереотип українця в польській післявоєнній літературі / Мирослав Трухан. – Мюнхен ; Львів : ВП "Троян", 1992. – 256 с.

652. Турчин Я. "М'яка сила" України в Польщі: особливості та механізми реалізації / Ярина Турчин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. пр. – Львів, 2012. – Вип. 24. – С. 119–125.
653. Тымовский М. История Польши / М. Тымовский, Я. Кеневич, Е. Хольцер; [пер. с польск.]. – М. : Изд-во "Весь мир", 2004. – 544 с.
654. Тютюн В. Польські міфи та стереотипи про українство (на матеріалах польської преси початку 90-х років ХХ століття) / В. Тютюн // Пам'ять століть. – 2005. – №6. – С. 102–109.
655. Уайт С. Белоруссия, Украина и Россия: Восток или Запад? / С. Уайт, А. Макаллистер // Мир России. – 2008. – №4. – С. 37–59.
656. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку ; кер. авт. кол. О. М. Гончаренко. – К. : НІСД, 1999. – 384 с.
657. Україна в Європі: контекст міжнародних відносин / кер. авт. кол., наук. ред. А. І. Кудряченко. – К. : Фенікс, 2011. – 632 с.
658. Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього / кер. авт. кол., наук. ред. А. І. Кудряченко. – К. : Фенікс, 2009. – 544 с.
659. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти / Під ред. Ф. М. Рудича. – К. : МАУП, 2002. – 488 с.
660. Україна в ХХ столітті (1900–2000 рр.) : зб. док. і матер. : навч. посіб. / упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. Ю. Король. – К. : Вища школа, 2000. – 351 с.
661. Україна і Європа (1990–2000 рр.) : В 2 ч. – Ч. I: Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Анот. іст. хроніка / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2001. – 310 с.
662. Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – 238 с.
663. Україна і Польща після розширення НАТО. З міжнародного семінару // Політика і час. – 2000. – №3–4. – С. 56–71.

664. Україна і Польща після розширення НАТО. З міжнародного семінару // Політика і час. – 2000. – №5–6. – С. 16–33.
665. Україна на міжнародній арені : зб. док. і матер. 1991–1995 рр. : У 2-х кн. / МЗС України ; Редкол. : Г. Й. Удовенко (відп. ред.) та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – Кн. 1. – 736 с.
666. Україна на міжнародній арені : зб. док. і матер. 1991–1995 рр. : У 2-х кн. / МЗС України ; Редкол. : Г. Й. Удовенко (відп. ред.) та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – Кн. 2. – 496 с.
667. Україна на шляху до Європи / Ред. Л. Хоффманн і Ф. Мюллерс; пер. з англ. – К. : Фенікс, 2001. – 343 с.
668. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства / За ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД "Стилос", 2004. – 407 с.
669. Україна у міжнародних відносинах ХХ століття : навч. посіб. / За ред. Я. Й. Малика. – Львів : Світ, 2004. – 468 с.
670. Україна у міжнародному економічному просторі : бібліографічний покажчик / уклад. О. Ю. Бут. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2005. – 24 с.
671. Україна: утвердження незалежної держави (до 20-х річниці незалежності України) : бібліографічний покажчик / уклад. О. В. Левчук, О. А. Горбань. – Запоріжжя : ДВНЗ ЗНУ, 2011. – 49 с.
672. Українсько-польські відносини: потреба перезавантаження чи продовження? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2169860.html>
673. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление / А. И. Уткин. – М. : Логос, 2002. – 254 с.
674. Фанін І. С. Військово-технічне співробітництво України з країнами пострадянського простору та перспективи його розвитку / І. С. Фанін // Стратегічна панорама. – 2009. – №3. – С. 182–191.
675. Фанін І. С. Перспективи розвитку військово-технічного співробітництва України з новими членами НАТО з числа країн Центральної та Східної Європи на сучасному етапі / І. С. Фанін // Держава і право. – 2009. – №44. – С. 620–626.

676. Федан Р. Регіональні фактори активізації транскордонної співпраці Польщі та України : монографія / Р. Федан. – Львів : ІРД НАН України, 2003. – 336 с.

677. Федонюк С. Адміністративно-територіальна реформа у процесі інтеграції з ЄС (на прикладі Польщі) / С. Федонюк // Досвід вступу Польщі до Європейського Союзу : уроки для України : матер. міжнар. круглого столу (м. Луцьк, 21 травня 2009 р.) / [за ред. С. Федонюка]. – Луцьк : Волин. нац. ун-тет ім. Лесі Українки, 2009. – С. 60–71.

678. Федонюк С. Інституційне забезпечення європейської інтеграції Польщі / С. Федонюк // Досвід вступу Польщі до Європейського Союзу : уроки для України : матер. міжнар. круглого столу (м. Луцьк, 21 травня 2009 р.) / За ред. С. Федонюка. – Луцьк : Волин. нац. ун-тет ім. Лесі Українки, 2009. – С. 45–53.

679. Федоров В. П. Россия в ансамбле Европы / В. П. Фомичев // Современная Европа. – 2001. – №4. – С. 21–37.

680. Федуняк С. Г. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрованої системи Заходу і Нових незалежних держав : монографія / С. Г. Федуняк. – Чернівці : Рута, 2005. – 336 с.

681. Федуняк С. Г. Феномен "сірої зони" в Європі і на пострадянському просторі після завершення "холодної війни" / С. Г. Федуняк // Стратегічна панорама. – 2004. – №3. – С. 73–76.

682. Филиппов Б. Выход из системы: польский вариант / Борис Филиппов // История. Приложение к газете "Первое сентября". – 1996. – Август (№30). – С. 1–8.

683. Філіповська О. Транскордонне співробітництво: Україна – Польща – Білорусь (інструменти фінансового забезпечення) / О. Філіповська // Регіональна економіка. – 2007. – №1. – С. 43–55.

684. Філоненко Р. Ю. Європейська інтеграція України в контексті її відносин з Російською Федерацією : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.04 "Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку" / Р. Ю. Філоненко. – К., 2008. – 19 с.

685. Фомін С. "Європейський вибір" України без "українського вибору" ЄС / С. Фомін // Політика і час. – 2002. – №11. – С. 61–71.
686. Фомін С. Розширення ЄС на Схід: "рівні" та "рівніші" / С. Фомін // Політика і час. – 1999. – №3. – С. 20–24.
687. Фукуяма Ф. Великий разрыв / пер. с англ. А. В. Александровой / Ф. Фукуяма. – М. : ООО "Изд-во АСТ", 2003. – 474 с.
688. Хаггер Н. Синдикат. История создания тайного мирового правительства и методы его воздействия на всемирную политику и экономику / Николас Хаггер ; пер. с нем. Т. Новиковой. – М. : Столица-Принт, 2008. – 768 с.
689. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самюэль Хантингтон ; пер. с англ. Т. Велимеева. – М. : АСТ : Астрель, 2011. – 571 с.
690. Харчинська О. Інституційна основа здійснення транскордонного співробітництва (на прикладі єврорегіону "Буг") / О. Харчинська // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія. – Ужгород : Вид-во Ужгород. нац. ун-тету "Говерла", 2009. Вип. 12. – С. 191–194.
691. Харчинська О. Транскордонна співпраця України та Польщі в європейському контексті (на прикладі євро регіону "Буг") / О. Харчинська // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія. – Ужгород : Вид-во Ужгород. нац. ун-тету "Говерла", 2009. – Вип. 11. – С. 242–245.
692. Хахула Л. Україна й українці в офіційному та медійному дискурсах сучасної Польщі (перша половина 1990-х років) / Любомир Хахула // Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість : зб. наук. пр. – Львів : Інститут українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України, 2010–2011. – Вип. 3–4. – С. 222–232.
693. Хомра О. Європейський вибір України в оцінках населення західного українського прикордоння / О. Хомра // Стратегічна панорама. – 2000. – №1–2. – С. 151–157.

694. Центральнo-Вoстoчнaя Еврапa вo втoрoй пoлoвинe ХХ вeкa : в 3-х т. – Т. 3 : Трaнсфoрмaции 1990-х гoдoв / [Oтв. рeд. С. П. Глинкинa]. – М. : Нaукa, 2002. – Ч. 2. – 462 с.

695. Цeпeндa I. Дeржaвнa пoлiтoкa Рeспублiкi Пoльщa у пeрeгoвoрнoму прoцeсi щoдo oтримaння члeнствa в НAТO / I. Цeпeндa // Нaукoвi прaцi Чoрнoмoрськoгo дeржaвнoгo унiвeрситeту iмeнi Пeтрa Мoгилi. Сeрiя: Дeржaвнe упрaвлiння. – Микoлaїв : Вид-вo Чoрнoмoрськoгo дeржaвнoгo унiвeрситeту iмeнi Пeтрa Мoгилi, 2010. – Вип. 135. – Т. 147. – С. 155–159.

696. Цiвaтий В. Зoвнiшнiя кyльтyрнa пoлiтoкa Укрaїни: фoрми, принципи, стрaтeгiї рoзвиткy (1991–2011рр.) / В'ячeслaв Цiвaтий // Мiжнaрoднi зв'язки Укрaїни: нaукoвi пoшyки i знaхiдки / В. o. вiдп. рeдaктoрa A. Ю. Мaртинoв. – К. : Iн-т iстoрiї Укрaїни НАН Укрaїни, 2011. – Вип. 20. – С. 80–93.

697. Цыгaнкoв П. A. Тeopия мeждyнaрoднoгo oтнoшeний : yчeб. пoс. / П. A. Цыгaнкoв. – М. : Гaрдaрикi, 2003. – 590 с.

698. Чeкaлeнкo Л. Крaїни Цeнтрaльнo-Схiднoї Єврoпи y зoвнiшнiй пoлiтицi Укрaїнськoї дeржaви / Л. Чeкaлeнкo // Нoвa пoлiтoкa. – 1998. – №5. – С. 2–8.

699. Чeкaлeнкo Л. Укрaїнa i Рeспублiкa Пoльщa: вiд iстoричнoгo стeрeoтипiв дo стрaтeгiчнoгo пaртнepствa / Л. Чeкaлeнкo // Зoвнiшнi спрaви. – 2010. – №3/4. – С. 26–31.

700. Чeкaлeнкo Л. Д Зoвнiшнiя пoлiтoкa Укрaїни : пiдрyч. / Л. Д. Чeкaлeнкo. – К. : Либiдь, 2006. – 710 с.

701. Чeкaлeнкo Л. Д. Бeз нeзaлeжнoї Укрaїни нe бyлo б нeзaлeжнoї Пoльщi / Л. Д. Чeкaлeнкo // Нaукoвий вiсник Диплoмaтичнoї aкaдeмiї Укрaїни. – Вип. 15. Свiтoвa тa yкрaїнськa диплoмaтiя: iстoричний дoсвiд, сyчacний стaн, пeрспeктиви / Зa зaг. рeд. Б.І. Гyмeнiюкa, В.Г. Цiвaтoгo. – К., 2009. – С. 139–146.

702. Чeкaлeнкo Л. Д. Укрaїнa – Пoльщa: нoвi тeндeнцiї взaємин / Л. Д. Чeкaлeнкo // Нaукoвий вiсник Диплoмaтичнoї aкaдeмiї Укрaїни. – К., 2003. – Вип. 9. – С. 138–147.

703. Чeллeн Р. Гoсyдaрствo кaк фoрмa жизни / Рyдoльф Чeллeн ; пeр. с швeд. : М. A. Исaeвa. – М. : РOССПЭН, 2008. – 319 с.

704. Червак Б. Україна і Польща: не футболом єдиним / Богдан Червак // Українська правда. – 2008. – 11 липня.
705. Черная Н. Н. Современные социокультурные связи Украины и Польши в освещении украинской историографии / Н. Н. Черная // Научные ведомости БелГУ. Серия: История, политология, экономика, информатика. – Белгород, 2014. – №8 (179). – Вып. 30. – С. 61–68.
706. Чернега П. Українсько-польський діалог в контексті стратегічного партнерства / П. Чернега // Історія в школі. – 2002. – № 5/6. – С. 1–4.
707. Чернова А. Россия – Польша: предпосылки, условия и перспективы нормализации отношений // Анна Чернова // Восточная Европа. Перспективы. – 2011. – №2. – С. 76–85.
708. Чернова А. В. "Польский фактор" в формировании и продвижении политики ЕС в отношении Украины в 1991–2011 годах / А. В. Чернова // Вестник МГИМО-Университета. – 2012. – №2. – С. 31–38.
709. Чикаленко Л. Д. Українсько-польські відносини в контексті сучасних інтеграційних процесів у Центрально-Східній Європі / Л. Д. Чикаленко, О. О. Васильєв // Україна в європейських міжнародних відносинах. – К., 1998. – С. 140–161.
710. Чихоцкий Б. Поменяется ли парадигма восточной политики Польши? [Электронный ресурс] / Бартош Чихоцкий. – Режим доступа: <http://www.apn.ru/publications/print22370.htm>
711. Чігак В. Становище Польщі у Центральній Європі та її взаємини з Україною [Електронний ресурс] / Вацлав Чігак // Ї. – 1997. – №10. – Режим доступа: <http://www.ji.lviv.ua/n10texts/10-zmist.htm>
712. Чорна Н. Еволюція українсько-польських відносин у контексті інтеграції Польщі до НАТО: історіографія / Наталія Чорна // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 12. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – С. 63–72.

713. Чорна Н. Євроатлантичний вибір України та роль Польщі у його реалізації: українська історіографія / Наталія Чорна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 206–212.

714. Чорна Н. Історичні передумови становлення сучасних українсько-польських взаємин: історіографія проблеми / Наталія Чорна // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Історичні науки. – Острого : Національний університет "Острозька академія", 2013. – Вип. 20. – С. 188–193.

715. Чорна Н. Історіографічні оцінки торговельно-економічного співробітництва України та Республіки Польща наприкінці 80-х рр. ХХ ст. – 2004 р. / Наталія Чорна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І.С. Зуляка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 172–177.

716. Чорна Н. Українсько-польські політичні відносини наприкінці 80-х рр. ХХ ст. – 2010 р.: історіографічні інтерпретації / Наталія Чорна // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 11. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – С. 253–263.

717. Чорна Н. М. Етапи становлення сучасних українсько-польських взаємин в українській історіографії / Н. М. Чорна // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Вип. 21. Серія: Історія : зб. наук. пр. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2013. – С. 277–281.

718. Чорна Н. М. Роль України і Польщі у забезпеченні стабільності у Європі та світі: історіографія проблеми / Н. М. Чорна // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2013. – Вип. XXXVII. – С. 282–288.

719. Чорна Н. М. Співробітництво України та Польщі у рамках єврорегіонів: історіографічні інтерпретації / Н. М. Чорна // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – Вип. XXXIX. – С. 222–226.

720. Чорна Н. М. Сучасні українсько-польські відносини у висвітленні польської історіографії / Н. М. Чорна // Історичний архів. Наукові студії : зб. наук. пр. – Миколаїв : Вид-во Чорноморського державного університету ім. П. Могили, 2013. – Вип. 11. – С. 140–145.

721. Чорна Н. М. Торговельно-економічне співробітництво України та Польщі в 2004–2010 рр.: історіографія проблеми / Н. М. Чорна // Гуржіївські історичні читання : зб. наук. пр. / Ред. кол.: В. А. Смолій, О. І. Гуржій, А. Г. Морозов та ін. – Черкаси : Вид-во Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, 2013. – Вип. 6. – С. 57–61.

722. Чорна Н. М. Транскордонне співробітництво України та Польщі у висвітленні української історіографії / Н. М. Чорна // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Вип. 22. Серія: Історія : зб. наук. пр. / За заг. ред. проф. О. А. Мельничука. – Вінниця, 2014. – С. 270–275.

723. Чорна Н. Україна і Польща: історіографія відносин (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.) : монографія / Наталія Чорна. – Вінниця : ПП Балюк І.Б., 2014. – 416 с.

724. Чушак Х. Дискусії навколо історії польсько-українських взаємин на сторінках польських опозиційних видань (1976–1989) / Христина Чушак // Дух і Літера. – 2008. – №20. Спеціальний випуск: Польські студії. – С. 170–188.

725. Чушак Х. Немає вільної Польщі без вільної України : Україна та українці у політичній думці польської опозиції (1976–1989) / Христина Чушак. – К. : ПАІС, 2011. – 304 с.

726. Чушак Х. Україна в геополітичних концепціях польської опозиції 1976–1989 років / Х. Чушак // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. Серія: економіка, політологія, історія. – 2006. – №14 (34). – С. 199–206.

727. Шамраєва В. М. Стратегічне партнерство як інструмент зовнішньої політики держави (історіографія проблеми) [Електронний ресурс] / В. М. Шамраєва. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2009-1/zmist/R_2/Shamraeva.pdf

728. Шаповалова О. Східне партнерство: асиметрія очікувань і можливостей / Олександра Шаповалова // International Review : Відносини Україна – ЄС: "Східне партнерство" у регіональному вимірі – 2010. – №3 (жовтень). – С. 2–8.

729. Шевцова Л. Одинокая держава. Почему Россия не стала Западом и почему России трудно с Западом / Лилия Шевцова. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 272 с.

730. Шелест Г. Вишеградська четвірка: у пошуках субрегіональної безпеки? / Г. Шелест, О. Полтораков // Зовнішні справи. – 2011. – №7/8. – С. 30–32.

731. Шемятенков В. Г. Европейская интеграция : учеб. пособие / В. Г. Шемятенков. – М. : Международные отношения, 2003. – 400 с.

732. Шептицький А. Наскільки позиція Польщі зумовлена бажанням підтримати Україну, а наскільки – прагненням насолити Росії? [Електронний ресурс] / Анджей Шептицький // Український журнал. – 2008. – №5. – Режим доступу: <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/214/>

733. Шептицький А. Останній романтик? Президент Качинський та Україна [Електронний ресурс] / Анджей Шептицький. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/371809-ostanniy-romantik-prezident-kachinskiy-ta-ukrajina.html>

734. Шептицький А. Президентські вибори та польсько-українські відносини [Електронний ресурс] / Анджей Шептицький. – Режим доступу: <http://inozmi.glavred.info/articles/3708.html>

735. Шептицький А. Янукович і польська справа [Електронний ресурс] / Анджей Шептицький. – Режим доступу: <http://anm.pl.ua/2010/03/yanukovych-i-polska-sprava/>

736. Шерр Д. Украина в системе европейской безопасности / Джеймс Шерр // Pro et contra. – 1998. – Т. 3. – №2. – С. 124–140.

737. Шишелина Л. Н. Расширение Европейского Союза на Восток и интересы России / Л. Н. Шишелина. – М. : Наука, 2005. – 304 с.
738. Шманько Г. ...І кордони не в заваді. Міжнародне співробітництво органів державного управління та місцевого самоврядування в Карпатському євро регіоні / Г. Шманько // Політика і час. – 1995. – №11. – С. 51–53.
739. Шманько Г. Вишеградський "чотирикутник". Загальноєвропейська інтеграція східноєвропейських країн / Георгій Шманько, Єва Кіш // Політика і час. – 1994. – №1. – С. 48–50.
740. Шпорлюк Р. Польща, Європа – і нова українська географія / Роман Шпорлюк // День. – 1999. – 26 січня.
741. Шреплер Х.-А. Международные организации : справочник / Ханс-Альбрехт Шреплер ; пер. с нем. С. А. Тюпаева. – М. : Международные отношения, 1995. – 320 с.
742. Шурупа А. А. Польсько-українські економічні відносини 1990–2006 років: історіографія / А. А. Шурупа // Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Міжнародні відносини. – К. : КиМУ. – 2007. – Вип. 5. – С. 72–82.
743. Щерба Г. І. Розвиток транскордонного співробітництва в українсько-польських євро регіонах / Г. І. Щерба // Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки. – Одеса : Астропринт, 2009. – Т. 14. – Вип. 2. – С. 18–27.
744. Щерба Г. І. Роль євро регіонів і транскордонного співробітництва у функціонуванні соціального простору в Європі / Г. І. Щерба // Український соціум. – 2008. – №3(26). – С. 41–53.
745. Щерба Г. І. Шляхи активізації транскордонного співробітництва в умовах європейської інтеграції / Г. І. Щерба // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Науковий журнал. Серія: Міжнародні відносини. – 2009. – №4. – С. 39–43.
746. Щербак Ю. Україна: виклик і вибір. Перспективи в глобалізованому світі ХХІ століття / Ю. Щербак. – К. : Дух і Літера, 2003. – 576 с.

747. Ющенко В. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті / Віктор Ющенко. – Харків : Фоліо, 2014. – 511 с.
748. Яніна О. Вплив ЄС на польсько-українські стосунки в постбіполярну епоху / О. Яніна // Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки. – Одеса : Астропринт, 2010. – Т. 15. – Вип. 7. – С. 155–159.
749. Яніна О. Російський чинник в українсько-польських відносинах у контексті нестаціонарної системи міжнародних відносин / О. Яніна // Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки. – Одеса : Астропринт, 2009. – Т. 14. – Вип. 13. – С. 682–686.
750. Яніна О. Є. Український напрям в зовнішній політиці Республіки Польща: чинники, виміри, еволюція : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 "Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку" / О. Є. Яніна. – Одеса, 2012. – 18 с.
751. Янків М. Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат (політико-економічний та секторальний аналіз) : монографія / Мирон Янків. – Львів : Світ, 2011. – 398 с.
752. Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. XX століття : підруч. / В. Яровий. – К. : Генеза, 2005. – 816 с.
753. Яровой Г. О. Регионализм и трансграничное сотрудничество в Европе / Г. О. Яровой. – СПб. : Норма, 2007. – 338 с.
754. Baczyński J. NATO, godzina zero / Jerzy Baczyński // Polityka. – 1999. – №12. – S. 15–16, 18.
755. Baluk W. Konserpcje polityki narodowościowej Ukrainy. Tradycje i współczesność / Walenty Baluk. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002. – 278 s.
756. Baluk W. Stosunki polsko-ukraińskie w kontekście geopolityki / Walenty Baluk // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – С. 21–29.

757. Baluk W. Wschodnia polityka Polski i zachodnia polityka Ukrainy (historyczny i koncepcyjny zarys problemu) / Walenty Baluk // Region czarnomorski: Bocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej / red. T. Kapuśniak, A. Gil. – Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2009. – Część 1. – S. 45–57.

758. Berdychowska B. Idee spuszczone ze smyczy. W rocznicę Aktu Niezależności Ukrainy / Bogumiła Berdychowska, Henryk Wujec // Gazeta Wyborcza. – 2010. – 24 sierpnia.

759. Berdychowska B. Wszyscy krytycy Giedroycia / Bogumiła Berdychowska, Henryk Wujec // Polska. – 2010. – 30 czerwiec.

760. Bieleń S. Paradoksy polskiej polityki zagranicznej / Stanisław Bieleń // Studia Europejskie. – 2004. – №2. – S. 9–30.

761. Bojarski W. O nowa polityke Polski w stosunku do Ukrainy / Włodzimerz Bojarski // Polska w Europie. – 1991. – 4 styczen. – S. 64–72.

762. Bonusiak W. Stosunki gospodarcze Polski i Ukrainy w okresie transformacji / Włodzimirz Bonusiak // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – С. 40–45.

763. Borusewicz B. Granica polsko-ukraińska w kontekście integracji Polski z NATO i UE / Bogdan Borusewicz // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття : зб. матер. конф. (Київ, 25–27 червня 1999 р.) / упоряд. Т. Балабушевич, Н. Довженко. – К., 1999. – С. 11–15.

764. Bratkiewicz J. Polska, Rosja i Ukraina: Nie "albo, albo", tylko "i, i" / Jarosław Bratkiewicz // Gazeta Wyborcza. – 2010. – 8 października.

765. Brzeziecki A. Moskwa bliżej. Kijów – blisko / Andrzej Brzeziecki // Gazeta Wyborcza. – 2010. – 1 czerwiec.

766. Brzeziński J. Polska i Ukraina. Europa / Jan Brzeziński // Przegląd Polityczny. – 1994. – №23. – S. 72–76.

767. Buch G. Kto jest wrogiem? Pośpiech Polski w drodze do NATO jest całkowicie zrozumiały / George Buch // Polityka. – 1994. – №43. – S. 1, 18.

768. Bukkvoll T. Ukraine and NATO. The Politics of Soft Cooperation / T. Bukkvoll // Security Dialogue. – 1997. – Vol. 28 (3). – P. 363–374.

769. Calka M. "Pomarańczowa rewolucja" i europejskie aspiracje Ukrainy / M. Calka // Polska w Europie. – 2005. – №1. – S. 153–164.

770. Calka M. J. Stosunki z Ukrainą / Marek Janusz Calka // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1995. – S. 119–124.

771. Chojnowska A. Stosunki z Ukrainą / Aldona Chojnowska // Rocznik polskiej polityki zagranicznej. – 1996. – S.133–140.

772. Cieślik M. Stosunki z Ukrainą / Marek Cieślik // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1999. – S. 135–144.

773. Ciok S. Polska w funduszach strukturalnych Unii Europejskiej / Stanisław Ciok // Rozszerzenie Unii Europejskiej: Korzyści i koszty dla nowych krajów członkowskich / red. J. Kundera. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. – S. 253–265.

774. Czachor R. Miejsce Federacji Rosyjskiej w polskiej polityce wschodniej. Bilans dwudziestolecia / Rafał Czachor // Wrocławski Przegląd Międzynarodowy. – 2011. – №2. – S. 109–131.

775. Czachór Z. Zmiany i rozwój w systemie Unii Europejskiej po Traktacie z Maastricht / Zbigniew Czachór. – Wrocław : ATLA 2, 2007. – 337 s.

776. Czech M. Głos w dyskusji. Próby oceny polskiej polityki w latach 1988–1990 / M. Czech // Rocznik Wschodni. – 1997. – №4. – S. 39–41.

777. Czech M. Polska – zakładnik Rosji / Mirosław Czech // Gazeta Wyborcza. – 2010. – 6 września.

778. Czornik K. Miejsce Ukrainy w polskiej polityce zagranicznej po "pomarańczowej rewolucji". Próba bilansu / Katarzyna Czornik // Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku / red. M. Stolarczyk. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011. – S. 113–160.

779. Doliwa-Klepcka A. Członkostwo Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem Polski / A. Doliwa-Klepcka, Z. M. Doliwa-Klepcki. – Białystok : Temida 2, 2008. – 202 s.

780. Doliwa-Klepacki Z. M. Integracja europejska (łącznie z uczestnictwem Polski w UE i Konstytucją dla Europy) / Zbigniew M. Doliwa-Klepacki. – Białystok : Temida 2, 2005. – 1280 s.

781. Domagła A. Integracja Polski z Unią Europejską / Arkadiusz Domagła. – Warszawa : Wydawnictwa Akademickie i profesjonalne, 2008. – 265 s.

782. Drozd J. Status militarny obszaru byłej NRD a polska polityka zbliżenia z NATO / Jarosław Drozd // Sprawy Międzynarodowe. – 1994. – №2. – S. 109–116.

783. Drzewicki A. Stosunki z Ukrainą w sferze bezpieczeństwa: polski punkt widzenia / Artur Drzewicki // Bezpieczeństwo Narodowe. – 2011. – №17. – S. 151–168.

784. Dudek A. Historia polityczna Polski. 1989–2005 / Antoni Dudek. – Kraków : Arcana, 2007. – 536 s.

785. Dzwonczyk J. Problem integracji z UE w świadomości społeczeństwa polskiego / Joanna Dzwonczyk // Polska między Zachodem a Wschodem w dobie integracji europejskiej / Pod red. M. Marczewskiej-Rytko. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2001. – S. 157–168.

786. Debski S. "Polityka wschodnia": mif i doktryna / Sławomir Debski // Polski Przegląd Dyplomatyczny. – 2006. – №3 (31). – S. 5–18.

787. Encyklopedyczny słownik historii Polski / [pod red. J. Maciszewskiego]. – W. : Polska Oficyna Wydawnicza, 1996. – 396 s.

788. Fedorowicz K. Polityka Polski wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi w latach 1989–2010 / Krzysztof Fedorowicz. – Poznań : Wydawnictwo naukowe UAM, 2011. – 343 s.

789. Fedorowicz K. Ukraina w polskiej polityce wschodniej w latach 1989–1999 / Krzysztof Fedorowicz. – Poznań : Wydawnictwo naukowe UAM, 2004. – 248 s.

790. Figura M. Jerzy Giedroyc wobec Ukrainy i stosunków polsko-ukraińskich / Marek Figura // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. Роль паризької "Культури" в становленні українсько-польського взаєморозуміння : зб. наук. пр. міжнар. круглого столу (Київ, 25–26 травня

2000 р.) / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – К. : Український фітосоціологічний центр, 2002. – С. 30–40.

791. Gill W. Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993 / Władysław Gill, Norbert Gill. – Torun : Adam Marszałek, 1994. – 123 s.

792. Górny G. Rozdarta Ukraina [Електронний ресурс] / Grzegorz Górny. – Режим доступу: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/P/PS/ukraina_rozdarta.html

793. Grodzki R. Polska polityka zagraniczna w XX i XXI wieku. Główne kierunki – Fakty – Ludzie – Wydarzenia / Radosław Grodzki. – W. : Wydawnictwo Replika, 2009. – 332 s.

794. Harasimowicz A. Integracja Polski z Unią Europejską / Andrzej Harasimowicz. – Kutno : Wydawnictwo WSGK, 2005. – 157 s.

795. Informacja Ministra Spraw Zagranicznych RP Władysława Bartoszewskiego o zasadach polskiej polityki zagranicznej w 2001 roku na forum Sejmu RP w dniu 6 czerwca 2001 roku [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.msz.gov.pl

796. Informacja Rządu na temat polskiej polityki zagranicznej w 2004 roku przedstawiona na posiedzeniu Sejmu w dniu 21 stycznia 2004 roku przez Ministra Spraw Zagranicznych RP Włodzimierza Cimoszewicza [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.msz.gov.pl

797. "Integracja Polski z Unią Europejską" [Електронний ресурс] : wystąpienie premiera Rzeczypospolitej Polskiej Jerzego Buzka w Sejmie. Warszawa, 8 września 1999 r. // Zbior dokumentow – 1999. – №3. – Режим доступу: www.zbiordokumentow.pl/1999,nr.3/

798. Jackowski J. M. Polityka wschodnia na zakręcie / Jan Maria Jackowski // Nasz Dziennik. – 2010. – 3 lutego. – №28 (3654).

799. Jagiełło M. Partnerstwo dla przyszłości. Szkice o polityce wschodniej i mniejszościach narodowych / Michał Jagiełło. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN; Biblioteka Narodowa, 2000. – 489 s.

800. Jakimowicz R. Wybrane aspekty polityczne i gospodarcze stosunków polsko-ukraińskich w dobie integracji europejskiej (lata 1991–2002) / Robert

Jakimowicz // Europa 25. Opinie środowiska akademickiego Krakowa na temat politycznych wyzwań poszerzonej Unii Europejskiej / Pod red. M. Bankowicza, K. Szczerskiego. – Kraków, 2004. – S. 253–280.

801. Jankowski G. Już wiemy jak i dlaczego: NATO przedstawiło wczoraj 26 państwom dokument, określający cele i zasady przyjmowania nowych członków z Europy Wschodniej / Grzegorz Jankowski // Życie Warszawy. – 1996. – №285. – S. 4.

802. Jędraszczyk K. Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. Polska w polityce niepodległej Ukrainy / Katarzyna Jędraszczyk. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2010. – 426 s.

803. Kamiński A. Z. Stosunki polsko-ukrainskie. Raport / A. Z. Kamiński, J. Kozakiewicz. – W. : Centrum Stosunków Międzynarodowych Instytutu Spraw Publicznych, 1997. – 60 s.

804. Kapuśniak T. Potencjalne kierunki zewnętrznych przemian Ukrainy / T. Kapuśniak // Polityka Wschodnia. – 2005. – №1–2. – S. 120–131.

805. Kapuśniak T. Pozycja Polski i Ukrainy w stosunkach energetycznych na obszarze Europy Środkowo-Wschodniej / Tomasz Kapuśniak, Tomasz Olejarsz, Piotr Bryliński // Region czarnomorski: Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej / red. T. Kapuśniak, A. Gill. – Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2009. – Część 1. – S. 59–75.

806. Kapuśniak T. Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie / T. Kapuśniak. – Warszawa–Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2008. – 320 s.

807. Kapuśniak T. Wymiar wschodni europejskiej polityki sąsiedztwa Unii Europejskiej. Inkluzja bez członkostwa? / Tomasz Kapuśniak. – W. : Centrum europejskie natolin, 2010. – 103 s.

808. Karpiński J. Trzecia niepodległość. Najnowsza historia Polski / J. Karpiński. – W. : Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media Świat Książki, 2001. – 345 s.

809. Kawecka-Wyrzykowska E. Polska w drodze do Unii Europejskiej / E. Kawecka-Wyrzykowska. – W. : Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 1998. – 211 s.

810. Kawecka-Wyrzykowska E. Stosunki Polski ze Wspólnotami Europejskimi, od 1989 roku / E. Kawecka-Wyrzykowska. – W. : Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, 1997. – 371 s.

811. Klich B. Strategiczne partnerstwo Polski i Ukrainy / Bogdan Klich // Ad meritum. – 1999. – №8. – S. 91–106.

812. Koszel B. Rola Niemiec i Francji w poszerzeniu UE o Polskę / Bogdan Koszel // Trudni dialog: Polsko–niemiecka wspólnota interesów w zjednoczonej Europie / red. K. Malinowski, M. Mildenberger. – Poznań : Instytut Zachodni, 2001. – S. 77–94.

813. Kozakiewicz J. Polska i Ukraina na progu trzeciego tysiąclecia / J. Kozakiewicz // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – W., 2000. – №10. – S. 294–300.

814. Kozakiewicz P. Dyplomacja kulturalna – szansa na nowy wymiar stosunków polsko-ukraińskich / Piotr Kozakiewicz // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття : зб. матер. конф. (Київ, 25–27 червня 1999 р.) / упоряд. Т. Балабушевич, Н. Довженко. – К., 1999. – С. 62–66.

815. Koziej S. Polska strategia i polityka obronna w kontekście członkostwa w NATO / Stanisław Koziej // Sprawy Międzynarodowe. – 1999. – №1. – S. 125–136.

816. Krzeczunowicz A. Krok po kroku: Polska droga do NATO 1989–1999 / Andrzej Krzeczunowicz. – Kraków : Znak, 1999. – 258 s.

817. Krzemiński A. Rzeczpospolita Europa: NATO to nie tylko Ameryka / Adam Krzemiński // Polityka. – 1999. – №12. – S. 40–41.

818. Kukulka J. Teoria stosunków międzynarodowych / J. Kukulka. – W., 2003. – 347 s.

819. Kupczak J. Pojednanie polsko-ukrainie na tle politycznej wizji Jerzego Giedroycia / Janusz Kupczak // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. Роль паризької "Культури" в становленні українсько-польського взаєморозуміння : зб. наук. пр. міжнар. круглого столу (Київ, 25–26 травня 2000 р.) / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – К. : Український фітосоціологічний центр, 2002. – С. 20–29.

820. Kupiecki R. Miejsce i zadania Polski w NATO / Robert Kupiecki // Sprawy Międzynarodowe. – 1999. – №1. – S. 109–125.

821. Kuźniar R. Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej / Roman Kuźniar. – W. : Wydawnictwo Naukowe "Scholar", 2008. – 415 s.

822. Kwasniewski A. Dom wszystkich Polska / A. Kwasniewski. – W. : Perspektywy Press, 2000. – 310 s.

823. Kwaśniewski A. Polska polityka wschodnia / A. Kwaśniewski // Polska polityka wschodnia: materiały konferencji zorganizowanej w dniach 28–29 października 2005 roku we Wrocławiu. – Wrocław : Kolegium Europy Wschodniej, 2005. – S. 13–15.

824. Łakoma A. Polityczne poparcie to za mało, by powstał ropociąg Odessa–Brody–Gdańsk / Agnieszka Łakoma // Rzeczpospolita. – 2007. – 12 maja.

825. Łakomy M. Główne problemy w stosunkach polsko-rosyjskich na początku XXI wieku / Miron Łakomy // Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku / red. M. Stolarczyk. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011. – S. 69–112.

826. Łastawski K. Sytuacja geopolityczna Polski po przemianach ustrojowych i wstąpieniu do Unii Europejskiej / Kazimierz Łastawski // Studia Europejskie. – 2011. – №1. – S. 19–40.

827. Latawski P. Droga Polski do NATO – problemy i perspektywy / P. Latawski // Sprawy Międzynarodowe. – 1993. – №3. – S. 67–88.

828. Latoszek E. Integracja europejska. Mechanizmy i wyznania / E. Latoszek. – W. : Książka i Wiedza, 2007. – 622 s.

829. Łysek W. Trudne partnerstwo: stosunki polsko-ukrainskie w swietle traumatycznych doswiadczen obu narodów [Електронний ресурс] / Wojciech Łysek. – Режим доступу: http://www.profuturo.agh.edu.pl/pliki/Referaty_VI_KKMU/NSiH/P_125_AGH-VI_KKM_U.pdf

830. Madera A.J. Polska Polityka Zagraniczna. Europa Środkowo-Wschodnia 1989–2003 / Andrzej Józef Madera. – Kraków, 2003. – 328 s.

831. Magdziak-Miszewska A. Subregionalny kontekst rozszerzenia NATO / Agnieszka Magdziak-Miszewska // *Sprawy Międzynarodowe*. – 1999. – №1. – S. 137–146.
832. Malak K. Polityka bezpieczeństwa narodowego Ukrainy / Kazimierz Malak. – W. : Akademia Obrony Narodowej, 1999. – 133 s.
833. Malendowski W. Polityka bezpieczeństwa RP. Uwarunkowania, strategia, kierunki, działania / W. Malendowski. – Poznań, 1998. – 187 s.
834. Marszałek A. Z historii europejskiej integracji międzynarodowej / Antoni Marszałek. – Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1996. – 237 s.
835. Mojsiewicz C. Polska polityka zagraniczna / C. Mojsiewicz // *Stosunki Międzynarodowe*. – Wrocław : Alta 2, 1998. – S. 211–221.
836. Najważniejsze zadania polskiej polityki zagranicznej w 1997 r. Przemowienie ministra spraw zagranicznych Dariusza Rosatiego wygłoszone w Sejmie 8 maja 1997 r. // *Przegląd rządowy*. – 1997. – №5(71). – S. 82–89.
837. Negocjacje członkowskie: Polska na drodze do Unii Europejskiej / A. Biegaj (red.). – W. : Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, 2000. – 126 s.
838. Nowakowski J. M. Polska polityka wschodnia w 1991 r. / J. M. Nowakowski // *Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej*. – 1993. – S. 77–78.
839. Olchawa M. Imperialna Rozgrywka. Ukraina w geopolitycznej strategii Stanów Zjednoczonych / Maciej Olchawa. – Kraków : Wydawnictwo Arcana, 2009. – 247 s.
840. Olchawa M. Gwiazdy i Tryzub. Europejska integracja Ukrainy / Maciej Olchawa. – Kraków : Publishing House "Szwajpolt Fiol", 2013. – 298 s.
841. Olszanski T. Ukraińska polityka bezpieczeństwa a NATO / Tadeusz Andrzej Olszanski // *Biuletyn Ukraiński*. – 1996. – № 5(29). – S. 30–44.
842. Olszanski T. Ukraina wobec Rosji: stosunki dwustronne i ich uwarunkowania / Tadeusz Andrzej Olszanski // *Osrodek Studiów Wschodnich*. – 2001. – Listopad (№3). – S. 5–22.
843. Onyszkiewicz J. Kilka uwag o probleme bezpieczeństwa Polski / Janusz Onyszkiewicz // *Polska w Europie*. – 1992. – 8 kwiecień. – S. 27–36.

844. Orłof E. Geneza i znaczenie polsko-ukraińskiego pojednania / Ewa Orłof // Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє : зб. наук. пр. / Таїсія Зарецька (заг. ред.). – Ч. 2. – К., 2002. – С. 13–20.
845. Orłowski T. Polska myśl polityczna i polityka lat 1989–1993 wobec wschodnich sąsiadów / Tomasz Orłowski // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – 2004. – Rok 2. – S. 10–15.
846. Osiecka J. Polacy wobec integracji z Unią Europejską / Justyna Osiecka // Droga do Unii Europejskiej w świetle badań sondażowych / pod red. R. Szpor. – W. : Wydawnictwo Kancelarii Sejmu RP, 2002. – S. 41–95.
847. Osińska L. Miejsce Ukrainy w koncepcjach polityki wschodniej III RP / Lucyna Osińska // Dialogi polityczne. – 2009. – №11. – S. 129–148.
848. Osińska L. Polskie a ukraińskie pojmowanie partnerstwa strategicznego pomiędzy Warszawą a Kijowem / Lucyna Osińska // Dialogi polityczne. – 2007. – №8. – S. 25–42.
849. Pełczyńska-Nałęcz K. Rosja – najważniejszy sąsiad Unii Europejskiej / Katarzyna Pełczyńska-Nałęcz // "Wymiar wschodni" UE – szansa czy idée fixe polskiej polityki? / red. Paweł Kowal. – W., 2002. – S. 18–19.
850. Polityczno-wojskowe aspekty polskiej polityki wschodniej / pod red. J. Stefanowicza. – W., 1991. – 128 s.
851. Polityka zagraniczna RP w 1992 r. Expose ministra K. Skubiszewskiego, ogłoszone w Sejmie 8 maja 1992 r. // Przegląd rządowy. – 1992. – №6(12). – S. 24–30.
852. Polska polityka zagraniczna w procesie przemian po 1989 / pod red. A. Żukowskiego. – Olsztyn, 1999. – 347 s.
853. Polska polityka zagraniczna. Expose ministra Andrzeja Olechowskiego w parlamencie, 12 maja 1994 r. // Przegląd rządowy. – 1994. – №5(35). – S. 59–66.
854. Polska polityka zagraniczna. Expose szefa dyplomacji Władysława Bartoszewskiego 24 maja 1995 r. // Przegląd rządowy. – 1995. – №6(48). – S. 96–103.
855. Polska polityka zagraniczna. Sejmowe expose ministra Dariusza Rosatiego z 9 maja 1996 r. // Przegląd rządowy. – 1996. – №7(61). – S. 86–93.

856. Popławska E. Zasada subsydiarności w traktatach z Maastricht i Amsterdamu / Ewa Popławska. – W. : Wydawnictwo Naukowe "Solar", 2000. – 152 s.

857. Potocki R. Polska bibliografia Pomarańczowej Rewolucji / Robert Potocki, Agnieszka Stec. – Częstochowa : Instytut Geopolityki, 2008. – 330 s.

858. Prizel I. National Identity and Foreign Policy. Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine / Ilya Prizel. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – 447 p.

859. Rosati D. Powrót Polski do Europy / Dariusz Rosati // Sprawy Międzynarodowe. – 1999. – №1. – S. 51–64.

860. Rotfeld A. Rozszerzenie NATO a umacnianie euroatlantyckich struktur bezpieczeństwa / Adam Rotfeld // Sprawy Międzynarodowe. – 1999. – №1. – S. 65–94.

861. Sahn A. Integration, Kooperation oder Isolation? Die Ukraine und Belarus im Vorfeld der EU-Osterweiterung / A. Sahn // Osteuropa. – 2001. – №11/12. – S. 1391–1404.

862. Sejmowe exposé ministra spraw zagranicznych Dariusza Rosatiego, Warszawa, 8 maja 1997 r. [Електронний ресурс] // Zbiór dokumentów – 1997. – №2. – Режим доступу: <http://www.zbiordokumentow.pl/1997,nr.2/>

863. Sejmowe expose ministra spraw zagranicznych RP K. Skubiszewskiego. Warszawa, 26 kwietnia 1990 r. // Współczesne stosunki Międzynarodowe. Wybor tekstow rodłowych z komentarzem / Pod red. T. Łos-Nowak. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. – S. 166–169.

864. Sienkiewicz B. Idee na smyczy / Bartłomiej Sienkiewicz // Rzeczpospolita. – 2010. – 16 lipca.

865. Sienkiewicz B. Pochwała minimalizmu / Bartłomiej Sienkiewicz // Tygodnik Powszechny. – 2000. – 24–31 grudnia.

866. Sienkiewicz B. Pożegnanie z Giedroyciem / Bartłomiej Sienkiewicz // Rzeczpospolita. – 2010. – 28 maja.

867. Skubiszewski K. Polska i Sojusz Północnoatlantycki w latach 1989–1991 / Krzysztof Skubiszewski // Sprawy Międzynarodowe. – 1999. – №1. – S. 9–50.

868. Smolar A. Polska polityka wschodnia i członkostwo w Unii Europejskiej / Aleksander Smolar // "Wymiar wschodni" UE – szansa czy idée fixe polskiej polityki? / red. Paweł Kowal. – W., 2002. – S. 3–7.

869. Socha J. Współpraca polsko-ukraińska po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej / Joanna Socha // Wspólnoty Europejskie. – 2003. – №10. – S. 23–29.

870. Staniszewski R. Bilans gospodarczy i polityczny ukraińskiej pomarańczowej rewolucji / R. Staniszewski // Polityka Wschodnia. – 2005. – №1–2. – S. 101–119.

871. Stefanowicz J. Rzeczpospolity pole bezpieczeństwa / J. Stefanowicz. – W. : Adam Marszałek, 1993. – 198 s.

872. Stępień S. Społeczność ukraińska w Polsce / Stanisław Stępień // Tematy polsko-ukraińskie. Historia, literatura, edukacja / Pod red. Roberta Traby. – Olsztyn : Wspólnota Kulturowa Borussia, 2001. – S. 162–213.

873. Stosunki polsko-ukraińskie / pod red. J. Kozakiewicza. – Kraków : Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji, 1998. – 194 s.

874. Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939–2004 / pod red. B. Grotta. – W. : Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, 2004. – 350 s.

875. Stosunki polsko-ukraińskie. "Głos kresowian" / wybór i opracowanie Jan Niewiński. – W. : Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, 2005. – 564 s.

876. Suchocka R. Integracja europejska w polskiej perspektywie / Renata Suchocka. – Poznań : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1998. – 203 s.

877. Surmacz B. Współczesne stosunki polsko-ukraińskie: Politologiczna analiza traktatu o dobrym sąsiedztwie / Beata Surmacz. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2002. – 266 s.

878. Sykulski L. Ku Nowej Europie: perspektywa związku Unii Europejskiej i Rosji / Leszek Sykulski. – Częstochowa : Instytut Geopolityki i Alfa24, 2011. – 122 s.

879. Tendra-Właszczuk H. Rozszerzenie Unii Europejskiej na Wschód. Polska na tle innych krajów / Helena Tendra-Właszczuk. – W. : Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2001. – 277 s.

880. Timmermann H. Zur Strategie der EU gegenüber der Neuen Nachbarn Ukraine und Belarus / H. Timmermann // Osteuropa. – 2003. – №11. – S. 1605–1622.

881. Topolski I. Pozycja militarna Ukrainy / I. Topolski // Ukraina w stosunkach międzynarodowych / Pod red. M. Pietrasia i T. Kapuśniaka. – Lublin : Wydawnictwo UMC-S, 2007. – S. 156–179.

882. Toś A. Polityczne stosunki polsko-ukraińskie w ostatniej dekadzie XX w. [Електронний ресурс] / Arkadiusz Toś. – Режим доступу: <http://www.psz.pl/tekst-16601/Arkadiusz-Tos-Polityczne-stosunki-polsko-ukrainskie-w-ostatniej-dekadzie-XX>

883. Tymkiw J. Koncepcje polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Ukrainy / J. Tymkiw // Ukraina w stosunkach międzynarodowych / Pod red. M. Pietrasia i T. Kapuśniaka. – Lublin : Wydawnictwo UMC-S, 2007. – S. 109–127.

884. Vizimirska B. Polska polityka zagraniczna / Barbara Vizimirska // Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej. – 1991. – S. 8–12.

885. Wałęsa L. Moja III RP. Straciłem Cierpliwości / Lech Wałęsa. – W. : Świat Książki, 2007. – 192 s.

886. Wenerska M.L. Kwestie polityki zagranicznej w okresie stowarzyszenia Polski z Unia Europejską / Małgorzata Lidia Wenerska // Sprawy Międzynarodowe. – 1999. – №2. – S. 105–122.

887. Wujec H. Polsko-ukraińskie stosunki w perspektywie polskiej / Henryk Wujec // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – № 13–14. – W., 2002. – S. 78–82.

888. "Wymiar wschodni" UE – szansa czy idée fixe polskiej polityki? / red. P. Kowal. – W., 2002. – 39 s.

889. Wystąpienie prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego przed przewodniczącym i członkami Komisji Europejskiej, Bruksel, 18 stycznia 1996 r. [Електронний ресурс] // Zbiór dokumentów – 1996. – №1. – Режим доступу: <http://www.zbiordokumentow.pl/1996,nr.1/>

890. Zaborowski M. Polska dyplomacja bez kompleksów / Marcin Zaborowski // Rzeczpospolita. – 2011. – 4 stycznia.

891. Zięba R. "Partnerstwo strategiczne" Polski i Ukrainy / Ryszard Zięba. – Rocznik Nauk Politycznych. – 2002. – №1. – S. 55–77.